

ISSN 1563-0226
Индекс 75867; 25867

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

Шығыстану сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия востоковедения

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

JOURNAL

of Oriental Studies

№4(83)

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

KazNU Science • ҚазҰУ Ғылымы • Наука КазНУ

ХАБАРШЫ

ШЫҒЫСТАНУ СЕРИЯСЫ № 4(83)

ISSN 1563-0226
Индекс 75867; 25867

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Қуәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Көптілеуова Д.Т., филол.ғ.к., доцент
(Қазақстан)

Телефон: +77075005595

E-mail: dina0028@mail.ru

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Надирова Г.Е.,

филол.ғ.д., проф. – ғылыми редактор (Қазақстан)

Жұбатова Б.Н.,

филол. ғ.д. – ғылыми редактордың
орынбасары (Қазақстан)

Алдабек Н.А.,

т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Ким Г.Н.,

т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Қудайбергенова Р.Е.,

т.ғ.к., доцент м.а. (Қазақстан)

Мевлют Эрдем (Mevlut Erdem)

профессор (Түркия)

Роберт Эрмерс (Robert Ermers)

профессор (Нидерланды)

Чжао Цюань-шэн (Zhao Quan-sheng)

профессор (Вашингтон, США)

Анипина А.К.,

аға оқытушы, техникалық редактор

КАЗАК
УНИВЕРСИТЕТИ
Б А С П А У Й І

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гүлмира Шахкозова

Телефон: +77017242911

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гүлмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айша Калиева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мәлдір Өміртайқызы

Телефон: +7(727)377-34-11

E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ №11697

Басуға 25.12.2017 жылы қол қойылды.

Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 11,3 б.т. Офсетті қағаз.

Сандық басылыс. Тапсырыс №645. Таралымы 500 дана.

Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017

1-бөлім
ТАРИХ

Раздел 1
ИСТОРИЯ

Section 1
HISTORY

¹Abaganov A., ²Dayuen D.B.

¹Master of Eastern studies, ²PhD, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh national university, Oriental Studies Department, Kazakhstan, Almaty, e-mail: swift1987@mail.ru, dinara_dauen@mail.ru

THE ROLE OF CHINESE ENTREPRENEURS IN THE ECONOMY OF KAZAKHSTAN

This article is devoted to the role of Chinese entrepreneurs in the economy of Republic of Kazakhstan and this topic has a great interest in these days for businessmen of our country. Economic cooperation between China and Kazakhstan plays an important role in the development of entire Central Asia region. This article makes an economic review of two countries and examines problems and prospects of trade and economic cooperation between these two countries. Particularly, I've tried to determine the role of foreign investment in the economy of Kazakhstan and Chinese entrepreneurs, which could simulate trade turnover and the dynamic development of financial relations in the country.

Key words: development, Chinese entrepreneurship, Kazakhstan.

¹Абаганов А., ²Дәуен Д.Б.

¹магистрант, ²PhD, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: swift1987@mail.ru, dinara_dauen@mail.ru

Қазақстан экономикасындағы қытай кәсіпкерлерінің рөлі

Бұл мақалада Қазақстан экономикасындағы қытай кәсіпкерлерінің қазіргі таңдағы рөлі жөнінде айтылған. Қазақстан мен Қытайдың өзара ынтамақтастығы тек екі ел арасындағы емес, Орта Азия елдерінің дамуына да өз үлесін қосып отырғандығы тақырыптың өзектілігін айқындайды. Қазақстан экономикасындағы шетелдік инвестициялардың рөлін анықтап, атап айтқанда, тауар айналымын ынталандыратын қытайлық кәсіпкерлер мен елдегі қаржы қатынастарының қарқынды дамуы жөнінде зерттеу көзделген.

Түйін сөздер: Қазақстан, қытайлық кәсіпкерлік, дамыту.

¹Абаганов А., ²Дәуен Д.Б.

¹магистрант, ²PhD, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: swift1987@mail.ru, dinara_dauen@mail.ru

Роль китайских предпринимателей в экономике Казахстана

Данная статья посвящена роли китайских предпринимателей в экономике Казахстана. Данная тема вызывает большой интерес в наши дни. Экономическое взаимодействие Китая и Казахстана играет важную роль в развитии всего среднеазиатского региона. В данной статье делается экономический обзор двух стран и рассматриваются проблемы и перспективы торгово-экономического сотрудничества РК и КНР, определяется роль иностранных инвестиций в экономике Казахстана, в частности, китайских предпринимателей, стимулирующих товарооборот и динамичное развитие финансовых отношений в стране.

Ключевые слова: развитие, китайское предпринимательство, Казахстан.

Introduction

Urgency of the research is determined primarily by new geopolitical situation of the Republic of Kazakhstan. On example of relationship between Kazakhstan and China, it is proved that, due to objective development of modern civilization, the

world economy, engineering and technologies, all countries, regardless of their position and place in the world community, are involved in a global system of interrelations. Qualitatively new character of partnership between Kazakhstan and China and its importance for improving and ensuring the stability

of the entire international situation is substantiated.

The purpose of my research is to determine the role of foreign investment in the economy of Kazakhstan, in particular, Chinese entrepreneurs, which stimulate trade turnover and dynamic development of financial relations in the country.

The scientific and practical importance of the work is conditioned by possibility of evaluating investment projects implemented at the present stage in conjunction with Chinese entrepreneurs, and perspective development of relevant sectors of the economy.

The practical value of the study is that it is possible to use this material for planning and forecasting future joint projects with Chinese entrepreneurs, highlight the most promising of them, and assess the real increase in gross domestic product from commodity turnover with China.

Development and deepening relations with China, both in bilateral and multilateral formats is an integral part of Kazakhstan's foreign policy strategy. Due to deep historical ties, geographical proximity and common interests in sphere of security and economic cooperation, the political relations between the Republic of Kazakhstan and China were identified as priorities. To date, China is a strategic partner of Kazakhstan after Russia. After declaration of Kazakhstan's independence, both countries were interested in building stable and long-term relations at a new level. As a result, on January 3, 1992, diplomatic relations were established between the Republic of Kazakhstan and the People's Republic of China.

China is one of the largest foreign economic partners of Kazakhstan. Our countries cooperate in such spheres as energy, oil, mining, ferrous and non-ferrous metallurgy, chemical industry, fertilizer production.

The present stage of the Kazakh-Chinese cooperation begins in January 1992, when Kazakhstan, having declared independence, established official diplomatic relations with the People's Republic of China. The establishment and development of bilateral good-neighborly relations between the Republic of Kazakhstan and the People's Republic of China is an important part of foreign-policy international activity of sovereign Kazakhstan during the period of rapid economic growth and new geopolitical position of the countries of Europe and Asia (Syroezhkin, 115).

The process of establishing bilateral relations between states itself, being the standard of international practice, the specific result of certain political processes, not only draws attention of the

world public, but also sufficiently make impact on development of political relations in the world community.

Methods

This article has been written according to structural method of study. Structural method widely used in a sphere of humanity science. This method based on identifying of sustainable connections within the system and it helps to ensure primary properties of the article.

Main body

At present, geopolitical situation of both countries deserves special attention from both political scientists and scientists from other branches of knowledge. If we consider Kazakhstan in spectrum of its geopolitical position, we can distinguish the following: the vastness of territory, convenient location in the center of the continent at junction of three civilizations, abundance of natural resources, internal political stability and the resulting tolerance, the rapid pace of economic, legal, political and cultural development, etc. The geopolitical position of China also deserves special attention: the vastness of territory, huge human resources, access to the open sea and, consequently, highly developed transport communications, rapid economic growth, developed infrastructure, rapidly developing military and industrial sectors of the economy, an established network export supplies of goods to many countries of the world, and so on.

In general, we can identify two main points in the history of Kazakh-Chinese relations over a 15-year period. First, successful development of Kazakh-Chinese relations has become an important factor in ensuring stability in the region. After gaining independence, Kazakhstan bravely followed the path of reforms and, using, among other things, rich energy resources, gradually turned into a regional power with sufficient influence and authority in the space of Eurasia. Therefore, China always takes into account the position of the Kazakh side on ensuring security and stability in Central Asia and believes that the relations of friendship and good-neighborliness between the Republic of Kazakhstan and the PRC have a positive impact on the political and economic situation in the region.

Secondly, Kazakhstan's initiatives on development of international transport corridors are very interesting. Kazakhstan through the territory of China gets access to East Asia, and China can establish transport links with the countries of Europe through Kazakhstan territory. It should be noted that

such joint projects are of interest to both countries and are necessary for economic development of Kazakhstan and China (Nysanbaev, 65).

Thus, the development of multilateral and long-term cooperation is the core of relations between the Republic of Kazakhstan and the PRC. Today, along with successful political and socio-economic relations, cultural ties are developing fruitfully. In the security sphere there is a wide consensus and interaction between Kazakhstan and China, both countries have made a significant contribution to maintenance of peace and stability in the Central Asian region.

China has become Kazakhstan's main partner in the economy in terms of foreign direct investment, loans and joint ventures. In Kazakhstan, there are about 985 enterprises with the participation of Chinese capital.

According to information of the Ministry of Energy, the governments of Kazakhstan and China reached an agreement on establishment of enterprises in the following sectors: chemical industry – 14 projects, mining and metallurgical complex – 10, machine building – 6, infrastructure – 6, electric power and renewable energy sources – 6, agro-industrial complex – 5, light industry – 1, oil refining and oil and gas industry – 2, production of building materials – 1.

The total amount of investments will be about \$ 27.9 billion. According to data of the Ministry of Energy, as a result of the projects, about 20,000 new jobs will be created.

At present, according to data of the Ministry of Energy, 3 projects for the total amount of \$ 46 million have been realized as part of the Capacity Transfer Program from China to Kazakhstan:

1. In Pavlodar region in 2015 production of powder polypropylene (LLP "Company Neftekhim LTD", XinjiangSanbao, the amount of investments was 12 million USD) was opened.

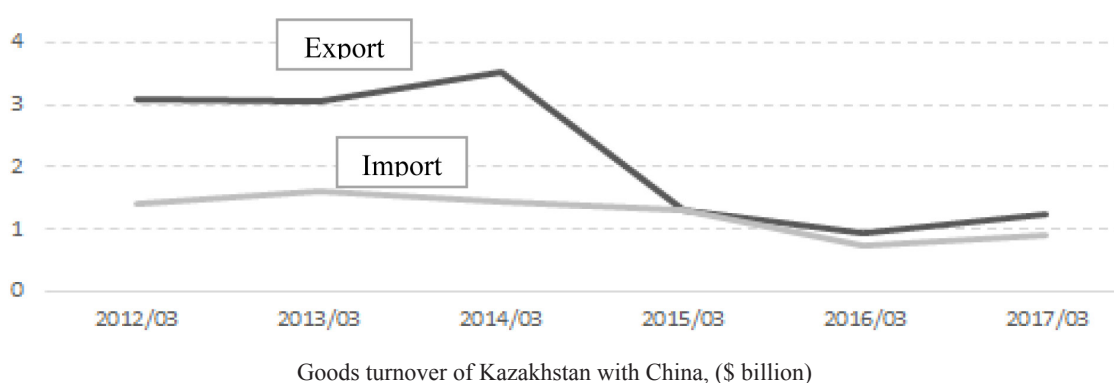
2. In Kostanai region, the first stage of the project for the production of JAC cars was implemented in 2015 by method of a large-scale assembly DKD (SaryarkaAvtoProm LLP, JAC Motors, CMC, the amount of investments is \$ 15 million).

3. In the North-Kazakhstan region in 2016, production of rapeseed oil was opened (Tayinsha Mai LLP, Xi'An Aiju Oil and Grain Co.Ltd., The amount of investments is \$ 19 million).

The implemented projects testify that it will be very difficult for Kazakhstan to realize its industrial potential without foreign direct investments. Chinese investments will help accelerate the process of industrialization of Kazakh economy (China Daily, 3).

Turnover with China for the first quarter of 2017 increased by 29% compared to the same period of last year. Including exports increased by 33% and amounted to \$ 1.2 billion. Imports increased by 24% to \$ 901 million.

In the total volume of international trade, the share of trade with China increased from 15% to 16%. Including the share of exports from 12% to 13%, the share of imports from 21% to 26%.

The main exported product is metal products. In the first quarter, metallurgical products were exported to China for \$ 624.7 million, which is 46% more than in the same period of last year. Including refined copper was sold for \$ 277 million (+ 30%)

and ferroalloys for \$ 254.8 million (+ 76%). Oil and oil products – \$ 155.4 million (not exported in the first quarter of 2016) and radioactive chemical elements – \$ 137.5 million (+ 34%) fell on the list of the most actively exported goods.

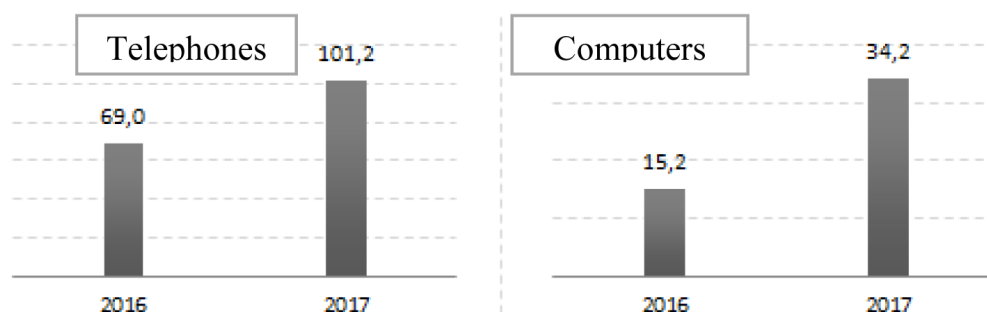
	2016/03	2017/03	Growth for a year, %
Metal goods	429,3	624,7	45,5
Mineral products	321,4	372,6	15,9
Chemical products	106,6	143,7	34,7
Foods	40,7	47,8	17,6
Clothes	1,2	35,3	2946,5

Export of certain categories of goods from Republic of Kazakhstan to China (\$mln)

The main imported goods from China are telephone sets and computers. Thus, for the first quarter of 2017, the import of telephones increased by 47% and amounted to \$ 101.2 million. Imports of

computers and other computer equipment increased 2.3 times to \$ 34.2 million.

Also, as humanitarian aid, import deliveries of machinery and equipment to the Republic of Kazakhstan from China were made in the amount of \$ 85.5 thousand.

Import of electronic equipment from China (\$mln)

The President of Kazakhstan noted that the Kazakh-Chinese cooperation is different, firstly, by constant expansion of spheres of interaction that already cover all the key financial and economic areas. From implementation of individual joint projects, both countries have already moved to a systematic partnership in the economy, which allows for to increase effectiveness of interaction massively more, to build its strategy. Secondly, another trend is a gradual shift in emphasis in joint work on promising high-tech industries, focused on high added value. This allows us to take into account and organically combine the goals and objectives of two countries, ensuring a stable dynamics of cooperation.

Kazakhstan is working to strengthen trade and economic cooperation with China, which is one of the largest economies in the world, for a whole range of directions. Kazakhstan supported the initiative of China to create the economic belt of the Silk Road, aimed at close cooperation in such areas as economy, trade, transport, investment, finance and culture. China has three main routes, two of which complement “Nurly Zhol” Kazakhstan’s

infrastructure program: from China through Central Asia, Russia to Europe / to the Baltic Sea / and from China through Central Asia, West Asia to the Persian Gulf and the Mediterranean, stated the head of Kazakhstan (Yermukhanov, 2).

In his words, in addition to transport, the priority of cooperation between two countries is the industrial sphere. The governments of two countries have formed a program for transferring production capacities from China to Kazakhstan. It is based on a list of projects of Kazakh-Chinese cooperation in the field of industrialization and innovation. To date, this list includes 51 projects for a total of over \$ 26.2 billion in the chemical industry, mining and metallurgy, engineering, infrastructure, energy, agro-industrial complex, light industry, oil refining, construction materials and information technology. Of these, two projects have already been launched – modernization of plant for production of powdered polypropylene and production of passenger cars.

In September 2013, China’s President Xi Jinping presented China’s vision of involving the world in reconstruction of the historic Silk Road during his

speech at the Nazarbayev University. This program is also known as “One Belt – One Way” (OBOW) or “The Belt and the Way” Initiative. Its goal is to develop closer economic ties, deepen cooperation and expand development points in the Eurasian region. This speech and subsequent statements formally set the preconditions for creating an expanding network of railways, highways, gas pipelines and oil pipelines, ports and cities, as well as for investing in modern infrastructure to recreate successful ancient Silk Road routes, but in accordance with the 21st century strategy (<http://kz.mofcom.gov.cn>).

The “One Belt – One Way” initiative investments are aimed at developing the infrastructure of transcontinental trade in Eurasia. In the long term, a significant proportion of trade between China and Europe can go through this route, almost twice as fast as along the sea. For business in Central Asia, this means countless opportunities for capitalizing new trade routes.

Investments in infrastructure and subsequent benefits have become key growth drivers for both transcontinental trade and the economy of Kazakhstan. In Kazakhstan, significant investments were made in strengthening its position as a transit corridor. Including more than \$ 3.5 billion in the “Khoros – Eastern Gate”, a dry port on the eastern border with China (Гао Хунье, 15).

Other significant investments include the Shalkar-Beineu railway, the Zhezkazgan-Saksaul railroad and the Kuryksky port. As a result, increasing corridors and capacity will strengthen Kazakhstan’s role as a transit region. According to Samruk-Kazyna, investments in infrastructure will contribute annually to economic development of Kazakhstan at the level of 0.1% -0.2% over the next decade.

Modern market and geopolitical tendencies promise to revive the ancient arteries. This is the greatest opportunity for growth, which fell to Kazakhstan after gaining independence. The largest concerned parties in the country are national companies, which in the coming years need to ensure their readiness to support huge volumes of transit through the country (Пол Р. Кругман и Морис Обстфельд, 42).

Chinese companies are interested in creating joint ventures in Kazakhstan for processing agricultural products (factories for processing meat, oilseeds and crops, tomatoes) and creating feed-ing grounds with further promotion of Kazakhstani products for export.

The Ministry of Agriculture of Kazakhstan is working to attract Chinese companies: Rifa Holding Group, Aiji, CITIC and COFCO, as strategic in-

vestors for development of processing agricultural productions in accordance with “the 100 Specific Steps” Nation’s Plan.

So, in the implementation of the 61st step of the Plan between “Eurasia agroholding” company and “Rifa Holding Group” Chinese multinational company a memorandum on the creation of a meat cluster was signed (<http://www.stat.kz>).

One of the leading investment corporations of China “CITIC” intends to invest in sector of animal husbandry in Kazakhstan. CITIC Corporation is specialized mainly in the field of investment and trade and actively cooperates with Kazakhstani companies in industrial sector.

At present, an agreement has been signed with the Baiterek Holding to implement investment projects in agriculture. The corporation intends to invest in construction of feed yards on industrial basis and poultry factories of the broiler purpose.

The Chinese industrial group «AIJIU» together with «Total Impex» LLP in North Kazakhstan region realizes the investment project for deep processing of oilseeds and grain crops for amount of 58 million dollars. The plant’s annual capacity is 80,000 tons of vegetable oil, 200,000 tons of flour, and 200,000 tons of feedstuff.

AIJIU is the leading state-owned enterprise in the agricultural industry in China and is specialized in production and processing of oilseeds and cereals. Has its own trade and logistics network with more than 1,5 thousand outlets (Казахстан и мировое сообщество, 83).

Production and processing of tomatoes in Kazakhstan has become a priority for cooperation with COFCO Chinese company. The company intends jointly with Eurasia Agroholding to invest in projects to create a cluster for growing tomatoes and producing tomato paste in Kzyl-Orda, East Kazakhstan and West Kazakhstan oblasts of projects with more than \$ 80 million with tomato growing and tomato production areas. Due to joint implementation of projects it is planned to increase production of tomatoes by 120 thousand tons.

COFCO company is one of the largest food companies specializing in production of cereals, oilseeds and tomatoes. The company has 336 branches and representative offices in 140 countries of the world. The annual turnover of the company exceeds 120 billion dollars a year.

The financial group from Hong Kong Oriental Patron in conjunction with the partner of CPM intends to invest in development of Kazakhstan’s Kazexportastyk company to work together to develop deep processing of agricultural products in Kazakh-

stan for further promotion to Chinese market. The total investment amount will be about \$ 500 million.

The Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan signed plans for joint actions with Chinese companies Rifa Holding Group, AIJU, Eurasia Agrohholding jointly with COFCO, Kazexportastyk jointly with Oriental Patron for implementation of joint projects on production and processing agricultural products with further promotion of it to China's export markets.

Oriental Patron financial group has invested more than \$ 70 million in projects in Kazakhstan for deep processing of agricultural products in recent years (Новости международного рынка, 12-14).

According to official data, more than 3 thousand companies with Chinese participation are registered in Kazakhstan. Most of them are engaged in the oil and gas sector. But out of 20 companies of oil and gas companies represented in our republic, only three are large – CNPC, Sinopec and CITIC. All the rest – either “subsidiaries” of these corporations, or very small enterprises.

25 years ago, China officially established diplomatic relations with Kazakhstan. From that moment a new page of friendly relations between the peoples of the two countries opened. Over the past quarter of a century, China and Kazakhstan have gone a brilliant path of development, have achieved great success, the fruits of our cooperation attract the attention of the whole world.

The interaction of our countries is an eloquent example of genuine good neighborhood. Among its northwestern neighbors, China was the first who resolved the border issue with Kazakhstan – completely and finally. As a historical heritage the countries signed an agreement on good-neighborliness, friendship and cooperation. This laid a strong political basis for the further development of bilateral ties.

China-Kazakh relations for a short time made a huge leap forward, moving from a friendly format in establishing diplomatic ties at the dawn of Kazakhstan's independence to current all-round strategic partnership. Political mutual trust and mutually beneficial cooperation between two countries reached an unprecedented high level. I would like to especially note that good working relations and deep personal friendship between the leaders of two countries have been established. Chairman Xi Jinping and President Nursultan Nazarbayev held 14 bilateral meetings. The Head of Kazakhstan made 22 visits to China to date. Nursultan Abishevich is the most recognizable and respected friend of the Chinese people (Исследование рынка Центральной Азии и Восточной Европы, 4-17)

Conclusion

China and Kazakhstan are building relations in line with mutually beneficial cooperation. Compared to the moment of establishment of diplomatic relations, our bilateral trade increased almost 40-fold, the total amount of China's investments into Kazakhstan exceeded \$ 33.4 billion. Kazakhstan has become China's largest trading partner in Central Asia and the largest investor in the Eurasian region. Two countries have opened five border checkpoints, five cross-border oil and gas pipelines, two cross-border railway lines, “Khorghos” international cross-border cooperation center. Chinese companies built the first Kazakhstan plant for electrolytic aluminum production technology, the first large hydroelectric power plant. Lianyungang Chinese-Kazakhstan logistics terminal allowed Kazakhstan to get sea access to Asia-Pacific region. Kazakhstani railways give China an opportunity to join Eurasian transcontinental corridor.

At present, the international situation is rapidly changing. The process of restoring the world economy begins. Regional security faces new threats and challenges. However, we are sure that, despite any difficulties and obstacles on the way ahead, the vector of development of China-Kazakhstan relations will remain unchanged – it is our common goal of mutual benefit and win, common development, the common concept of centuries-old friendship, good-neighborliness and peace. The stable, healthy and stable relations between Kazakhstan and China deliver benefits not only our two peoples, but the entire region, the whole world (Бюллетень Министерства науки и науки Республики Казахстан, 23-31).

In connection with territorial proximity of our states and current state of relations between China and Kazakhstan the following conclusion can be made:

- the need for cooperation is dictated by geographical position and some dependence of our economies;

- in connection with the fact that earlier both states were within the framework of a planned economy, and now we are moving to a market economy, cooperation is necessary for effective development of our states.

Reorganization, openness and social development are mutually reinforcing. 20 years of political reorganizations and expansion of external relations have become a period of the most rapid development of economy and accelerated growth of China's aggregate potential. This was reflected in rapid development of productive forces and

comprehensive progress of social life. The same experience should be used by our state, but only taking national traditions into account.

So, one can testify that the current dynamics of development of mutual cooperation in trade, economic, investment, energy, transport and many other spheres allows us to optimistically assess the prospects for further enhancing the interaction between Kazakhstan and China in these areas. Confidence in this is complemented by the fact that progressive consolidation of this positive trend corresponds to interests of the peoples of two neighboring and friendly countries.

Kazakhstan's trade and economic ties with China have a good long-term perspective. There is no doubt that China's rapidly developing economy will demand more and more oil. Therefore, China will consider Kazakhstan as one of the most preferred suppliers of energy raw materials for it. In its turn, Kazakhstan will need a broad Chinese market.

Thus, the real figures of Kazakhstan's economic indicators growth prove the important role of foreign direct investment by Chinese entrepreneurs, which stimulate trade and mutually beneficial cooperation in implementation of industrial and transnational infrastructure projects.

Литература

- 1 Сыроежкин К.Л. Казахстан-Китай: От приграничной торговли к стратегическому партнерству: 1 том. – Алматы: Киси при президенте РК, 2010. – 336 p
- 2 Нысанбаев, Д.С. Специфика Китая и особенности выхода на его рынки/ КазНУ им. аль-Фараби. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2006. – 123, [3] с.
- 3 «Краткое введение об отношениях между Китаем и Казахстаном». China Daily. 2003-05-27. Retrieved 2008-10-10.
- 4 Марат Ермуханов (2004-07-09). "С какой целью улучшаются отношения между Китаем и Казахстаном?". Retrieved 2008-10-10.
- 5 Управление экономического и коммерческого советника Посольства Китайской Народной Республики в Республике Казахстан, [онлайн].
- 6 Гао Хунье, 2007, Западная экономика (Макроэкономика). – (Четвертое издание). – Китайская университетская пресса.
- 7 Пол Р. Кругман и Морис Обстфельд, 2006, переведенный Хай Вэнь, и др. Международная экономика. – Китайская университетская пресса Жэньминь.
- 8 Статистические данные Казахстана, 1991-2012 годы. Сайт казахстанской статистической базы <http://www.stat.kz>
- 9 Наш сосед – Китай // Научно-аналитический журнал «Казахстан и мировое сообщество». – N3 (4). – 1995. – Рр.83-95.
- 10 Сотрудничество обогащает реформы // Журнал на китайском языке. «Новости международного рынка». N12. – 1995. – С. 12-14.
- 11 Вместе на пути прогресса // Журнал на китайском языке. «Исследование рынка Центральной Азии и Восточной Европы». N1. – 1996. – С.14-17.
- 12 Казахстанско-китайские отношения в новой истории // «Бюллетень Министерства науки и науки Республики Казахстан». – N4. – 1996. – С. 23-31.

References

- 1 Syroezhkin K. Kazakhstan-China: from frontier trade to strategic partnership. Book 1. Almaty, 2010. – 336 p
- 2 Nysanbaev, D.S. Specificity of China and peculiarities of entering its markets / Daniyar Sultanovich Nysanbayev; KazNU named after Al-Farabi 2006. – 123, [3] p.
- 3 "Brief introduction to relations between China and Kazakhstan". China Daily. 2003-05-27. Retrieved 2008-10-10.
- 4 Marat Yermukhanov (2004-07-09). "China's relations with Kazakhstan are warming, but to what end?". Association for Asian Research, Jamestown Foundation. Retrieved 2008-10-10.
- 5 Economic and Commercial Counsellor's Office of the Embassy of the People's Republic of China in the Republic of Kazakhstan, [online]. Available from: <http://kz.mofcom.gov.cn>.
- 6 Gao Hongye, 2007, Western Economics (Macroeconomics) (Fourth Edition), China Renmin University Press.
- 7 Paul R. Krugman and Maurice Obstfeld, 2006, translated by Hai Wen, et al., International Economics, China Renmin University Press.
- 8 Statistical Yearbook of Kazakhstan, 1991-2012. 5 The site of Kazakhstan's statistical bureau. <http://www.stat.kz>
- 9 Our neighbor is China. Scientific and analytical magazine "Kazakhstan and the world community", N3 (4), 1995. pp.83-95.
- 10 Cooperation enriches reforms. Journal in Chinese. "International Market News." N12, 1995. pp. 12-14.
- 11 Together along the path of progress. Journal in Chinese. "Market research of Central Asia and Eastern Europe". N1, 1996. p.14-17.
- 12 Kazakh-Chinese relations in the new history. «Bulletin of the Ministry of Science and Science of the Republic of Kazakhstan», N4, 1996. pages 23-31.

¹Әмірбекова С.К., ^{2*}Байдаров Е.У.

¹2 курс докторанты, Р.Б. Сүлейменов атындағы шығыстану институты, Қазақстан, Алматы қ.
²филос.ғ.к., доцент, Р.Б. Сүлейменов атындағы шығыстану институты, Қазақстан, Алматы қ.,
*e-mail: travelagencysagynysh@mail.ru,

«АРАБ КӨКТЕМІ» ТӨҢКЕРІСТЕРІНЕН КЕЙІНГІ ТАЯУ ШЫҒЫС ПЕН СОЛТҮСТІК АФРИКА ЕЛДЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК, ЭКОНОМИКАЛЫҚ, САЯСИ АХУАЛЫ

Бірқатар араб елдерінің маңызды әлеуметтік-саяси өзгерістеріне ғана емес, әлемдегі жаһандық жағдайына да әсерін тигізген «Араб көктемі» шығыстанушы-ғалымдар үшін ең өзекті тақырып болуы жалғастыруда. Кейбір зерттеушілер «араб көктемі» терминімен қоса «араб жандануы», «халық көктемі» терминологиялары да қолданылады. Бұл мақалада, ғылыми әдістеме, дерек көздері мен ғылыми әдебиет пайдалана отырып, осы төңкерістердің негізгі себептері және әр елдің әлеуметтік-экономикалық, саяси және діни ахуалы, ішкі және сыртқы факторлардың әсерін жан-жақты талдау жасау әрекетіміз. Мақалада «араб көктемінің» әртүрлі қырларымен көрініс тапқан елдер таңдалды.

Түйін сөздер: Таяу Шығыс және Солтүстік Африка елдері, «Араб көктемі», қарулы төңкерістер, саяси өмір, әлеуметтік жағдай.

Amirbekova S.K. *Baydarov E.U.

¹2-year doctoral student, Institute of Oriental Studies named after R.B. Suleimenova, Kazakhstan, Almaty,
²*Candidate of Philology, Associate Professor,
Institute of Oriental Studies named after R.B. Suleimenova, Kazakhstan, Almaty,
e-mail: travelagencysagynysh@mail.ru

Social, economic and political situation in the countries of the Middle East and North Africa after the «Arab Spring»

«Arab spring» which led to significant social and political changes in a number of Arab countries and largely influenced the global situation in the world, continues to be the most urgent topic for researchers – orientologists. Along with the term «Arab Spring», another researchers use «Arab awakening», «Arab's develop», spring of An attempt is made to make a comprehensive analysis of the root causes and the double forces of the Arab Spring in this article. An analysis of the socio-economic, political and religious situation in every country, the influence of internal and external factors, is provided to provide an objective picture of the events, based on scientific methodology, documentary sources and scientific literature. The article selected countries, which the most vividly manifested different variants of the «Arab spring».

Key words: countries of the Middle East and North Africa, «Arab Spring», armed conflicts, political life, social situation.

Амирбекова С.К., *Байдаров Е.У.

докторант 2 курса, Институт востоковедения имени Р.Б. Сүлейменова, Казахстан, г. Алматы
*к.ф.н., доцент, Институт востоковедения имени Р.Б. Сүлейменова, Казахстан, г. Алматы,
e-mail: travelagencysagynysh@mail.ru,

Социальная, экономическая и политическая ситуация стран Ближнего Востока и Северной Африки после «арабской весны»

«Арабская весна», повлекшая за собой значительные социально-политические изменения в целом ряде арабских стран и во многом повлиявшая на глобальную ситуацию в мире, продолжает оставаться наиболее актуальной темой для исследователей-востоковедов. Наряду с термином «арабская весна», некоторые исследователи используют «арабское пробуждение», «весна наро-

дов». В данной статье делается попытка сделать комплексный анализ глубинных причин и движущих сил «арабской весны». Делается анализ социально-экономической, политической и религиозной ситуации в каждой стране, влияние внутренних и внешних факторов с тем, чтобы дать объективную картину происходивших событий, опирающуюся на научную методологию, документальные источники и научную литературу. В статье выбраны страны, в которых наиболее ярко проявились различные варианты «арабской весны».

Ключевые слова: страны Ближнего Востока и Северной Африки, «Арабская весна», вооружённые конфликты, политическая жизнь, социальное положение.

Таяу Шығыста өтіп кеткен толқуларға да міне, жеті жылдың жүзі болды. Бұл тарихи оқиға осы аймаққа, жекелей мемлекет пен жалпы геосаясатқа қалай әсер етіп, өткен жылдардың жаңғырығындай болған «Араб көктемi» оқиғаларына сын көзбен қарап, баға беретін де уақыт жетті. 2011 ж. 14 қаңтар күні бүтін таяушығыстық әлемді дүр сілкіндірткен оқыс оқиғаға, яғни шеруге шығушылардың қысымынан Тунис Республикасының президенті Зин әл-Абидин бен Алидің елін тастап, Сауд Арабиясына қашып кеткеніне куә болды. Тунистен кейінгі кезек оған таяу елдер: Мысыр, Ливия, одан соң Йемен мен Сирияға да жеткендей еді. Демократиялық мазмұнды ұрандармен шыққан шерушілер Марокко, Алжир, Иордания, Кувейт, Ирак, Судан пен Ливанда да бой көтерді. Бахрейндегі билікке қарсылық күшін саудтық әскермен басып, шииттік ықпалды әлсіретті.

Бір уақыт тарихқа үңілсек, «араб көктемi» төңкерістерін еске алғанда Тунистің Сиди-Бузид шаһарында жеміс-жидек, көкөніс сатушы Мұхаммад Буазизи есімімен бастау дәстүрге айналып кеткендей. Дегенмен оның күнкөрісі ауырлап, полиция сақшысының әділетсіз әрекеті үшін өзін-өзі өртеп жіберуі жаппай халық көтерілісіне ұласып, оның дүмпуі, ел президентінің тақты тез арада тастап кетуі, артынша көрші араб мемлекеттерінде де көтерілістердің басталып, ұласып кетуі, кейбір Сирия, Йемен сияқты елдерде соғысқа айналуы сол бір жігіттің әрекеті себепші екені белгілі.

Тунисте алғашқы шерулерде қалың ел «Халық биліктің құлағанын қалайды», «Құрысын» дегенді ұрандарды ұрандата айғайлап, президент суреттерін отқа орап, алдыңғы қатардағы жастар қауіпсіздік күші жауынгерлеріне тас атқылап, олар оқ жаудырса да күш көрсетіп қантөгіс алаңға айналдырғаны белгілі.

Шараға бүкіл коммуникация жетістіктері – БАҚ, ұялы байланыс, интернет, әлеуметтік желілер қосылды. Орасан зор рөлді «әл-Жазира» Қатар телеарнасы атқарды. Ақпарат құралдары қоғамдық пікір туғызып, ақты қара, қараны ақ қып, бір оқиғаны дұрыс айтса, келесісін есіне

де алмауға тырысқандай еді (Дорар, 144). «Әл-Жазира» телеарнасы «Әділдік, қадір, қасиет, еркіндік» ұранымен жүргізілген халықтық толқуларды күні-түні көрермен жұртшылығына әр қырынан жариялаумен болды. Алжирден Каирге дейінгі миллиондаған жұртшылық үш аптаның ішінде араб диктатурасының қалай құлағанын қалт жібермей қарап отырды.

Мысыр елінде алғашқы саяси шерулер 25 қаңтар жұлдызынан Каир, Александрия және Суэц кенттерінде жүріп өтті. Каирдегі Тахрир алаңында әйел-еркек, қарт-жастар демей, сан түрлі саяси көзқарасты адамдардың бір кісідей жұмылып, тәртіп-сақшыларына қарсы қайсарлық пен қарсылық танытып, Тахрир алаңы сұмдық қантөгіс алаңына айналғаны есте қалғаны анық. Хосни Мубарак реформалар өткізіп, өмір сүру деңгейін көтеруге уәде бергенмен қарақұрым ел «режимнің құлағанын талап етеміз» деп бой бермеді. Ақпанның 11-ші жұлдызында армияның қысымымен Мысыр басшысы тақтан кетуге мәжбүр болды. Сауд Арабиясынан бастап басқа да елдер, Таяу Шығыстағы ең негізгі одақтасын Хосни Мубаракты тағдыр тәлкегіне қалдырғаны үшін АҚШ-қа наразылығын білдірді.

Осы мерзім аралығында көрші Йеменде де қоғамдық тәртіпсіздіктер белең алған. Қаңтардың 27-ші жұлдызында көшеге шыққан шерушілер ел президенті Али Абдалла Салехтың кетуін талап етті. Ел билігін 33 жыл басқарған ол конституцияны өзгерту арқылы 2013 жылы тағы да өзі билік басына келуді көздеген. Аден аймағынан бастау алған көтеріліс Хадрамаутқа жетті. Али Абдалла Салех Сауд Арабиясына қашып, биліктің ауысатыны жөніндегі құжатқа келісім қолын қойып құтылды.

Ақпанның 14-де Бахрейн шағын Әмірлігінде тағы бір өрт ошағы тұтанды. Шииттік жас белсенділер сунниттік әулет әл-Халиф билігіне қарсылығын білдіру мақсатында Манама орталығындағы Маржан алаңында ереуілге шықты. Көрші тұрған Сауд Арабия Патшалығы мен Біріккен Араб Әмірлігі Бахрейнге көмек ретінде өз әскерін жіберіп, шерушілерді танкі-

мен таратып, шииттік топтың жетекшілік етуіне мүмкіндік бермеуге тырысты. Әскери жауынгерлер мемлекеттік институттар мен стратегиялық инфрақұрылымдарды қорғауға алды. Сөйтіп, Бахрейнде жүріп өткен «араб көктемі» қозғалысына, көтерілісшілерін басуға Сауд Арабия белсене кірісуі сунниттердің мүддесін қорғайтын басты қорған бола білгенін көрдік.

Ал ақпан айының 20-шы жұлдызында Мароккода басталған қарсылық әрекеттеріне Сауд Арабиясы тағы да көмегін аяпбай, елдің ішкі саяси жағдайларына араласа отырды. Сонымен қатар, Марокко мен Иордания елдеріне Парсы шығанағындағы Араб Мемлекеттерінің Серіктестік Кеңесіне қосылуға кеңес берді. Бұған дейін бұл одаққа мүшелік болуға тек мұнай монархия елдері бола алатын еді. Сөйтіп, бұл аймақта алып альянстық одақтың бой көтеруіне мүмкіндік жасады.

Араб елдеріндегі шерушілердің қарсылық өрттері сөне қоймай одан асып соғыстың басталып кетуіне де әкелді. Ливиядағы шерулер қайта-қайта басталып, соңы атыс-шабыспен аяқталатын әдетке айналды. 17 ақпанда Бенгази қаласы да көшедегі қақтығыс тек 42 жыл билік басында отырған ең жасы ұлғайған араб диктаторы Муаммар Кадаффидің өлімімен аяқталып, мыңдаған адамның өмірін жалмап барып, аяқталды.

Сириядағы қайғылы оқиға 2011 ж. 15-ші наурызында Иорданиямен шекаралас Дерча қаласындағы шерумен басталған. Шерушілер көше қабырғаларында билікке қарсы граффитимен жазылған ұрандары үшін ұсталған бірнеше жасөспірімді босатуын талап еткен. Оларды тек бір аптадан соң жауыздықпен қинап барып босатқанымен тым кеш болды. Өйткені, елде 2000 ж. әкесі Хафездің орнына келген Башар Асадтың авторитарлық билігіне қарсылықтар күш алып, басқа қалаларда да жалғасып өрбіп кетті. Наразылығы бар қарақұрым халық саны күн өткен сайын ұлғайып, күшейе түсті. Үй қабырғалары түрлі ұрандар мен карикатуралық құбыжық суреттерге толды. Адамдар еркін сөйлеуге дағды алып, көше айғай-шу, ұраннан құлақ тұндырды. Бұған дейін көзге аса көрінбей жүрген исламистер түрлі партиялар, тіпті радикалды да ұйымдар құрып өз қабілет-қарымдарын байқатты. «Мұсылман бауырлар» ұйымына салафиттер қарсы шықты. Сауд Арабиясы салафиттерді қаржыландыру арқылы оларды бакылауға алуға ден қойды. «Ансар аш-Шариа», «Жабхат ан-Нусра» радикалды топтар Тунисте, Египетте, Йемен мен Ливияда пайда болды.

Сонымен, қанды қақтығыс төрт мемлекет басшысын құлатты. Аймақтық тәртіпсіздіктер кейбір билік иелері сайлау мерзімдері аяқталған уақытта орнын босататынын жариялады. Мысалы Судан президенті Омар әл-Башир 2015 ж. сайлауға қатыспайтынын, сол секілді Ирактың Премьер-Министрі Нури ал-Малики де 2014 ж. соңына дейін ғана отыратынын айтты. Иорданиядағы көтерілістер Абдалла II патшасының үкімімен екі өкімет билігін таратуына әкеп соқты.

Айтылған елдерде еркін сайлау шарасы етек жайды. Алдымен Тунисте, одан соң Мысырда 2011 ж. 23 қазанында науқан жаппай басталды. Сайлау учаскелерінде адам кезегі көбейе түсті. Халық қозғалысы кезінде сонша белсенділік танытпаған исламистер сайлау кезінде біршама пысықтық танытты. Тунистегі сайлауда қайта жаңарған «Мұсылман бауырлар» партиясы 217 орынның 89-ын иелік етті (2). Жыл соңындағы Мысырдағы сайлауда «Мұсылман бауырлар» үшін нағыз жеңістің шыңы болды десе дегендей.

Қатар да қол қусырып қалмады, газ өндіруші кішкентай эмират «Мұсылман бауырлардың» бірден-бір жарылқаушысына айналды. Қатар жетекшісі Хамад бин Халифа әл-Тани ислам консервативтік қозғалысы араб халқының болашағын жаңғыруына әкелетініне сенімді болды. Алайда, исламистердің Мысыр, Тунис елдеріндегі саяси ахуалы онша көпке созылмады, «Нидаа-Тунис» партиясының жетекшісі демократиялық реформаларды алға тартатын 88 жасар Бежи Каида ас-Сибиді сайланды. Ал Мысырда «Мұсылман бауырлар» қозғалысымен дамыған Мұхаммед Мурсидің демократиялық құрылымы Хосни Мубарактың орнына келгенімен, екі жылдай ғана ғұмырын сақтай алды. 2013 ж. шілде айында билік басына Абдель Фаттах ас-Сисидің әскери диктатурасы келді. «Ислам демократиясы» ұранын биікке көтере шыққан Мурси Батыспен де, көрші елдермен де тіл табыса алмады. Ішкі экономикалық ахуалдың қатты ушығуына байланысты алдымен АҚШ, одан соң монархиялық тәртіпті ұстанған көрші араб елдері оны тез-ақ алып құртты. 2014 ж. 4 маусымында ас-Сиси армия генералдығынан Мысырдың толыққанды президенті атанды.

Ливияда азамат соғысы мен шетелдік әскери басқыншылық әрекеті қатар жүріп, қантөгіс ауырлығын бұхара халық бастан кешсе, Йеменде азаматтық қарсылық күш алды. Таза ислам жақтаушылары «Ұлы халифат» құру мақсатында Марокко, Ливия, Тунисте, Мысыр, Иордания мен тағы басқа елдерде радикалды исламды нығайтуда күш біріктірді. Сауд

Арабиясы мен Қатар «Ұлы халифат» немесе «Суннит халифатын» құра бастады. Бұл бастама Парсы Шығанағындағы Бахрейн, Қатар, Кувейт, Біріккен Араб Әмірлігі, Оман, Сауд Аравиясы елдері мүше боп кіретін Араб Мемлекеттері Ұн-тымақтастық Кеңесі аясында жүргізілді. Сонымен бірге, сунниттер өздерінің қас дұшпандарын назарында ұстады, олар – Сириядағы алавиттер мен Ирандағы шииттер. АҚШ пен Лондон өздерінің одақтастарын суннит монархияларын қолдай отырып, Иран мен Сирияға қарсы еді. Сол себепті де, Вашингтон монархия елдерін үсті-үстіне қаруландырып, сонымен қатар құпия түрде исламистерге де қол ұшын беруін тоқтатпады. Батыстың басты мақсаты: монархия елдері мен диктаторлық тәртіпті мемлекеттерді экстремистермен қарулы қақтығысқа ұластырып, сол соғысты тоқтату себебімен Таяу Шығысқа НАТО қарулы күштерін енгізу (2). Бұл ретте діни көзқарас қайшылығын да үдете түсу жоспарда бар еді: сунниттер-шииттермен, сунниттер-алавиттермен, Мысырдағы мұсылмандар христиандармен, мұсылмандар мен иудейлер және күрдтер мәселесі.

Ирактағы қантөгіс Ирактық Күрдістан құруды, яғни осы аймақты күрдітік мемлекет өздері басқаратын өз халифатының жобасын құруға ынталы болғанымен оларға қарсы Еуро Одақ, Израиль, Сауд Аравия мен Түркия сақадай сақ тұрды. Сирия мәселесі жөнінде түріктер әлдеқашан қол ұшын беріп, қару-жарақ жеткізіп, санкция тәртібін де енгізіп үлгерген еді.

Бүгінгі таңда, бұдан жеті жыл бұрын болған «араб көктемі» жайлы әрқилы пікір айтылуда. Батыс еуропалық зерттеушілер өз мақалаларында болған жәйттің демократиялық табиғатын зерттеп, исламдық билікті сынға алады. Батыс, Ресей және Таяу Шығыс баспагерлері «Араб көктемі» жайлы мыңдаған ғылыми еңбектер де жариялап үлгерді. Бүгінгі таңда «Араб көктемі» оқиғаларының саяси, экономикалық қырынан бөлек қоғамдық өлшемдері хақында да: мысалы, оның әйел құқығына немесе діни және ұлттық құқылары аз қамтылған топтарға қатысты қоғамдық пікір өлшемдері де сөз болуда. Жалпылай айтқанда, зерттеушілер оқиғаның барлық жерде бірдей жоспармен жүрмегені, әр елдегі оқиға әрқилы жүріп, ішкі факторлардың себептерін, сыртқы акторлардың ықпалы туралы, көтерісшілердің талаптары да оқиғаның ширығуына орай үнемі өзгеріп, даму үрдісінде болғанын айтады.

«Араб көктемі» берген нақты жетістіктер де бар екенін байқаймыз. Мысалы, Тунис

Республикасында халық сұраған демократиялық талаптардың орындала бастағанын көруге болады. Тунис – «араб көктемінің» бұлағы десе дегендей, мұнда саяси күштер арасында ортақ бір келісімге келген шешім бар, бүгінгі таңдағы ең демократияшыл ел екені байқалады. Әрине, Тунис әуел бастан батыстың даму үрдісін таңдаған және мұнда ұлттық, конфессионалдық немесе тайпалық талас-тартыс болмағандықтан, әуелден біраз жетістіктерді иелену мүмкіндігі мол тұғын. Тіпті Рашид Ганнуши басшылық еткен «ан-Нахда» ислам партиясының өзі демократиялық құрылымды қолдап, экономиканың либерализациялануына мүмкіндік берді. 2015 ж. шілде айында Тунис парламенті терроризмге қарсы заң қабылдау арқылы тунистік қауіпсіздік комитеті мен әскери ұйымдарға құқықтық белсенділік танытуға мүмкіндік берді (3).

Сонымен қатар, кезінде «ан-Нахда» ислами партиясы басқарған өкімет Сириямен дипломатиялық қатынастарды үзгенді, қазіргі таңда «Нидаа Тунис» партиясының басшылығымен сол дипломатиялық қатынастарды қайта жаңғырту арқылы, елге экстремисті-радикалды күштердің енуіне жол бермей отыр. Тұрғылықты халқы 10 млн аспайтын ел салафизм ағымымен жаппай күресте. Одан бөлек «араб көктемі» көтерілістері басқа елдермен салыстырғанда Тунис елінің экономикалық ахуалына сонша зиянын тигізбеді. Дәл қазіргі жағдайда жұмыссыздық мәселесі және халықтың тұрмыс әл-ауқатының төмендігі экономиканың әлі де көтеріле алмай мешел хал-күйде болуы мәселесі сақталған. Туризм индустриясы өкімет бюджетін 2010 ж. 13% құраса 2016-2017 ж. 8% құрап тұр (4). Фосфат өндіру заводтары жабылып, елді әлеуметтік-экономикалық дағдарыс әкелгендіктен 2016 ж. шілде айында президент бұйрығымен өкімет таратылып, орнына жаңа өкімет сайлап, «Нидаа Тунис» партиясының мүшесі Юсеф Шаһидті басшы ғып тағайындады (5). Бірақ кей сала дамуында оң өзгерістер де бар, жоқ емес.

Мысыр Араб Республикасы соңғы жылдары өзінің тарихи дамуында бірнеше саяси өзгерістерді басынан өткізді. Билік басына Абдель Фаттах ас-Сиси бастаған әскерлер келгеннен кейін, елдің күрделі экономикалық мәселелерді шешу мақсатында және ұлттық мүддені нығайту үшін ірі ұлттық жобаларды орындауға кіріскен еді. 2015 ж. Суэц арнасын дамыту үшін жаңа екінші 35 км тармағын қосты. Сонымен қатар, қазіргі уақытта жүзеге асырылып жатқан жұмыстардың ішінде электроэнергетиканы дамыту, көше-жол желісін жаңарту, табысы аз жастарға тұрғын үй-

лерді салу, шөлді жерлерде ауылшаруашылығын дамыту мақсатында игеру, жаңа астана қаласын салу боп тұр.

Сондай-ақ, терроризм мәселесі елдің ең маңызды міндеттерінің бірі боп тұр. Терроризмге қарсы күресті Мысырдың қауіпсіздік күштері мен қарулы күштер екі жақты күрес жүргізіп жатыр. Бірі Синай түбегіндегі «Ислам мемлекеті» террорлық топпен, екіншісі аймақтық аудандардағы «Мұсылман бауырларымен», «ДАИШ» күресіп келеді. Жақында 25 қараша күні солтүстік Синай түбегінде «ДАИШ» жалауларын желбіреткен содырлар әр-Рауда мешітін жарып, 300-ден астам адам өлтірді. Мысыр президенті: «Шабуыл мысырлықтардың сенімін тұрақсыздандыруға бағытталған, бірақ Мысыр қарулы күштері мен полиция құрбан болғандар үшін кек қайтарып, қауіпсіздік пен тұрақтылықты қысқа мерзімде барынша қалпына келтіреді», – деп уәдесін беруде (6).

Негізі Мысыр бүгінгі таңда бірқалыпты дамуға барынша ынталы. Мысырдың саяси, әлеуметтік, экономикалық жобаларын орындау үшін халықаралық қарым-қатынастарын қалпына келтіру үшін Парсы Шығанағындағы елдермен, Ресей, Қазақстанмен де байланыстарын нығая түсуде.

Демократиядан алыс болған Ливия джамаһириясының қазіргі жағдайы басқа сипатта, әлі тиянақты аяқталып бітпеген қоғам. 2014-2015 ж. интервенция әсерінен және ішінара тайпалық қақтығыстардың әсерінен радикалды ислами топтар құрылды. Онымен қоймай, шартты түрде демократиялық өкімет пен радикал топтар арасында текетірес сақталып келеді. Елдің оңтүстік-батысын «Азавада тәуелсіз мемлекетін» туарек тайпасы басып алған. Қазіргі таңдағы басты уайым суниттер, исламистер мен мадхалитам және де басқа да топтар арасындағы шиеленісті жәйттің орын алуы дер едік. Дәл қазіргі Ливия үш жақты биліктегі шағын мемлекеттерден құралғандай, ол – исламистер басқарған Триполи қаласында орналасқан Халықаралық ұлттық конгресс ұйымы, БҰҰ мойындаған өкімет билігіндегі Қайраткерлер Палатасы Ұйымы және Халифа Хифтер бастаған әскерлер. Сонымен қатар, 2016 жылы АҚШ, ЕО және БҰҰ қолдап отырған Ұлттық келісім өкіметі құрылды. Мұндай бөлшектену тұтас Ливияға қауіпті. Мұнайлы өлке Бенгази мен оған таяу жатқан аудандарға Мысыр пен Біріккен Араб Әмірлігі өз билігін орнатқысы келсе, Франция мен Италия Ливияны тұтастай қарамағына алмақшы. Бұл өңірде шекара шартты түрде белгіленген. Басқыншылық әрекеттер негізінен халқы ты-

ғыз орналасқан мекендерде көзделеді. Мұнда аумақты бос жер үшін емес, тіршілігі қайнаған, халқы тығыз елді мекендер үшін бір-бірімен тайталасады.

Кезінде Ирактан америкалық жауынгерлердің елден шығарылуы елдегі жағдайды барынша ушықтырды. Шииттер мен сунниттер текетіресі артып, Ирак Күрдістанымыз деп санайтын күрдітер өзінше топтасты. Бағдадтағы орталық үкімет пен Ирак Күрдістан билігі арасында келіссөз жүргізу арқылы барлық дауларды шешуде. Ирактың аумақтық тұтастығын сақтап қалу маңызды боп тұр. Сондай-ақ, Таяу Шығыс аймағында саяси жағдайды одан әрі қиындатып, қауіп-қатерді болдыртқызыбаудың түбегейлі маңызы бар. Әйтпесе азамат соғысының басталып кету қаупі бар. Көрші аймақтар – Иран, Сауд Арабия, Сирия, Түркия, Ливан, Израильдің қалыпты жағдайын бұзуы мүмкін.

Соңғы жылдары басқа көрші елдерге қарағанда Алжирде бейбітшілік пен тыныштық орнаған. Кезекті парламент сайлауы нәтижесінде билік басына «Ислам құтқару майданы» партиясы келер кезде азамат соғысы басталып кетіп еді. Абдель Азиз Бутефлика 1999 ж. ел президенті болып сайланғанымен, елді шын мәнісінде президенттің ағасы және оның жеке кеңесшісі Саид Буфлика басқарып отырған сынды. Мұндай елдің ішкі саяси дағдарысы экономикалық мәселелермен тығыз байланысты. Олар, негізінен, мұнай бағасының құлдырауына негізделген, сатылымнан түскен ақшалар бюджетті 60%-ға толтырады. Қара алтын экспорттың 97%-ын құрайды. Мұнай нарығындағы құлдыраудың салдарынан мемлекеттік бюджеттің дефициті екі онжылдықта алғаш рет 8 млрд долларға жетті. Биылғы жылы орталық банктің бағалауы бойынша мұнай табысы 34 млрд долларды құрайды, бұл бытырғыдан 2 есеге аз.

Биліктің тағы бір алаңдаушылығы – жұмыссыздық, ол 2017 ж. 11,9% деңгейінде болады (4). Үкіметтің келер жылы шығындарды 9%-ға қысқарту туралы шешімі таңқаларлық емес. «Араб көктемі» кезеңінде ел билігі бейтарап саясат ұстанды. Ал соңғы екі жылда президент Асадтың саясатына ашық қолдау жасауда.

Ливан Таяу Шығыстағы этникалық және түрлі діни ұстанымы жағымен ерекшеленетін ел. Ливанда билік басы екі жылға ғана сайланады. Ливанның саясатына Франция, Иран және Сауд Арабиясы барынша араласқысы келеді. Елдің ең басты қиындығы – эканомиканың құлдырауы. Бірнеше жылғы әлеуметтік-эканомикалық қиындықтар ішкі қауіпсіздікке де әсер етті. Көрші

Сириядағы атыс-шабыс Ливанға туристік сапар жасағысы келгендерді райынан қайтарды.

Өкімет билігін ауыстырып, ливандықтар президентін сайлады. 2013 ж. бері кейінге ысырып келе жатқан парламент сайлауын өткізуге келісті. Олар астанадағы жемқорлық пен жұмыссыздыққа қарсы көтерілген қоғам жұртшылығын сабырға шақырды. Бүгінгі Ливан бірқалыпты, ақырындап орнына келе бастаған көңіл-күй кешуде.

Марокко төрт ғасырдан бері Король басқарып келе жатқан елге «Араб көктемi» сонша әсер етпеген сыңайлы. Халық билік басындағыларға жаппай көтеріліс жасаған кезде, Король Мұхаммад VI халық алдына шығып, реформаларды қарастырып халықтың жағдайын көтеруге уәде берген. Азық-түлік бағасы арзандатылып, әлеуметтік көмек беріліп, біраз жұмыссыздарға жұмыс табылған еді. Қазіргі уақытта да бұқара халқы мезгіл-мезгіл билікке көңілдері толмайтынын байқатқанымен, соншалық қарсылық білдірмейді. Сөйте тұра, бүтін билік Корольдің қолында деу қиын. Мемлекеттік құрылым бүгінде дуалисті конституциялы монархия болып, билік басында «Әділдік пен даму» партиясы отыр. Ислам ағымын қорғайтын партия, елде бұдан бөлек партиялар да бар. Кейбіреуін ел Королі Мұхаммад VI қолдайды. Марокко, Франция мен Израильмен тығыз байланыста. Елдің ең үлкен сыртқы саяси мәселесі, ол – Полисарио Фронтымен текетіресі. Тарата айтсақ, Фронт Полисарио – Батыс Сахарадан құрылған әскери-саяси ұйым, ол Сегиет-әл-Хамра мен Рио-де-Ороны азат ету мақсатындағы халықтық майдан боп тұр.

Иордания – осы күнге дейін өз мүддемақсатын сақтап келе жатқан ел. 1999 ж. бері билік басындағы Король Абдулла II бен әл-Хусейн және Иорданияның ішкі қауіпсіздік қызметімен бірлесіп, «араб көктемi» ызғарлы алапаты тұсында елдің шырқын бұзбай, бірқалыпты болып сақтап келді. Иорданиядағы белгілі бір шектеулер бола тұра, демократиялық талаптар негізінде құрылған жүйе бұқара халық көңілінен шығады, қуантады, ашуына тоқтау қоя алады. Иорданияның тағы бір ауыр мәселесінің бірі – экономикалық құлдырауы мен шетел мигранттарының елге есепсіз ағылуы дер едік.

Сауд Арабия Корольдігінің жерінде екі қасиетті қала орналасқандықтан, бүтін мұсылман әлемі алдында айрықша орынға ие. Оған қоса мұнай көздері қорымен даңқы шыққан монархия әлемге саяси күш-қуатын білдіріп келеді. Әйтсе де, соңғы жылдары біраз ушыққан

мәселелерге де себепші екені анық: Иранмен текетірес ахуалы, Йеменде соғыс өртінің лаулай жануы, экономиканың құлдырау белгілері. Ел ішінде мұндай қиындықтардың бетін қайтару мақсатында әрекеттер баршылық. Таққа ең басты мұрагері боп Мұхаммад бен Салман деп жарияланған болса да, Корольдің орнын кейін кім басары жайлы пікір қайшылығы патша отбасының бас ауруына айналғаны қашан. Жемқорлықпен күресу мақсатымен оншақты ханзалар мен экс-министрлерді қамауға салудың астарында билік үшін күрес жатқаны белгілі. Одан басқа, елдің ішкі жағдайын ушықтырып, елдің шығысындағы шииттік елді мекен тұрғындарының талаптары, олардың көрші Иранмен тығыз қарым-қатынасы да көңіл алаңдатпай қоймайды.

Осы ретте Саудияның әуел бастан-ақ, «араб көктемi» оқиғасының ортасында болғаны белгілі. 2011 ж. қаңтарында Бен Али Джиддаға ұшып барғанда, Франция немесе басқа араб елдері хош көріп, қарсы алғысы келмегені анық. Тек қалталы Сауд Арабиясы ғана ақшасымен және діни имандылығымен мақтана алатындай дәрежеде.

Сауд билігі тек үш жылдың ішінде араб төңкеріс толқынының бетін қайтару үшін қомақты қаражат жұмсады. Сонымен қатар, араб монархиясы Мысыр «мұсылман бауырлардың» тынысын тарылтып, әскерлерді билік басына келуіне септігін тигізді. Иранның жоспарын бейтараптандыру үшін Сириядағы төңкеріске қатысушыларды да қолдап отырды.

Оман Корольдігі «Парсы шығанағындағы Ұлыбританияның базасы» боп есептеледі. Ол Батыспен қаншалықты байланыс түзсе, сол дәрежеде араб әлемімен де байланысы бар. 1970 ж. бері елді сұлтан Кабус басқарып отыр. Корольдік аймақтық кикілжіңдердің қай-қайсысына да бейтарап көзқараста. Қазіргі кезде Оман экономикасын барынша қайта құруға тырысып, өндіріс ошақтарын кеңейтуде. Инновациялық және технологиялық жаңалықтарды зерттеп, мұнай-газ өндірісіне де оң өзгерістер жасау үстінде.

Қатар – Парсы шығанағындағы өз саясатын орнықтыра жүргізуге тырысқан жалғыз ел. 2008 ж. Оңтүстік Калифорния Университетінің профессоры, америкалық саясаткер Филипп Сейб академиялық тілдік қолданыста ««әл-Жазира» әсері» терминін енгізген еді. Осы телеарна хабарлары арқылы кішкентай Қатар бүтін Таяу Шығыстың саяси ойыншысы ретінде белгілі. Ол «араб көктемi» төңкерістерді қолдай отырып, сол тақырып аясында күн тәртібіне мәселелер қарастырып, талқысына тек араб әлемін ғана емес, бүкіл әлем көрермендеріне пікір таластырды. «Доха

Қатардың астанасы ғана емес, «әл-Жазираның» орталығына айналғандай, тіпті бүтін Таяу Шығыстың астанасындай», – деп жазған еді Филипп Сейб (7). Әйтсе де, 2017 ж. маусым айында тоғыз ел – Сауд Аравиясы, БАӘ, Мысыр, Йемен, Бахрейн, Мальдив Республикасы, Маврикий, Мавритания және Ливия Қатармен дипломатиялық қатынасты үзілді-кесілді тыйған еді. Көлік қатынасын да тоқтатты. QNA Қатар агенттігінің жаңалықтары себепші болғандай. Телеарна Қатар эмирі Тамим бен Халид әл-Тани Иран мен Израильге бас иіп, Трамптың АҚШ президенттігін сақтап қалуы бірталай сынайлы ақпарат таратса керек. Ресми Доха өкіметі QNA агенттік сайты біреу бұзып өтірік хабар енгізгенін айтты. Бұл «жаңалық» кездейсоқ нәрсе емес, әдейі ойластырылған дүние. Өйткені Қатардың басты қаруы – ол «әл-Жазира» телеарнасы, өзінің саяси пайдасына қарай жаңалықтарды әлемге жеткізетінімен белгілі. Сауд Аравиясы мен оның одақтастары 23 маусымында Кувейт арқылы жолданған ультиматумында 13 тежеу бар еді, оның ішінде: Қатар мен Иран арасындағы дипломатиялық қатынасты үзуін, «әл-Жазира» телеарнасын шетелде хабар таратуын қысқартуын, елдегі Түркияның әскери базасының жабылуын және ірі көлемде қаржылай компенсация жасауын талап етті. Түркия президенті Режеп Тайып Эрдоған Қатардың жағына шығып, араб елдерінің талаптары халықаралық құқық шараларына сәйкес келмейтінін айтты. Кейін Біріккен Араб Әмірлігі мен Сауд Аравиясы Қатарға бағыт алған ұшақтардың өз аймақтары арқылы ұшуына келісті. Қалай болғанда да Қатарға ойланып шешім шығаруға, көрші елдермен де санасуға тура келетіндігін түсінді.

2011 ж. Али Абдалла Салехтің президент тағынан түскен соң Йеменде азамат соғысы өршіп шетел басқыншыларының әрекеті күрт артты. 2015 ж. қарай үкімет билігін қолына алып, Араб коалициясына қарсы соғыс ашқан шиит-хуситтер біршама жеңіске жеткен. Араб коалициясының жетекші күші әрине Сауд Аравия әскерлері еді. Йеменмен шекаралас аймақта саудтықтар хусит терроршыларымен соғысуы жалғасуда. Йеменнің ішкі факторлы мәселе – ол елдің ішінара екіге бөлінуі: нағыз Йемен және Хадромут, бұл екі ауданның өзара тарихи өзгешеліктері бар. Шын мәнінде, Йеменнің жерінде Сауд Аравия мен Иран арасындағы текетірес жағдайы боп жатыр. Йемен бір жағынан бұл қос күштің әсерін барынша бейтараптандырғысы келсе, ал екінші жағынан түрлі радикалды топтарды қолдап келеді.

Ал Сириядағы ахуал Йеменнен де күрделірек. Сирия – ол тек НАТО мен ЕО-ның жетекші елдері ғана емес, Ресей, Қытай және Түркия, Иран, Израиль сияқты аймақтық қуатты елдер, сонымен қатар Парсы шығанағының монархия елдер назары түсіп тұрған ел. Сириядағы соғысты «араб көктемінің» бір бөлшегі ретінде қарастыратын болсақ өте күрделі екенін байқаймыз. Тунис, Мысыр, Йемен сияқты елдердің ішкі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың төмендігі, билік элитасының жемқорлығы, демократиялық еркіндіктің жоғы болса, Сирияда әрине, ішкі факторлардың әсері бар екені сөзсіз, дегенменен сыртқы күштердің әсері басымырақ. Атап айтқанда, үкіметке қарсы шыққан топтарды қару-жарақпен қамтамасыз ету арқылы қолдау көрсетіп, Сирияның ішкі қақтығыстарды өздерінің стратегиялық мақсаттарын жүзеге асыру үшін тырысады. 2011 ж. басталған билікке қарсы іс-әрекеттердің жаппай етек алуы, қарсылық күшін күн өткен сайын ширата түсті. Бірақ Сирия өзінің сенімді қауіпсіздік күші мен сенімді армияның қорғаныс күші арқасында ұзақ уақыт белсенділік танытты. Дегенмен оқиға шиеленісе ширап, Асад пен алавидтердің пайдасына шешілмеді. Сирия соғыс майданындағы жағдай ресми Дамаск мүддесіне емес, керісінше ДАИШ-дің Пальмира түбіндегі мұнай-газ алаңын басып алуды көздеп, сол арқылы Ливан шекарасына өтпекші болды. Сөйтіп Сирияны екіге бөліп тастамаққа бекінген. Одақтастарымен бас қосқан Сирия-Араб армиясы «Хезболла» еріктілер отрядтарымен бірлесіп «ДАИШ» қысымына қарсы тұрды. Террористер сол маңда өндіріліп жатқан газ ошақтарына от қойып, Сирияны энергетикалық байлық көзінен мүлдем ажыратқысы келді. Ең бастысы көп елдерде тыйым салынған «Ислам мемлекеті» топтарына қарсы күресе білу көп жағдайда түрлі қиындықтарға әкеледі. Сонымен қатар, АҚШ коалициясын қолдаушы түрлі дәрежелі террорлық топтар «ДАИШ»-пен күресудің орнына Асад үкіметін қарулы күшпен басып алғысы келген еді. Бірақ Ресей әскерилері Асад әскеріне көмек бергені белгілі.

Астанада Сирия мәселесі бойынша бірнеше рет жоғары дәрежелі кездесу болып өтті: кездесу барысындағы ортақ келісім Сирияда қарулы күш көрсетуді үзілді-кесілді тыйып, мониторинг негізінде бірлескен оперативті топ құрумен аяқталды. Мұндай түсіністік БҰҰ ұраны негізінде Женева келісімшартына орай күн тәртібінде кезекті саяси сауалдар талқыланып, кездесу барысында қол жеткізген басты табыс – ол гарант – елдер арасындағы меморандумға қол

қойылуы, онда Сирия аймағына деэскалация жасау арқылы қорлық-зорлық көрсетуге тыйым салу, аймақ шекарасының тұтастығы мен ел бірлігін сақтау және ұрыс-керіс, кикілжіңді саяси реттелуі болды. Осы мәселені жүзеге асыруға қатысты халықаралық эксперттер жүздесті. Гарантқа ие - елдермен қатар келіссөз отырысында Сирия билігінің делегациясы және Сирия қарулы оппозиция өкілдері және БҰҰ жоғары дәрежелі өкілеті мен Ресей, Түркия, Иран, Иордания және АҚШ өкілдері де қатысты. Сонымен бірге, халықаралық ЮНЕСКО мәдени мұралары тізіміне енгізілген Сирия аймағындағы ескерткіштерді сақтап, қорғаудың бірлескен келісім-шартын жасауды жоспарлады. Бейбіт еңбекші халықтың алаңсыз әрлі-берлі жүруіне және гуманитарлық көмектің қос тарапқа да еркін өтуіне мүмкіндіктер ашып, өзара келісімнің нақты жүзеге асырылуын қадағалайтын мониторингке мұқият болуын шешті. Өзара келісімнің тағы бір кепілдігі арнайы құрылған жұмысшы топ тұтқынға түскендерді босатуға, уақытша ұсталғандарды, түрмеге жабылғандарды, қайтыс болғандардың мүрдесін қайтару мен із-түзсіз жоғалғандарды іздестіру шарасы қарастырылған.

Басты сауалдардың бірі – террорлық әрекетпен күресу. Қос тарап та Сирияға қатысты негізгі мәселелерді шешуде белсенділік танытылып, жұмыскер инфрақұрылымның тиянақтылығы артып отырғаны байқалды.

Сондай-ақ, жақында 26 қараша күні Ресей, Түркия және Иран басшылары Сочиде бас қосып, Сириядағы жағдайды тұрақтандыру мәселесін талқылады. Кездесуде қол жеткізілген уағдаластықтар аясында Шам еліндегі қантөгісті бәсеңдету үшін әрі қарайғы қадамдар қарастырылды. Мемлекет басшылары Сириядағы қақтығысты реттеуде Астана процесінің жоғарғы дәрежедегі қызметін атап көрсетті. Мұндай оң өзгерісті жағдайлар әрине Сирия аймақтық өңіріне игілікті жақсылықтар әкеледі. Ең бастысы оқ-дәрі іс-қимылына тоқтау болады деген сөз. Дәл қазіргі Сирия үшін басты жағдай – террорлық әрекеттермен жұмыла қарсы тұра күресу. Осы мақсатта жемісті, тиянақты жетістіктерге жетер болса, басқа әлеуметтік-материалдық мәселелерді шешуге жол ашылары сөзсіз.

Жеті жыл бұрын басталған төңкерістерді қорытындылап, нәтижелерді бағамдау өте қиын. Таяу Шығыс пен Солтүстік Африкадағы Тунис, Мысыр, Йемен, Ливия, Марокко, Иордания және Сирияда сияқты елдерде орын алған «араб көктемі» төңкерістердің саяси жағынан

әртүрлі болғанымен, сол қақтығыстардың ішкі факторлары мен оларға ықпал етуші сыртқы факторлары жағынан көп ұқсастықтарға ие. Араб әлеміндегі дағдарыстың себептеріне ең алдымен елдердегі экономикалық дағдарысты, жемқорлық, кедейшілікті, теңсіздік пен жұмыссыздыққа қарсы наразылық. Қалай болса да, «араб көктемінің» ауыртпалығы монархия елдерінен гөрі, республикалық елдерге қиынға соқты.

Егер де сол алма-кезең уақытта Зин әл-Абидин бен Али тақты тез арада тастап кетпегенде, «араб көктемі» төңкерістері басқа елдерге өтіп кетпейтінін көп шығыстанушылар сеніммен айтуда (Долгов, 2017:15).

2011-2017 ж. «араб көктемінің» жеті жылдық нәтижелерін қорытындылай келе, бұл төңкерістердің тек мұсылман әлеміне ғана емес, басқа да аймақтарға, бірінші кезекте ЕО елдеріне және жалпы әлемдік саясатқа айтарлықтай әсер еткенін атап өту қажет. Батыс Еуропадағы қақтығыстарға ұшыраған мұсылман елдерінен босқындардың үлкен саны келіп түсуде, олардың арасында радикалды және қылмыстық топтар да бар. 2015-2017 ж. Франция, Бельгия, Германия секілді елдерде лаңкестік әрекеттер күшейгені белгілі. Сирия мен Ирактағы «Мұсылман бауырлар», «Ислам мемлекеттері», «ДАИШ», «Жабхад ан-Нусра», тағы басқа радикалды топтар «жиһадты» жариялап, тек араб елдерінде ғана емес, басқа аймақтарда да өз зұлымдықтарын жасап жүр. Алайда Мысыр, Тунис, Алжир, Сауд Арабия, Сирия сияқты елдерде исламдық радикализммен күресуге қабілеттігін танытуда. Тек араб әлемі ғана емес, сонымен қатар, Батыс Еуропа, Қазақстан, ТМД мен Шанхай ынтымақтастығы ұйымының антитеррорлық құрылымы шеңберінде белсенді жұмыс жүргізуде.

«Араб көктемі» араб әлемінің қазіргі әлеуметтік-саяси дамуындағы маңызды кезеңге айналды. Сауатты жастар тобының шынайы еркіндікке, қоғамдық өмірдегі ерік құқығын иеленуге ықыластығы төңкерістердің басталуына себепші болғандай. Олар Батыстағы қараша халықтың тұрмыс-тіршілігін үлгі етсе де, бірақ ежелден сақталған діни наным-сенімін, салт-дәстүрін де мықтап ұстайды.

Жаппай қараңғылық, экономикалық жетістіктердің жетімсіздігі, жұмыссыздық, жоқшылық араб халқын әбден қажытқан. Әйтсе де, халықаралық қарым-қатынасы біршама ілгері өрлеу үстінде. «Араб көктемінің» басты ұстанымы – демократия еді. Батыстық демократия үлгілерін өз елінде орнатып, одан әрі жетілдіре дамыт-

қысы келетін араб зиялылар аз емес. Қажетті реформа, қайта құруларды жүзеге асырып, жемқорлықты құртып, радикалды ағымының одан әрі елді шарпуына тоқтау салып, кедей-кепшіліктердің әл-қуатын көтеріп, жұмыссыздық, сауатсыздықпен жаппай күрес бастау – өкімет басындағылардың негізгі мәселелері.

Қорытындылай келе, «араб көктемі» төңкерістері, шынымен, қоғамды оятуға, жастарды белсендіруге, күн тәртібіндегі өзекті мәселелерді көтеруге, үлкен саяси тәжірибе беруге, өмірді өзгертуге мүмкіндік берді, бірақ, өкінішке орай, жеті жылдың ішінде ешқандай күрделі де маңызды мәселені шеше алмады.

Әдебиеттер

- 1 Динамика и характер освещения сирийского конфликта телеканалами BBC, CNN, AL-JAZEERA: диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук Нафаа Дорар. – М., 2016.
- 2 فنانون وصحافيون يتظاهرون.. وانتحار شاب آخر قرب سيدي بوزيد تونس: سقوط مزيد من القتلى والجرحى برصاص الجيش العنفي يمتد للعاصمة وانباء عن «فوضى» AL-QUDS AL-ARABI 12 Januray 2011.
- 3 جريدة البيان ص 22. 07. 2015
- 4 1.CIA- Central Intelligence Agency.The World Factbook. Country Comparison/ Washington, DC:CIA,URL:https://www.cia.gov/library/publications/ the-world-factbook/rankorder/ 2129 rank. html.
- 5 جريدة السفير ص 25. 07. 2016
- 6 ارتفاع حصيلة مذبحه العريش إلى 305 قتلى b جريدة الشرق الأوسط السبت - 7 شهر ربيع الأول 1439 هـ - 25 نوفمبر 2017 م
- 7 Веселов А. Одиночество Катара // журнал «Эксперт» №48 2017 г.
- 8 Долгов Б.В. Феномен «Арабский весны» 2011-2016 г. Причины, развитие, перспективы. Тунис, Египет, Ливия, Сирия, Алжир / Отв. ред. И.Д. Звягельская. – М.: ЛЕНАНД, 2017. – 200 с.
- 9 نوال السعداوى "الثورات العربية" شركة المطبوعات للتوزيع والنشر، ٢٠١٣؛ ٢٢١ ص
- 10 الثورات العربية ومستقبل التغيير السياسي، ٢٠١٣؛ ٢١٦ ص
- 11 Гринин Л.Е., Исаев Л.М., Коротаев А.В. Революции и нестабильность на Ближнем Востоке. - М.: Московская редакция издательства «Учитель», 2015. – 384 с.

References

- 1 Dinamika i kharakter osveshcheniya siriyskogo konflikta telekanalami BBC, CNN , AL-JAZEERA. Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk Nafaa Dorar, Moskva, 2016
- 2 فنانون وصحافيون يتظاهرون.. وانتحار شاب آخر قرب سيدي بوزيد تونس: سقوط مزيد من القتلى والجرحى برصاص الجيش العنفي يمتد للعاصمة وانباء عن «فوضى» AL-QUDS AL-ARABI 12 Januray 2011.
- 3 جريدة البيان ص 22. 07. 2015
- 4 CIA- Central Intelligence Agency.The World Factbook. Country Comparison/ Washington, DC:CIA,URL:https://www.cia.gov/library/publications/theworld-factbook/rankorder/2129rank.html
- 5 جريدة السفير ص 25. 07. 2016
- 6 ارتفاع حصيلة مذبحه العريش إلى 305 قتلى b جريدة الشرق الأوسط السبت - 7 شهر ربيع الأول 1439 هـ - 25 نوفمبر 2017 م
- 7 A.Veselov Odnochestvo Katara. zhurnal «Ekspert» №48 2017g.
- 8 Dolgov B.V. Fenomen «Arabskiy vesny» 2011-2016gg.Prichiny,razvitiye,perspektivy. Tunis, Yegipet, Liviya, Siriya, Alzhir / Otv.red.I.D.Zvyagel'skaya.- M.: LENAND,2017.-200s.
- 9 نوال السعداوى "الثورات العربية" شركة المطبوعات للتوزيع والنشر، ٢٠١٣؛ ٢٢١ ص
- 10 الثورات العربية ومستقبل التغيير السياسي، ٢٠١٣؛ ٢١٦ ص
- 11 L.Ye.Grinin, L.M.Isayev, A.V.Korotayev Revolyutsii i nestabil'nost' na Blizhnem Vostoke.- M.: Moskovskaya redaktsiya izdatel'stva «Uchitel'», 2015.-384

¹Ем Н., ²Абейбекова Г.

¹к.и.н., доцент, зав. кафедрой Дальнего Востока,

²магистр гуманитарных наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: Natalya.Yem@kaznu.kz

НОВЫЕ СТЕРЕОТИПЫ О БРАЧНЫХ МИГРАНТАХ В ЮЖНОЙ КОРЕЕ (КОНТЕНТ-АНАЛИЗ СМИ НА ПРИМЕРЕ «THE KOREA TIMES»)

В данной статье представлены результаты контент-анализа южнокорейских англоязычных СМИ по вопросам брачных мигрантов. Газеты являются одним из первых средств массовой информации, играют существенную роль в общественной жизни, служат источником информации о нынешней ситуации, оповещают население о текущих событиях. Через анализ газет было установлено, что в средствах массовой информации отображаемая социальная реальность не всегда отражает общественное сознание. Для изучения статей южнокорейских СМИ были выбраны газетные статьи одной из самых крупных корейских газетных издательств «The Korea Times». Эта газета является одной из самых крупных и лидирующих газет в Южной Корее, которые публикуются на английском языке. Авторы считают, что можно с некоторой вероятностью утверждать, что корейское общество относится с недоверием к межнациональным бракам, отстраняя от всего корейского общества, обрамляя их в определенные рамки, за которые межнациональным бракам сложной выйти.

Ключевые слова: межнациональные браки, семьи, мультикультурализм, иностранный, СМИ.

¹Yem N., ²Abejbekova G.

¹Candidate of Historical Science, Associate Professor, Head of the Far East of the Al-Farabi Kazakh national university,

²Master of humanitarian sciences, e-mail: Natalya.Yem@kaznu.kz

NEW stereotypes about MARRIAGE MIGRANTS in South Korea (content analysis of MEDIA for example, "The Korea Times")

This article presents the results of a content analysis of the South Korean English-language MEDIA on marriage migrants. Newspapers are one of the first media, they play a significant role in public life, newspaper articles provide information about the current situation, notify the public about current events. Through the analysis of newspapers, it was found that the media displayed social reality does not always reflect the public consciousness. To examine the articles of the South Korean MEDIA were selected newspaper articles, one of the largest Korean newspaper publishing house "The Korea Times". This newspaper is one of the largest and leading newspapers in South Korea, which are published in English. The authors believe that it is possible to have a chance to assert that Korean society concerns itself with the distrust of inter-ethnic marriages, removing from the whole Korean society, framing them within certain limits, for which inter-ethnic marriages challenging exit.

Key words: inter-ethnic marriages, families, multiculturalism, foreign, media.

¹Ем Н., ²Абейбекова Г.

¹тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Қиыр Шығыс кафедрасының меңгерушісі,

²гуманитарлық ғылымдар магистрі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
e-mail: Natalya.Yem@kaznu.kz

Оңтүстік Кореядағы некелік мигранттар туралы жаңа стереотиптер («The Korea Times» мысалында БАҚ-тың мазмұнын талдау)

Бұл мақалада некелескен мигранттардың мәселелері бойынша Оңтүстік Кореялық ағылшын тіліндегі БАҚ-тың мазмұнын талдау нәтижелері келтірілген. Газеттер – бұқаралық ақпарат құралдарында маңызды рөл атқаратын алғашқы медиалардың бірі, газет мақалалары қазіргі жағдай туралы ақпарат көзі болып табылады, халықты ағымдағы оқиғалар туралы хабардар ете-

ді. Газеттердің талдауы арқылы бұқаралық ақпарат құралдарында көрсетілетін әлеуметтік шындық әрдайым қоғамдық сананың көрінісі болып табылмайды. Оңтүстік Кореяның БАҚ-тарының мақалаларын зерттеу үшін ең үлкен корейлік басылымдардың бірі – «The Korea Times» газетінің мақалалары іріктелді. Бұл газет – ағылшын тілінде жарық көрген Оңтүстік Кореядағы ірі және жетекші газеттердің бірі. Авторлардың пікірі бойынша, корей қоғамы этно-аралық некелерге сенімсіздік танытып, корей қоғамынан алыстап, этно-аралық некеге тұрудың қиындықтарына әкелетін белгілі бір шектеулермен қамтиды.

Түйін сөздер: этносаралық некелер, отбасылар, мультикультурализм, шетелдік, бұқаралық ақпарат құралдары.

Введение

Изучение процесса формирования СМИ определенного стереотипа о брачных мигрантах в Южной Корее является наиболее прикладным на примере печатных изданий. В Южной Корее очень развита система средств массовой информации. Государство демонстрирует свою позицию с использованием различных видов СМИ, начиная от печатных изданий до интернет-ресурсов, при этом в качестве помощи последнее имеют высокие технологии. В стране со свободной экономикой и избирательной демократией средства массовой информации Южной Кореи порой ожесточенно соперничают друг с другом, имея такие привилегии, как высокий уровень свободы слова, почти не существует никакой цензуры.

Пресса в Южной Корее очень «оживленная», «могучая», имеет высокообразованную читательскую аудиторию. Национальные газеты Южной Кореи являются основными источниками новостей, информации о всем происходящем как в стране, так и за рубежом, тем самым концентрируя внимание всего южнокорейского общества на определенной проблеме. Среди главных национальных газет страны Chosun Ilbo, Joongang Ilbo, Dong-a Ilbo, а также две крупные газеты, публикующиеся на английском языке: The Korea Times и The Herald. Особенности влияния масс-медиа на общественное мнение и определение отношения общества к специфической теме, в данном случае, межэтнические браки в Южной Корее посредством газетных статей, был сделан анализ одной из лидирующих газет Кореи – The Korea Times (<http://terms.naver.com>).

Газета «The Korea Times» является одной из старинных ежедневных газет Южной Кореи, которая публикуется на английском языке и впервые вышла в свет 1 ноября 1950 года. В настоящее время функционирует при корейской ежедневной газете Хангук Ильбо. В первый редакционный состав газеты входили в основном профессора из области английской

литературы, главным редактором работал Ким Санг Ёнг. Изначальной целью данной газеты являлось информирование американских военных о ежедневных новостях в Южной Корее, прибывших в Корею для участия в войне, которые, в свою очередь, считались дружелюбной армией, так как они участвовали на стороне Южной Кореи в братоубийственной войне 1950-1953 гг. В начальный период своего существования редакция выпускала по две табloidные статьи в день, а с апреля 1952 года – по четыре статьи. В 1958 г. редакция испытала неприятность из-за карикатуры, выпущенной седьмой главой редакционного отдела Чанг Су Ёнг, об японце, который приехал в качестве туриста за девушками – гисенг. С 1961 года газета начала выпускать не табloиды, а уже газету в стандартной форме, и уже с 1998 года по настоящее время выпускает 96 статей в день. Газета «The Korea Times» является своего рода окном в Южную Корею для англоговорящих, а также дипломатического корпуса. Газета публикует статьи на тему политики, общества, бизнеса, финансов, культуры и спорта. Статьи данной газеты были выбраны для анализа, поскольку, как было выше изложено, газета «The Korea Times» является одной из старых газет, открытых для всех читателей и освещает все события в стране ежедневно как на бумажных носителях, так и онлайн.

Основная часть

Выборка материалов статей газеты «The Korea Times» осуществлялась за период январь 2014 года – октябрь 2016 года. Поиск велся по ключевым словам «international marriage» (межнациональные браки), в результате было отобрано 15 статей.

В статье «Pool Equity» (Равноправие на бассейн) автор раскрывает политику государства по отношению к мультикультурным семьям на простом примере из его (автора) жизни о пользовании общественным бассейном. Бассейны, по словам автора, доступны каждому взрослому и ребенку в Южной Корее, а в отдельные периоды

они становятся даже еще дешевле. Несмотря на то, что они и так дешевы, существуют скидки для мультикультурных семей, то есть семей, где один из супругов является иностранцем. Автора удивляет не сам факт скидки на пользование бассейном, а то, что он получает такие скидки только за то, что он – иностранец. Автор также указывает, что «такие скидки можно получить практически везде, и это является дивидендом для межнациональных семей, выплачиваемых правительством» (<http://koreatimes.co.kr>). Корея, по мнению автора, находится в погоне за «соответствием духу времени», считая мультикультурализм, иммиграцию и эмиграцию особым запросом времени. Данные привилегии для межнациональных семей являются замечательными, но данная политика ставит такие семьи выше, с моральной точки зрения, чем обычные корейские семьи, и именно данная ситуация, по мнению автора, может в дальнейшем стать яблоком раздора, разделить общество. Скидки предоставляются мультикультурным семьям, так как они считаются менее обеспеченными, но какова ситуация в отношении других малообеспеченных семей, недоумевает автор. Такое предпочтение мультикультурным семьям может рассматриваться дискриминацией в отношении «чистых» корейских семей. Дискриминация в денежном отношении к просто корейским семьям может вызвать у них чувство несправедливости, обиду и затянуть их в конкуренцию с мультикультурными семьями. В данной статье отмечаются некоторые последствия, или даже побочные эффекты проводимой политики правительством Южной Кореи к межнациональным семьям, которое называется «дамунхва» (다문화). Данная политика направлена на помощь мультикультурным семьям, так как мультикультурные семьи стали одним из главных задач современного корейского общества, поэтому правительство уделяет больше внимания брачным мигрантам, нежели другим иностранным иммигрантам или студентам, или кому-либо еще (Prey, 2011:23).

Политика «дамунхва» не только является политикой мультикультурализма, но направлена на помощь иностранным женщинам, состоящим в браке с корейцами, помочь им ассимилироваться с корейской культурой, жизнью, научить корейскому языку, манерам, поскольку адаптация в корейском обществе происходит для них довольно трудно. Исходя из этой политики, помимо обучений корейской культуре, предлагаются разные социальные льготы и скидки для семей с

иностранной супругой или супругом. Такая своего рода дискриминация, или предпочтение одного другому, вызывает негативное отношение одних к другим. В связи с экономическим положением в стране материальная помощь или льготы и скидки будут дополнительной помощью, но она оказывается только одному слою населения, что вызовет отрицательное отношение к мультикультурным семьям. Содержание статьи, хоть и не «кричало» о нарушениях или о трудностях межнациональных семей, но тем не менее указывало на возможные неблагоприятные последствия правительственной помощи семьям с иностранным супругом, при этом понижая или даже дискриминируя корейские семьи, откуда может появиться негативное отношение к мультикультурным бракам. Политика мультикультурализма считается важной направляющей в политике не только в отношении гармоничного развития общества, но и важной для того, чтобы активно отвечать будущим запросам меняющегося общества, быть подготовленным.

Следующая статья под названием «International marriage declines for 11th year» (Межнациональные браки сокращаются уже 11 год) дает некоторую статистическую информацию о снижении числа браков, заключенных между корейцами и иностранцами (<http://koreatimes.co.kr>). После пика 2005 года цифра начала постепенно снижаться, что связано с ужесточенными правилами для межнациональных браков, опубликованными правительством Южной Кореи, которые также включали строгие правила при получении визы и устранение брокерских компаний без лицензий или неквалифицированных компаний. В связи с тем, что как само правительство, так и исследователи отметили проблемы и трудности, с которыми сталкиваются межнациональные семьи, такие как незнание корейского языка, культуры, фиктивное заключение брака, домашнее насилие, вышесказанные правила были ужесточены. С помощью брокерских компаний, начиная с 1990 гг., было заключено множество межнациональных браков корейцев с иностранцами, причем большинство этих браков приходилось на корейских мужчин из сельской местности, а не города. Потенциальные супруги из сравнительно низкого экономического уровня стран не знали о таком распределении, и часто по прибытию в Корею их ожидания от «корейской мечты» не оправдывались. Такой разлад мечты и реальности превращался не только в финансовую проблему, так как в некоторых ситуациях финансового обеспечения заработка

корейского мужа не хватало на обеспечение семьи, поэтому иностранной жене приходилось работать, в результате такой разлад превращался и в психологическую проблему. Эта сторона проблемы была связана с незнанием культуры Кореи, языка, а также с разрывом с родными, что отражалось на взаимном отношении супругов.

Кроме того, существовали трудности в связи с проблемой фиктивных браков еще с 1996 года, и точно вычислить ее масштабы было сложно из-за расплывчатых критерий. Фиктивный брак означает ту ситуацию, когда иностранец использует межнациональный брак как путь для миграции и средства для улучшения их статуса в принимающей стране. Несмотря на данное определение фиктивного брака, не все браки были таковыми в реальности, то есть, к примеру, по результатам интервью исследователя браков в Корее Ким Джи Ин, тем, которые приехали за счастливой семьей в Корею, покинули семью из-за разочарования, в то время как те, кто приехал по фиктивным бракам, остались, потому что, как они рассказали в интервью, их мужья оказались искренними, добродушными. Таким образом, в реальности те браки, которые считаются фиктивными или не обещающими положительного результата, могут стать счастливыми, но несмотря на это, из-за общественной проблемы, которую формируют работники СМИ в материалах массовой информации, то есть громкими названиями статей и их содержанием формируют другое отношение.

Так в следующей статье «Foreign workers fall victim to discriminatory rules» (Иностранные рабочие стали жертвами дискриминационных правил) помещена вызывающая фотография лидера Центра по правам женщин-мигрантов в Корее Лэ Тхи Май Тху (<http://koreatimes.co.kr>). Она держит в руке плакат, на котором большими буквами написано «давайте считать мультикультурными не только семьи, где только одна супруга-иностранка, но и полностью иностранные семьи в Корее». Данная фотография является визуальной информацией, и она говорит о том, что проблема мультикультурализма еще свежа и что еще не все корейское общество восприняло их. Текст статьи сообщает о том, что существует дискриминация по отношению к иностранным рабочим, иностранным женам и иностранным резидентам. В отношении иностранных жен приведено правило, которое гласит, что они могут продлить или получить вид на жительство только с согласия супруга или супруги. Данное условие ставит под риск иностранных жен, так

как они становятся зависимыми от своих мужей. Кроме того, опрос, указанный в данной статье, показывает, что около 60% корейцев высказались, что они [корейцы] должны быть в приоритете над иностранцами относительно работы, поскольку найти работу становится тяжелее, а более 31% корейцев высказались, что не хотели бы видеть иммигрантов в качестве соседей. Данное негативное отношение корейского общества к иностранцам можно проследить и в комментариях в интернете. Заместитель секретаря Пак Джин У предложила осуждение за неслестные слова в интернете касательно иностранных мигрантов, так как слова ненависти, по замечкам заместителя, очень участились.

Статья «Courtordersman to return children to Japanese mother» (Суд приказал вернуть ребенка японской матери) также попала в подборку автора (<http://koreatimes.co.kr>). В данной статье сообщается о семейном инциденте, когда один из родителей межнациональной семьи забирает ребенка в свою страну и обрывает все связи с другим. В данном случае инцидент произошел между отцом-корейцем и матерью из Японии. Отец уговорил жену отпустить ребенка посетить Корею, ссылаясь на то, что ребенок должен посетить своих больных бабушку и дедушку, на что мать и согласилась. Воспользовавшись этим, отец после прибытия с сыном в Корею оборвал все связи с женой, тем самым незаконно лишая ее права на попечительство. Но ребенка согласно Конвенции о Гражданских аспектах международного усыновления детей вернули назад к матери. Корея подписала данную Конвенцию в декабре 2012 года после бурного роста межнациональных семей. Данный случай один из редких, так как в большинстве случаев ребенка оставляли у корейского родителя. Данная статья описывает одну из проблем межнационального брака, проблема попечительства над ребенком. Случаи, когда иностранные супруги сбежали с детьми или оставляли детей корейскому супругу, были частыми до ужесточения получения брачной визы. Частая публикация о побегах из дома иностранной жены, при этом оставляя детей, сложила в мыслях у корейского общества негативное отношение к межнациональным бракам. И в выборе между межнациональными браками или с гражданином одной страны в учет берутся эти же факты. Поэтому данная статья в очередной раз напоминает обществу о тех семейных проблемах, которые могут возникнуть в межнациональных семьях и которые могут затянуть в долгое судебное разбирательство.

Следующая статья «International marriages in S. Korea drop to 12-yr low in 2014» переводится, как «межнациональные браки упали за последние 12 лет в 2014» (<http://koreatimes.co.kr>). Данная статья констатирует, что процент межнациональных браков стал постепенно снижаться с 2008 года, и в 2014 году уровень его достиг 5,4%. Причиной тому является жесткая политика «чистки» безлицензионных брокерских компаний, которые считались одним из основных факторов увеличения заключения межнациональных браков, которое порой влекло за собой домашнее насилие и мошенничество. Статья отражает реальность происходящей ситуации в Корее. В начале 2000-х когда межнациональные браки только начинали набирать оборот, деятельность брокерских компаний жестко не регулировались, поскольку на тот период важным считалось восполнить нехватку невест в корейских селах. Браки заключались под менее строгими условиями, то есть не предъявлялись условия знания языка, достаточного финансового обеспечения и т.д. Но такое заключение браков имело негативные последствия, среди них – нарастающее число разводов, незаконные побеги из семьи, ссоры, домашнее насилие, разделы детей.

В статье «Korean-Filipino children win paternity suit against their Korean father» (Филиппино-корейский ребенок выигрывает суд над корейским отцом) указывается, что филиппинка впервые выиграла судебный процесс над корейским мужем в Корее по установлению биологического отца (<http://koreatimes.co.kr>). Отец «копино» (дети от корейцев и филиппинцев) десять лет назад вел бизнес в Филиппинах, где познакомился с местной женщиной, жил вместе с ней и заимел двух детей, при этом имея семью в Корее, двое детей. После возвращения оборвал все связи с ней. Филиппинка смогла выиграть суд благодаря корейскому адвокату, который является активистом, который помогает копино. По словам адвоката данное постановление суда будет иметь большое влияние так как число копино выросло за последние годы. По неофициальным данным, корейцы известны тем, что они ездят на «секс»-туры в Филиппины, последствиями которых зачастую становятся внебрачные дети. Нет официальных данных о количестве копино, но по докладу журнала The Wall Street Journal число копино насчитывает около 30 тысяч. Адвокат также отмечает, что филиппинская мать не просила финансовой помощи, а только зарегистрировать детей в семейном реестре отца-корейца, чтобы они выросли в Корее. Уровень жизни в

Филиппинах ниже, чем в Корее, поэтому регистрация ребенка в Корее может помочь ребенку в дальнейшем жить в Корее. В подтексте данной статьи можно проследить тот факт, что большинство иностранных девушек, в особенности с Юго-Восточной Азии вступали в брак с корейцами в поисках лучшей жизни либо для себя, либо для своих детей.

К дополнению о сокращении межнациональных браках пишется в статье «International marriages hit 11-year low» (Уровень корейских браков самый низкий за последние 11 лет) (<http://koreatimes.co.kr>). Процент межнациональных браков в действительности стал низким по сравнению с 2013 годом. Низкий процент межнациональных браков обязан усилиям правительства, которое старалось контролировать брокерские компании, посредством которых многие мигранты использовали браки для того, чтобы въехать в страну. В 2005 году был пик корейских межнациональных браков – 13,5 процентов. С ростом межнациональных браков были доклады о домашнем насилии и мошенничестве между сельскими корейцами и иностранными женами, результатом этому стал низкий рост мультикультурных семей.

Статья «1 out of 20 new borns multiracial» (1 из 20 новорожденных из мультирасовой семьи). Статья написана на английском и корейском языках. Корейский ее вариант начинается с предложения: «Корея превращается в мультикультурную страну» (<http://koreatimes.co.kr>). Приблизительно один ребенок из 20 новорожденных в Корее рождается в мультикультурной семье, согласно статистике Южной Кореи на июль 2014 года. В 2012 году число новорожденных в мультикультурной семье достигло 22,908, что составляет 4,7% от всего числа 484,550. В 2011 году данный показатель был приблизительно таким же по сравнению с 4,3% в 2010 и 2,9% в 2008 году, тем самым указывая на то, что корейское общество стремительно превращается в мультикультурное общество. Мультикультурные семьи, которые в большей степени проживают в сельских районах, имеют больше детей, чем простые корейские семьи. Число таких новорожденных, рожденных между 2008 и 2012, достигло 97,701. Статья помечает, что большинство межнациональных браков приходится на браки между корейцами и выходцами из Китая и Юго-Восточной Азии. В 2012 году 71% женихов в межнациональных семьях были корейцами, далее китайцы (9,2%), американцы (5,5%) и японцы (5,4%). Около 30% их невест в

межнациональных браках в Корее составляют девушки из Китая, затем вьетнамки (23,3%) и кореянки (22,2%), и остальные.

В правительстве прогнозируется, что рост новорожденных в мультикультурных семьях в ближайшие годы, возможно, приостановится, поскольку меньше корейцев заключают браки с иностранцами. Данное сокращение связано с ужесточением получения брачной визы и условий для создания межнационального брака. Большинство межнациональных браков создавалось между мужчинами из сельских районов (около 75% из всех межнациональных браков), потому что сами кореянки после заключения брака предпочитали жить в городах, нежели в селах. Поэтому заключались браки между иностранками, причем большинство из стран ниже в экономическом плане, чем Корея. Но из-за «проблематичных» браков, возникших в волне создания межнациональных браков, правительство создало регуляции для устранения таких браков, таким образом были ужесточены правила приобретения брачной визы F-2, что создавало трудности иностранным женам приехать в Корею. В особенности из-за домашнего насилия, которое имело место в межнациональных семьях в Корее, число межнациональных браков увеличивалось, но очень медленно.

Статья «New campaign to raise awareness about immigrant families» (Новая политика по осведомленности о семьях мигрантов) пишет, что в 2014 году Министерство гендерного равенства и семьи высказалось о том, что нужно выработать новую общественную программу, в результате чего корейское общество будет больше информировано о мультикультурных семьях (<http://koreatimes.co.kr>). В рамках данного мероприятия правительство собирались выпустить программу, где будут снимать фигуриста Чхве Джин Джу, который имеет корейско-шведское происхождение. Данная программа предусматривала показ ежедневной рутины тренировок фигуриста, который готовился к 2018 Зимним Олимпийским Играм в Пенг-чхане. Помимо спортсмена по фигурному катанию Чхве Джин Джу, в программе также показывалась ежедневная жизнь подростков из мультикультурных семей. Данная программа является частью правительственной инициативы поддержать детей из мультикультурных семей, показать их жизнь, «существование» в корейском обществе. Директор Департамента программ по мультикультурным семьям Чхве Сунг Жи публично высказал мнение, что Ко-

рея должна быть тем местом, где люди независимо от расовой и культурной принадлежности должны иметь одинаковые возможности, чтобы реализовать свою мечту, и основу этому должно заложить министерство. Данное мероприятие показа ежедневной жизни мультикультурных семей отражает большое число иммигрантов и межнациональных семей в Корее. Большинство иммигрантов в Корее это женщины, и в большинстве случаев они приехали из других азиатских стран, чтобы вместе жить с корейским мужем. В начале 2000 г. директор Чхве Сунг Жи сказал, что основной темой программы была помощь брачным мигрантам разместиться в Корее и интегрироваться. По этой программе предоставлялись языковые курсы, классы по изучению корейской культуры и другая помощь для новых иммигрантов. Сейчас директор отмечает, что со временем меняются нужды, поэтому теперь необходимо предоставлять помощь по трудоустройству и по воспитанию детей. Нынешний фокус программы – это удалить пробелы в понимании мультикультурных семей и вызвать чувство толерантности, поскольку, как показывают некоторые общественные опросы иммигрантов, они испытывали дискриминацию по отношению к себе из-за незнания языка или отличительной внешности.

В нескольких статьях были затронуты проблемы в межэтнических браках, связанные с правом на воспитание ребенка. В Корее было немало случаев, когда иностранные супруги убегали с детьми или оставляли их в Корее. В одной из выбранных статей рассказывалось о судебном процессе филиппинки и корейца о воспитании ребенка и его семейной регистрации. Статья указывает, что впервые за всю историю межэтнических браков филиппинцев и корейцев филиппинка выигрывает суд над корейцем. В подтексте статьи можно узнать, что большинство судебных процессов в Корее, затрагивающих корейских и филиппинских граждан, заканчивались успехом для корейской стороны. Это невольно заставляет задуматься корейское общество, что суд будет всегда на их стороне, и, возможно, корейское общество смотрит свысока на девушек из Филиппин. Это также связано и с тем, что экономически такие страны, как Филиппины, Вьетнам, Таиланд, ниже, чем Южная Корея, поэтому большинство мигрантов из этих стран приезжают в Корею для поиска лучших условий жизни. Такие мысли общества порождают либо безразличное либо негативное отношение к межэтническим бракам.

Выводы.

Авторы данной работы делают попытку выявить степень влияния информации, полученной с помощью средств массовой информации, на общественное мнение по конкретной социальной проблеме, в данном случае, по межэтническим бракам, и каким образом СМИ влияли на формирование общественного мнения. Для раскрытия данных вопросов использовался метод контент-анализа. Контент-анализ был выбран в качестве основного метода работы, так как является содержательным анализом массивов однородных документов, в частности, публикаций в СМИ, имеющий своим предметом анализ содержания текстовых массивов и продуктов коммуникативной корреспонденции. Контент-анализ представляет собой перевод вербальной информации в более объективную невербальную форму, в восхождении от текста к нетекстовой реальности, под которой понимается социальная действительность во всем ее многообразии; это достаточно строгий научный метод, который предполагает систематическую и надежную фиксацию определенных элементов содержания некоторых документов. Контент-анализ позволяет создать картину видения, которая создается в обществе посредством СМИ. Метод контент-анализа широко применяется как вспомогательное средство в социологии, психологии и других науках при анализе ответов на открытые вопросы анкет, материалов наблюдений, для анализа результатов в методе фокус-групп. Основание для выбора газет из всех видов средств массовой информации является широкое распространение газет, их легкая доступность, немедленная реакция газет на изменяющиеся условия общества. Газеты являются одним из первых средств массовой информации, они играют существенную роль в общественной жизни, газетные статьи служат источником информации о нынешней ситуации, оповещают население о текущих событиях. Через анализ газет было установлено, что в средствах массовой информации отображаемая социальная реальность не всегда отражает общественное сознание. Для изучения статей южнокорейских СМИ были выбраны газетные статьи одной из самых крупных корейских газетных издательств «The Korea Times». Эта газета является одной из самых крупных и лидирующих газет в Южной Корее, которые публикуются на английском и корейском соответственно. Для анализа были выбраны онлайн-статьи. В Корее, в стране с быстро

развивающимися технологиями, онлайн-статьи также широко читаемы, как и печатные версии. Учитывая факт, что огромная часть корейцев использует интернет почти постоянно, онлайн-статьи более часто читаемые, нежели печатные издания. Поэтому объективным считается выбор онлайн-газет. Так, были выбраны статьи в период с 2014 года по 2016 год, так как с 2013 г. правительство издало указ об ужесточении правил въезда брачных мигрантов в страну, что заставило корейцев, собирающихся заключить брак с иностранцами, пересмотреть свое материальное положение, уточнить наличие базовой основы корейского языка у иностранной жены, поскольку были доклады о семейном насилии, ссор и непонимания вследствие незнания корейского языка и культуры. Также с 2013 года и немного ранее на экранах телевидения стали часто показывать программы вместе с иностранцами, проживающими в Корее, о жизни межэтнических семей, иностранных мигрантов в Корее. Телевизионные программы о межэтнических браках, иностранцах в Корее были государственным заказом. Так как телевидение влияет на формирование общественного сознания, авторами было предположено, что за счет влияния телевизионных программ на сознание зрителей отношение корейского общества должно измениться по сравнению с предыдущими годами. Так, по газете «The Korea Times» было всего найдено 8 статей на английском языке, посвященных межэтническим бракам в Корее. Подводя итоги по анализу статей газеты «The Korea Times», можно сказать, что большинство статей было написано в нейтральной форме либо с негативным оттенком. К примеру, несколько статей давали статистические данные о количестве межэтнических браков. Согласно содержанию статей, после пика в 2005 году межэтнических браков, число заключавших брак корейских граждан с иностранцами становилось меньше. Причиной тому стали ужесточенные правила въезда для брачных мигрантов. Данная ужесточенная политика сократила число межэтнических браков, что и было показано в статьях. Такие статьи не содержали негативного подтекста, но отражали ситуацию межэтнических браков в стране.

Из подтекста содержания статей, так и из комментариев можно с некоторой вероятностью утверждать, что корейское общество относится с недоверием к межэтническим бракам, отстраняя от всего корейского общества, обрамляя их в определенные рамки, за которые межэтни-

ческим бракам сложной выйти. Исследования показывают, что существуют не только проблемные браки, но и удачно созданные счастливые браки, но из-за имиджа, созданного СМИ,

такие счастливые браки могут пострадать, поскольку в мыслях общества остался тот образ межэтнических браков, навязанный статьями и телевидением.

Литература

- 1 «The Korea Times» <http://terms.naver.com/entry.nhn?docId=530267&cid=46668&categoryId=46668>
- 2 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/04/113_202190.html
- 3 Prey Robert. Different Takes: Migrant World Television and Multiculturalism in South Korea // Global Media Journal: Canadian Edition. – 2011. – №4(1). – P.109-125, c.23
- 4 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/03/113_200833.html
- 5 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/02/113_198011.html
- 6 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/01/113_195503.html
- 7 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/biz/2016/01/602_194567.html
- 8 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2015/12/113_194445.html
- 9 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2015/11/113_191336.html
- 10 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2014/07/113_161975.html
- 11 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2014/10/113_165860.html
- 12 [kr/www/news/nation/2014/10/113_165860.html](http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2014/10/113_165860.html)

References

- 1 «The Korea Times» <http://terms.naver.com/entry.nhn?docId=530267&cid=46668&categoryId=46668>
- 2 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/04/113_202190.html
- 3 Prey Robert. Different Takes: Migrant World Television and Multiculturalism in South Korea // Global Media Journal: Canadian Edition. – 2011. – №4(1). – P.109-125, c.23
- 4 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/03/113_200833.html
- 5 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/02/113_198011.html
- 6 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/01/113_195503.html
- 7 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/biz/2016/01/602_194567.html
- 8 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2015/12/113_194445.html
- 9 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2015/11/113_191336.html
- 10 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2014/07/113_161975.html
- 11 «The Korea Times» http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2014/10/113_165860.html
- 12 [kr/www/news/nation/2014/10/113_165860.html](http://koreatimes.co.kr/www/news/nation/2014/10/113_165860.html)

¹Исмаилова С.Ж., ²Ахапов Е.А., ³Чан Бенг Сун, ⁴Мен Сун Ок,

¹докторант, ²Ph.D, ст.преподаватель, ³к.п.н., и.о доцента, ⁴PhD, и.о доцента,
кафедра Дальнего Востока, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: sauka777@yandex.ru, e-mail: ahapov.erlan@kaznu.kz,
e-mail: kskaznu@gmail.com, e-mail: okmyong@gmail.com

К ПРОБЛЕМЕ ДЕФИНИЦИИ «КУЛЬТУРНОЙ ПОЛИТИКИ»

В данной статье рассмотрены определения понятия «культурная политика» в работах специалистов культурологов, социологов, политологов. Также в статье проанализированы модели взаимодействия государства и культурной политики. Изучение понятия «культурная политика» необходимо для казахстанской науки, для успешного внедрения государственной политики на основе статьи Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». В работе использованы метод сбора и анализа научной литературы, метод теоретического анализа.

Ключевые слова: культурная политика, модели культурной политики, культура, виды подходов к культурной политике, государственная политика в сфере культуры.

¹Ismailova S.Zh., ²Akhapov Y.A., ³Chun Byong-soon, ⁴Myong Soon-ok,

¹doctoral student, ²PhD, senior lecture, ³candidate of political sciences,
⁴PhD of Cultural Anthropology Department of the Far East, al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: sauka777@yandex.ru, e-mail: okmyong@gmail.com,
e-mail: ahapov.erlan@kaznu.kz, e-mail: kskaznu@gmail.com

To the problem of the definition of cultural policy

This article describes the definition of «cultural policy» in the works of cultural studies experts, sociologists and political scientists. The article also analyzes models of interaction between the state and cultural policy. Also research of phenomena of «cultural policy» is necessary for Kazakhstan's science and it will be a solid basis for successful carrying out of the state policy based on the «Course towards: The future modernization of Kazakhstan's identity» (in Kazakh: Rukhani zhangyru). The method of collection and analysis of scientific literature, the method of theoretical analysis were used in the work.

Key words: cultural policy, models of cultural policy, culture, types of approaches to cultural policy, state policy in the sphere of culture.

¹Исмаилова С.Ж., ²Ахапов Е.А., ³Чан Бенг Сун, ⁴Мен Сун Ок

¹докторант, ²Ph.D, аға оқытушы, ³саясаттану ғ.к., доцент м.а., ⁴PhD, доцент м.а.,
Қиыр Шығыс кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: okmyong@gmail.com, e-mail: sauka777@yandex.ru,
e-mail: ahapov.erlan@kaznu.kz, e-mail: kskaznu@gmail.com

«Мәдени саясат» анықтамасына қатысты мәселе

Осы мақалада мәдениеттану, әлеуметтану, саясаттанушы мамандарының жұмыстарындағы «мәдени саясат» түсінігінің анықтамалары қарастырылып, мемлекет пен мәдени саясаттың өзара әрекеттесу модельдері талданды. Қазақстан ғылымына «Мәдени саясат» түсінігін зерттеу қажет және келешекте Мемлекет Басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы негізінде мемлекеттік саясатын жүзеге асыру үшін көмектеседі. Жұмыста ғылыми әдебиеттерді жинау және талдау әдістемесі, теориялық талдау әдісі пайдаланылды.

Түйін сөздер: мәдени саясат, мәдени саясаттың модельдері, мәдениет, мәдени саясатқа қатысты тәсілдер, мәдениет саласындағы мемлекеттік саясат.

XX столетие ознаменовалось большим прогрессом общества и признанием человека и его прав высшей ценностью существования. Образование множества организаций, принятие актов и деклараций, центральной фигурой которых являлся человек, способствовали развитию социологических, культурологических, антропологических знаний о человеке. Одним из важнейших документов, принятых в 1948 г. на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН, является «Международный пакт о правах человека». Согласно Всеобщей декларации прав человека, «идеал свободной личности может быть осуществлен в случае создания равных условий для каждого человека, которые будут обеспечивать экономические, социальные, культурные, гражданские, политические права» (Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, 1948).

Культурные и социальные трансформации на сегодняшний день происходят все более быстрыми темпами и могут привести к глубоким социальным последствиям для общества, на которые сложно реагировать своевременно. В постоянно меняющемся культурном и политическом взаимодействии, где присутствует культурное разнообразие как «внутри», так и «вне» каждого общества, возникают новые споры, касающиеся государственной культурной политики. На самом деле, сила культуры – во всем ее многообразии, как предпосылка для мирного сосуществования, источника для интеллектуального, эмоционального и духовного благополучия и как ресурса для социально-экономического развития и устойчивости общества приобретает все большую значимость.

Культура тесно взаимодействует и является неотъемлемой частью повседневной жизни человека. В связи с этим использование и направленность политических интересов к культуре закономерна. Однако несмотря на взаимосвязь культуры со многими сферами деятельности общества, в глубоком понимании «культуры» отсутствуют внешние факторы регулирования культуры: правовые, институциональные и др. для поддержания порядка и создания систематичности.

Изучение феномена «культурная политика» необходимо в силу несформированности и отсутствия точных дефиниций в казахстанской науке, которые могли бы создать прочную базу и основу для успешного проведения в Республике Казахстан проектов на основе статьи Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация

общественного сознания». Главными идеями данной статьи явились: «сохранение собственной уникальной культуры» и «модернизация национального сознания» (Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания, 2012).

Основной целью данной работы является формирование собственного определения понятия «культурная политика» для дальнейшего использования в научных исследованиях. Для осуществления цели были поставлены следующие задачи:

- проанализировать понятие «культурная политика» в работах исследователей из разных областей гуманитарных наук;
- рассмотреть модели взаимодействия государства и культурной политики.

В работе были использованы метод сбора и анализа научной литературы, метод теоретического анализа.

В развитие культурной политики большой вклад внесла Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры – ЮНЕСКО (далее – ЮНЕСКО). Основными направлениями организации являются программные секторы: образование, естественные науки, социальные и гуманитарные науки, культура, коммуникация и информация. С момента образования ЮНЕСКО занимается разработкой и введением в действие нормативных актов в сфере культурной деятельности.

В 1966 г. Генеральная конференция ЮНЕСКО приняла Декларацию принципов международного культурного сотрудничества, в которой подчеркивается, что развитие собственной культуры – право и долг каждого народа, являющегося одной из целей международного культурного сотрудничества, которое заключается в обеспечении «каждому человеку доступа к знаниям, возможности наслаждаться искусством и литературой всех народов, участвовать в прогрессе науки во всех частях земного шара, пользоваться его благами и содействовать обогащению культурной жизни» (Мошняга, 2012: 303).

В XX в. под эгидой ЮНЕСКО начали проводиться конференции, круглые столы, которые стали основой в разработке концептуальных подходов к культуре. Одним из самых значимых событий в становлении и развитии культурной политики является круглый стол в Монако, который состоялся 18-22 декабря 1967 г.

По итогам работы круглого стола был разработан доклад «Политика в сфере культуры – предварительное исследование» («Cultural policy a preliminary study»). Именно в данном

докладе впервые был введен термин «культурная политика», которая в современной науке имеет большое количество трактовок, в зависимости от методов, концепций, целей, изучаемой дисциплины. Согласно докладу ЮНЕСКО, «культурная политика» представляет собой совокупность сознательных и преднамеренных действий или бездействий в обществе, направленных на удовлетворение культурных потребностей путем оптимального использования всех возможных ресурсов, доступных на момент её проведения. Также в докладе особо подчеркивается, что не существует культурной политики, абсолютно подходящей для всех стран. Однако признано, что существует необходимость в обмене информацией и опытом между странами для проведения межгосударственных исследований на определенные темы, для создания концепций, методов и т.д. (Cultural policy a preliminary study, 1969).

Ценность культурного разнообразия для обогащения человечества и важность культуры для развития, в частности, вклад в достижение целей в области развития были признаны в «Декларации тысячелетия ООН», которая была принята 8 сентября 2000 г. в Париже, и подписана 193 государствами-членами ООН (Международный пакт о правах человека, 2000).

В чем заключается направленность политических интересов к культуре? В документе «Новая повестка в области культуры для развития и взаимопонимания», опубликованном в сентябре 2012 г., отражены основные идеи встречи экспертов ЮНЕСКО касательно новой культурной политики. В нем представлена «концептуальная и операционная инструкция для интеграции принципов культурного разнообразия и межкультурного диалога» (Towards a New Cultural Policy Framework, 2012).

Согласно «Новой повестке в области культуры для развития и взаимопонимания» для обращения политических интересов к культуре есть несколько причин. А именно, культура:

- это форма существования, которая придает смысл жизни и развивает чувство того, кто мы есть. Культура как сила, которая движется под влиянием ценностей, гарантирует более удовлетворительное интеллектуальное, эмоциональное, моральное и духовное существование. Также культура предоставляет любому человеку равные права, основные формы свободы, гарантированные международным правом и формирует человеческую природу, отношения и обеспечивает отличную базу систем знаний, ко-

торые могут быть использованы для управления природными ресурсами. Это является важнейшим активом для решения проблем экологической устойчивости;

- она динамична и постоянно меняется на основе диалога и взаимодействия, поэтому представляет собой удобную платформу для создания новых условий самовыражения творческой адаптации. Но в тоже время культура является хранителем ценностей, целостности, равенства и прозрачности. Она определяет общественную жизнь и обеспечивает основу для доверия между гражданами и государственными учреждениями;

- является источником идентичности, принадлежности, справедливости и участия человека. Культурное наследие во всех его формах является бесценной памятью о человеческом опыте, которая оказывает влияние на повседневность людей. И таким образом, культура добавляет ценность для самоопределения людей и, следовательно, заслуживает сохранения, улучшения и передачи будущим поколениям.

На современном этапе развития общества можно выделить высокоразвитую систему культурных ценностей, которая обеспечивает распространение и потребление культуры, ее хранение и передачу. Эта система оказывает воздействие на все сферы жизнедеятельности человека: экономическую, социальную, политическую. Однако в то же самое время культура находится в прямой зависимости и под влиянием данных сфер деятельности. В связи с этим становится сложнее дать точное определение культурной политики. В данной статье мы попытаемся раскрыть термин «культурная политика», а также проанализировать существующие определения.

В научном сообществе, в зависимости от аспекта изучения, существует множество определений термина «культурная политика». Так, согласно «Большому толковому социологическому словарю», «культурная политика» – это понятие, использующееся в социологии культуры и прикладных социальных исследованиях для определения роли и функции государственной власти в сфере культуры и искусства. При этом, политический аспект предполагает определение целей и приоритетов государства по сохранению культурного наследия, созданию условий для существования культурного сообщества. В то же время, социальный аспект предполагает политику равного доступа к культурным благам, а также поддержку и сохранение культурной иден-

тичности (Большой толковый социологический словарь, б.д.).

По мнению Л.Е. Ковалевой, европейская точка зрения на проблему культурной политики прагматична и основана на опыте многолетнего сотрудничества европейских государств в области культуры. То есть, прагматизм привел к появлению некоторых консенсусов, которые стали общими критериями (Ковалева, 2007:65).

Количество исследований культурной политики европейских и американских ученых в несколько раз превышает казахстанских исследователей. В российской культурологической и философской школах на теоретическом уровне имеются работы на разных уровнях концептуальных подходов по культурной политике. Одним из теоретиков культурной политики является Л.Е. Востряков (Культурная политика: концепция, понятия, модели, б.д.), который считает, что «исходное условие разработки политики в сфере культуры – это достижение согласия между официальными, творческими, общественными силами в отношении приоритетности целей культурного развития». Также, по мнению ученого, при изучении культурной политики и попытке дать определение термину выделяются три основных подхода: институциональный, целевой и ресурсный. В основе целевого подхода лежит определение сербской исследовательницы М. Драгичевич-Шешич, которая считает, что термин «политика» означает сознательную деятельность, направленную на достижение востребованных обществом целей» (Драгичевич-Шешич, 2000:27). Таким образом, так как общественная жизнедеятельность имеет цели – экономические, образовательные, социальные и др., то при осуществлении той или иной цели возникает культурная политика. Однако, на наш взгляд, если брать во внимание только аспекты общества в узком понимании, то понятие культурной политики отождествляется с «социальной политикой», где не учитывается предпринимаемая политическая составляющая термина.

В определении, которое предложили французские исследователи А.Жерар и Ж.Гентил, прослеживается институциональный и ресурсный подход: «Культурная политика может осуществляться в рамках объединения, партии, образовательного движения, организации, предприятия, города, правительства. Но независимо от субъекта политики, она предполагает существование долгосрочных целей, среднесрочных и измеряемых задач и средств (человеческих ресурсов, финансов и законодательной базы),

объединенных в чрезвычайно сложную систему» (Girard, 1983). При этом они обращают особое внимание на комплексность культурной политики как объекта управления, учитывая сложный механизм тактического управления со стороны государственных учреждений.

С точки зрения культурологических исследований, в основе которых явно прослеживаются философские учения представителей марксизма и модернизма, в изучении культурной политики основным является литературный подход, за основу которого взято чтение «доступных» текстов. Метод заключается в изучении культуры в качестве «зарегистрированного события» (recorded experience). Данный подход был разработан Дж.Мак-Гиганом и А.Гилмор (Gray, 2012) на основе двух философских и противоречивых методов изучения текстов А.Грамши и М.Фуко. Суть различия методов А.Грамши и М.Фуко заключается в разности фокус-ориентированности. Объектом исследования при методе А.Грамши является популистское мнение большинства, при котором восходящие формы творчества воспринимаются как радикальная форма сопротивления обществу, и при этом концентрируется на значениях, которые привязаны к определенным формам поведения и выражениям участников внутри них. В то время как метод М.Фуко может допускать последствия для причин, когда создание совместимых, управляемых лиц становится причиной культурной политики, а не результатом. Однако, не смотря на противоречивый характер философских учений, литературный подход Дж.Мак-Гигана и А.Гилмор представляет собой метод исследования и анализа текстов культурной политики, где данные философские учения представляют собой основу для качественного исследования. Таким образом, «культурная политика» становится серией «текстов», которые подчиняются интерпретациям отдельного аналитика, а не целым конкретным организационным методам, которые необходимо проанализировать.

Политологический подход значительно отличается. По мнению британского исследователя в области культурной политики К.Грей, несмотря на то, что содержание и значение «текстов» признано в политической науке, общий подход к анализу культурной политики имеет тенденцию к смещению приоритетов (Gray, 2012). К.Грей считает, что в первую очередь культурную политику можно рассматривать только как сферу деятельности, которую правительства предпринимают или не предпринимают на «арене куль-

туры». Целый ряд мероприятий, которые правительства считают достойными поддержки, также можно рассматривать как изображение образа основополагающих ценностей и/или идеологий, поддерживаемых правительствами, и, безусловно, является результатом политического выбора среди ряда возможных форм и уровней поддержки, которые правительства могут обеспечить. С данной точки зрения, культурная политика – это ряд мер, предпринимаемых правительствами стран, которые приводят к конкретным действиям, организации и выбора по конкретным странам в качестве ориентира исследования.

Проблему неопределенности культурной политики впервые отметил Э.Гросжан, который считает, что к культуре и культурной политике относятся как к дополнительной и второстепенной части жизнедеятельности, и что потребность в культурной политике возникает только при благоприятных экономических факторах (Востряков Б.Д.). С этим мнением согласна Л.Е. Ковалева и выделяет «констатацию вариативности культурной политики», а также отмечает, что «культурная политика не может быть унифицирована, так как зависит от социально-экономической, политической и культурной ситуации в стране» (Ковалева, 2007:66).

С точки зрения Э. Орловой, культурную политику следует трактовать с позиции «социокультурной политики», так как культурная политика является решением социальных проблем, включающая в себя принятие решений, закрепление исполнителей, контроль проведения (Теоретические основания культурной политики, 1993: 44). Однако, на наш взгляд, культурная политика не может быть сведена к исполнительной обязанности, так как в ней заключены «совокупность действий, которые направлены на решение проблем разных слоев населения наиболее оптимальным путем» (Cultural policy a preliminary study, 1969). Согласно этому утверждению процесс принятия решений и исполнения культурной политики не может быть определяющим фактором.

Разносторонне обоснованными выглядят определения представителя Высшей Школы культурной политики при МГУ им. М.В. Ломоносова, П. Щедровицкого. Первое определение – культурная политика как управление культурной деятельностью и развитием отрасли культуры; второе – культурная политика как культура политических отношений; третье – культурная политика как набор технологий для производства культурных стереотипов; четвертое – при осво-

бождении от материальной зависимости, человек направляет свое свободное время на внутреннее развитие (Щедровицкий Б.Д.). И как отмечает В.Л. Иноземцев в эпоху переходного периода к постэкономической эпохе появляется человек «творческий», которого нельзя «заставить» творить, так как «творить он всегда будет сам» (Иноземцев 1988: 88). Именно в подобной ситуации, при регулировании отношений, инструментом согласования выступает культурная политика.

Еще одно определение, которое привлекает внимание, дано А.Я. Флиером, который считает, что «культурная политика – это совокупность научно обоснованных взглядов и мероприятий социокультурной модернизации общества и культуропроизводящих институтов, систему новых принципов социальной, культурной жизни, комплекс мер научного и образовательного обеспечения, целенаправленной подготовки кадров» (Флиер, 1994: 14). Все эти факторы помогают в осуществлении культурной политики.

Определение, которое дают В.С. Жидков и К.Б. Соколов, имеет спорный характер, так как, по мнению ученых, культурная политика представляет собой комплекс мер, целью которых является формирование, корректировка «картины мира» личности (Жидков, 2001: 295). Однако мы видим значительное ограничение дефиниции и сведение к минимальному значению смыслового понятия. Но одновременно присутствует частичное совпадение с функциями, которые выполняет институт государственности.

Существует множество моделей, регулирующих взаимодействие культуры и государства. По А. Молю, к культурной политике применимы социостатические и социодинамические модели. К социостатической модели относится рассмотрение культурной политики в рамках целей, институтов и учреждений. В свою очередь социостатическая модель включает в себя «популистскую» или «демагогическую» подгруппу – основной задачей данной модели является удовлетворение потребностей большинства людей. «Патерналистская» подгруппа, или «догматическая», задача которой заключается в главенствующей роли государства, либо религиозных или политических объединений. Нередко «патерналистскую» и «популистскую» подгруппы объединяют в один тип. Еще один вид модели отношений «государство-культурная политика» – «эkleктическая» или «культуролистическая». Целью данного типа является приобщение каждого индивида к культуре, при этом

общество представляет собой сдерживающий и распространяющий фактор (Моль, 2008: 304).

Социодинамическая модель является отображением трансформаций общества как во временном, так и горизонтальном направлении. У данной модели также имеется два подвида: «прогрессивный» и «консервативный». Соответственно «консервативный» подвид представлен субъектами политики, которые пытаются замедлить ход эволюции культуры, и «прогрессивный» – ускорить процесс развития культуры.

Оба типа не существуют по отдельности, социодинамическая и социостатическая модели дополняют друг друга.

А. Визанд выделяет также два типа моделей культурной политики, где за основу взяты роль регулирующих органов финансирования культурной политики. В данной типологии ярко выражены два актора: государство и рынок. В первом типе, который называется «культурная политика общественной поддержки» (Матвеев 2009:53), роль главного контролера и исполнителя принадлежит государству, которое создает надведомственные учреждения. Посредством данных организаций проводится политика, при которой учитываются интересы государства.

Второй тип – «рыночно ориентированная модель культурной политики» – представляет собой, характеризующийся рыночными отношениями рынок, где спрос порождает предложение. Данный тип культурной политики осуществляется деятельностью культурной элиты, бизнесменами и др.

Однако оба данных типа также не получают полноценного развития без взаимодействия. Так как «культурная политика общественной поддержки», основываясь на поддержке государства, выражено консервативна и в ней отсутствует элемент инноваций. В то время как в «рыночно ориентированной модели культурной политики» развитие национальной культуры находится в стагнации, носит коммерциализированный характер.

Наиболее детально типологию моделей культурной политики произвела М. Драгичевич-Шешич, выделив четыре типа, основываясь на политическом устройстве государства и реализации культурной политики. Первый тип – «либеральная культурная политика», в основе которой заключен рынок культурных товаров, частное их распространение и владение. Второй тип – «государственная бюрократическая культурная политика», схожая по своей цели с «догматическим» типом у А.Моля, данный тип

основан на доминировании государства при помощи законодательного, политического и финансового контроля над культурной политикой. Третий тип – «национально-освободительный» тип, где характерной чертой является возрождение культурных оригинальных традиций. Четвертый тип – «культурная политика переходного периода», где основная идея заключается во внедрении в массы демократических ориентиров при помощи командных методов (Драгичевич-Шешич, 2000:153). Зачастую при данной модели культурной политики усиливаются националистические или шовинистические настроения.

Делая вывод, можно отметить, что из выше перечисленных определений следует общая формулировка понятия «культурная политика», которая обозначает комплекс определенных принципов, административных и финансовых видов деятельности и процедур, которые обеспечивают основу действий государства в области культуры. Однако в будущих исследованиях авторами предполагается проведение более детального и глубокого изучения и анализа вопроса дефиниций «культурной политики».

Исходя из вариативности моделей культурной политики, можно сделать вывод, что конкретная модель взаимодействия государства и культурной политики не может быть достаточно эффективной и использоваться как основа проведения культурной политики в другом государстве. Модель взаимодействия культурной политики должна разрабатываться, основываясь строго на экономической, политической, культурной традиции данного государства.

На наш взгляд, формирование и осуществление культурной политики становится одной из приоритетных задач любого современного государства. Проведение целенаправленной, систематизированной культурной политики государства влияет на все сферы жизнедеятельности человека. Посредством реализации культурной политики осуществляется регулирование основных сфер общественной жизни, устанавливаются нормы, формируются культурные традиции.

В виду возникающих глобальных проблем культурная политика должна адаптироваться к укреплению идеалов, создавать культурные возможности, необходимые для позитивной формы сосуществования человечества. Этот процесс мобилизует процесс глобализации творческого потенциала для содействия благосостоянию, инновациям и плюрализму.

Литература

- 1 Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах// http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml (дата обращения 04.12.2017)
- 2 Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания// http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya (дата обращения 29.11.2017)
- 3 Мошняга В. П. Политика ЮНЕСКО в области реализации права свободно участвовать в культурной жизни общества// Энциклопедия гуманитарных наук // Знание. Понимание. Умение. 2012 – №1. – С. 302-307.
- 4 Cultural policy a preliminary study. Paris: UNESCO, 1969 // <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000011/001173eo.pdf> (дата обращения 25.11.2017)
- 5 Международный пакт о правах человека// <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/045/84/IMG/NR004584.pdf?OpenElement> (дата обращения 04.12.2017)
- 6 A new cultural policy agenda for development and mutual understanding// <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002147/214747e.pdf> (дата обращения 04.12.2017)
- 7 Большой толковый социологический словарь// http://mirslovari.com/content_soc/KULTURNAJA-POLITIKA-11235.html (дата обращения 03.12.2017)
- 8 Ковалева Л.Е. Культурная политика: к вопросу о дефинициях// Вестник Тюменского Государственного университета. 2007 – №1. – С.65-69.
- 9 Востряков Л.Е. Культурная политика: концепция, понятия, модели// www.cpolicy.ru/analytics/80.html (дата обращения 25.11.2017)
- 10 Драгичевич-Шешич М., Стойкович Б. Культура: менеджмент, анимация, маркетинг. – Новосибирск: Тигра, 2000. – 227 с.
- 11 Girard A., Gentil G. Cultural Development: experience and policies. Paris: UNESCO, 1983// <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000022/002228eo.pdf> (дата обращения 05.12.2017)
- 12 Clive Gray, Structure of Cultural Policy, 7th International Conference on Cultural Policy Research, Ramon Llull University, Barcelona, 2012// <http://slideplayer.com/slide/2400709/>
- 13 Теоретические основания культурной политики. – М., 1993. – 489 с.
- 14 Щедровицкий П. Гуманитарно-технологическая перспектива, или Эпоха культурной политики// <http://shkp.ru/lib/publications/46> (дата обращения 07.12.2017)
- 15 Иноземцев В. За пределами экономического общества. – М.: Academia-Наука, 1998. – 495 с.
- 16 Флиер А.Я. О новой культурной политике России// Общественные науки и современность. – 1994. – №5.
- 17 Жидков В.С., Соколов К.Б. Культурная политика России: теория и история: учебное пособие для вузов. – М.: Академический Проект, 2001. – 592 с.
- 18 Моль А. Социодинамика культуры. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 416 с.
- 19 Матвеев В.В. Модели государственной культурной политики в современном мире// Вопросы культурологии. – 2009. №11. – С. 52-55.

References

- 1 Mezhdunarodnyi pakt ob ekonomicheskikh, socialnykh i kulturnykh pravakh [International pact on economic, social and cultural issues] (1948). Retrieved from http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml
- 2 Vzglyad v budushchee: modernizaciya soznaniya. [Course towards the future: modernization of Kazakhstan's identity] (2017, April 12) Retrieved from http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya (дата обращения 29.11.2017)
- 3 Moshnyaga V.P. (2012, #1) Politika UNESCO v oblasti realizacii prava svobodno uchastvovat v kulturnoi zhizni obshchestva [UNESCO's policy in the field of the realization of the right to freely participate in the cultural life of society] (Enciklopediya gumanitarnykh nauk) Encyclopedia of humanitarian sciences. Knowledge. Understanding. Skill. №1. – pp. 302-307
- 4 Cultural policy a preliminary study. Paris: UNESCO. (1969) Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000011/001173eo.pdf>
- 5 Mezhdunarodnyi pakt o pravakh cheloveka (International Covenant on Human Right) (1948, December 8) Retrieved from
- 6 A new cultural policy agenda for development and mutual understanding. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002147/214747e.pdf>
- 7 Bolshoi tolkovyi slovar [Big Explanatory Dictionary] Retrieved from http://mirslovari.com/content_soc/KULTURNAJA-POLITIKA-11235.html
- 8 Kovaleva L.E. (2007). Kulturnaya politika: k voprosu o definitsiyah [Cultural policy: to the problem of definitions]. *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo universiteta [Bulletin of Tomsk State University]* №1. – pp.65-69
- 9 Vostriakov L.E. Kulturnaya Politika: koncepciya, ponyatiya, modeli [Cultural Policy: conceptions, definitions, models. Retrieved from www.cpolicy.ru/analytics/80.html
- 10 Dragichevich-Shcheshchich M., Stoikovich B. Kultura: menedgment, animaciya, marketing [Culture: management, animation, marketing] (2000). Novosibirsk: Tigra.
- 11 Girard A., Gentil G. Cultural Development: experience and policies. Paris: UNESCO. (1983). Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000022/002228eo.pdf>
- 12 Clive Gray, Structure of Cultural Policy, 7th International Conference on Cultural Policy Research, Ramon Llull University, Barcelona. (2012) Retrieved from <http://slideplayer.com/slide/2400709/>

- 13 Teoreticheskie osnovaniya kulturnoi politiki [Theoretical basis of cultural policy]. (1993) Moscow.
- 14 Shchedrovickii P. Gumanitarno-tekhnologicheskaya perspektiva ili Epoha kulturnoi politiki [Humanitarian technological perspective or Epoch of cultural policy. Retrived from <http://shkp.ru/lib/publications/46>
- 15 Inozemtcev V. Za predelami ekonomicheskogo obshchestva [Beyond of economic society] (1998). Moscow. Academia-Nauka
- 16 Fliyer A.Ya. O Novoi kulturnoi politike Rossii. [About New cultural policy of Russia]. (1994) Humanitarian sciences and modernity. №5
- 17 Zhidkov V.S., Sokolov K.B. Kulturnaya politika Rossii: teoriya i istoriya [Cultural policy of Russia: theory and history] 2001. Moscow.: Academic Project.
- 18 Moll A. Sociodinamika kultury [Sociodynamic of culture] (2008). Moscow.
- 19 Matveenko V.V. Modeli gosudarstvennoi kulturnoi politiki v sovremennom mire [Models of state kultural policy in modern world] (2009). *Culturology's issues*. №11

¹Aldabek N.A., ²Nurzhayeva A.M.

¹professor, ²PhD doctoral student of al-Farabi Kazakh national university
Oriental studies Faculty, Chinese studies department
Kazakhstan, Almaty, e-mail: artistkz89@gmail.com, e-mail: Nurzhamal25@mail.ru

FEATURES OF THE NATIONAL POLICY OF MODERN CHINA AND NATIONAL MINORITIES

This article examines the national policy of the PRC in relation to national minorities and its role in strengthening the unity of the state and interethnic relations. The results of the research can be used in political science related to the analysis of the state's national policy in modern China, and can also be used in further theoretical development within the framework of political knowledge about "national politics"; to improve the effectiveness of national policy for the small peoples of the PRC and other modern multinational countries.

The methodology of the study is based on an interdisciplinary approach that encompasses social and political science. In the course of the research, scientific principles and methods of analysis, synthesis, comparison, as well as a comparative-historical method were used, which as a result helped to reveal the general and specific features of the research subject, prospects and qualitative characteristics of its development.

Key words: national policy, PRC, national minorities.

¹Алдабек Н.Ә., ²Нұржаева А.М.

¹профессор, т.ғ.д., ²PhD докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
қытайтану кафедрасы, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: artistkz89@gmail.com, e-mail: Nurzhamal25@mail.ru

Қазіргі Қытайдың ұлттық саясатының ерекшеліктері және азшылық ұлттар

Бұл мақалада ҚХР азшыл ұлттарға қатысты ұлттық саясат және оның мемлекеттің бірлігін нығайтудағы және этносаралық қатынастардағы рөлі қарастырылады. Зерттеудің нәтижелері Қытайдағы мемлекеттің ұлттық саясатына талдау жасайтын саяси ғылымдарда, сонымен қатар «ұлттық саясат» туралы саяси білімдер шеңберіндегі теориялық дамуда; ҚХР және басқа да қазіргі заманғы көпұлтты елдердегі азшыл ұлттарға қатысты ұлттық саясаттың тиімділігін арттыруда қолданылуы мүмкін.

Зерттеудің әдіснамасы әлеуметтік және саяси ғылымды қамтитын пәнаралық тәсілге негізделген. Зерттеу барысында ғылыми тақырыптар мен әдістерді талдау, синтездеу, салыстыру, сондай-ақ салыстырмалы-тарихи әдістер қолданылды, нәтижесінде зерттеу тақырыбының жалпы және нақты ерекшеліктері, даму перспективалары және сапалық сипаттамалары айқындалды.

Түйін сөздер: ұлттық саясат, ҚХР, азшыл ұлттар.

¹Алдабек Н.А., ²Нуржаева А.М.

¹профессор, д.и.н., ²PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
факультет востоковедения, кафедра китаеведения
Казахстан, г.Алматы, e-mail: artistkz89@gmail.com, e-mail: Nurzhamal25@mail.ru

Особенности национальной политики современного Китая и национальные меньшинства

В данной статье рассматривается национальная политика КНР по отношению к национальным меньшинствам и ее роли в укреплении единства государства и межнациональных отношений. Результаты исследования могут быть использованы в политической науке, связанной с анализом национальной политики государства в современной КНР, а также могут быть использованы в дальнейшей теоретической разработке в рамках политического знания о «национальной политике»; выработке повышения эффективности национальной политики для малочисленных народов КНР и других современных многонациональных стран.

Методология исследования основывается на междисциплинарном подходе, охватывающем социальную и политическую науки. В ходе исследования были применены научные принципы и методы анализа, синтеза, сравнения, а также сравнительно-исторический метод, который в результате помог выявить общие и специфические черты предмета исследования, перспективы и качественные характеристики его развития.

Ключевые слова: национальная политика, КНР, национальные меньшинства.

Introduction

China is a country with a rich history and centuries-old traditions. Chinese society is distinguished by its heterogeneity and cultural pluralism. Ethnic relations at the present stage of development of China are characterized by special complexity. As a consequence, the analysis and study of the national policy towards the national minorities of China is very relevant.

To date, 56 national minorities live in China. In 2000, the proportion of officially recognized small nationalities was 8.41% in relation to the main nationality – Hans (actually the Chinese). However, linguists number in China 236 languages – 235 alive and one disappeared. So the real number of ethnic groups in China is much greater than 56.

The object of the study is China's national policy with regard to national minorities.

The subject of the study is the laws, reforms and concepts of China's national policy with regard to national minorities

The purpose of the study is to examine the existing contradictions in the sphere of Chinese national policy, to determine their causes and the degree of influence on the domestic policy of the state, and to try to give an objective assessment of the problems raised.

Objectives of the study

to consider the concept of a «single multinational China»

to consider the existing contradictions in the sphere of Chinese national policy

to determine their causes and the degree of influence on the domestic policy of the state

try to give as objective assessment of the problems as possible.

The value of the research – the results of the study can be used in further theoretical development within the framework of political knowledge about the “national policy”; to improve the effectiveness of national policy for the national minorities of the PRC and other modern multinational countries.

The methodology of the study is based on an interdisciplinary approach that encompasses social and political science.

As a result of the study, the following results were obtained:

the basic tendencies of the concept of “single multinational China” have been refined;

the essence of the national policy of the PRC in relation to national minorities was revealed;

the national policy at the present stage was analyzed;

the peculiarities and key elements of the national policy were revealed.

According to the results of the study, the main idea of China's national policy, which is to unite nationalities and oppose separatism, was revealed. This trend in China's national policy does not officially support Great-Han nationalism and the narrow nationalism of the non-Han people, but in practice everything depends on the specific situation.

The national question in modern China

Many studies on China's new history are based on the concept of a “single multinational China”, or the concept of a “single Chinese nation”, developed by Chinese scholars in the 70s. In this concept, two trends are clearly discernible. The first is the desire to build a scientific model for the formation of the current “single multinational China”, acknowledge the evolution of the borders of China throughout its history, the formation of the state as a long and contradictory historical process. The second trend, which was gradually overcome and changed by Chinese historians since the late 1990s, proceeds from the false notions that China has always existed and developed as a single multinational state since ancient times. Within the framework of this concept, the evolution of the country borders, the habitat of any people associated with the Han people is denied, they are perceived as the territories of China. When studying the history of nationalities living on both sides of China's borders with neighboring states – Tajiks, Uighurs, Mongols, Orochians, Dzungars, Kazakhs, Kirghiz and others, it is emphasized that these peoples in the past were completely under the power or influence of the Chinese emperor, and the territories of their residence were subsequently lost to China. Such geographical areas as the Amur River basin, Sakhalin, the territories to the south-east of Lake Balkhash, the Pamirs, the south of Kazakhstan and many others are regarded as forcibly divorced from China. This concept is aimed

at raising the national self-awareness of the Chinese people in order to make popular the idea of unity, strengthening and revival of the country. Such an approach recognizes the status of the nation for all peoples living on the territory of the PRC, but at the same time the concept of the Chinese nation includes all ethnic groups, despite the differences in languages, cultures and mental warehouse. And the only possible and best option for the development of China is the organization of nation-building on the principle of regional-national autonomy, which will be discussed in details below.

The internal national policy of the PRC

China's national policy has evolved over the centuries. Already from the time of the Qin dynasties (221-207 BC) and Han (206 BC – 220 AD), China has consistently pursued a policy of annexing territories inhabited by non-Chinese peoples. To this end, the Chinese state applied flexible methods based on a deep understanding of the differences in lifestyle and level of economic development of the Han people and their neighbors. In the Han time, the political practice of weak leadership of the barbarians emerged, for which special principles of political, administrative and legal regulation were developed. The state doctrine of China proclaimed that the beneficent influence of the Chinese monarch is felt not only by the Han people, but also by distant nations, who themselves obey and come to court with tribute. Therefore, all peoples and tribes that were in varying degrees of remoteness from China were considered real or potential vassals of the Chinese state. Steps aimed at the inclusion of new lands, the official ideology explained either by using ethnic peripheries, or by the need to punish violations of vassal duties. During the Tang dynasty (618-907), the idea of a multi-ethnic, multinational state was first included in the Chinese political doctrine, in which both Han Chinese and "barbarians" lived. This historically established practice of governing the non-Han peoples was seamlessly integrated into the national policy of the Chinese government, although at the official level, guided by the experience of the Soviet Union, the CCP defined the following principles of the party policy in relation to minorities: equality of all nationalities; development of economy and culture of national areas; raising the level of education and training of national staff; respect and preservation of traditions, customs and beliefs of minorities, preservation of language. Of course, the official proclamation of these principles was quite a progressive step, but the essential component of the national concept remained the same – to convince public opinion that

China is the historical successor of the Middle State, historically evolved as a single multinational state, and the Chinese nation is a superethnos. Moreover, as it turned out later, the actual inequality of non-Han nationalities, their significant socio-cultural and economic backwardness in reality did not allow to fully implement the principles of political equality, granting them equal rights and freedoms with the Han people.

By the time of the proclamation of the PRC, the share of the non-Han population was approximately 47 million. In such situation, the CCP began to address the national question. The process of forming the Chinese national policy has gone through a difficult and for many non-Han nationalities in a tragic way. Usually researchers distinguish three main stages: [15, p.459]

1) The period of formation of the national policy foundations – 1949 to 1957; 2) The period of destruction – from 1957 to the Central Committee 3rd Plenum of the 11th CPC in December 1978; 3) The period of reasonable construction in the national areas, this has begun in 1980s and continues at the present time.

In the second half of the 1950s, the CCP began to talk about the gradual narrowing in the framework of the national question in the PRC. This was the result of his interpretation as part of the Chinese revolution. The revolution, as was believed at that time, had already brought the country to the borders of communism, and if so, the national question began to lose its significance. The weakening of the attention of the CCP to the national issue has become a serious miscalculation. The following years were even less favorable. During the period of the "cultural revolution", the PRC officially denied "the existence under the socialism of nations and the national question".

For a long time, the situation of national minorities in China was disastrous.

The domination of feudal relations, the backwardness of the production tools and the lack of land caused an extremely low standard of living. The exploitation by the local authorities was aggravated by the predatory policy of the government, which considered the territories inhabited by national minorities as sources of cheap raw materials. Not only the policy of economic robbery of the population of the national suburbs was conducted, but also the national culture, language and traditions of national minorities were suppressed in every possible way. Only in the late 1970s, when there was a sharp deterioration in the national situation, increased tensions in national relations, ethnic outbreaks

increased, the significance of the problem attracted the attention of the CCP leadership. In 1982, the XII National People's Congress of the Communist Party of China for the first time in the history of the party gave an assessment of the national question in China as a problem of extreme national importance. Today, the CPC's position on the assessment of the significance of the national question differs radically from its initial point of view on this issue. A new approach raised the importance of the national question. Indeed, without determining the place and role of the national issue in the country, it is difficult to build a sufficiently valid and effective national policy, which is vitally important for the modern state. The new assessment helped in the 1980s to overcome the nihilistic attitude to this important problem both inside the CCP and in the country as a whole. In many ways, thanks to the efforts of Deng Xiaoping, the PRC took the path of a constructive solution to the national question, and taking into account Chinese characteristics a holistic theory was formed. The national issue received an extremely high status – a strategically important problem. This contributed to the revitalization of the national policy pursued in the PRC, as well as the development of theoretical work in this field in China. Today, the main directions of the national policy of the CCP are problems of cohesion, national equality and welfare of nationalities.

The policy of national autonomy in the PRC

Until 1949, both the CPC and the Kuomintang supported the principle of federalism and national self-determination, even recognized the right of non-Han residents to withdraw from China. However, after the founding of the PRC, the party refused to do this in order to ensure the territorial integrity of the country. As a basis for solving the national issue, regional national autonomy was adopted, this precluded the emergence of any nation from China. At the same time, district national autonomy implies the implementation of regional autonomy in places of compact residence of representatives of national minorities under the unified leadership of the state, self-government bodies are established.

The first of the autonomous regions in 1947 was Inner Mongolia (the capital is Hohhot). After the proclamation of the PRC, the Chinese government began to introduce national regional autonomy in all places of compact residence of national minorities. Broad autonomy began in 1950, but most of the autonomies were small-scale townships and in-district areas. In 1952, the first normative act regulating the policy of the regional national autonomy was adopted: "Basic Principles for the Implementation of District National Autonomy in

the People's Republic of China." The Constitution of 1954 limited the status of autonomies to three levels, compactly residing national minorities (for example, Uighurs, Tibetans, Chuans, Hui, Manchus, Mongols) can create three types of autonomous entities: an autonomous region, an autonomous district, an autonomous county. Autonomous regions below the county were abolished. Such a system of division exists today. In general, the country is divided into provinces, national autonomous regions and cities of central subordination. The provinces and autonomous regions are divided into autonomous regions, counties, autonomous counties and cities. The counties and autonomous counties are divided into township, national parishes, as well as settlements and villages. According to the provisions of the Constitution, the state can, if necessary, establish special administrative regions. In order to improve the efficiency of administrative work, economic development and the promotion of national cohesion, the government can regulate or change the administrative boundaries of autonomous regions. In October 1955, the Xinjiang Uyghur Autonomous Region was formed (the capital is Urumqi); in March 1958 – the Guangxi Zhuang Autonomous Region (the capital city is Nanning); in October 1958 – Ningxia Hui Autonomous Region (the capital is Yinchuan); in September 1965 – the Tibet Autonomous Region (the capital is Lhasa). At the end of 2003, 155 administrative units of the national autonomy were created in China, including 5 autonomous regions, 30 autonomous districts and 120 autonomous counties (banners/hoshuns). According to the 5 All-China Population Census in 2000, 44 out of 55 national minorities formed their national-territorial autonomy, 75% of representatives of ethnic minorities of China live there.

From the very beginning, the district autonomy of the PRC had a purely administrative framework-autonomy did not and do not have the status of statehood, all issues are resolved and controlled by the center. Areas of national autonomy are considered as an integral part of a unitary state. The bodies of autonomous entities carry out the usual functions of local authorities of the appropriate level and at the same time are the organs of this autonomous entity self-government. The Chinese management system is stringent, centralized and bureaucratic. Within the framework of the general guidelines dictated from above, autonomy authorities enjoy a certain freedom in choosing the ways to implement these installations, focusing on available resources and national-territorial traditions. The system as a whole is very inflexible and inefficient.

A number of nationalities have created several national entities of various levels. Thus, Tibetans in China live not only in the Tibet Autonomous Region, but also in the provinces of Sichuan, Gansu, Qinghai and Yunnan, where they formed 10 autonomous districts and two autonomous counties. The Mongols, in addition to the autonomous region of Inner Mongolia, created Mongolian autonomous regions and autonomous counties in the Xinjiang Uygur Autonomous Region, in Qinghai Province and other regions.

From a legislative point of view, there is a system of legal norms in China that regulates all areas of activity in national autonomies. In addition to the Constitution of 1954, the legal status of autonomous entities is regulated by the Law of the People's Republic of China on regional national autonomy of 1964. In addition, later on the basis of the Constitution of the PRC in 1982, a new Law of the PRC on National Regional Autonomy was adopted (this law was adopted by the second session of the National People's Congress May 31, 1984 and revised February 28, 2001). The provisions of the Law are formulated in the form of general principles; they require specificity for implementation in the areas of autonomy in the form of publishing accompanying regulations and rules that contain specific ways of enforcing the law [16, p.72]. The law clearly defines that autonomous administrative units have the right to make independent decisions in the spheres of politics, economy, justice and culture. Also important are the Regulations on each type of autonomy adopted by the autonomous entities themselves and regulating their legal status. The Assembly of People's Representatives of each autonomous entity adopts a provision on autonomy and separately acting provisions. These acts of the autonomous regions are approved by the Standing Committee of the National People's Congress and the autonomous regions and autonomous districts by permanent committees of people's congresses of provinces and autonomous regions and brought to the attention of the Standing Committee of the National People's Congress.

The Law of the People's Republic of China "On National Regional Autonomy" establishes: The Assembly of People's Representatives in the areas of national autonomy, in addition to the rights enjoyed by ordinary local government bodies, also have the right, in view of the political, economic and cultural characteristics of the nationalities in a given locality, to develop autonomy provisions and separately current provisions. "The Law of the PRC "On Legislation" provides: "The provisions on autonomy

and separately acting regulations are allowed, subject to the peculiarities of local nationalities, to change the provisions of laws and administrative rules." "If the provisions on autonomy and separate provisions in accordance with the law amended the provisions of laws, administrative rules and regulations of a local nature, then these changes are valid in this area of autonomy." The Law of the People's Republic of China "On National Regional Autonomy" also states: "If decisions, orders, orders and instructions of higher state bodies do not correspond to the real conditions of the areas of national autonomy, the self-government bodies may, with the permission of higher state bodies, modify them or suspend their execution.

In 87 of the 347 laws and regulations developed and promulgated by the National People's Congress, there are provisions relating to national minorities. In such documents as the Law on Elections to the National People's Congress and Local People's Congresses of China, the Law on the Organization of Local Meetings of People's Representatives and Local People's Governments of the People's Republic of China, the Penal Code of the PRC, the Code of Criminal Procedure of China, marriage, the PRC Law on Military Obligation, the Forest Code, the Steppe Code, and articles were established to ensure national equality and protect the rights and interests of national minorities. In accordance with these legislative acts, the regional national autonomy is one of the important institutions of the political system. The self-governing bodies of autonomous entities have a strategically important duty to preserve the unity of the country.

Areas of compact residence of representatives of national minorities in China in accordance with the Constitution, the Law on National Regional Autonomy and other laws enjoy full right to self-government. At the same time, self-government bodies exercise the powers of local state bodies provided for in Section 5 of Chapter III of the Constitution of the People's Republic of China. In the areas of national autonomy, all nationalities enjoy the right to choose and be elected by electing deputies of the National Council of People's Deputies and creating self-governing bodies to exercise democratic rights to manage internal affairs of their nationality and their region. Legislation establishes certain privileges in the distribution of posts for persons of those nationalities that exercise autonomy. The chairmen of the autonomous regions, the heads of the autonomous districts, the heads of autonomous counties must belong to the corresponding nationalities. Other persons belonging to the governments of autonomous

entities should, if possible, belong to the nationality exercising autonomy and other national minorities. This rule extends to the staff of structural divisions of self-governing bodies of autonomous entities. There are constantly problems, especially in some areas of compact residence of national minorities; the number of Han and other nationalities is greater than the number of national minorities that exercise autonomy. National staff has always been lacking, and the presence of personnel of Han origin in the government often leads to conflicts with the local population. In addition, national minorities elect from their midst deputies of the NPC, thereby exercising their rights to administer public affairs. Among the deputies of the National People's Congress of all convocations, since the first convocation, the proportion of deputies from national minorities has always exceeded the proportion of the population of national minorities in the total population of the whole country. Each nationality is represented by deputies of the National People's Congress, and nationalities with a population of over one million people each are represented by members of the NPC Standing Committee.

The self-governing bodies of autonomous entities have a strategically important duty to preserve the unity of the country. The decision on the establishment of autonomous entities, their boundaries and name is taken by the higher authority in conjunction with the relevant local authorities and after consultation is forwarded to the approval of the State Council. The name of an autonomous entity, with the exception of special cases, is established by the local name, nationality name, administrative status (for example, the Tibet Autonomous Region, Autonomous Region of Inner Mongolia). In the spiritual sphere, the self-governing bodies of the regions of the national autonomy are responsible for the affairs of education, science and culture, collect and protect national monuments, and promote the development of national culture. In the framework of the state system of military construction, self-government bodies may, if necessary and with the permission of the State Council, form public security units to protect public order.

The Constitution imposes on the state the obligation to provide financial, material and technical assistance to small nationalities in order to accelerate the development of economic and cultural construction, and to promote the training of cadres, specialists and skilled workers from representatives of local nationalities.

At the end of 2003, there were more than 2.9 million people in the country and specialists from

among the national minorities. In the areas of national autonomy, a network of universities and institutes for the training of national cadres has been specially created, training in which is either free or much cheaper than in ordinary higher educational institutions. Higher schools and secondary special schools in recruiting new students reduce the criteria and requirements for applicants from among the representatives of national minorities; practice a special approach with regard to those coming from among small nationalities. At the same time, special national secondary schools or national classes in ordinary secondary schools have been opened in the developed regions of the country. With the aim of strengthening the training of top-level staff from among the national minorities, the Chinese government has decided to pilot annually in the national regions 2,500 people in the national regions to study in the doctoral and magistracy, and 5,000 since 2007 and bring their total number to 15 thousand people.

Thus, social tasks and the tasks of personnel training are being addressed.

Out of the number of national minorities, 22 people are minorities – they are people with a population of less than 100 thousand people. Historically, small ethnic groups live on the outskirts of the country, in places with underdeveloped infrastructure.

The main objective, which was originally put by the CCP in its policy towards national areas, was to retain them as an integral part of the territory of the PRC and to implement socio-economic and political transformations as peacefully as possible.

In relation to the rural population of China, which accounts for more than half of the country's inhabitants, national minorities are in a better position. A system of benefits and benefits has been created that contribute to the survival of small ethnic groups. National enterprises are exempt from a number of taxes or pay them at a reduced rate. For those who wish to establish their economy, grants are provided free of charge, free provision of equipment. In the conditions of nationwide birth control, representatives of national minorities are allowed to have two, and families of small peoples – three children. Such a comprehensive concern of the state formally enhances the welfare of national minorities, guarantees their survival, but in fact makes the national autonomies completely dependent on the center. In the People's Republic of China, a nationwide tendency to assimilate small nations is seen.

The term preservation of national minorities is avoided, speaking about their development. In the

presence of declarative provisions on the need to preserve national cultures, traditions, customs and language, the disappearance of national languages is inevitable, and in the near future the complete dissolution of small nations in the great Chinese nation. There is a direct correlation between economic well-being and assimilation processes: the more dynamically the development of the national area, the faster assimilation takes place. The state declares freedom of choice for each nationality, in fact it turns into promoting assimilation.

In Chinese ethnography there is the theory of assimilation, put forward by the scientist Jian Bozan in the 60s of the XX century. According to this theory, a highly developed people, winning less developed, contributes not only to its progress, but also to gradual assimilation. If the conquering people are weaker than the conquered people, both civilizational and spiritual, it will inevitably dissolve itself in the conquered ethnos.

According to most experts, the historical process and the market economy will inevitably lead to the dissolution of small peoples in the Chinese nation. As a result of the state policy, the resettlement of Han Chinese and other nationalities that did not live there (for example, the situation in Tibet or Xinjiang). This is one of the main reasons for the dissatisfaction of minorities in these areas. In fact, the Chinese leadership not only provides these areas with more qualified specialists, but also tries to protect themselves from manifestations of separatism. At the same time, legal provisions on autonomy and personal advantages of local authorities are violated.

Another example is the policy regarding national languages. In general, such a progressive phenomenon as the spread of a national culture and not a dialectal, but a national Chinese language, is often accompanied by a curtailment of the use of local national languages and even their displacement from the sphere of education.

In the official doctrine, these and other similar contradictions are not naturally reflected.

Conclusion

The main goal of this work is to examine the existing contradictions in the sphere of Chinese national policy, to determine their causes and the degree of influence on the domestic policy of the state, and to try to provide an objective assessment of the problems raised. At the same time, the article is educational in nature, does not pretend to complete the research on this topic, the indisputability of the conclusions and judgments made. Based on the analysis of various available sources and specialized

literature, taking into account the point of view of well-known researchers on this issue, it is possible to sum up and say that for China the solution of the national question and a thought-out effective national policy are strategically important issues. Although the national situation and interethnic relations have always been difficult, the implementation of the national regional autonomy played a decisive role in preserving the territorial integrity of the state.

In general, today's PRC policy towards national minorities is aimed at accelerating the economic and cultural development of these peoples, pulling the national regions to the level of the developed provinces of the country, which should contribute to the economic development of the whole country, and also consolidate the nation and prevent possible separatist actions.

At the same time, the ethnic identity of small nations is being pushed to the background. Assimilation is encouraged. There are not a lot of facts of obvious oppression and discrimination of minority rights, they are not officially spoken about, but they are significant, indicative. The discontent of minorities in various regions is manifested regularly and comes through the mass media. Usually illegal actions are justified by good intentions. The ideas of uniting nationalities and opposing separatism are central to national politics. Officially, Great-Han nationalism, and the narrow nationalism of the Non-hans are criticized, condemned, and said that they must be eradicated. In practice it happens in many ways. Of course, in many specific situations, the means and methods of conducting national policies deserve criticism and condemnation. One of the reasons for this is that the Communist Party has always rightly feared that giving too much freedom to the outskirts could undermine its monopoly of power, and the absence of a strong central authority will inevitably lead to the disintegration of the country into several parts. Chinese nationalism in this case has become the main instrument of strict centralization of the state and a means of retaining power. At the same time, only in this way, through the subordination of all regions to the will of the center, China has managed to achieve a modern level of economic development. Perhaps China would never have been able to achieve such results in a different way. All forces and resources were directed to modernization and reforms. Priority of economic tasks dictated and dictates all other directions of development. Preservation of the unity of the state, increased power and influence have become a worthy result. Many researchers argue that the democratic principles of the organization of power,

the way of Western liberal democracy in principle is unacceptable for Asian countries. It leads to anarchy. In China, while there is no question of any democracy, the issues of human rights and freedoms began to rise only recently. But it is impossible to completely ignore the rights of minorities in modern conditions for China. It is important that China declares its intention to strengthen interethnic

relations based on equality, cohesion and mutual assistance. It is much more difficult to implement this in practice. New methods and approaches are needed from the Chinese leadership to solve the national question. Perhaps further economic growth and rising living standards of the population will become a reliable basis for the social stability of Chinese society.

Литература

- 1 Бичурин Н.Я. Китай в гражданском и нравственном состоянии. – М.: Восточный дом, 2002. – 423 с.
- 2 Богословский В.А., Москалёв А.А. Национальный вопрос в Китае (1911-1949). – М.: Наука (АН СССР, Ин-т Дальнего Востока) главная редакция вост. лит., 1984. – 260 с.
- 3 Васильев Л.С. История Востока (2т.) – М.: Высшая школа, 2003. – 567 с.
- 4 Воскресенский А.Д. Китай и Россия в Евразии. Историческая динамика политических взаимовлияний. – М.: Муравей, 2004. – 600 с.
- 5 Делюсин Л.П. «Китай: полвека – две эпохи». – М.: ИВ РАН, 2001. – 293 с.
- 6 Делюсин Л.П. «Дэн Сяопин и реформация китайского социализма» – М.: Муравей, 2003. – 206 с.
- 7 Делюсин Л.П. «Китай в поисках путей развития». – М.: Муравей, 2004. – 444 с.
- 8 Китай: угрозы, риски, вызовы развитию. – М.: Московский Центр Карнеги, 2005. – 646 с.
- 9 Китай в XXI веке – глобализация интересов безопасности. / под ред. Г.И. Чуфрина – М.: Наука, 2007. – 327 с.
- 10 Китай в мировой и региональной политике (История и современность). – М.: ИДВ, 2003. – 189 с.
- 11 Китай в Северо-Восточной Азии: история и современность. – Владивосток: Дальнаука, 1999. – 170 с.
- 12 Крюков М.В. «Этническая история китайцев в XIX – нач. XX в.». – М.: Наука, Вост. лит., 1993. – 414 с.
- 13 Ли Шунцзинь. К вопросу об особенностях автономии национальных районов в нашей стране. // Информационные материалы ИДВ АН СССР. Экспресс-информация. Вып. 7. Ч. II. 1989.
- 14 Москалёв А.А. «Теоретическая база национальной политики КНР (1949-1999)». – М.: Москва, 2004. – 224 с.
- 15 Москалёв А.А. «Национальный вопрос: поиски и находки». // Китай на пути модернизации и реформ. – М.: Вост. лит. РАН, 1999. – С.458-472.
- 16 Москалёв А.А. «О новой редакции Закона КНР об автономии». // Информационные материалы Института Дальнего Востока РАН. Серия В: Общество и государство в Китае в ходе реформ. – Вып. 12-13. – М., 2002.
- 17 Мозяков Д. «Новые тенденции в политике Китая в Юго-Восточной Азии». // Азия и Африка сегодня. – 2006. – № 1. – С. 9-11.
- 18 Феномен восточного деспотизма: структура управления и власти. / отв. ред. Иванов Н.А. – РАН Ин-т Востоковедения. – М.: Наука, Вост. лит., 1993. – 392 с.
- 19 Dawa Norbu «China's Tibet policy». – Richmond: Curzon, 2001. – 470p.
- 20 Facts about China / edited by Xiao-bin Ji; contributors, Eric Dalle – New York. H.W. Wilson, 2003.
- 21 Gilley Bruce «China's democratic future: how it will happen and where it will lead». – New York: Columbia University Press, 2004. – 297p.
- 22 Андреева Г. Особенности национальной автономии в КНР // Материк. Информационно-аналитический Интернет-портал. – <http://www.materik.ru>
- 23 Лукин В.Н. Современные стратегии снижения риска международного терроризма: китайский культурный национализм // периодическое Интернет-издание журнал Credo New, №2, 2006г. – <http://www.orenburg.ru/culture/credo>
- 24 Материалы Китайского информационного Интернет-центра // режим доступа – <http://www.russian.china.org.cn/russian/index.htm>
- 25 Официальный сайт Государственного Управления Статистики КНР // режим доступа – <http://www.stats.gov.cn/english/index.htm>
- 26 Смирнов Д.А. «Социальное лицо Китая». // периодическое Интернет-издание Психологическая газета: Мы и Мир. – 2007. – №2 (126). // режим доступа – <http://www.gazetamim.ru/opinion/smirnov.htm>
- 27 Страшун Б.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Т.4 – М., 2001. // Электронная библиотека юридической литературы – <http://www.pravoznavec.com>.
- 28 Текст Конституции КНР 1982 // Деловой журнал «ChinaPRO» – Весь Китай – 2008. – №3 (33). // режим доступа – <http://www.chinapro.ru/law>
- 29 Закон КНР «О национальной районной автономии» (Принят на 2-й сессии ВСНП шестого созыва 31 мая 1984 г.) // Китайская Народная Республика. Законодательные акты: Перевод с китайского. / сост.: Егоров К.А., под ред.: Гудошников А.М. – М.: Прогресс, 1989. – 504 с.
- 30 Закон «О бюджете Китайской Народной Республики» (Принят на второй сессии ВСНП 8-го созыва 22 марта, 1994 года, обнародован указом № 21 Президента КНР, вступил в силу с 1-го января, 1995 года). // Деловой журнал «ChinaPRO» – Весь Китай – 2008. – №3 (33). // режим доступа – <http://www.chinapro.ru/law>

References

- 1 Bichurin N.YA. «Kitay v grazhdanskom i нравstvennom sostoyanii». – M.: Vostochnyy dom, 2002. – 423p.
- 2 Bogoslovskiy V.A., Moskalov A.A. «Natsional'nyy vopros v Kitaye (1911-1949)». – M.: Nauka (AN SSSR, In-t Dal'nego Vostoka) glavnyaya redaktsiya vost. lit., 1984. – 260p.
- 3 Vasil'yev L.S. Istoriya Vostoka (2t.) – M.: Vysshaya shkola, 2003. – 567p.
- 4 Voskresenskiy A.D. Kitay i Rossiya v Yevrazii. Istoricheskaya dinamika politicheskikh vzaimovliyaniy. – Moskva: Muravey, 2004. – 600p.
- 5 Delyusin L.P. «Kitay: polveka – dve epokhi». – M., IV RAN, 2001. – 293p.
- 6 Delyusin L.P. «Den Syaopin i reformatsiya kitayskogo sotsializma» – M.: Muravey, 2003. – 206p.
- 7 Delyusin L.P. «Kitay v poiskakh putey razvitiya». – M.: Muravey, 2004. – 444p.
- 8 Kitay: ugrozy, riski, vyzovy razvitiyu. – M., Moskovskiy Tsentri Karnegi, 2005. – 646p.
- 9 Kitay v XXI veke – globalizatsiya interesov bezopasnosti. / pod red. G.I. Chufrina – M.: Nauka, 2007. – 327p.
- 10 Kitay v mirovoy i regional'noy politike (Istoriya i sovremennost'). – M., IDV, 2003. – 189p.
- 11 Kitay v Severo-Vostochnoy Azii: istoriya i sovremennost'. – Vladivostok: Dal'nauka, 1999. – 170p.
- 12 Kryukov M.V. «Etnicheskaya istoriya kitaytsev v KHIKH – nach. KHIKH v.». – M.: Nauka, Vost. lit., 1993. – 414p.
- 13 Li Shutsin. K voprosu ob osobennostyakh avtonomii natsional'nykh rayonov v nashey strane. // Informatsionnyye materialy IDV AN SSSR. Ekspres-informatsiya. Vyp. 7. CH. P. 1989.
- 14 Moskalov A.A. «Teoreticheskaya baza natsional'noy politiki KNR (1949-1999)». – M.: Moskva, 2004. – 224p.
- 15 Moskalov A.A. «Natsional'nyy vopros: poiski i nakhodki». // Kitay na puti modernizatsii i reform. – M.: Vost. lit. RAN, 1999. – pp.458-472.
- 16 Moskaev A.A. «O novoy redaktsii Zakona KNR ob avtonomii». // Informatsionnyye materialy Instituta Dal'nego Vostoka RAN. Seriya V: Obshchestvo i gosudarstvo v Kitaye v khode reform.– Vyp.12-13.-M., 2002.
- 17 Mosyakov D. «Novyye tendentsii v politike Kitaya v Yugo-Vostochnoy Azii». // Aziya i Afrika segodnya. – 2006. – № 1. – pp. 9-11.
- 18 Fenomen vostochnogo despotizma: struktura upravleniya i vlasti. / otv. red. Ivanov N.A. – RAN In-t Vostokovedeniya. M.: Nauka, Vost. lit., 1993. – 392p.
- 19 Dawa Norbu «China's Tibet policy». – Richmond: Curzon, 2001. – 470p.
- 20 Facts about China / edited by Xiao-bin Ji; contributors, Eric Dalle – New York; H.W. Wilson, 2003.
- 21 Gilley Bruce «China's democratic future: how it will happen and where it will lead». – New York: Columbia University Press, 2004. – 297p.
- 22 Andreyeva G. Osobennosti natsional'noy avtonomii v KNR // Materik. Informatsionno-analiticheskiy Internet-portal. – <http://www.materik.ru>
- 23 Lukin V.N. Sovremennyye strategii snizheniya riska mezhdunarodnogo terrorizma: kitayskiy kul'turnyy natsionalizm // periodicheskoye Internet-izdaniye zhurnal Sredo New, №2, 2006g. – <http://www.orenburg.ru/culture/credo>
- 24 Materialy Kitayskogo informatsionnogo Internet-tsentra // rezhim dostupa – <http://www.russian.china.org.cn/russian/index.htm>
- 25 Ofitsial'nyy sayt Gosudarstvennogo Upravleniya Statistiki KNR // rezhim dostupa – <http://www.stats.gov.cn/english/index.htm>
- 26 Smirnov D.A. «Sotsial'noye litso Kitaya». // periodicheskoye Internet-izdaniye Psikhologicheskaya gazeta: My i Mir. – 2007. – №2 (126). // rezhim dostupa – <http://www.gazetamim.ru/opinion/smirnov.htm>
- 27 Strashun B.A. Konstitutsionnoye (gosudarstvennoye) pravo zarubezhnykh stran.T.4 – Moskva, 2001. // Elektronnaya biblioteka yuridicheskoy literatury – <http://www.pravoznavec.com>.
- 28 Tekst Konstitutsii KNR 1982 // Delovoy zhurnal “ChinaPRO” – Ves' Kitay – 2008. – №3 (33). // rezhim dostupa – <http://www.chinapro.ru/law>
- 29 Zakon KNR “O natsional'noy rayonnoy avtonomii” (Prinyat na 2-y sessii VSNP shestogo sozyva 31 maya 1984 g.) // Kitayskaya Narodnaya Respublika. Zakonodatel'nyye akty. Perevod s kitayskogo. / sost.: Yegorov K.A., pod red.: Gudoshnikov A.M. – M.: Progress, 1989. – 504 p.
- 30 Zakon «O byudzhete Kitayskoy Narodnoy Respubliki» (Prinyat na vtoroy sessii VSNP 8-go sozyva 22 marta, 1994 goda, obnarodovan ukazom № 21 Prezidenta KNR, vctupil v silu s 1-go yanvarya, 1995 goda). // Delovoy zhurnal “ChinaPRO” – Ves' Kitay – 2008. – №3 (33). // rezhim dostupa – <http://www.chinapro.ru/law>

¹Нурсултанова Л.Н., ²Өтегенова Т.Е.,

¹ассоциированный профессор, д.и.н., ²магистрант,
кафедра регионоведения, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Казахстан, Астана, e-mail: 2012nura@bk.ru, e-mail: makon9493@mail.ru

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ КАЗАХСТАНСКО-ТУРЕЦКИХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассматриваются торгово-экономические отношения между двумя странами на современном этапе. Отметим, что Турция расширяет свое присутствие не только в Казахстане, но и в Центральной Азии. Турецкий бизнес работает в различных секторах Казахской экономики. Двусторонние отношения имеют положительную динамику и стратегическую перспективу.

Ключевые слова: Казахстан, Турция, экономические связи, инвестиции.

¹Нурсултанова Л.Н., ²Өтегенова Т.Е.,

¹қауымдастырылған профессоры, т.ғ.д., ²магистрант,
аймақтану кафедрасы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан, Астана қ., e-mail: 2012nura@bk.ru, e-mail: makon9493@mail.ru

Қазақстан-Түркия қатынастарының экономикалық аспектісі

Мақалада қазіргі кезеңдегі екі ел арасындағы сауда-экономикалық қатынастар қарастырылады. Түркия өз ықпалын тек Қазақстанда ғана емес, Орталық Азияда да кеңейтіп жатқандығын атап өту керек. Түрік бизнесі Қазақстан экономикасының түрлі салаларында қатысады. Екі жақты қарым-қатынастар оң серпінге және стратегиялық көзқарасқа ие.

Түйін сөздер: Қазақстан, Түркия, экономикалық байланыстар, инвестициялар.

¹Nursultanova L.N., ²Utegenova T.E.,

¹Associated Professor, Doctor of Historical Sciences, ²master,
Department of Regional Studies Eurasian national university named after L.N.Gumilev, Kazakhstan, Astana,
e-mail: 2012nura@bk.ru, e-mail: makon9493@mail.ru

The economic aspect of the Kazakh-Turkish relations

In the article considered trade and economic relations between the two countries at the present stage. It should be noted that Turkey is expanding its presence not only in Kazakhstan, but also in Central Asia. Turkish business operates in various sectors of the Kazakhstan economy. Bilateral relations have positive dynamics and a strategic outlook.

Key words: Kazakhstan, Turkey, economic ties, investments.

Турция является одной из первых стран, которая признала независимость Казахстана. Так, в октябре 1992 г. состоялись первый официальный визит Президента Казахстана в Турцию и его встречи с руководством государства, в ходе которого был подписан ряд двусторонних документов, продвигавших отношения между странами на более качественные рубежи.

Казахстанско-турецкие отношения носят стратегический характер и отличаются стабиль-

ностью, опираются на совпадение или близость позиций по широкому кругу вопросов. На начало 1992 г. двусторонние связи имели динамику поступательного развития экономического и культурно-гуманитарного сотрудничества, подкрепленную обширной правовой базой практически по всем направлениям, насчитывавшей свыше 60 соглашений.

За этот период создано 67 совместных предприятий, наиболее крупными являлись «Комтел»,

«Миртур». Внешнеэкономическая ассоциация «Тараз» (Жамбылская область) с фирмой «Соут Груп» подписала контракт на поставку 5 тыс. тонн минеральных удобрений, рассматривался вопрос об участии фирмы «Хотама» в окончании строительства недостроенной гостиницы в Таразе.

Торгово-экономическое сотрудничество между нашими странами, несмотря на объективные трудности, развивались успешно и имели устойчивую тенденцию к расширению. Об этом свидетельствовали и статистические данные (здесь и далее приводятся данные Государственного института статистики Турции). Если в 1996 г. товарооборот между Турцией и Казахстаном составлял 255,9 млн. долларов США (в т.ч. казахстанский экспорт – 93,6 млн. долларов США, импорт – 182,3 млн. долл. США), то в 1997 г. он достиг уровня 341,5 млн. долл. США (в т.ч. казахстанский экспорт – 131,0 млн. долл. США, импорт – 210,5 млн. долл. США), т.е. произошел рост товарооборота на 33,4%.

В общем объеме товарооборота Турции с пятью тюркоязычными государствами СНГ на долю Казахстана в 1997 г. приходилось 25,9%. По объему внешней торговли Турции со странами СНГ Казахстан в 1997 г. занимал четвертое место, пропустив вперед себя Россию, Украину и Азербайджан. Важное место в развитии двусторонних торгово-экономических отношений занимала открытая в 1992 г. кредитная линия на 200 млн. долларов США. Использование кредитной линии позволило завершить строительство гостиниц «Анкара», «Астана», детского реабилитационного центра в Алматы, зданий Алем Банка, макаронной фабрики в Петропавловске, завода медной катанки в Жезказгане, молочного завода в Зайсане, заводов по переработке кожи и производству мыла, реконструкции гостиниц – «Медеу» и «Алатау», строительство кадетского корпуса в Щучинске и др.

Турецкой компанией «Окан Холдинг» завершено строительство пятизвездочной гостиницы в Астане с привлечением средств Эксимбанков Турции и США. Столь же активны в Казахстане и другие турецкие фирмы, среди которых можно назвать «Энтас», «Бурч», «Ахсель», «Финтрако», «ЕНКА», «Емсаш» и другие.

Вместе с тем, несмотря на достигнутую солидную договорно-правовую базу казахстанско-турецкие деловые связи не в полной мере отвечали открывавшимся возможностям между двумя странами и имели общие негативные факторы, такие как кризисные явления в эконо-

мике, неотрегулированность нормативной базы, отсутствие должного государственного контроля и другие. Сдерживали развитие двусторонних деловых связей и слабо налаженные прямые контакты между родственными министерствами и ведомствами двух стран, а также объединениями деловых людей, которые играли важную роль в экономической жизни Турции. Это Союз торговых, промышленных палат и бирж, Союз предпринимателей и промышленников, а также ряд других организаций частного бизнеса.

Широкие перспективы для расширения делового сотрудничества открылись в связи с переносом столицы в Астану. Турецкие строительные фирмы имеют огромный опыт работы на пространстве СНГ, особенно в России, Украине и Туркменистане, где для строительства жилья, социально-бытовых комплексов, отелей, коммуникаций успешно привлекались средства третьих стран и международных финансовых организаций [1].

В июне 1995 г. подписана Декларация о дальнейшем развитии и углублении сотрудничества между РК и Турцией. Осуществлялась деятельность 34 СП почти в 1 млрд. долл. Заключен двусторонний договор о правовой помощи по гражданским делам и контракт на строительство электростанции около Актюбинска, за счет Турции строились детский реабилитационный центр в Алматы и МКТУ, гостиницы «Анкара» в Алматы, макаронная фабрика в Петропавловске, завод молочных изделий и линия обогащения и анодной разливки меди в Усть-Каменогорске (Монография, 2013: 139-141).

Несмотря на это, уровень торгово-экономических отношений еще не полностью отвечал потенциальным возможностям двух стран. Поиск путей расширения и углубления двусторонних отношений являлся предметом обсуждения во время неоднократных встреч Президентов Н.А. Назарбаева и С. Демиреля, состоявшихся в 1998 г. В ходе переговоров достигнута договоренность о доведении объема взаимной торговли до 1 млрд. долл. США.

Казахстанско-турецкие отношения после подписания Договора о стратегическом партнерстве в октябре 2009 г. развиваются динамично. Успешно продолжается многостороннее сотрудничество в рамках региональных и международных организаций. Стороны активно поддерживают друг друга в реализации своих внешнеполитических инициатив.

Официальный визит Президента РК Н. Назарбаева в Турецкую Республику вывел

двусторонние отношения на новый уровень. В ходе визита подписан План действий на 2012-2015 гг. по реализации совместной экономической программы «Новая синергия», в которой турецкие компании будут принимать активное участие. Вместе с этим продолжаются работы по созданию казахстанско-турецких индустриальных зон.

Взаимные визиты на высшем и высоком уровнях внесли свой вклад в дальнейшее развитие сотрудничества между двумя странами. В этот период организованы встречи Глав Казахстана и Турции в двустороннем и многостороннем форматах. Рабочие визиты Главы государства в Турцию в июне (Саммит Тюркского совета) и августе 2014 г. (Инаугурация Президента ТР), а также государственный визит Президента ТР Р.Т. Эрдогана в Казахстан 15-17 апреля 2015 г. прошли на высоком уровне. В ходе визита состоялось второе заседание совета стратегического сотрудничества между Казахстаном и Турцией. Первое заседание состоялось в Анкаре в 2012 г. Эти отношения нацелены на реализацию совместных и скоординированных проектов в области политики, экономики, обороны, культуры, гуманитарно-технического взаимодействия, образования, экологии, информации и здравоохранения.

Государственный визит Президента ТР Р.Т. Эрдогана 15-17 апреля 2015 г. в Казахстан придал новый импульс казахстанско-турецкому сотрудничеству.

В Казахстане в начале 2000 гг. около 200 турецких фирм работали по модернизации завода по производству железа и стали в Темиртау, в нефтяном проекте на Тенгизе, строительстве теплостанции в Актюбинске, добыче нефти компании «Қазақ – Туркмунай», строительстве и эксплуатации аэропорта в Атырау. Фирма «Вақыф-иншаат» осуществляла реставрацию мавзолея Х.А. Ясави в Туркестане.

По объему внешнеторгового оборота Турции со странами СНГ Казахстан занимал третье место после России и Украины. По итогам 1998 г., товарооборот составил порядка 500 млн.долл. США. На тот период Казахстан занимал 29 место в числе первых сорока экспортеров Турции и 25-е среди импортеров.

Согласно данным Союза подрядчиков Турции (Turkiye Muteahhitler Birliği), объем работ, выполненных турецкими строительными компаниями за 1997-1998 гг., достиг уровня 776 млн. долларов США. Отрадно, что такие крупные государственные и частные холдинги и банки Турции, как Ziraat, Bankasi, Emlak, Bankasi,

DemirBank, ТРАО, Кос, Anadolu Grup, Cukurova, Ceylan, Tekfen, инвестировали средства в казахстанскую экономику.

Анализ двустороннего сотрудничества показывает, что наиболее предпочтительной формой взаиморасчетов с казахстанскими партнерами для турецких фирм являлась предоплата. Все строительные или иные работы, выполняемые в нашей стране, в основном финансировались кредитами крупных банков, предоставленными под гарантии Правительства РК. В плане привлечения инвестиций перспективным являлось осуществление совместных турецко-западноевропейских проектов, поскольку вопросы финансирования в этом случае решались легче.

С учетом возрастающей потребности Турции в энергоносителях особое место в системе двусторонних отношений занимало сотрудничество в нефтегазовом секторе. Так, турецкая нефтяная компания ТПАО, получив два новых нефтеносных участка, создала совместную с АМОКО компанию, намеревавшуюся привлечь прямых инвестиций на сумму 750 млн.долл.США, при этом ТПАО планировало довести уровень добычи нефти до 100 тыс. тонн и на инвестиционные проекты в Казахстане в 1998 г. выделила 58 млн. долл. США. Стоит отметить, что ТПАО являлся одним из крупнейших инвесторов Казахстана и общая сумма инвестированного капитала превысила 250 млн. долл. США.

Еще одним аспектом двустороннего сотрудничества является объем грузоперевозок. Несмотря на наличие необходимой правовой базы, объем грузоперевозок по-прежнему оставался на низком уровне, а их направление имело в основном односторонний характер. Основной грузопоток между нашими странами осуществлялся автомобильным транспортом через территорию России.

К началу 2000 г. в Казахстане было сформировано свыше 320 совместных предприятий. Особо успешно турецкие фирмы работали в строительном секторе, в том числе и застройке Астаны. Фирма Okan Holding сдала в эксплуатацию пятизвездочный отель “Интерконтиненталь”. Комплекс жилых домов, построенных фирмой Ahsel Inssat, удачно вписался в панораму новой столицы. Одна из крупнейших строительных фирм Турции Ceylan Holding участвовала в возведении главного корпуса Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева. Отметим, что строительство выполнялось и в других регионах Казахстана. Так, фирма “Юксель Иншаат” построила торговый центр “Рамс-

тор», финансирование которого осуществлялось турецкой фирмой «Коч Холдинг» и казахстанской «Бутя». Такие известные турецкие фирмы, как «Аларко», «Текфен», «Нуrol», «Пет-Холдинг», являлись субподрядчиками проектов моста через Иртыш, трубопроводов в Западном Казахстане, участка автомобильной дороги Алматы-Астана, обустройства и ремонта нефтяных скважин (3).

Отношения между Казахстаном и Турецкой Республикой поднялись на новый уровень в 2006 г. в ходе VIII Саммита тюркоязычных государств. Как известно, президент Н.Назарбаев выступил с предложением создать ряд институтов тюркоязычных государств (Парламентскую ассамблею и Совет старейшин), что нашло поддержку с турецкой стороны. Фактически, Астана сделала заявку на солидерство в тюркском мире, и Турция негласно согласилась поддержать претензии Казахстана. По-видимому, в Анкаре понимают, что без поддержки Астаны Турция не сможет проводить эффективную политику в Центральной Азии и в целом в Евразии.

С другой стороны, рост влияния и международного авторитета Казахстана позволяет сдерживать турецкие амбиции в тюркском мире, в Центральной Азии и Евразии.

Во второй половине 2000-х гг. отношения между Казахстаном и Турцией действительно перешли на уровень стратегического партнерства. Результатом стал Договор о стратегическом партнерстве (2009 г.).

Казахстан ценит то влияние и те связи, которыми располагает Турция на Западе (США, ЕС, НАТО) и намерен их использовать. Со своей стороны Анкара ценит влияние и авторитет Казахстана в СНГ и Центральной Азии и рассматривает их как дополнительный ресурс для своей внешней политики.

Торгово-экономическое взаимодействие является важным составляющим двустороннего сотрудничества. В октябре 2011 г. в ходе визита турецкой делегации в Казахстан был подписан Меморандум о создании совместных казахстанско-турецких промышленных зон. К 2012 г. объем взаимных инвестиций составил свыше 400 млн. долл. с турецкой стороны в экономику РК, 1 млрд. долл. – из РК в турецкую экономику.

В 2013 – 2015 гг. организованы бизнес-форумы в более чем 20 провинциях Турции (Лаумулин:2012).

Экономическую сторону отношений Казахстана и Турции отражают следующие данные: торговый оборот между двумя странами имел тенденцию повышения. Если в 2000 г. он составлял 500 млн. долларов США, то в 2013 г. вырос почти до 3,5 млрд. долларов. В ближайшей же перспективе стороны рассчитывали вывести объем взаимной торговли до 10 млрд. долларов. Вместе с тем каких-либо серьезных изменений в структуре экспорта и импорта между двумя странами не наблюдается. Казахстанский экспорт в Турцию в основном составляют сырая нефть, газ, уголь, полуфабрикаты из железа. Турецкий же импорт в Казахстан включает мебель, ювелирные изделия, текстиль, электрическое оборудование, бытовую химию.

За 1993-2012 гг. валовой приток прямых инвестиций из Турции в Казахстан составил почти 1,8 млрд. долларов США. По результатам переговоров Национального агентства по экспорту и инвестициям KAZNEX INVEST, проведенных в декабре 2010 г., ряд турецких компаний выразили готовность реализовать инвестиционные проекты в Казахстане на общую сумму более 5,5 млрд. долларов США. Другим важным событием стало подписание Анкарой и Астаной в октябре 2011 г. на межправительственном уровне меморандума о создании совместных промышленных зон на территории Казахстана. Только в 2001–2011 гг. турецкими компаниями было построено в Астане более 50 крупных объектов (Чеботарев:2014).

В апреле 2015 г. при содействии Посольства и руководства провинции Маниса проведены «Дни Казахстана» в рамках международного фестиваля «Месир». По инициативе Посольства в Турции установлены памятники великим деятелям казахского народа – Абаю, М.Ауэзову, М.Жумабаеву, Абылай хану, Кабанбай батыру.

Таким образом, контакты между Казахстаном и Турцией развиваются динамично в политико-дипломатической, экономической и гуманитарной сферах и служат взаимопониманию между народами тюркоязычных государств.

Литература

- 1 Архив Президента Республики Казахстан (АП РК) Ф. 5-Н. Оп.6. Д.4540. Л.67-71.
- 2 Казахстан в современных условиях: монография/ ТОО «Мастер По», 2013. – 192 с.

- 3 АП РК. Ф. 75-Н. Оп.1.Д.5355. Л.86-91.
- 4 Лаумулин М.Т. Турция и Центральная Азия // <http://carnegieendowment.org/2012/10/22/ru-pub-49758> (26.11.2017)
- 5 Чеботарёв А. Казахстан – Турция: пройденные этапы и современные контуры сотрудничества // Казахстан в глобальных процессах. – 2014. – №2. – С. 98-108.

References

- 1 Arhiv prezidenta Respubliki Kazakhstan (AP RK) F. 5-N. Op.6. D.4540. L.67-71.
- 2 Kazakhstan v sovremennykh usloviyakh: Monografiya/ TOO «Master PO», 2013. – 192 s.
- 3 АП РК. Ф. 75-Н. Оп.1.Д.5355. Л.86-91.
- 4 Laumulin M.T. Turkiya i Tsentral'naya Aziya // <http://carnegieendowment.org/2012/10/22/ru-pub-49758> (26.11.2017)
- 5 Chebotarev A. Kazakhstan – Turkiya: proidenniy etapy i sovremenniy kontury sotrudnichestva // Kazakhstan v global'nykh processah. – 2014. – №2. – S. 98-108.

Пак Т.Н.

старший преподаватель кафедры Дальнего Востока,
Казахстан, Алматы, e-mail: tanyapak2010@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА К ИНКЛЮЗИВНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

В связи с принятием Законодательства Республики Казахстан, предусматривающего принцип равных прав на образование для лиц с ограниченными возможностями, остро встал вопрос о подготовке педагогов-психологов к работе в условиях инклюзивного образования. Инклюзивное образование существует в Европе и Америке уже много десятилетий. Однако, несмотря на сложившийся определенный опыт по внедрению инклюзивного образования в общеобразовательную систему вопрос о внедрении инклюзивного образования не изучен досконально. Так как инклюзивное образование подразумевает равнозначные права детей с ограниченными возможностями здоровья на образование в общеобразовательных учреждениях с нормально развитыми детьми и доступ ко всем сферам общественной жизни, возможность развивать свои способности, таланты и главное, общаться со своими сверстниками с нормальным развитием здоровья. А также инклюзивное образование предполагает получение образования детям с особыми потребностями в соответствии с местом проживания, получение всевозможных социальных услуг по месту жительства. Но для полноценного предоставления общеобразовательных услуг нужны достаточно подготовленные специалисты. В данной статье рассмотрены взгляды ученых на подготовку педагогов-психологов, предоставлен компетентностный подход, который дает четкое представление о влиянии и важности ряда компетенций на подготовку педагога-психолога. Структура компетентностного подхода позволит использовать инклюзивное образование будущим педагогам-психологам в будущей работе с детьми с особыми потребностями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, компетентностный подход.

Pak T.N.

senior lecturer of the Far East, Kazakhstan, Almaty, e-mail: tanyapak2010@mail.ru

The modern approach of training of the educational psychologist in inclusive education

In connection with the adoption of the Legislation of the Republic of Kazakhstan, providing for the principle of equal rights to education for persons with disabilities there was a question about the preparation of teachers-psychologists for work in inclusive education. Inclusive education exists in Europe and America for many decades, in spite of a certain experience in the implementation of inclusive education in the General education system the introduction of inclusive education has not been studied thoroughly. As inclusive education is about equal rights of children with disabilities to education in secondary schools with normally developed children and to have access to all areas of social life, to have the opportunity to develop their abilities, talents and most importantly, communicate with their peers with normal development health. As well as inclusive education implies education for children with special needs in accordance with the place of residence, receipt of various social services at the place of residence. But to fully provide educational facilities need trained professionals. This article describes a number of views of scientists on the preparation of teachers – psychologists, provided competence-based approach, which gives a clear idea about the impact and importance of a number of competence for the training of educational psychologist. The structure of the competence approach will allow future teachers-psychologists in their future work with children with special needs.

Key words: inclusive education, children with special needs, competence-based approach.

Пак Т.Н.

Қиыр Шығыс кафедрасының аға оқытушысы,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: tanyapak2010@mail.ru**Инклюзивті білім беруге педагог-психологтарды дайындаудың заманауи әдістері**

Қазақстан Республикасының мүгедектігі бар адамдардың білім алуға тең құқылы қағидатын көздейтін қабылданған заңнамасына байланысты, инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге қабілетті педагог-психолог мамандарын дайындау туралы мәселе пайда болды. Инклюзивті білім беру Еуропа мен Америка елдерінде көптеген жылдар бойы тәжірибеленіп, білім беру жүйесіне енгізілгеніне қарамастан, инклюзивті білім беру мұқият толығымен зерттелмеген. Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі балалардың қалыпты дамыған балалармен оқу орындарында тең құқылы білім алуы, қоғамдық өмірдің барлық сферасына қол жеткізуі, өз қабілеттіліктерін, таланттарын дамытуы және ең бастысы өзімен жасты балалармен қарым-қатынас орнатуды қамтиды. Сондай-ақ инклюзивті білім беру дегеніміз ерекше қажеттіліктерді талап ететін балалардың тұрғылықты жеріне сәйкес әлеуметтік қызметтер мен білім алу мүмкіндігін білдіреді. Бірақ жалпы білім беру қызметтерінің толыққанды қамтамасыз етілуіне жеткілікті түрде дайындалған мамандар қажет. Бұл мақалада бірнеше ғалымдардың педагог-психологтарды даярлаудағы құзыретті тәсілдерінің құрылымы жайлы бірқатар пікірлер сипаттайды. Құзыреттілік тәсілінің құрылымы келешекте болашақ педагог-психологтарға ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жасауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, ерекше қажеттіліктері бар балалар, құзыреттілік тәсіл.

В связи с экологическими проблемами и другими жизненными факторами во всем мире рост рождаемости детей с ограниченными возможностями из года в год не сокращается. Поэтому на протяжении многих десятилетий в США и в других европейских странах активно внедрялось инклюзивное образование в систему общего образования. Инклюзивное образование и возможности его реализации в педагогической практике изучаются многими исследователями (И.Е. Аверина, Т.П. Дмитриева, Н.Г. Еленский, Д.В. Зайцев, Л.А. Зайцева, А.Н. Коноплева, Е.А. Мартынова, Ф.Л. Ратнер, Н.Я. Семаго, М.М. Семаго, Л.М. Шипицына, Н.Н. Малофеев, T.Brandon, J.Charlton, J-R Kim и другие), (Алехина С.В., Пер Ч. Гюнваль-73-78, Хафизуллина И.Н.-22, Жук О.Л).

Данная проблема не обошла стороной и нашу казахстанскую общеобразовательную систему. Законодательством Республики Казахстан в соответствии с основополагающими международными документами в области образования предусматривается принцип равных прав на образование для лиц с ограниченными возможностями.

В последнее время большую актуальность приобретают вопросы подготовки будущих педагогов-психологов к работе в условиях инклюзивного образования. Инклюзивное образование представляет собой социальное явление, обусловленное общественно значимыми изменениями, такими как развитие концепций прав человека и равных возможностей, ан-

тидискриминационным движением и трансформацией взглядов на образование детей с особыми потребностями. Правомерно говорить об инклюзии как о педагогическом явлении, где каждый ребенок вне зависимости от психофизических и иных особенностей включен в систему общего образования, обучается вместе со своими здоровыми сверстниками и получает специфическую педагогическую поддержку и коррекционную помощь, связанную с удовлетворением его особых образовательных потребностей. Рассмотрение инклюзивного образования в качестве социально-педагогического явления приводит к определенным социальным эффектам, которые заключаются в предоставлении детям с особыми потребностями возможности социализации и самореализации, а детям возрастной нормы – приобретении нового социального опыта, нравственно-гуманистических установок на принятие и активное взаимодействие с лицами, имеющими проблемы в здоровье.

В рамках Государственной программы развития образования на 2011-2020 годы ставятся задачи обеспечения условий для равного доступа к обучению детей с ограниченными возможностями в развитии. Однако в настоящее время педагоги дошкольных и школьных организаций не способны оказывать квалифицированную помощь детям с ограниченными возможностями в развитии, наблюдается недостаток профессиональных компетентных педагогов для работы в инклюзивной среде, наличие психологических барьеров и профессиональных стереотипов.

В связи с этим перед системой высшего образования встает задача подготовки для работы в условиях инклюзивных школ, в результате чего возникает проблема, каким научно-методическим содержанием дополнить существующую подготовку специалистов в вузах республики в области инклюзивного образования.

Если учитывать социальный заказ, обращенный к высшему педагогическому образованию, выраженный в виде требований к подготовке педагогов нового типа, способных самостоятельно ориентироваться в современном образовательном пространстве, ориентированных на широкое понимание социальной инклюзии, становится понятен интерес к интегральным характеристикам педагога, включая его профессиональную готовность.

В соответствии с Саламанской декларацией (1994) инклюзивное образование подразумевает доступность образования для всех (Саламанская декларация 336). В основу модели инклюзивного образования положена идеология, которая исключает любую дискриминацию детей с особыми потребностями и обеспечивает равное отношение ко всем детям, но создает условия для детей, имеющих особые потребности. Инклюзивное образование старается разработать более гибкий подход к преподаванию и обучению для удовлетворения всех потребностей. Если преподавание и обучение станут более эффективными в результате изменений, которые внедряет инклюзивное образование, тогда выигрывают все дети (не только дети с особыми потребностями). Обучение в массовой школе, среди нормально развивающихся сверстников, дает возможность ребенку с особыми образовательными потребностями чувствовать себя обычным, таким же, как его друзья, одноклассники, мальчишки и девчонки во дворе. Общество не должно лишать детей с ограниченными возможностями право на получение образования, на развитие своих способностей, таланта и, главное, иметь среду общения с нормальными детьми. Целью инклюзивного образования является включение каждого ребенка с ограниченными возможностями или особыми потребностями.

Принцип инклюзивного образования означает, что разнообразию потребностей учащихся с ограниченными возможностями здоровья должна соответствовать образовательная среда, которая является для них наименее ограничивающей и наиболее включающей, т.е. все дети должны быть включены в образовательную и социальную жизнь школы по месту житель-

ства. Инклюзивный подход в образовании стал утверждаться с тем, что в современном обществе на смену «медицинской модели» приходит социальная модель понимания инвалидности. «Медицинская модель» определяет инвалидность как нарушение здоровья и ограничивает поддержку людям с инвалидностью социальной защитой больных и неспособных. «Социальная модель» же утверждает, что причина инвалидности находится не в самом заболевании как таковом, а в существующих барьерах в обществе: физические (архитектурные) и организационные (отношенческие) барьеры, стереотипы и предрассудки. Зачастую по халатности медицинского работника, определяющего физическое и психическое состояние ребенка, зависит его будущее. Так, руководствуясь установленными нормами определения «нормальности» ребенка, медицинский работник определяет ребенка в категорию людей с инвалидностью, не обращая внимания на более углубленное изучение проблемы. Социальный же подход рассматривает проблему изнутри. Социальный подход к пониманию инвалидности закреплен в Конвенции о правах инвалидов (ООН, 2006): «Инвалидность является результатом взаимодействия, которое происходит между имеющими нарушения в здоровье людьми и отношенческими и средовыми барьерами и которое мешает их полному и эффективному участию в жизни общества наравне с другими» (Конвенция о правах инвалидов). При социальной модели понимания инвалидности ребенок с инвалидностью или с другими особенностями развития не является «носителем проблемы», требующим специального обучения. Поэтому основным условием реализации инклюзивного образования в образовательных учреждениях с реализацией программы повышенной трудности является гибкость в подходах к обучению.

Подготовка студентов к профессиональной деятельности в инклюзивной среде продолжает оставаться частной инициативой и ответственностью самих вузов. Так как много десятилетий вузы готовили учителей-дефектологов для работы с детьми с ограниченными возможностями в специальных учреждениях. А инклюзивное образование требует включать данный контингент в общеобразовательную школу и обучать вместе со здоровыми детьми. В связи с этим инклюзивная практика требует от выпускников более высокого уровня психолого-педагогической компетентности, иных компетенций, личностных качеств.

Так, в последнее время все больше распространяется точка зрения, согласно которой готовность педагога-психолога предусматривает наличие у него умений эффективно решать профессиональные задачи, т.е. быть компетентным (теоретические основы компетентного подхода). Многие ученые (Г.С. Жусупова, И.Н. Хафизуллина, О.Л. Жук, В.А. Козырев, Е.В. Пискунова, Н.Ф. Родионова, А.П. Тряпичина, Н.В. Чекалева и другие) в контексте теоретических основ компетентного подхода рассматривают подготовку как процесс и результат развития профессиональной компетентности педагога-психолога.

Так, Г.С. Жусупова, И.Н. Хафизуллина отмечают, что основными составляющими компетенции являются:

Профессиональная:

- эффективное решение профессионально-педагогических проблем с использованием жизненного опыта общепринятых ценностей;
- владение современными образовательными технологиями, психолого-педагогическими средствами и их постоянное совершенствование;
- использование методических идей, литературы, источников информации в области компетенции и методик преподавания;
- способность решать практические задачи в различных сферах жизни и деятельности на базе теоретических знаний и практического опыта.

Коммуникативная:

- эффективное построение прямой и обратной связей с учащимися;
- установление межличностного контакта;
- умение вырабатывать стратегию, тактику, технику взаимодействий;
- умение убеждать, отстаивать свою позицию;
- владение публичным представлением результатов своей работы.

Информационная:

- эффективный поиск и структурирование информации;
- формулировка учебной проблемы различными информационными ресурсами;
- использование автоматизированного рабочего места учителя в образовательном пространстве;
- использование ИКТ и мультимедийных технологий;
- введение документаций на электронных носителях.

Инновационная компетентность педагога-психолога:

- система мотивов, знаний, умений, навыков, личностных качеств педагога-психолога, что

обеспечивает эффективность использования новых технологий в работе с детьми.

Компонентами инновационной компетентности педагога-психолога являются:

- осведомленность о инновационно-педагогических технологиях;
- владение технологией и методикой;
- высокая культура использования инноваций в учебно-воспитательной работе;
- личная убежденность в необходимости применения инновационных педагогических технологий (Семаго 223, Алехина 272).

А.К. Маркова считает, что в процессе подготовки должны формироваться составляющие профессиональные компетентности педагога-психолога, а именно:

- профессиональные (объективно-необходимые) педагогические знания (гностический компонент);
- профессиональные педагогические позиции, установки учителя, требуемые в его профессии (ценностно-смысловой компонент);
- профессиональные (объективно необходимые) педагогические умения (деятельностный компонент);
- личностные особенности, обеспечивающие овладение учителем профессиональными знаниями и умениями (личностный компонент) (Семаго 208).

Так Л.М. Митина отмечает, что в процессе подготовки в структуре профессиональной компетентности учителя должны формироваться три подструктуры: деятельностная, коммуникативная и личностная. Деятельностная обеспечивает педагогам-психологам владение педагогическими знаниями, педагогическими средствами и способами для реализации педагогических действий. Коммуникативная подструктура подразумевает развитие умений, навыков и способов творческого осуществления педагогического общения: информационного, социально-перцептивного, самопрезентативного, интерактивного, аффективного. Личностная структура отражает педагогический такт, педагогическую рефлексивность, педагогическую направленность, педагогическое мышление и педагогическое целеполагание (Гусева, 80).

Исходя из вышеизложенного, можно констатировать, что Г.С. Жусупова, И.Н. Хафизуллина, А.К. Маркова и Л.М. Митина делают акцент на формировании профессиональной компетентности педагога-психолога, его успешной адаптации к изменяющемуся миру, что способствует его дальнейшему саморазвитию.

Следовательно, мы можем прийти к выводу, что содержание профессиональной подготовки должно быть гибким, мобильным и ориентированным на современную действительность. На наш взгляд, данную позицию нужно учитывать при определении специфики подготовки педагогов-психологов к работе в условиях инклюзивного образования, так как подготовка к этой сфере, лишенная гибкости и мобильности, не может быть эффективной. Потому что сама сущность инклюзивной практики требует перестраивать, координировать, модернизировать собственную профессиональную деятельность в соответствии с характером нарушения, особыми образовательными потребностями и опытом социального взаимодействия ребенка с особыми потребностями, его готовностью и желанием совместно обучаться с нормально развивающимися сверстниками. А также в соответствии с готовностью класса возрастной нормы принимать ребенка, имеющего проблемы в здоровье.

Опираясь на результаты исследования ученых Санкт-Петербурга (Е.В. Пискунова, В.А. Козырев, Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпицына и другие) в определении арсенала психолого-педагогических средств, представляющих для нас большой интерес с точки зрения науки, следует отметить, что единицей профессиональной подготовки в логике компетентного подхода, по мнению ученых, является профессиональная задача. При этом совокупность профессиональных задач образует «ядро» содержания профессиональной подготовки, а этапы становления профессиональной компетентности определяют логику раскрытия ее содержания.

При рассмотрении профессиональной компетентности как результат подготовки, вышеуказанные исследователи раскрывают ее как «... интегральную характеристику, определяющую способность специалиста решать профессиональные проблемы и типичные профессиональные задачи, возникающие в реальных ситуациях профессиональной деятельности, с использованием знаний, профессионального и жизненного опыта, ценностей и наклонностей» (Гусева, 8). Авторами рассматривается «способность» не как «предрасположенность», а как «умение». Помимо этого, учеными определены сущностные признаки компетентности: деятельностный характер обобщенных умений в сочетании с предметными умениями и знаниями в конкретных областях; умение осуществлять выбор, исходя из адекватной оценки себя в конкретной ситуации.

А также в работах Санкт-Петербургских исследователей отмечается, что компетентность всегда проявляется в деятельности, при решении педагогом профессиональных задач в органическом единстве с ценностями человека, т.е. при условии глубокой личностной заинтересованности в данном виде деятельности. Данными учеными были выделены пять основных групп задач, которые отражают базовую компетентность современного педагога:

- видеть ребенка (ученика) в образовательном процессе;
- строить образовательный процесс, ориентированный на достижение целей конкретной степени образования;
- устанавливать взаимодействие с другими субъектами образовательного процесса, партнерами школы;
- создавать и использовать в педагогических целях образовательную среду (пространство школы);
- проектировать и осуществлять профессиональное самообразование (Гусева, 10).

Компетентностная парадигма помогает подготовить человека умелого, мобильного, гибкого, готового действовать в ситуации неопределенности, что имеет особую значимость для инклюзивной среды. Реальный уровень психолого-педагогической компетентности студентов не может обеспечить успешную профессиональную деятельность в инклюзивной среде. Компетенции (диагностические, психотерапевтические, конфликтологические, коммуникативные, проективные, прогностические), без которых невозможна организация продуктивного взаимодействия школьников в едином образовательном пространстве, сформированы явно недостаточно. Учитель не заменяет школьного психолога, но осуществляет те направления психологического оснащения образовательного процесса и профессионального саморазвития, без качественной реализации которых снижается успешность педагогической деятельности. Итак, перейдем к более глубокому изучению каждой компетенции.

Психолого-педагогическая компетентность – интегрированный личностный ресурс в форме психологических функций, позволяющих эффективно решать конкретные профессиональные задачи. Психолого-педагогическая компетентность педагога обеспечивает его корректное воздействие на развитие интеллекта и эмоционально-волевой сферы здорового ребенка и школьника с особыми образовательными пот-

ребностями, на формирование их позитивного самовосприятия, устойчивости к стрессам, а также сопровождение семьи, имеющей здорового ребенка или ребенка с образовательными потребностями. Компетенции предполагают делать акцент не на результатах образования как на сумму усвоенной информации, а на способности человека применять ее в различных проблемных ситуациях. Под психолого-педагогическими компетенциями понимаются внутренние потенциальные, скрытые психолого-педагогические новообразования, включающие знания, представления, программы (алгоритмы) действий, системы ценностей и отношений, которые позволяют обеспечивать сотрудничество детей в условиях инклюзивного образования, а также наличие необходимых качеств личности (направленность, активность, сила воли, внимание к детям, предупредительность, гибкость мышления), личностных свойств (вежливость, внимательность, доброта, добросовестность, доброжелательность, отзывчивость, правдивость, справедливость, сообразительность, эмоциональность и другие). В иерархии психолого-педагогических компетенций, необходимых будущему учителю, воспитателю для эффективной работы с детьми и их родителями в условиях инклюзивного образования, одно из первых мест занимает мониторинговая компетенция. Она позволяет отслеживать процесс обучения и воспитания детей в условиях инклюзивного обучения и соотносить реально полученные результаты с запланированными, оказывать помощь детям с особыми потребностями в учебной деятельности и поведении, сотрудничать с их родителями, помогать в принятии решений возникших проблем. Также учителю необходимо знать своих воспитанников, их психологические особенности, протекание процессов возбуждения и торможения, а также учитывать особенности семейной обстановки. Составной частью мониторинговой компетенции является педагогическая компетенция, включающая в себя контроль, проверку и оценку, накопление статистических данных, их анализ, выявление динамики.

Диагностическая компетенция позволяет выявить: готовность будущего учителя, воспитателя к ценностному отношению к детям с особыми образовательными потребностями; способность устанавливать контакты с родителями для получения достаточного объема информации о составе семьи (полная, неполная, многодетная, включает два или три поколения родственников). Степень и характер влияния ее

членов на школьника, образовательный уровень, материальный достаток, особенности семейной культуры, интересы и запросы родителей, состояние здоровья ребенка определяют готовность к осуществлению поддержки процесса семейного воспитания, установлению взаимосвязи с семьей школьника в традиционных классах и классах с инклюзивным обучением; овладения диагностическим инструментарием (анкеты, тесты, беседы, опросники и др.).

Следующей важной компетенцией профессиональной деятельности педагога является содержательная компетенция, которая характеризуется знанием проблем воспитания и обучения школьников, осмыслением особенностей содержания инклюзивного обучения, приобретением знаний и умений работы с детьми с особыми потребностями, ограниченными возможностями здоровья.

Содержательная компетенция позволяет структурировать информацию, касающуюся детей с проблемами в обучении и поведении, особенностей работы с родителями, понимать возможности своего творческого потенциала, информационного, технического обеспечения и, естественно, уровень подготовленности учащихся и их особенностей. Овладение прогностической компетенцией будущим учителем, воспитателем позволяет предвидеть развитие своей деятельности, возникающие проблемы в работе с детьми с особыми потребностями, с их родителями, разработать модели их решения и предусмотреть последствия применяемых решений. Прогнозирование педагогического процесса и его результата способствует развитию у студентов таких личностных качеств, как способность к самоанализу и уверенность в себе. Когда студент прогнозирует процесс достижения определенных результатов, у него вырабатываются навыки инновационного мышления, планирования, управления информацией и ориентации на результат.

Прогностическая компетенция позволяет будущему педагогу планировать свою дальнейшую деятельность, определять смысл жизни, формировать ценностное отношение к образованию и здоровому образу жизни, иметь соответствующие ценностные ориентации. Это является важным ориентиром в воспитательной сфере.

Проектировочная компетенция – это ведущая составляющая профессиональной компетентности педагога. Компетенция рассматривается как один из основных результатов профессионально-педагогической подготовки специалиста и обеспе-

чивает готовность педагога к работе в условиях инклюзивного образования, сотрудничество с родителями. Проектировочная компетенция включает в себя умения педагога предвидеть результаты своей деятельности, определять последовательность своих действий при достижении цели, т.е. сводить воедино педагогическую стратегию и тактику. В процессе обучения важно будущих педагогов включать в проектировочную деятельность, базирующуюся на личностно значимом выборе стратегии работы с детьми с особыми потребностями, с родителями учащихся. Необходимо осуществлять преобразование инвариантной и вариативной частей содержания дисциплин педагогического цикла за счет актуализации творческой составляющей, реализуемой посредством применения методов активного обучения, позволяющих студенту проявлять себя творческим субъектом деятельности по проектированию работы с детьми с особыми потребностями в условиях инклюзивного образования и их родителями. Важным компонентом проектировочной компетенции являются проектировочные умения специалиста, которые следует рассматривать как совокупность осуществляемых педагогом действий, предвосхищающих реальность организации образовательного процесса. Преобразование образовательного процесса вуза с целью формирования у будущих педагогов проектировочных умений носит целенаправленный, системный, созидательно-творческий характер, базируется на концепциях инновационного обучения, идея алгоритмического подхода, обеспечивает формирование оптимальной техники проектирования через освоение будущим педагогом мотивационно-смысловых, содержательных и организационно-исполнительных, алгоритмических компонентов деятельности. Современный успешный педагог должен владеть технологиями проектирования своей деятельности, учебного и воспитательного процессов; проектирования деятельности в условиях инклюзивного образования, индивидуального развития учащихся. Рефлексивная компетенция связана со способностью будущего педагога оценить свой труд в целом, умением увидеть причинно-следственные связи между его задачами, целями, способами, средствами, условиями, результатами.

Рефлексивная компетенция – это процесс осознания, анализа, критического осмысления субъектом педагогического процесса, того, как его действия и поступки, приемы управления

образовательным процессом воспринимаются обучающимися, способствуют реализации задач обучения и воспитания. Компетенция ориентирована на осмысление педагогом процесса и результатов своей деятельности с детьми и родителями, в ходе которых происходит оценка и переоценка своих знаний, способностей, ошибок и возможностей. Реализация данной компетенции предполагает создание в процессе обучения школьников условий для развития рефлексии, выстраивания Я-концепции у субъектов образовательного процесса. Рефлексивная компетенция инициирует также осмысление будущим педагогом потенциала личностного роста.

Конфликтологическая компетенция – это способность действующего лица (организации, социальной группы, общественного движения) в реальном конфликте осуществлять деятельность, направленную на минимизацию деструктивных форм конфликта и перевода социально-негативных конфликтов в социально-позитивное русло. Компетенция представляет собой уровень развития осведомленности о диапазоне возможных стратегий конфликтующих сторон и умение оказать содействие в реализации конструктивного взаимодействия в конкретной конфликтной ситуации. Конфликтологическая компетенция включает в себя следующие составляющие: понимание природы противоречий и конфликтов; формирование конструктивного отношения к конфликтам в коллективах. Обладание навыками неконфликтного общения в трудных ситуациях; умение оценивать и объяснять возникающие проблемные ситуации; наличие навыков управления конфликтными явлениями; умение развивать конструктивные начала возникающих конфликтов; предвидеть возможные последствия конфликтов; умение конструктивно регулировать противоречия и конфликты; наличие навыков устранения негативных последствий. Результативность формирования конфликтологической компетенции будущего педагога будет происходить эффективно при условии, если: определена ее структурно-функциональная характеристика; процесс воспитания опирается на разработанную структурно-функциональную модель воспитания конфликтологической компетенции будущего педагога; в учебный процесс педагогического вуза включен специально разработанный курс «Конфликтологическая компетенция»; определен и включен в учебный процесс комплекс педагогических условий, направленных на эффективное воспитание конфликтологической компетенции студентов

посредством педагогической рефлексии. В связи с требованием времени вызвана необходимость овладения педагогами исследовательской компетенцией. Педагог является проводником изменений в образовании и работает в условиях перемен: увеличения объема научно-методической и научно-исследовательской составляющих в структуре педагогической практики и их научное осмысление. Значимым направлением в освоении исследовательской компетенции является развитие способности педагога к самоанализу и проектной деятельности.

Исследовательская компетентность педагога может определяться как способность и готовность личности самостоятельно и эффективно выполнять научно-исследовательскую деятельность, прогнозировать ее результаты и применять их на практике в условиях инклюзивного образования. Исследовательская деятельность позволяет расширить множество необходимых в профессиональной деятельности умений и навыков, т.к. является средством развития интеллектуальных умений, которые, в свою очередь, в какой-мере обеспечивают успешность любой деятельности, в частности, в области инклюзивного образования и семейного воспитания. Наличие исследовательских умений или исследовательской компетенции является способом решения любой задачи профессиональной педагогической деятельности. Особое значение имеют компетенции, связанные с технологией и методикой работы с детьми в условиях инклюзивного образования, с овладением умениями и навыками работы с детьми, имеющими проблемы. Важно, чтобы будущий педагог в вузе овладел системой работы с учащимися, нуждающимися в помощи. Для реализации компетентностного подхода в условиях инклюзивного обучения необходимо, чтобы педагог обладал определенными личностными качествами, которые позволяли бы ему успешно осуществлять воспитательную работу со школьниками.

Вышеперечисленная позиция согласуется со спецификой профессиональной деятельности педагога-психолога в условиях инклюзивного образования. Так как от педагога-психолога, задействованного в инклюзивном образовании, требуется знание психолого-педагогических особенностей возрастного и личностного развития детей с особыми потребностями, а также умение выявлять данные особенности. При моделировании инклюзивного образовательного процесса педагогические работники сталкиваются

с необходимостью отбора оптимальных способов организации, совместного обучения детей с нормальным и нарушенным развитием. Очень важным становится установление взаимодействия между этими детьми, между родителями обучающихся детей, между педагогами и родителями, педагогами и детьми.

Немаловажным считается, что в условиях инклюзивного образования должна обладать образовательная среда, что предусматривает ее коррекционно-развивающий характер. По отношению к детям с особыми потребностями это важно для удовлетворения их особых образовательных потребностей. Также предусматривает коррекционно-развивающий характер по отношению к обучающимся возрастной нормы – для преодоления негативизма в отношениях к сверстникам с проблемами в здоровье. Согласно этому, педагог-психолог должен уметь создавать среду, способствующую развитию детей с особыми потребностями и детей возрастной нормы. Помимо того, как было отмечено в рамках компетентностного подхода, формирование у педагога-психолога умений решать профессиональные задачи неразрывно связано с моделированием и осуществлением собственного профессионального развития. Данная позиция не противоречит специфике инклюзивного образования как социально-педагогического феномена, ориентированного на формирование в обществе особой культуры по отношению к лицам с особыми потребностями.

Учитывая вышеизложенную позицию, подготовка педагога-психолога к работе с особыми детьми в условиях инклюзивного образования рассматривается как процесс формирования у них способности решать профессиональные задачи, касающиеся организации совместного обучения детей с нормальным и нарушенным развитием. Результатом подготовки становится формирование у педагогов-психологов готовности и способности:

- понимать философию инклюзивного образования, знать психолого-педагогические закономерности и особенности возрастного и личностного развития детей с особыми потребностями, находящихся в условиях инклюзивного образования, уметь выявлять данные закономерности и особенности;

- уметь отбирать оптимальные способы организации инклюзивного образования, а также конструирования учебного процесса для совместного обучения детей с нормальным и нарушенным развитием;

– применять различные методические приемы педагогического воздействия между всеми субъектами коррекционно-образовательного процесса, направленного на ценностное отношение к детям с особыми потребностями и инклюзивному образованию в целом;

– создавать коррекционно-развивающую среду в условиях инклюзивной образовательной среды и использовать ресурсы, имеющиеся у образовательной организации для развития всех детей;

– осуществлять профессиональное самообразование по вопросам совместного обучения детей с нарушенным и нормальным развитием.

В заключении отметим, что предложенная структура компетенций, необходимых для эффективной работы педагога в условиях инклюзивного обучения, и их реализация в процессе образовательной и воспитательной работы в вузе окажет положительное влияние на качество подготовки педагогов. Целенаправленное осуществление компетентностного подхода в процессе профессиональной педагогической деятельности будет способствовать овладению будущими педагогами методами и формами работы с детьми с особыми потребностями и их родителями.

Литература

- 1 Алехина С.В. Инклюзивное образование: практика, исследования, методология: Сб. материалов II Международной научно-практической конференции. – М.: МГППУ, 2013.
- 2 Пер Ч. Гюнваль От «Школы для многих» к «Школе для всех» // Дефектология. – 2006. – № 2. – С.73-78.
- 3 Хафизуллина И.Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: Автореф. дис. Канд.пед.наук: 13.00.08/ И.Н. Хафизуллина. – Астрахань, 2008. – 22 с.
- 4 Жук О.Л. Педагогическая подготовка студентов: компетентностный подход/ О.Л.Жук. – Минск: ВИВШ, 2009.
- 5 Саламанская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество, Саламанка, Испания, 7-10 июня 1994 года // <http://www.un.org/russian/document/deciarat/salamanka.pdf>336с.
- 6 Конвенция о правах инвалидов. (ООН, 2006) http://soik.kzimages/Documents/mezhd/mezhd_05.pdf
- 7 Инклюзивное образование как первый этап пути к включающему обществу / Н.Я. Семаго [и др.] // Психологическая наука и образование. – 2011. – № 1. – С. 51-58. 223
- 8 Инклюзивное образование / сост.: С.В. Алехина, Н.Я. Семаго, А.К. Фаина. – М.: Школьная книга, 2010. – Вып. 1. – 272 с.
- 9 Инклюзивное образование / отв. ред. Н.Я. Семаго. – М.: Школьная книга, 2010. – Вып. 2: Технология определения образовательного маршрута для ребенка с ограниченными возможностями здоровья. – 208 с.
- 10 Инклюзивное образование / отв. ред. Т.Н. Гусева. – М.: Школьная книга, 2010. – Вып. 3: Организация деятельности координатора по инклюзии в образовательном учреждении. – 80 с.
- 11 Инклюзивное образование / отв. ред. Т.Н. Гусева. – М.: Школьная книга, 2010. – Вып. 4. Методические рекомендации по организации инклюзивного образовательного процесса в детском саду. – 240 с.
- 12 Инклюзивное образование / отв. ред. Т.Н. Гусева. – М.: Школьная книга, 2010. – Вып. 5. Методические рекомендации по организации работы службы сопровождения семей с детьми раннего возраста. Программа занятий детско-родительских интегративных (инклюзивных) групп. – 136 с.

References

- 1 S.V. Alekhina Inclusive education: practice, research methodology: Collection. materials II International scientific – practical conference, Moscow: msupe, 2013
- 2 Per H Gunwale From the “School for many” to the “School for all” // Defectology, 2006, No. 2, pp. 73-78
- 3 Khafizullin I. N. The formation of the inclusive competence of future teachers in the process of professional training: Av-toref. dis.... Cand.PED.Sciences: 13.00.08/ I. N. Khafizullin.– Astrakhan, 2008.-22 C.
- 4 Zhuk O. L. Pedagogical preparation of students: competence-based approach/ O. L. Zhuk.– Minsk: VIEWS, 2009.
- 5 The Salamanca Declaration and framework of action on education for persons with special needs adopted by the world conference on education for persons with special needs: access and quality, Salamanca, Spain, 7-10 June 1994 // <http://www.un.org/russian/document/deciarat/this San Sebastian.pdf>336c.
- 6 The Convention on the rights of persons with disabilities. (UN, 2006) http://soik.kzimages/Documents/mezhd/mezhd_05.pdf
- 7 Inclusive education as the first stage of the path to the including society / N. I. Semago [et al.] / / Psychological science and education. – 2011. – No. 1. – S. 51-58. 223
- 8 Inclusive education / comp.: S. V. Alekhina, N. I. Semago, A. K. Fadina. – Moscow: School book, 2010. – Vol. 1. – 272.
- 9 Inclusive education / ed. N. I. Semago. – Moscow: School book, 2010. – Vol. 2: Technology the definition of educational route for a child with disabilities. – 208 p.

10 Inclusive education / ed. edited by T. N. Guseva. – Moscow: School book, 2010. – Vol. 3: organization of the activities coordinator inclusion in the educational institution. – 80 p.

11 Inclusive education / ed. edited by T.N. Guseva. – Moscow: School book, 2010. – Vol. 4. Methodical recommendations on the organization the inclusive educational process in a kindergarten. – 240 p.

12 Inclusive education / ed. edited by T.N. Guseva. – Moscow: School book, 2010. – Vol. 5. Methodical recommendations on the organization work support services for families with young children. The program sessions of parent-child integrative (inclusive) groups. – 136 p.

¹Rustemova A., ²Aldabek N., ³Akhapov Ye.

¹PhD course, Kazakh National University after al-Farabi

²Doctor of Historical Science, Professor, Kazakh National University after al-Farabi

³PhD, Senior Lecturer, Kazakh National University after al-Farabi

e-mail: aktolkynkz2015@gmail.com

MODERNIZATION IN JAPAN: STAGES AND DIRECTIONS OF REFORMS

The modernization of Japan, conducted after the «opening» of the country in 1868, is of high interest for the scientific society in the field of further understanding of the mechanisms that enabled the country to reach a high level of development. At the end of the XIX century – early XX century Japan's economic growth rates exceeded the average indicators of other developed countries of the world. At present, the Japanese economy is the third economy in the world, which is almost 25% more than the next German economy, and is equal to economies of India and England combined, which are the following countries on this list. Despite the fact that modernization in the country was continuous, there are two main stages of it: modernization in the Meiji period and in the post-war period in the conditions of democratization. The modernization project has affected all areas of the country's life. Its distinctive feature is the introduction of new reforms (economic, political, social, etc.) while maintaining the traditional foundations. The purpose of this work is a comprehensive analysis of the modernization processes that took place in Japan over the last century and a half. As a result of the elaborated and effectively implemented measures of the comprehensive modernization plan of the country, Japan has become the most developed country in the Asia-Pacific region, which successfully competes in the economic and technological spheres with the West and is in many ways a model of modernization for other Asian countries.

Key words: Japan, modernization of Meiji Ishin period, modernization of post-war period, reforms, model for catch-up development.

¹Рүстемова А., ²Алдабек Н.Ә., ³Ахапов Е.А.

¹1-курс докторанты, ²т.ғ.д., профессор,

³PhD, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

e-mail: aktolkynkz2015@gmail.com

Жапониядағы жаңғыру үрдісі: кезеңдері мен реформалардың бағыты

1867 жылы Жапонияның күштеп «ашылуынан» кейін елде өткізілген жаңғыру процесі, оның дамудың жоғары деңгейіне жеткен елдер қатарына қосылу құпияларын түсінгісі келетін, ғылыми қоғамдастықтар үшін үлкен қызығушылық тудыратыны анық. XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басында Жапонияның экономикалық өсу көрсеткіштері әлемнің басқа дамыған елдерінің орташа көрсеткіштерінен асып түсті. Қазіргі таңда, жапон экономикасы өзінен кейін тұрған Германияның экономикасынан 25%-ға асып, одан кейін тізімде тұрған Үндістан мен Англия экономикаларын қоса алғандағы көрсеткішпен үшінші орынды иемденіп тұр. Елдегі жаңғырту процесінің үздіксіз жүзеге асырылып отырғанына қарамастан, оның негізгі екі кезеңін атап өтуге болады: Мэйджи кезеңі мен соғыстан кейінгі демократизациялану жағдайындағы модернизация. Жаңғыру үрдісі мемлекеттің барлық салаларына әсер етті. Оның айрықша белгісі ретінде дәстүрді сақтай отырып, жаңа реформалардың (экономикалық, саяси, әлеуметтік, білім беру және т.б.) енгізілуін атасақ болады. Жұмыстың мақсаты – соңғы ғасырда Жапонияда орын алған жаңғырту үрдістеріне жан-жақты талдау жасау. Жаңғырудың кешенді жоспарының тиімді жүзеге асырылуының нәтижесінде, Жапония экономика және технология салаларында Батыспен бәсекеге түсе алатын, Азияның өзге елдеріне жаңғыру үлгісі болып табылатын, Азия-Тынық мұхиты аймағындағы ең дамыған елге айналды.

Түйін сөздер: Жапония, Мэйджи ишин кезеңіндегі жаңғыру, соғыстан кейінгі модернизация, реформалар, дамудың қуып жету үлгісі.

¹Рустемова А., ²Алдабек Н.А., ³Ахапов Е.А.¹докторант 1 курса, ²д.и.н., профессор,³PhD, ст.преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
e-mail: aktolkynkz2015@gmail.com

Модернизация в Японии: этапы и направления реформ

Модернизация Японии, проведенная после «открытия» страны в 1868 г., представляет огромный интерес для научного сообщества в сфере углубления понимания механизмов, позволивших стране достичь высокого уровня развития. В конце XIX в. – начале XX в. темпы роста экономики Японии превысили средние показатели других развитых стран мира. В настоящее время японская экономика – это третья экономика в мире, которая почти на 25% больше, чем следующая за ней экономика Германии, и равна занимающим следующие позиции в этом списке экономикам Индии и Англии вместе взятых. Несмотря на то, что модернизация в стране проводилась непрерывно, можно выделить два основных этапа: модернизация в период Мэйдзи и в послевоенный период в условиях демократизации. Проект модернизации затронул все сферы жизни страны. Его отличительной чертой является внедрение новых реформ (экономических, политических, социальных и др.) при сохранении традиционных устоев. Целью данной работы является всесторонний анализ процессов модернизации, проходивших в Японии последние полтора столетия. В результате разработанных и эффективно реализованных мероприятий комплексного плана модернизации страны Япония стала самой развитой страной Азиатско-Тихоокеанского региона, которая успешно конкурирует в экономической и технологической сферах с Западом и является во многом образцом модернизации для других азиатских стран.

Ключевые слова: Япония, модернизация периода Мэйдзи исин, послевоенная модернизация, реформы, модель догоняющего развития.

Introduction

The transformation of Japan from an authoritarian imperialist to a democratic pacifist in world affairs is one of the most remarkable transitions of the last century. This became possible due to the implementation of a set of measures aimed at modernizing all spheres of country's life. The peculiarity of modernization in the country is determined by its stable character, which affected the position of Japan in the world. Successfully implemented modernization allowed Japan to move from the catch-up development model to the level when country searches the ways to further improvement independently and offers it to the world. At the stage of catching-up development - from the 70's of XIX century - until the late 80's of XX century, Japan rose to the level of one of the most developed economies of the world, next only to the two countries - the US and China at present time. In this regard, an in-depth study of the characteristics of the modernization project allows us to understand the basic mechanisms that allowed the feudal, agricultural and decentralized society, such as Japan in the middle of the 19th century, to become a highly developed country. What kind of modernization took place, what was the main idea of this process, what measures led to the success of the country - the analysis of these issues became the goal of this work. During the research, the following tasks were set: identification of the main stages of

the modernization process in Japan and analysis of the adopted reforms. In conditions when the existing socio-economic system was losing and threatened with the inevitability of the backlog, modernization in principle can be considered as a possible way out of this situation. According to the definition of the economist Inozemtsev, «modernization is an integration into the world, and not the adjustment of the world to itself. All successfully modernizing countries - Japan in the 1980s, China over the past decades, the same Brazil (albeit on a regional scale) - learned the logic of the global economic system and, using it, became real contenders for the status of «Power No.1» (Inozemtsev 2008: 5). The methods of research – generalization and chronological-problem method, which contribute to the disclosure of the theme of research and are aimed at achieving the tasks.

There are two main models of modernization - Westernization and catching-up development. In the first case, Western samples are taken as a basis and simply transferred to all spheres of society, in the second - on the basis of borrowing new structures are created for the given society while preserving national self-identification (Molodyakova 2011: 54). It was under this scheme that modernization took place in Japan. The main essence of the model of catch-up modernization consists in industrialization and the creation of an industrial culture, in which the human factor plays the main role. And

modernization does not depend on the political and social system with the leading role of the state. «The state (in any form, unitary or federative, democratic or totalitarian) was «alpha and omega», the initiator and inspiration behind catching-up development in the countries of the East» (Petrov 2011: 249). But the form of implementation of this process is influenced by the level of development of the country itself, the readiness of the masses to understand and solve the economic and other problems facing them. Equally important is the formulation by the elite of the goals and tasks of modernization, the study of its means of achieving them, and the minimization of the efforts expended.

The basis for the transformation was the process of continuous improvement, aimed at the introduction of Western development patterns, which was implemented in two stages. At the initial stage, the modernization was initiated by the new elite of the traditional society of the Meijian period (1868-1912), and later in the conditions of democratization it was continued in the post-war years by the old elite of an authoritarian society. Thus, it was at the crucial moments of the country's development that the government realized the need for modernization.

The main stages of modernization process in Japan

In Japan, the new elite that came to power after the conservative revolution Meiji Ishin assumed responsibility for the fate of the country, proceeded with modernization, and formulated the slogan of development as «a rich country - a strong army» (Davidov 2015: 78). This was an adequate response to the challenges of that time. The path of Japan's historical development is essentially an almost continuous process of modernization of society, not only in terms of the continuous rationalization of economic activity, but also in the development of the spiritual sphere (for example, the conflict-free adoption of democracy that is not characteristic of the country's political culture). On the nature of the modernization process in Japan, several factors have had a significant impact. First of all, the high adaptive ability of the population, that is, the assimilation of various elements of other civilizations (especially the Chinese), and, moreover, their transformation into components of their national values and thus preservation for future generations. Then the universal impact of traditions on all spheres of society (Molodyakova 2011: 63). This contributed to the fact that the transformations in it, even very serious, occurred without crushing social explosions, through reforms, without revolutions, by evolution.

In analyzing the Meiji's and post-war transformations that were carried out under conditions of catching-up development, for all their differences, one can see a certain typology. In particular, in both cases, the elites chose the same strategy-to rise to the level of the developed countries of the West-and implemented it with the mobilization of all forces and resources by the state to carry out cardinal systemic reforms, for the realization of which there were economic and spiritual prerequisites. The assimilation of all new things did not lead to a change in national self-identification to the West. The conditions for the implementation of the modernization project were different. In the first case, Japan was formally independent, but entered into international economic relations entangled with unequal treaties. In the second case, at the first stages of modernization, the country lived under conditions of occupation by the troops of the victorious allies in accordance with the directives of the headquarters of the occupation troops. But all the activities were carried out by the Japanese authorities, which ensured a certain confidence in the population. The defeat in the war and the occupation of the country by foreign troops interrupted the former way of modernization of the country, which lasted about seventy years in the conditions of authoritarian rule, and gave a powerful impetus to its accelerated development in the conditions of democracy, which brought Japan into the ranks of developed countries in almost two decades.

The set of modernization parameters in both periods was basically the same, but the order of their implementation was different. In the Meiji period, the economic development plan was first implemented, and then political reforms were carried out. In the post-war period, economic and political transformation took place simultaneously and simultaneously. In each period, its ideology was formulated, which relied in the first case on the state shinto and in the second on democratic principles. Both times they chose the path adequate to the existing conditions. The key moment in the first period was the conservative revolution of Meiji Ishin (Meiji Restoration) and subsequent reforms. These events determine the entire course of the country's further development. Quite rightly there is an opinion that the roots of many successful achievements of Japan in the post-war years should be sought precisely in this period. For a long time, researchers in studying Meiji Ishin focused on its social, political, economic, less often - ideological and cultural aspects, and the spiritual, metaphysical side of the issue was

ignored or viewed from a materialistic point of view. Therefore, the interpretation of this event as an «unfinished bourgeois revolution» based on the non-critical application of European models to Japan is incorrect. By the beginning of the Bakumatsu period (1854-1867), the Tokugawa regime experienced a total systemic crisis, which could no longer be overcome by reforms from above, i.e., without a radical change of elites. By this time the country was primarily formed by a capable traditionalist-oriented spiritual and political counter-elite, which had a modernization program of action.

Creators of Meiji Ishin understood the inevitability of a clash with the «civilized world», from which Japan materially lagged behind, and carrying out revolutionary, modernization transformations as the only way to withstand pressure from outside. The combination of traditional and revolutionary principles in Meiji Ishin is obvious when it comes to modernization and internationalization, which became the most important task of the new government. The «golden mean» was found in the formula «*wakon-yosai*» («Japanese spirit - European science»). «European science» included a full set of modernization components, however, thanks to the traditionalist orientation of most of the elite, was inspired by the «Japanese spirit» and was adopted not by itself and not completely, but only as necessary or suitable for the new Japan. Meiji Ishin fulfilled all the main spiritual, political, social, economic tasks that she faced and carried out all the reforms necessary for dynamic development in conditions of a rapid entry into the «civilized world» in its distinctive national forms. «The Meiji Legacy» for a long time was understood historically only externally - as a set of material transformations that allowed Japan in the last third of the XIX century to preserve national independence and enter the world community. The realized version of modernization not only had a decisive influence on the subsequent development of Japan, but also set an example for many countries in Asia and the «third world». At the same time, it must be taken into account that the Meiji Conservative Revolution, the *ishin*, which took place in a traditional society, had, first of all, a national, not a class character. At all stages of modernization, the transformations in the economy played a decisive role, since they created the material basis for the transformation of the country into a modern state.

The Japanese type of modernization is characterized by a high degree of the state participation in this process. Since the beginning of the Meiji era and until the end of World War II, it

was a large owner and entrepreneur, occupying key positions in a number of important sectors of the economy. Simultaneously, under its comprehensive control were the most important areas of economic life, even those in which the state did not own property and did not engage in business. His main efforts were directed toward the creation of modern industrial enterprises equipped with Western technology, and the banking system, without which economic development would be impossible. Already in the 1880s in general, the era of the initial accumulation of capital was completed, and the industrial bourgeoisie was formed. The government decided to transfer to private capital a large part of the enterprises of the basic industries and concentrate efforts on strengthening the financial system and developing military production. Now, in pursuing the policy of modernizing the economy, the state relied not only on its enterprises in different sectors, but increasingly on measures to stimulate the private sector. During the military economy of the 1930s the problems of modernization have receded into the background, and the main was the mobilization of national resources to achieve military objectives. At the end of the Second World War, the task of economic modernization again, with the utmost urgency, began, but in other historical conditions. Japan entered a new phase of catching-up development, which ended by the end of the 1980s. During this time she has made a huge leap in terms of quantity and quality characteristics and the economy entered the most advanced position in the world. During this period, a different model of state participation in the process of economic modernization emerged. First of all, the scale of his participation as owner and entrepreneur has significantly decreased. As a result of a number of reforms by the end of the 1980s, as the share of state property in the national wealth of the country, decreased to 11%. However, this reduction was offset by the increased use of all other forms of regulation.

Reforms in economical, political, social, cultural and other areas

Thanks to the efforts of the state, the modernization process was purposeful, progressive, and in general a climate was created that was extremely favorable for investment and development of all forms of entrepreneurship. Turned into a powerful modern state, which has all the attributes of a mature market economy and institutions of developed democracy, by the end of the 1980s, Japan faced the need to bring its economic system, quite different from the systems that existed in other developed countries, in line with the demands of the times in the context of

globalization. Since the mid-1990s in the Japanese economy, reforms began, which, in effect, seized all the elements of its economic structure. By now, a significant part of this work has already been completed, and the economy has acquired new outlines, has become more market and open (Petrov 2011: 97).

By now, a significant part of this work has already been completed, and the economy has acquired new outlines, has become more market and open. The role of the state was decisive in modernizing the agrarian sector. By the time this process began, agriculture, with its heavy legacy of the feudal era, was Japan's most backward region. The new government abolished the feudal dependence of the peasants, liquidated the feudal ownership of the land, permitted its purchase and sale, freedom of choice of cultivated crops, replaced all former forms of feudal duties with land tax, creating conditions for modernization. The government tried to model the structure of agriculture by Western standards by replacing small-scale production with a model of large extensive farms using machinery, for which foreign specialists were invited, agricultural implements were imported. However, all efforts to create such farms were not successful, because they did not justify themselves economically.

The development of agriculture made a serious contribution to the modernization of the country as a whole: the land tax in the first two or three decades was the overwhelming part of the tax revenues that went towards industrialization. And the money received from the export of agricultural products went to pay for the import of the necessary goods for the transformation of other industries. Serious progress in the development of agricultural production was achieved through the improvement of cultivars and the improvement of technology for their cultivation. This was the result of joint efforts of the government, scientists and, of course, the producers themselves. The state also engaged in the preparation of qualified personnel for agriculture (Mizinova 2014: 153). At the same time, the life of the peasantry has not undergone any significant changes. The landowners won the most from the transformations, which concentrated in their hands a large part of the land, which they basically rented out. A qualitative leap in solving the agrarian problem occurred in the first postwar years. A new stage in the modernization of the industry began, which took considerably less time. In many respects this was due to the conditions in which the main transformations took place. The land reform that abolished landed estates and subsequent legislative initiatives

created a stable system of small-scale producers. Protectionist policy of the state for a long time contributed to the increase of agricultural incomes and, accordingly, the implementation by farmers of the modernization of the industry (Molodyakova 2011: 61). For two or three decades of technological transformation, agriculture has become a completely modern branch of the economy. But before it there are still many problems that await their solution on the path of institutional changes, structural reforms that should lead to an increase in the efficiency of production and increase the competitiveness of Japanese agricultural products in the world market.

For the success of the Japanese type of modernization, an important factor was the creation of an entrepreneurial structure and the type of corporate governance in which traditional and Western elements were combined. These days they are called Japanese. Their specificity is determined by the peculiarities of the national culture and the belated entry of Japan into the path of the formation of a market economy. The formation of the entrepreneurial structure of Japan during the initial modernization was influenced by close partnership between business and the state, based on mutual interest and coincidence of interests. Another feature of Japanese business practices, which is also largely conditioned by the nature of modernization, is the widespread use of informal mechanisms and norms that are based on the tradition and mentality of the Japanese. The emergence of a specific system for financing the activities of companies, focused primarily on raising funds from a bank loan, rather than on the stock market, is also largely related to the nature of the post-Meiji modernization and the dual structure of entrepreneurship that has developed in the last third of the XIX century. The entrepreneurial and managerial practice of zaibatsu has contributed to the theory and practice of international management. Thus, in the Japanese trading houses of the period before Meiji, the model of corporate culture «family», based on the relations of paternalism and which is one of the main modern models of organizational culture, has emerged completely independently, without any external influence.

The Japanese management system developed mainly on its own basis and in the specific historical conditions of the country. Borrowings concerned only certain methods and methods of management, adaptation of foreign technical experience. The very philosophy of business, the organizational principles of building large companies remained essentially the same. A real challenge to the

Japanese entrepreneurial organization and the system of corporate governance is globalization. Japanese corporations, or rather, their leaders, faced the need for truly radical change. A significant group of factors contributing to the development of modernization processes in the Japanese economy is largely related to the human factor, with the existing system of personnel management in firms. It is a synthesis of domestic forms of paternalism and modern Western management technologies. This distinguishes it from other developed countries, where one management system is replaced by another one. Japanese management experience was the result of the gradual combination of well-known management technologies, which being adapted to external specific conditions ensured the emergence of an internal motivational environment in the organization. Such a connection was based largely on an evolutionary basis, when one management technology was not replaced at the same time by another, but was combined with it, correspondingly changing. The strength of the Japanese system of personnel management is the solution of the problem of ensuring the quality of products, attracting to it absolutely all participants in production, beginning with top-level managers and ending with workers. In addition, a system known as TRM (Total Productive Maintenance) has been introduced at Japanese enterprises. All the units participated in its implementation. It is especially important to emphasize that the target installation assumed the achievement of «zero losses», «zero breakdowns», «zero accidents», «zero marriage». This management system has successfully passed the test for maturity and strength in the period of high growth rates, has clearly shown its advantages in the days of crises and continues to confirm itself at the present stage of globalization.

The basis of the achievements in the modernization of the material sphere at the first stage was the technological reorganization of the entire production system of Japan on the basis of the latest Western technologies during the industrial revolution that was taking place in it and the militarization of the economy. On the second – the technological modernization of the country was especially deep, it covered all aspects of the life of Japanese society and continues now. The principal feature of this period is that in industrialized countries there was a mass transition of many military-oriented industries to peaceful tracks. A huge detachment of scientists and engineers of the highest qualifications, who worked earlier for military needs, has become a powerful generator of new creative solutions. Under

these conditions, the main task of Japanese scientists and engineers was the accelerated formation of an advanced technological base for new, civilian sectors of the economy (McMahon 2008:171). Therefore, research and development were mainly subordinated to the tasks of improving the production apparatus by mastering imported equipment and adapting it to Japanese conditions.

The use of foreign technologies, acquired on the basis of licensing agreements, made a major contribution both to the formation of an effective production apparatus and to the introduction of advanced products in production. At the same time, the successes accumulated by the Japanese themselves developed. Significant results were achieved through the use of the so-called selective strategy of economic development. Their main efforts were directed by Japanese firms to ensure their dominance in the sphere of mass demand, and their most important technological priority was microelectronic technologies, which allowed to take a course to «saturate» the production unit with measuring equipment and devices for automated control of technological processes. On the basis of these technologies, the Japanese rebuilt the industrial apparatus of industry, transport, communications, management, health care, education, everyday life, etc.

On the basis of these technologies, the Japanese rebuilt the industrial apparatus of industry, transport, communications, management, health care, education, everyday life, etc. The Japanese experience shows that in order to realize effective modernization, it is first and foremost necessary to learn how to creatively use the world's major achievements in science, technology and technology, applying them to the practical tasks of socio-economic development. In Japan, this was facilitated by two very important circumstances: the absence of a large military-oriented sector of the economy and the closest link to the US research and production complex, to leading American companies leading in the field of high technology. All this allowed Japan to form very strong positions in the field of high-tech development.

One of the most important components at all stages of the modernization process was a high level of education, and, most importantly, of all segments of the population. The government constantly kept and keeps under control the system of education, introducing in it adjustments in accordance with changes in the needs of society and the tasks facing it. At the Meiji stage of modernization, a radical restructuring of the education system was

required to promptly involve the broad sections of the population in modern education, which opened the way for the mastery of Western knowledge - a necessary factor in modernizing and industrializing. Equal opportunities were created for education by representatives of all classes (men and women). In the first years of the introduction of the Western education system, the most important, traditional subject - morality - fell into the background. But since the ruling elite required the education of the younger generation in the spirit of loyalty to supreme power and devotion to national interests, very soon this subject again comes to the fore (Molodyakova 2011: 78). After the end of the Second World War, a radical reform of education was again carried out, which with the necessary amendments continues to operate at the present time. High education, above all the labor force, allowed Japan to overcome the technical and economic backwardness from the countries developed at that time painlessly.

In the 1970s Japan came to the forefront of the level and quality of education of the workforce. The transformation of Japan into the second economy of the world put the country in new tasks in the field of education so that it would contribute to the ongoing modernization. Following the path of catch-up modernization, Japan in the 1980s in the context of globalization and the introduction of information technologies, especially digital technologies, felt that its traditional education system was outdated. In the age of high technologies, egalitarianism, uniformity, and mechanical memorization hamper the formation of creative personalities. The country needs not so much «hard-working bees» as original thinking specialists, whose task is to solve the current reform of education. Already in the late 1990's the main direction was determined, according to which the reorganization of this most important sphere is carried out: «from centralization to decentralization», «from unification to diversity», «from rigidity to flexibility». In accordance with this, three basic principles of educational reform have been developed: 1) reliance on the education of individualism, 2) increasing attention to continuing education or education throughout life, 3) taking global change into account (Molodyakova 2014: 191).

All the above-mentioned problems of modernization have taken place under the conditions of a complex and lengthy process of qualitative changes in the political system. In other words, in the process of political modernization, both the emergence of new ones and the adaptation to the changed conditions of the former political institutions took place. Political transformations of the Meiji period

led to the liquidation of the Shogun regime and the establishment of the emperor's sole authority. The apotheosis of political reforms was the constitution adopted in 1889, which completed the process of political formulation of the semi-absolutist regime. The peculiarity of this model was the lack of specificity in the distribution of responsibility between different political actors (Molodyakova 2009: 49). Since the Emperor rarely made decisions alone, sovereignty was in fact usurped by his closest associates. In the political reforms of the post-war period, foreign policy considerations played an important role, since they took place under the conditions of occupation. For the United States it was important to eliminate the military threat from Japan, to minimize even the theoretical possibility of the emergence of a new militaristic regime, for which a solid foundation for the development of democracy in the country was created. In the process of modernization, those characteristic features of the pre-war political system that helped to establish an authoritarian regime were dismantled.

The result of political modernization of the second half of the 1940s became a model specific for Japan of the party political system, entrenched in political science slang called «the system of 1955». The essence of it was that for four decades, one political force dominated the political arena - the Liberal Democratic Party (LDP), which had a monopoly over power throughout this period. But at the same time, which is very important, Japan remained a fully democratic state, elections were held regularly at all levels in the country, political rights and freedoms were respected. With the end of the bipolar era and the transition of Japan to a postindustrial development model, conditions for a new stage of political modernization have matured. The Japanese ruling elite has so far failed to resolve several fundamental issues related to improving the effectiveness of political management (Knudsen 2008a: 102). First of all, we are talking about the need to create a competitive architecture of political parties. Another important point of political modernization is the search for a more perfect political decision-making system on the part of the «party of power». After the administration of the Democratic Party of Japan (DPJ) came to power in 2009, the question was raised on the introduction of the Westminster model into the political system, in which the cabinet of ministers, which functions as a «political dispatch», is in the center of decision-making. In the framework of this system, the political link in state administration does not oppose the bureaucracy, but realizes its direct management

from within the cabinet of ministers (Petrov 2011: 178). Since this system contradicts the traditions of consensual democracy that has been established in Japan, its implementation entails considerable difficulties and will require considerable time. However, only material transformations as the experience of other countries show, does not guarantee success. Therefore, the modernization of the country could not but affect the spiritual sphere. It has caused many new phenomena in the life of the Japanese. Perhaps the most important among the cultural phenomena that have emerged in connection with modernization are mass culture. It was she who identified the face of Japan in the twentieth century and, most likely, will only strengthen its position in the coming century (Molodyakova 2006: 101). The appearance in Japan of a mass culture (in the strict sense of the word) is associated with the modernization of the country, when radical changes in society demanded the creation of a channel for the transmission of knowledge, attitudes and norms to the broad masses of the population, the entire nation. This function, in principle, was taken over by mass culture. It is closely connected with information carriers, and the level of its development is largely determined by the technical and economic capabilities of its time.

The cultural model of the USA was taken as a basis, but, as already noted, foreign borrowing alone can not ensure successful promotion of cultural modernization if there are no corresponding internal prerequisites for this. First of all, it is about the availability of the necessary economic base for the development of the country, a high level of its industrialization and scientific and technical achievements, as well as objective socio-cultural prerequisites (Katasonova 2012: 159). Almost all the post-war Japanese mass culture is connected primarily with one of the fastest growing telecommunications spheres in these years: cinema, television, animation, video and computer games, etc. Japan was able to harmoniously combine the advanced technical ideas with the achievements of the national mass culture, thus creating a fundamentally new high-tech cultural product, which is unusually in demand today in many countries of the world.

Cultural export of Japan, in the first lines of which appear animated films, comics, movies, computer games, etc., today, in terms of the scale of the target audience and, accordingly, its ideological and spiritual influence on the population of other countries, exceeds technological exports. The concept of dyad «literature / society» existing in sociology makes it possible in many ways to

understand the moods of people who live in this or that era. At the same time, both components of the dyad are equally significant. The literary passions of the reading public, the work of writers, the opinion of critics are in fact a reaction to the processes that occur in society and can serve as a characteristic of his state. After the Meiji restoration, the Japanese culture experienced a powerful western influence, which caused the appearance of new customs, fashion, literary and philosophical currents, new words and concepts (Molodyakova 2007: 55). Members of various educational societies, as well as translated literature, brought to the contemporaries the ideas of the West on the state structure, civil rights, and individual freedom. Brought up in the spirit of Confucian morality, the Japanese did not easily understand the whole mass of new concepts, moreover, in Japanese there were not always words for their adequate translation. And if in the initial period of the Meiji era there was not yet own prose, then a little more than half a century after the country's modernization began, the literary palette of Japan becomes very diverse (Petrov 2011: 203). Much of it showed a change in attitude towards the world and its reflection in literature. This, in turn, pointed to the fact that to the subtle emotional perception that always distinguished the Japanese, the desire to comprehend what was happening and the ability to perceive the world rationally was added.

In post-war Japan, attention to its cultural heritage is renewed, but at the same time there has been a tendency to perceive its country with its culture and literature in a global context. To position the country in the world, for the successful functioning in it, the formation of its image, which is also modernized, is of great importance (Molodyakova 2014: 258). In the external world, the image of Japan is perhaps one of the most striking. Particular attention is attracted to his amazing quality, such as the ability not to grow old in his essence, despite the change in external forms. It is rapidly changing in accordance with a new political, social, economic or other situation.

It turns out that the picture that we all used to see before ourselves and which we habitually call the «image of Japan», fully associating with it in our minds the real country, in fact is in a sense «half-truth». She sets certain directions for «conjecture» in accordance with our social experience. The history of the emergence and development of this «half-truth», in fact, is the history of the modernization of the image of Japan. In general, the modernization of the image without its radical break-up or perestroika

can be recognized as one of the most interesting features that are specific to Japan's foreign policy image. During the Meiji period, Japan was visited by more than a thousand Christian preachers and several hundred professors from the United States and European countries. The image of «picturesque Japan», painted by these «charmed wanderers», forever imprinted in the unprepared consciousness of Europeans. And it was the image of the past, the image of the disappearing, not emerging Japan. This allowed the interested party to think through the image in a pleasant direction, creating an effect, later called «japanism» (Murzina 2014: 61). An idealistic subject of image was created, which successfully fell into the expectations of the audience. But the image does not arise from nowhere, its simulation is done by very specific people, most of which are forever unknown, but some leave their name in history.

Results of the research

The analysis of the Meiji's and post-war modernization processes identified a certain typology. In both cases the elites chose the same strategy - to rise to the level of the developed countries of the West and implemented it with the mobilization of all forces and resources by the state. The assimilation of all new things did not lead to a change in national self-identification to the West. But the conditions for the implementation of the modernization project were different. In the first case, Japan was formally independent, but entered into international economic relations entangled with unequal treaties. In the second case, at the first stages of modernization, the country lived under conditions of occupation by the troops of the victorious allies in accordance with the directives of the headquarters of the occupation troops.

Also the set of modernization parameters in both periods was the same, but the order of their implementation was different. In the Meiji period, the economic development plan was first implemented, and then political reforms were carried out. In the post-war period, economic and political transformation took place simultaneously

and simultaneously. In each period, its ideology was formulated, which relied in the first case on the state shinto and in the second on democratic principles. Both times they chose the path adequate to the existing conditions.

Conclusion

It can be assumed that the Japanese were one of the first experimental and theoretical ways to determine that the basis for a correct, successful and effective modeling of the image of the country is its continuous «conservative modernization» - the regular updating of a limited number of long-established, tested stereotypes with the purpose of their external compliance with the requirements of the time without attempts to break historical ties in the minds of recipients. In recent decades, cultural diplomacy has become increasingly important, which is a complex and multidisciplinary activity aimed at creating the country's image.

With the advent of the Japanese model of catch-up modernization, which is not an exact copy or imitation of the Western model, it can be said that the latter is no longer the only way for the whole non-western world. Japan, the most developed country in the Asia-Pacific region, successfully competes in the economic and technological spheres with the West and is in many ways a model of modernization for other Asian countries. More precisely, it shows the direction of the path. At present, four «development echelons» or four waves of development are singled out in the region, which are figuratively called «the structure of flying geese». Japan led it with its successful modernization. At the same time, the development of Asian countries does not aim at a radical change of socio-cultural foundations, as Japan did not do in its time. Thus, at present, modernization is undergoing dramatic metamorphosis. Covering the whole planet, it set in motion social mechanisms that prompted a number of cultures and communities of the world periphery to get out of lethargy.

Литература

- 1 Давыдов О. (2015) Философский аспект социального экспанзизма в эпоху виртуальности // Вестник Северо-восточного федерального университета им. М.Аммосова. – №26. – С. 77-81.
- 2 Gary D.Allinson (1997) Japan's postwar history. Cornell University Press, 208 p.
- 3 Иноземцев В.Л. (2008) Российская газета: федеральный выпуск // Федеральный выпуск – выпуск №4762. – С. 4-6.
- 4 Катасонова Е. (2012) Японцы в реальном и виртуальном мирах: очерки современной японской массовой культуры // Восточная литература. – 357 стр.
- 5 Knudsen K., Warness, K. (2008) National Context and Spouses' Housework in 34 Countries. European Sociological Review, no 24(1), pp. 97-113.

- 6 松本正道 (2016) 近代化日本—「米」との「わり」で見る日本の近代化—(3))淑「大」研究紀要 (「合福社」部「コミュニティ政策」部)、V.50, pp. 215-233.
- 7 McMahon W. (2008) Education and Growth in East Asia. *Economics of Education Review*, no 17 (2), pp. 159–172.
- 8 Мизинова А. (2014) Проблема вовлечения женщин в трудовую деятельность в современной Японии // *Япония ежегодник*. — №43. — С. 126-140.
- 9 Молодякова Э. (2011) Модернизация: опыт Японии / Институт Востоковедения, 283 стр.
- 10 Молодякова Э. (2014) Японское общество: изменяющееся и неизменное. *АИРО -XXI*, 300 стр.
- 11 Молодякова Э. (2009) Мировой кризис и Япония. *АИРО -XXI*, 256 стр.
- 12 Молодякова Э. (2007) Япония открытая миру. *АИРО -XXI*, 308 стр.
- 13 Молодякова Э. (2006) Портрет современного японского общества. *АИРО -XXI*, 288 стр.
- 14 Мурзина К. (2014) Способы понимания электронной культуры: от виртуальных музеев к хакерской этике // *Философские проблемы информационных технологий и киберпространства*. — №2. — С. 55-64.
- 15 Петров А. (2011) Что догоняет догоняющее развитие. Поиски понятия. — М., 249 стр.
- 16 Stephen William McCallion, B.S.F.S., (1975) *Education and Modernization in Meiji Japan*. The Ohio State University, 102 p.
- 17 Takii Kazuhiro (2007) *The Meiji Constitution*. International House of Japan, 196 p.
- 18 Toyomasa Fuse (1975) *Modernization and Stress in Japan*. E.J Brill, 95 p.

References

- 1 Davidov O. (2015) *Filosofskii aspekt socialnogo ekspanizma v epohu virtualnosti*. [Philosophical aspect of social expansion in the era of virtuality]. *Vestnik of North-East federal university named after Ammosov M.*, no 2., pp. 77-81.
- 2 Gary D.Allinson (1997) *Japan's postwar history*. Cornell University Press, 208 p.
- 3 Inozemtsev V. L. (2008) *Rossiiskaya gazeta: fderalniyi vypusk*. [Russian newspaper: federal volume]. Federal volume, vol. 4762, pp. 4-6.
- 4 Katasonova E. (2012) *Yaponci v realnom I virtualnom mirah: ocherki sovremennoi yaponskoi massovoi kulturi*. [Japan in the real and virtual worlds: essays of modern Japanese mass culture]. *East literature*, 357 p.
- 5 Knudsen K., Warness, K. (2008) *National Context and Spouses' Housework in 34 Countries*. *European Sociological Review*, no 24(1), pp. 97-113.
- 6 Matsubara Masamichi (2016) *The Modernization of Japan: The Connections with Europe and America from the Viewpoint of World History*, *Bulletin of Shokutoku University (Faculty of welfare, faculty of Community Policy, Vol.50, pp. 2015-233*
- 7 McMahon W. (2008) Education and Growth in East Asia. *Economics of Education Review*, no 17 (2), pp. 159–172.
- 8 Mizinova A. (2014) *Problema vovlecheniya zhenshin v trudovuyu deyatelnost v sovremennoi Yaponii*. [The problem of involving women in the labor activity of modern Japan]. *Annually Japan*, no 43, pp. 126-140.
- 9 Molodyakova E. (2011) *Modernizaciya: opyt Yaponii* [Modernization: lessons from Japan]. Institute of oriental studies, 283 p.
- 10 Molodyakova E. (2014) *Yaponskoe obshestvo: izmenyausheesya I neizmennoe*. [Japanese society: changing and unchangeable]. *AIRO-XXI*, 300 p.
- 11 Molodyakova E. (2009) *Mirovoi krizis I Yaponiya*. [World crisis and Japan]. *AIRO-XXI*, 256 p.
- 12 Molodyakova E. (2007) *Yaponiya, otkritaya miru*. [Open to the world Japan]. *AIRO-XXI*, 308 p.
- 13 Molodyakova E. (2006) *Portret sovremennogo yaponskogo obshevstva*. [The portrait of contemporary Japanese society]. *AIRO-XXI*, 288 p.
- 14 Murzina K. (2014) *Sposobi ponimaniya elektronnoi kulturi: ot virtualnih muzeev k hakerskoi etike*. [Ways of understanding the electronic culture: from virtual museums to the hacker ethic]. *Philosophy problems of informational technology and cyberspace*, no. 2, pp. 55-64.
- 15 Petrov A. (2011) *Chto dogonyayet dogonyaushee razvitie*. [What catches up with catching up development]. *Poiski ponyatiya*. Moscow, 249 p.
- 16 Stephen William McCallion, B.S.F.S., (1975) *Education and Modernization in Meiji Japan*. The Ohio State University, 102 p.
- 17 Takii Kazuhiro (2007) *The Meiji Constitution*. International House of Japan, 196 p.
- 18 Toyomasa Fuse (1975) *Modernization and Stress in Japan*. E.J Brill, 95 p.

2-бөлім
ФИЛОЛОГИЯ

Раздел 2
ФИЛОЛОГИЯ

Section 2
PHILOLOGY

¹Абаған А.Б., ²Жұбатова Б.Н.

¹аға оқытушы, ²филология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: akerke83@gmail.com, e-mail: bjubatova@gmail.com

ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДЕГІ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ БЕЙНЕЛЕНУІ (ҚАЗАҚ ЖӘНЕ КОРЕЙ ТІЛІНІҢ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ)

Халықтың даналығы, дүниетанымы мен болмысқа көзқарасы оның тілінде, оның ішінде әсіресе фразеологизмдерде көрініс табады. Мақалада Қазақстанда танымал корей телесериалдарындағы фразеологизмдердің ұлттық-мәдени ерекшелігі қазақ фразеологизмдерімен салыстыра талдау арқылы ашылады. Фразеологизмдер – белгілі бір ұлттың өзгелерден ментальдық ерекшелігін танытатын, этномәдени табиғатынан хабар беретін «шиыршықталған мәтін», сондықтан зерттеушілер корей мәдениетінің айнасы ретіндегі фразеологиялық бірліктердің астарындағы ақпаратты ашып, оның қазақ тіліне аудару жолдарын көрсетеді, екі мәдениеттің арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтайды.

Түйін сөздер: телесериал, аудармашы, кино, кино аудармасы, лингвомәдени ерекшеліктер, аударма, т.б.

¹Abagan A., ²Jubatova B.

¹Senior Lecturer, ²doctor of philology, professor, Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty,
e-mail: bjubatova@gmail.com, e-mail: akerke83@gmail.com

Reflection of national culture in phraseology (based on materials from Korean and Kazakh languages)

Wisdom, outlook and vision of people are reflected in his language, especially in phraseology. The article compares the phraseological units of the Korean language with the Kazakh language using the example of phraseological units from popular Korean serials. Phraseologisms are a “twisted text” that reflects the mentality of a given nation and distinguishes it from another. In this article, researchers revealed the essence and significance of phraseological units of the Korean language and resulted in ways of translating into Kazakh language, revealed features and differences.

Key words: TV series, translator, cinema, cinema, poet, linguoculturology, features, translation, etc.

¹Абаған А.Б., ²Жұбатова Б.Н.

¹старший преподаватель, ²доктор филологических наук, профессор,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: bjubatova@gmail.com, e-mail: akerke83@gmail.com

Отражение национальной культуры в фразеологизмах (на основе материалов корейского и казахского языков)

Мудрость, мировоззрение и видение людей отражены в его языке, особенно в фразеологии. В статье проводится сопоставительный анализ фразеологизмов корейского языка с казахским языком на примере фразеологизмов из популярных корейских сериалов. Фразеологизмы – это «скрученный текст», который отражает менталитет данной нации и отличается от другой. В данной статье исследователи раскрыли суть и значение фразеологических единиц корейского языка и привели способы перевода на казахский язык, выявили особенности и отличия.

Ключевые слова: телесериал, переводчик, кино, кино-перевод, лингвокультурология, особенности, перевод.

Кіріспе

XX ғасырдың соңғы жылдары дами бастаған тіл білімінің антропоэзектік парадигмаға көшу үрдісі «**адам-тіл-мәдениет**» ұштағанына сүйенетін гуманитарлық зерттеулердің жаңа бағыттарына жол ашты. Бұған дейінгі салыстырмалы-салғастырмалы түрде жүргізілген зерттеу жұмыстары құрылымдық лингвистика аясында қарастырылып келсе, бүгінгі таңда антропоэзектік бағыттағы зерттеулерде әртүрлі тілдерді салыстыра-салғастыра қарастыруда лингвомәдени бірліктер ретіндегі фразеологизмдерге назар аудару маңыз алып келеді.

XXI ғасырға аяқ басқалы бері тілді ой-санамен, мәдениетпен және адамның тұрмыс-тәжірибелік қызметімен тығыз байланыста қарастыру қажеттігі туындады. Мұндай қажеттілік тіл білімінде жаңа ғылыми бағыттың және оның негізінде қалыптасқан антропоэзектік парадигманың дамуын талап етті. Осы тұрғыда тіл білімі саласында лингвистикалық зерттеулердің жаңа бағыты – лингвомәдениеттану қалыптасты. Тіл мен мәдениеттің өзара сабақтастығы туралы зерттеулер қатары көбейді. Кез келген тілдер жүйесіндегі фразеологизмдер мәдени белгілердің экспоненттері ретінде олардың ұлттық-мәдени дүниетанымға синхронды түрде еніп қана қоймай, сол ұлттық-мәдени дүниетанымның фрагменттерін ұрпақтан ұрпаққа табыстаушы ретінде жеке тілдік тұлғаның, сондай-ақ тілдік ұжымның дүниетанымын қалыптастыруға қатысады (Телия, 1993: 13). В. фон Гумбольдтың концепцияларын әрі қарай дамытқан америкалық ғалым Э. Сепирдің тілді әлеуметтік шындықты түсіндірудің құралы ретінде тануы, яғни адамдардың белгілі дәрежеде өз тілінің ықпалында болатындығы, тілдің олардың мінез-құлық нормасына да әсер ететіндігі, халықтың мәдени дамуының дәрежесін оның тілін зерттей тұрып түсіну мүмкін еместігі (Сепир, 1999: 29) – бұл пікірлер әлі күнге дейін өз зәрулігін жоғалтқан жоқ, керісінше, фразеологизмдердің лингвомәдени сипатын айқындай түсу қажеттігін ескертеді. Қазіргі тіл білімінде тілді, тілдік бірліктерді адами факторлармен, адами құндылықтармен бірлікте қарастыру үрдісі алды. Қазақ тіл білімінің ғалымдары да тіл мен мәдениет ұштастығындағы лингвомәдениеттанудың ерекше орын алатындығын айтып өткен. Бүгінде лингвомәдениеттану ұлттық тілді танудың да негізі екені соңғы кездегі біраз зерттеулерде (Г. Смағұлова, А. Алдашева, А. Сейсенова, Г. Қажығалиева, А. Сейілхан, Қ. Қайырбаева т.б.) анықталып, лингвомәдениеттану ғылымының

пән ретінде қалыптасуынан қазақ тіл білімінде жеке сала ретінде қарастырылуынан көрінеді. Г. Смағұлова өз еңбегінде лингвомәдениеттану пәнінің ерекшелігін былайша көрсетеді: Лингвомәдениеттану бұл *тіл – ұлт – мәдениет* дейтін үштік (триада лингвомәдениеттану пәнін зерттеу нысаны болмақ) (Смағұлова, 1999: 147). А. Салқынбайдың пікірі бойынша, тілдік деректерді лингвомәдени аспектіде зерттеу – ең әуелі тілдер арасындағы жалпыадами, гуманитарлық, мәдени, өркениеттік қырларды айқындау болып табылады. Табиғаттағы әлемдегі құбылыстар, қоғамдағы сана мен салт, әрі де тілде өз көрінісін табатындықтан, атау мен оның жасалу сипаты лингвомәдени аспектіде қарастырылады (Салқынбай, 1999: 196). А. Алдашева бұл пәннің зерттеу көздерін ғылыми тұрғыдан анықтап әрі лингвистика ғылымымен ортақтығын лингвомәдениеттанудың ауқымы өте кең, ол әрбір тілдік единицаның белгілі бір халықтың төл элементі, халық тілімен бірге жасасып келе жатқан ұлттық «бет-пішіні» бар деп есептелген сөз ұлттық әлеуметтік, этникалық, адамгершілік, мәдени, тұрмыстық нормаларға сай деп тұжырымдайды (Алдашева, 1998: 15). А. Сейсенова лингвомәдениеттану мәдениеттің тілдік жүйеге қалай әсер ететінін, яғни фактор мен адам бойындағы тілдік факторлардың байланысын қарастырады (Сейсенова, 1998: 22)].

Тілді ұлттың тарихымен, мәдениетімен, рухани қазынасымен, яғни дүниетанымымен тығыз қарым-қатынаста, бірлікте алып қарастырылған жағдайда ғана ұлттық тілдің табиғатын шынайы танып білуге болатындығы анықталды. Лингвомәдениеттанудың ең негізгі мақсаты – ұлттық болмыстың, мәдениеттің тілдегі көріністерін, тіл фактілері мен халықтың танымдық, этика-эстетикалық категориялары арқылы оның рухани мәдениетін тану, олардың қызметі мен орнын анықтау болмақ.

Алтай тілдер тобына жататын корей және қазақ тілдері

Ұлт мәдениетінің қай түрінде болмасын, сол мәдениет иесінің ұлттық танымы мен табиғи болмысы сақталады. Белгілі бір ұлттың тарихынан, мәдениетінен, танымынан, болмысынан, тұрмыс-тіршілігінен хабардар ететін тілдік бірліктер ретінде сол тілдегі **фразеологизмдерді**, мақал-мәтелдерді, нақыл сөздерді қарастырамыз, оларды сол халықтың ата-бабаларынан келе жатқан төл мәдени қазыналары ретінде қабылдаймыз. Фразеология теориясының осы күнге дейін жеткен жетістіктері соншалықты ауқымды болғанымен, ғылыми

жаңа көзқарас пен жаңа парадигмалық зерттеулер қазір де фразеологизмдерді басқа қырынан зерттеудің ғылыми өзектілігін айқындай түсті. Сондықтан кез келген тілдегі фразеологизмдерді зерттеудің теориялық әдіснамалары барынша полипарадигматикалық сипатқа ие болып отыр. Сонау ерте заманнан халықтың тіліне сіңіп кеткен фразеологизмдер сол халықтың ертеден келе жатқан өмірінің сырын жан-жақты суреттейді. Осыған орай, тіл қазынасы ретінде мойындалған көкейге қонымды, бейнелі, алуан түрлі тұрақты тіркестерді, олардың танымдық табиғатын, мәдени сипатын тіл біліміндегі жаңа бағыттар аясында зерттеу өзекті мәселенің бірі болып табылады.

Мақаламызға арқау болып отырған корей халқы мен қазақ халқының бет-бейнесінен байқалып жататын олардың азиялық ортақ тегін танытатын ұқсастықтар олардың тілдерінен де байқалады: бұл тілдердің шығу тегі де ортақ, екеуі де алтай тегіне жататын тілдер. Ал осы бір-бірінен шалғай жатқан екі ұлттың мәдениеті, наным-сенімдері мен салт-дәстүрлерінде де ортақ тұстар мол. Зерттеушілердің пікірінше, корей және қазақ тілдерінің тамыры бір, екеуі де алтайлық тілдік топтан деген болжам бар. Қазақ және корей халқының этногенезі Алтай өңірімен байланысты, тіпті кейбір корей ғалымдары қазіргі корей халқының ата жұрты – Алтай мен Орталық Азия өңірі деген пікірлерді қуаттайды (Ярцева, 2002: 4). Лингвистердің пікірінше, корей мен қазақ тілдеріне ортақ 300-ге жуық сөз бар екен, мысалы: 작은 [chagin] сөзі қазақ тіліндегі «шағын» сөзіне келсе, қазір корей халқы ауыл деген сөзді 마을 [mail], 시골 [shigol] сөзі қолданғанымен ортағасырлардағы корей тілінде 부락 [burak] мағынасы *суы бар елді мекен* сөзі болған. 까다롭다 [kadaropta] аудармасы «қатал» сөзінің түбірінен де қазақ тілінің «қатал» сөзі байқалады. Алтай тілдері – түрік, моңғол, тұңғыс-мәнжүр тармақтарының басын қосатын тілдік топ. Шынында, бұл тілдерге ортақ дауыстылар үндестігі, жалғамалылығы және т.б. ұқсастықтар бар. Сонымен бірге, қазақ тілі түркі тілінен, ал корей тілі тұңғұс тілінен туған деген топшылау да бар. Әрине, корей тілі мен оның генезисі туралы түрлі пікірлер бар, алтайлық тілдер тобына корей тілін енгізу бұл тек болжам күйінде қалып отыр (Yun Eng Ho, 2010: 105). Дегенмен, біздің жыл санауымызға дейінгі Маньчжурия мен Корей түбегінің кең атырабындағы тілдер үш тілдік топқа – суксин, бую және хан тілдеріне – бөлінгендігі, оның ішінде алтай тілімен түбі бір бую тілінен когурё, очкжо және донге тілдері бөлініп

шыққанына ешқандай күмән жоқ. Үш мемлекеттің ішінен, әсіресе, ат үстінде жүрген когурё халқының өзіндік белгісі ерекшеленіп тұрады. Когурё тараған үлкен территорияға Корей түбегі, сонымен бірге Маньчжурияның солтүстік аймағы да кіреді. Осыларға зер сала отырып, когурё алтай мәдениетімен өте тығыз байланыста болғанын айтуға болады.

Екі халықтың жоғарыда аталып өткен ұқсастықтары, әрине, корей фразеологизмдерін қазақ тілділердің түсінуіне жеңілдіктер жасайтыны анық. Дегенмен, фразеологизмдер белгілі бір этномәдени ұжымның сан ғасырлар бойы қоршаған ортаны меңгеру, игеру және оны өзгерту процесінің негізінде пайда болып, көбінесе адамдардың күнделікті тұрмыстық қарым-қатынасы аясында құралғандықтан, корей тілі фразеологизмдерін лингвомәдени тұрғыдан талдау да сол тілдің мәдени ерекшелігі туралы бізге мәліметтер береді. Міне, дәл осы себептен де мәдениеттің «іздері сайрап жатқан» фразеологизмдер әлем тілдерінде кеңінен зерттеліп келеді.

Ұлттың мәдениетті бейнелейтін корей фразеологизмдері

Корей тілінде *잘 될 놈은 떡잎부터 알아본다* [jal duel nomil tok ipbuto araponda] фразеологиялық тіркес бар, оның сөзбе-сөз аудармасы «Болар баланы жер жарып шыққан күріш жапырағынан біледі». Дәл осы фразеологиялық мағынада қазақ тіліндегі «болар бала бесігінде бұлқынады» деген фразеологизм бар. Бұл екі тілдегі фразеологизмдер «болар баланы, яғни болашағы бар баланы кішкентай сәби кезінен тануға болады» деген мағынада қолданылады. Білгілі бір идеяны жеткізуде әр халық өзінің өмірлік тәжірибесіне сүйенеді, ұлттық-мәдени танымынан, өзінің санасындағы әлемнің концептуалдық бейнесінен хабар береді. Халықтың арсеналындағы әлемнің тілдік бейнесі – қоршаған орта туралы ақпарат беретін әртүрлі тілдік құралдар мен әлеуметтік мағынасы бар тілдік белгілер жиынтығы (Хазимова, 2002:115). Ал осы әлемдік тілдік бейнесін құрайтын фразеологизмдер сол халықтың рухани және материалдық өмірінен сыр шертеді. Келтірген мысалда корей халқының отырықшы халық болып, егін егумен айналысқан тұрмыс тіршілігін байқауға болады. Ал олардың тіршілігінде күріш өсіру өте үлкен маңызға ие екені мәлім. Ал қазақ халқының көшпелі өмір салтында баланы бесікке бөлеу де – маңызды, тіпті бесікке бөлеуге қатысты салт-дәстүр, әдет-ғұрыптар сценарийлері бар, олардың бәрі тілде де көрініс тапқан.

Әрбір халықтың мәдениеті – бұл көне заманнан бері келе жатқан ұлыстар мен тайпалардың материалдық және рухани мәдениетінің жалғасы, олардың дамыған түрі. Тіл – сол мәдениеттің ерекшелігін жоғалып кетуден сақтайтын кеніш, сол мәдениет туралы мағлұматтар жиынтығы. Корей тілінде *궁작이 맞다* [Kungchagi matta] тұрақты сөз тіркесінің сөзбе-сөз аудармасы: «Кунгчак дауысы сәйкес келу», ал мағынасы «бір-біріне үйлесу, жарасу». Мұндағы *궁작* [Kungchag] сөзі – корей ұлттық аспаптарының бірінің атауы, ол *북* [puk] пен *장구* [jangu] деген екі аспапты біріктіру арқылы дүниеге келген аспап, екеуінің бір-бірімен үйлескен дауысын *궁작* [Kungchak] береді екен (Ba Ian San, 2002: 156). Демек, бұл аспаптың атауы еліктеуіш сөздерден жасалған. Осы фразеологизмге орай, «Қазақстан» телеарнасында аударылып, дыбысталған «Менің ұлдарым» телехикаясынан келесі мысалды келтіруге болады: *옥희 아--그랬구나. 그나저나 니 남편하고 우리 아버님하고 요새 왜 그렇게 사이가 좋니? 처음에는 그렇게 싸우고 으르렁 거리더니 요새 아주 궁작이 맞아가지고...* [Okhi: a giretkuna. Ginagona ni manpyonhago abonimhago yose ye girokke saiga joni? Choimenin gorokke ssaugo oriron koridoni yosen aju kunjagi majakajogo]; сөзбе-сөз аудармасы: *Ок Хый: Солай екен ғой. Соңғы кездері сенің күйеуің мен менің атам жап-жақсы тіл табысып жүр. Әуелгі кезде күнде ұрысушы еді, ал қазір Кунгчак дауысы сәйкес келеді. Қазақ тілінде дәл осы мағынаны беру үшін домбыраның қос ішегіндей деген фразеологизмді пайдаланар едік.*

Исламға дейінгі қазақ халқының рухани мәдениетінде тәңірлік сенім мен шаманизм айрықша орын алады. Тәңірді зерттеушілердің тұжырымында еуроазиялық көшпелі шаруашылық – мәдени типтің қажеттіліктеріне икемді сенім жүйесі ретінде бейнеленеді, яғни ол көшпелілердің қоршаған шындықты, болмысты түйсінуінен туындаған. Корей халқының наным-сенімінен де шаманизм іздері байқалып тұрады. Қазақстандағы ең биік шың «Хан Тәңірі» деп аталады. «Тәңірі» сөзі ежелгі шаманизмнен шыққан Құдай деген мағынаны береді (Нұржанова, 2010: 57). Ал корей тілінде дәл осы мағынадағы «Таңғұн» сөзі бар, ол «корей халқындағы ру басы» деген мағынаны да береді. Тасқа қашалған бұғылар бейнесі мен қола айна, корей халқының Тангун атты қолбасшысы туралы аңыз – олардың бәрі күнге табынғандығының дәлелі болып табылады. Қазақ халқының мифтік аңыздары, аспан әле-

мі жөніндегі түсініктер, байырғы қазақ күнтізбесі, бай әдеби мұралар, көркемөнерінің сан алуан түрлері, шежірелік шығармалар, халық емшілігі және мәдениет мұралары және тағы да басқалары ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан көне мәдениеттің көзі болса, дәл осы сипат корей халқында да кездеседі. Қазақ халқының көшпелі тұрмысында көп құндылықтар жоғалғанымен, қазақ халқы тілін сақтап қалды. Бұл әсіресе фразеологизмдерде ерекше байқалады. Көне заманда аспан құдіреті мен тәңірге сенген корей халқының таным-түсінігі, наным-сенімі оның фразеологизмдерінде көрініс тапқан: *하늘의 뜻* [haniri dit], сөзбе-сөз аудармасы «аспанның ойы», фразеологиялық мағынасы «тәңірдің жазғаны, басқа салғаны»; *하늘을 열다* [haniril yolda], сөзбе-сөз аудармасы «аспанды ашу», фразеологиялық мағынасы «билеуші болу»; *하늘이 되다* [haniri dyeda] сөзбе-сөз аудармасы «(біреудің) аспаны болу», фразеологиялық мағынасы «(біреудің) құдайы болу» (Kim Chun Shil, 2006, 98-б). Қазақстан телеарнасында аударылып, дыбысталған «Ұлы әмірші Куан Гэт Хо» тарихи телесериалдарынан мынадай мысалдар келтіруге болады: *타다르*

내 하늘은 내가 열 것이야. 내가 천하를 가져 모든 백성의 하늘이 되든... 아니면 죽어서 하늘에 오르든..... 네놈의 값싼 도움을 받아 그 가치를 떨어뜨릴 생각은 추호도 없다!!! [tatari: ne hanirin nega yol koshida. Nega chonharil kaje modin peksongi haniri dyegodin... animyuon chugosodo hanire origodin... nenomi kapssan doumil pada gi kachiril dorodiril sengagi chuhodo opta], сөзбе-сөз аудармасы: *Та Та Ры: Өз аспанымды өзім ашамын. Өз тәңірімді алып келіп, халықтың аспаны болсам да, әлде халықтың қолынан өліп, аспанға көтерілсем де сендер сияқты алаяқтардың көмегі маған керек емес.*

Түркі халықтарының бас иетін құдіреті – «Аспан», «Көк тәңірі». Корей тілінде, қазақ тіліндегідей, аспан сөзімен келетін фразеологизмдер баршылық. Өйткені корей халқының көне дүниетанымында да Тәңір – аспанның әміршісі, оның тұрағы – көкте, яғни аспанда болып есептелген. Яғни, Тәңір – ең жоғарғы құдай, ол аспан мен жердегі тылсым тіршіліктің иесі. Осы сияқты қазақ тілінде де «Аспаның ашық болсын» деген тілек «басыңа жаманшылық келмесін» деген мағынада айтылса, «аңыздық ыстық, қапырық» мағынасындағы аспан айналып жерге түскендей фразеологизмі ақырзаманның орнауы деген мағынада қолданылып,

екі халықтың да дүниетанымындағы ұқсастықтарды көрсетеді.

Тіл мен мәдениет ұштастығы арқылы халықтың сана-сезімін ғана емес, өмірге көзқарасын, қоғамы мен тұрмысын түсініп, білуге болады. Адамға әлем, дүние туралы көп ақпарат көбінесе тіл арқылы жеткізіледі. Тіл – адамның санасындағы дүние туралы түрлі білімдер жиынтығын қалыптастырып, оның болмысын айқындайтын құрал. Тіл мен мәдениеттің өзара ұштасуы адамдағы әлемнің тілдік бейнесін қалыптастырады. Әрбір халықтың өз ана тілі бары анық. Тілдегі өзгешелік халықтың ұлттық-мәдени ерекшелігі туралы сөз қозғауға мүмкіндік береді. Корей тіліндегі 개천에서 용이 나다 [kechoneso yong nada] фразеологизмінің сөзбе-сөз аудармасы «шалшық судан айдаһар шығу». Шалшық суда айдаһар секілді мифологиядағы хайуанның болуы мүмкін емес, сондықтан қазақ мәдениеті мен тілінің өкілдері үшін бұл фразеологизм «ойламаған жерден бірдеңеге тап болу не болмаса ойламаған жерден, кенеттен қауіп-қатерге килігу» деген мағынадағы бірлік болып көрінуі әбден мүмкін. Алайда бұл фразеологизмнің корей тіліндегі мағынасы «кедей отбасынан шықса да, ақылды, жұмысында жолы болғыш болу» екен. Мысалы: 민정 여자들이 제일 싫어하는 남자가 개천용이야. 오빠 자체로는 훌륭하지만 가족들이 민폐잖아 [Minjong: yogadiri jeil shirohanin namjaga kechonyuonia. Oppa jacherinon hullunhajiman kajokdirin minpejana], сөзбе-сөз аудармасы: *Мин Жоң: Қыздар шалшық судан шыққан айдаһарларды ұнатпайды. Сен өзің жақсы болсаң да, әке-шешеңнен ұяламын.* Бұл сөз тіркесінде корей халқының мифологиялық түсінігінде 용 /yong/, яғни айдаһар – алып күштің иесі, қайсар, батыл кейіпкер. Айдаһардың жай қарапайым халық тұратын кішкентай өзеннен шығуы кедей, оқымаған отбасынан ақылды, жолы болғыш баланың дүниеге келуін білдіріп тұр. Айдаһар – ақылдың, бақыттың рәмізі. Демек, бұл тұрақты сөз тіркесі арқылы корей ертегі-аңыздарындағы айдаһардың бейнесі жайлы білуге болады. Қазақ тіліндегі «басына бақыт құсы қонды» деген сөз тіркесінің де қазақ халқының ертегі-аңыздарындағы «бақыт құс» бейнесінің мағынасы жатыр. Құс – көне түркі тайпаларының ұғымында көктің (аспан әлемінің) символы. Көкті түркілер тәңірі деп білген. Қазақ ертегілері мен аңыздарында қарға, бүркіт, алтын құс, самұрық жайында көп айтылады. Яғни, халқымыздың санасында «бақыт құсы» – адамның көмекшісі, қамқоршысы бейнесінде (Хазимова, 2002:73 б).

Халықтың басынан өткерген қиындықтары, олардың арасында тараған кеселдері, аурулары, т.с.с. келеңсіз дүниелер фразеологизмдерде сақталған. Мәселен, корейлердегі 재수 옴 불다 [jesue om putta] фразеологизмінің сөзбе-сөз аудармасы «Сәттілікте қышыма жабысқан күн», бұл фразеологизм «жолы болмау» деген мағынада қолданылады. Бұл фразеологизмде 옴 불다 /om putta/ *қышыма жабысу* тұрақты сөз тіркесінің қолданылуы ерте заманда корей халқының мекендеген жерлерінде көп болған қышыма, оба сияқты аурулардан хабар береді. Ауру-жамандықтың, пәле, қатерлердің белгісі, сондықтан 옴 불다 /om putta/ *қышыма жабысу* ауыспалы мағынаға ие болып, жамандықтың белгісі, яғни сәтсіздікпен байланысты болғанын байқаймыз. Мысалы: 창수 재수 옴불은날이야. 형 한테 당하고 기집애한테 당하고. 막막하다.쥬정의 재벌의 아들은 고싶지않아. [Chansu: Jesu om putin naria. Huonghante danghago kijipe hante danghago. Chukjongi jeboli adilin koshipjana], сөзбе-сөз аудармасы: *Чаң Су: Сәттілігіме қышыма жабысқан күн. Ағам ашуыма тигені аздай, әлгі қыз да ызамды келтірді. Мұндай байлықтың не қажеті бар десеңші.*

Тілдің ұлттық-мәдени ерекшелігі дегенде, бір тілдің екінші тілмен салыстырғандағы көзге айқын көрінетін өзгешелігін, түсінуге қиын тұстарын айтамыз. Тілдің болмысының түбінде не жатыр десек, оған біз, әрине, сөздік қор деп жауап бере аламыз. Сөздік қор тіл арқылы белгіленген ең басты құндылықтарды сақтап, оның мәдени ерекшелігін де көрсетіп отыратын басты құрал. Академик Ә. Қайдар: «Халықтың дүниетанымы мен болмысы оның тек тілінде сақталып, тіл арқылы көрініс тауып отырады. Әр түрлі заттың, құбылыстың аты-жөні, сыр-сипаты, қозғалыс қатарлары, әдет-ғұрып, салт-сана мен дәстүрлер жайлы мағлұматтардың бәрі де кейінгі буындарға тек тіл фактілері арқылы ғана, яғни тілдегі сөздер мен сөз тіркестер фразеологизмдер мен мақал-мәтелдер, аңыз-ертегілер арқылы ғана келіп жетуі мүмкін – деген түйін-ойы фразеологиялық бірліктердің ұзақ жылдар бойы халық санасында сақталып, оның мәдениет тасымалдаушысы екенін дәлелдей түсетіні анық. Корей тілінде 더위를 사 가다 [doyuiril sa kada] сөзбе-сөз аудармасы: «ыстықты сатып алу», фразеологиялық мағынасы «жыл бойы жылы жүру» немесе 더위를 팔다 [doyuiril palda] сөзбе-сөз аудармасы: «ыстықты сату», фразеологиялық мағынасы «Жыл бойы жылы жүр» деген тілек. Киноаударма барысындағы мысалдан келтіретін болсақ: 명: 예예! 백성들은

대보름날 아침에 이렇게 더위를 판답니다. 그럼 여름을 무탈히 보낼 수 있구요! [Miong: Yee! Peksondirin deporimnal achime irokke doyuiril pandamnida. Girom yorimil mutalhi ponelsu ittagoyu], сөзбе-сөз аудармасы: Жоң Мең: Иә, қарапайым халық бұл күні таң ата сала өзінің бойындағы **ыстықтарын сатады** екен (Essense hankugo, 2003: 265). Сол кезде жазға дейін ауырмай жетеді деген ырым барын естідім.

(Бойындағы) жылуын не ыстығын (біреуге) сату – бұл фразеологиялық түйдек корей халқының ай күнтізбесі бойынша атап өтетін Жаңа жылдағы ай толған кезде адамдардың бір-біріне айтатын игі тілектерінің бірі. Өз бойындағы жылуды басқаға беріп, бөлісудің астарында «жыл бойы жылы жүр, тоңып қалма» деген ниет жатыр. Мұндай тілекті тек қана салқын жақтың тұрғындары айта алады. Егер ыстық жақты мекендейтін арабтар жақсы, көңілді қуантатын қуанышты хабар туралы «суық, салқын хабар» («бұл хабар менің жүрегімді суытты» деп жүректі/жанды жылытатын жақсы хабар туралы айтады) деп айтатын болса, қазақтардағы көз қуантатын адам немесе көз қуанышы араб тілінде «жанарының салқыны» деген фразеологизммен берілетін болса, онда қоршаған географиялық ортаның халықтың ойлау жүйесіне қалай әсер ететінін байқай беріңіз. Түрлі климаттық белдеуді мекендейтін халықтардың дүниені қабылдауы да әртүрлі.

Шығыс халықтарында, соның ішінде корей халқының наным-сенімдерінде *толған ай* не *толық ай* ерекше сакралды, тылсым күшке ие табиғат құбылысы екені рас. Дәл осы ай толысқан Жаңа жыл мерекесі кезінде корей халқы да өткен жылдағы жағымсыз нәрселердің бәрінен арылып, жаңа жылдан жақсы тілектер тілеп, қызыл түсі бар тағамдар дайындаған, қызыл түспен жамандықты аластап қуу ырымы да сақталған. Кез келген құбылысты жақсылыққа балау, жаратқаннан дұға тіле қазақтың табиғатында да бар. Қазақтар «ай көрдік, аман көрдік, бұрынғыдай заман көрдік» деп бір айдан екіншісіне аман-есен жеткеніне шүкіршілік етсе (ал шүкіршілік тек Жаратушыға айтылады), «Ескі айда есіркедің, жаңа айда жарылқа» деп тағы да Жаратқаннан жәрдем сұраған. Мұның бәрі халықтың наным-сенімдерінің, ғибадатқа деген шынайы құлшынысының айғағы.

Қазақтың бағзыдан келе жатқан амандасу салтындағы «Мал-жан аман ба?» деп «малды» «жаннан» бұрын қойып сөйлейтін дағды бекер пайда болған жоқ. Күнкөріс көзі негізінен мал шаруашылығы болған кезде қалыптасқан

сөз тіркесі «малы күйлінің жаны түгел болады» дегенді білдіреді. Корей халқының да амандық сұрауы олардың тұрмыс-тіршілігімен тығыз байланысты. Корей халқының амандасудан кейін «тамақ іштің бе?» деп сұрауының астарында үлкен мән жатыр. Ежелден отырықшылықпен айналысқан корей халқының негізгі күнкөріс көзі – егін шаруашылығы. Сол себепті корей халқының фразеологизмдерінде тамақпен байланысты сөз тіркестері жиі кездеседі. Қиыр Шығыс халықтарының ең басты азығы – күріш. Жиырмасыншы ғасырға аяқ басқалы бері Корея Республикасын біз қарқынды дамушы елдер қатарынан көріп келе жатырмыз. Өзінің экономикалық және саяси дамуының жылдамдығына қарамастан, бұл жаһандану корей халқының мәдени және материалдық құндылықтарына кері әсер етпеді. Сонау бағзы заманнан бері негізгі азық ретіндегі күріш әлі күнге дейін корей ас мәзірінде қолданылады. Тілдік қорында күріш *밥* [pap] сөзімен байланысты сөз тіркестері де көп кездеседі. Мұндай фразеологизмдер корей телехикаяларының мәтіндерінде де бар. Мысалы: *여석개뭐? 배신을 밥 먹는 듯 하는 네놈을 어찌 믿고? 대왕폐하..저놈은 절대 아니됩니다요...* [Yosokge: myuo? Peshinil pap moknin dit hanin nenomil oji midko... Deyangpeha.. jonomin jolte an dyemnida] Бұл мәтіннің сөзбе сөз аудармасы: «Е Сок Гэ: Не дейсіз? **Күріш жегендей** сатып кететін сендерге қалай сенеміз? Хан ием, бұларға сене қоймаңыз».

Әр халықтың ұлттық-этникалық компоненттің аудармада берілуі, әрине, түпнұсқаның ұлттық нақышын сол күйінде жеткізудің бірден бір жолы. Бірақ мұндай аударма арқылы сана-сезімі мен дүниетанымы әртүрлі екі ұлттың арасында түсінбестік туындауы әбден мүмкін. Соған байланысты жоғарыда көрсетілген мысалда, көрерменге толық түсінікті болу мақсатында тұрақты сөз тіркесіне мағыналық аударма жасалған.

Әр кезеңде материалдық мәдениеттің тұрақты элементтерінің бірі – тағамдық салт-дәстүрлер. Корей халқы ашаршылықты жиі бастан кешіргендіктен, әлі күнге дейін асты қадір тұтып, тамақ ішу мәдениетіне де көп көңіл бөледі. Қазақ халқы ас ішер алдында «асыңыз дәмді болсын» десе, корей халқында «Көп жеңіз!» тіркесі қолданылады. Корей халқының сөздік қорынан тағаммен байланысты жиі кездесетін фразеологизмдер арқылы бұл елдің күнделікті тұрмысындағы ұлттық ерекшеліктерді байқауға болады.

Фразеологизмдерді лингвомәдениеттану тұрғыдан зерттеудегі басты нысан – «табиғи тіл-

дік бірліктері болып табылатын фразеологизмдер мен «мәдениет» тілінің мәдени семантикасы арасындағы арақатынас жолдарын зерттеу және сипаттау» – деп атап кетуге болады. Осы тұрғыда фразеологизмді өзінің зерттеу шеңберіне айналдырып, аталмыш тақырыпта қорғалған диссертациялар мен жеке мақалалар, монографиялар мен жеке кітаптар санының көптігі лингвомәдениеттану тұрғысынан фразеологизмдердің зерттелу тақырыбының өзектілігін дәлелдейтін айғақ болып келеді. Ал қазақ тілі пен өзге тілдерді салыстыра зерттеу фразеология саласын жаңа қырынан көрсетіп, тіл дамуының жаңа кезеңін ашып көрсетіп отыр.

Әрбір ұлттың және халықтың өзіне тән болмыс-бітімі, салт-дәстүрі, материалдық және рухани мұралары, ұлттық ерекшелігі – сол халықтың тарихи даму жолының көрінісі. Фразеологизмдердегі ұлттық нышанды анықтаудың тіл білімінде екі жолы бар:

1) бір тілдің ұлттық-мәдени болмысын екінші бір тілдің ұлттық-мәдени болмысымен салыстыру арқылы анықтайтын – салыстырмалы тәсіл;

2) бір тілдің ұлттық-мәдени нышаны сол тіл иелерінің көзқарасымен қарастырылатын, яғни өзіндік талдау, өзіндік бақылау жүзеге асырылатын – интроспективті тәсіл. Аталған тәсілдер әр ұлт тіліндегі тұрақты тіркестердегі ұлттық болмысты саралауға негіз болады, фразеологизмдердегі мәдени коннотацияны анықтайды. **Мәдени коннотация фразеологияның ең маңызды компоненті** болып табылады. Бұл – жеке бір халықтың, ұлттың нышаны. **Мәдени коннотация фразеологизмдердегі ассоциативтік-бейнелік негіздердің интерпретациялануының**

нәтижесінде туады, ол ұлттық-мәдени стереотиптермен сәйкестендірілуі арқылы жүзеге асады. Ал **стереотип** – дүние туралы таным-түсініктің қайталануынан тұрақталған әрекеттер мен құндылықтар шаблонуы. Стереотиптер өз семантикасында ұлт мәдениеті дамуының ұзақ уақыттық үдерісін көрсетеді, ұлттық сипат, тарихи және мәдени колоритті береді. Тіл білімінде стереотипті ситуацияның ойбейнесі ретінде фреймдер қарастырылады.

Қорытынды

Фразеологизмдер – ұлт мәдениетінің негізгі көрсеткіші. Әр халықтың тұрмыс тіршілігіндегі амандасудан бастап бүкіл болмысынан олардың ұлттық, танымдық, мәдени белгілері көрініс табады. Біз зерттеп отырған қазақ және корей халқының тұрмыс тіршілігіне қатысты қолданылатын тілдік бірліктер, оның ішінде фразеологизмдер осының негізгі дәлелі бола алады.

Қорыта келгенде, фразеологизмдердің лингвомәдени қырларын зерттеудегі басты мақсат «табиғи тілдік бірліктері болып табылатын фразеологизмдер мен «мәдениет» тілінің мәдени семантикасы арасындағы арақатынас жолдарын зерттеу және сипаттау» болмақ. Осы тұрғады келгенде кез келген тілдегі фразеологизмдер тілдік материалдар ретінде сол халықтың жан-дүниесіне үңілуге, ойлау ерекшелігін тануға көмектеседі. Ал қазақ тілі пен корей тіліндегі фразеологизмдерді салыстыра зерттеу жаңа да қызықты фактілер ұсынып қана қоймай, ана тіліміздегі тілдік бірліктердің астарындағы образдарға, олардың ішкі формаларына үңілуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

- 1 Телия В.Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов // Славянское языкознание. XI международный съезд славистов. – М., 1993. – 308 б.
- 2 Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Наука, 1999. – 98 б.
- 3 Смағұлова Г. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық мәдени аспектілері. – Алматы: Ғылым, 1998. – 196 б.
- 4 Салқынбай А. Тарихи сөзжасам. – Алматы: Қазақ университеті, 1999. – 309 б.
- 5 Алдашева А. Аударматану: лингвистикалық және лингвомәдени мәселелері. – Алматы: Арыс, 1998. – 215 б.
- 6 Сейсенова А. Лингвистикалық мәдениеттану: этикет формаларына салстырмалы талдау: филол. ғылым. дисс. авторефераты. – Алматы, 1998. – 22 б.
- 7 Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд., дополненное. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 709 с.
- 8 Yun Eng Ho, Eurasia goldin Hob, Pyuonsari, 2010 nyuon. – 256 p.
- 9 Хазимова А.Ж. Қазақ фразеологизмдерінің ұлттық-мәдени деректері: филол.ғ.к.... дисс. – Алматы, 2002. – 120 б.
- 10 Ba Yan San, Han mong shince guallion soktam piguio Engu, Bege dehakyuon soksa hakyui ninmun, 2014 nuon, – 120 pp.
- 11 Нұржанова А.Б. Дүниенің қарабайыр бейнесі: фразеологиялық фрагменттің соматикалық коды: филол. ғыл. канд. ... қолжазбасы. – Астана, 2010. – 303 б.
- 12 Kim Chun Shil. Kyanonoro peunin hangugo. – Doso Chulpan, 2006 year, 387 pp.
- 13 Essense kugosajon, minjurim, 2003 year, 2056 pp.

References

- 1 Telia V.N. Culturno-nazionalnie konnotazii frazeologizmov.-Slavianskoie iazikoznanie. XI mejdinarodnii sized slavistov . M., 1993.-308b.
- 2 Sepir E. Izbrannie trudi po iazkoznaniiui I kultorologii. Moskva:Nauka, :1999. – 98 b.
- 3 Smagulova G. Maginalas frazeologizmderdin ulttik madeni aspektileri.-Almati, gilim, 1998. –196 b.
- 4 Salkinbai A. Tarihi sozjasam . – Almati , Qazaq universiteti, 1999. – 309 b.
- 5 Aldasheva A. Audarmatanu : lingvistikalik jane lingvomadeni maseleler. – Almati,Aris, 1998. –215 b.
- 6 Seisenova A.Lingvistikalik madeniettanu: etiket formalarina salistirmali. Folol.gilim.diss.Avtoreferati. – Almati, 1998. –22 b.
- 7 Lingvisticheskii enzklodepicheskii slovar / Gl.red/ V.N. Iarzeva – 2-ie izd., дополненное. – M.: Bolshaia Rossiiskaia enziklopedia , 2002. – 709 b.
- 8 Yun Eng Ho ,Eurasia goldin Hob, Pyuonsari, 2010 nyuon.-256p
- 9 Hazimova A.J. Kazak frazeologizmderdin ulttik-madeni derekteri.filol.g.k..diss.-Almati, 2002. – 120 b.
- 10 Ba Yan San , Han mong shinche guallion soktam piguio Engu, Bege dehakyuon soksa hakyui ninmun, 2014 nuon,-120 pp
- 11 Nurzanova A.B. Dunienin karabaiir beinesi: frazeologialik framenttin somatikalik kodi:filol.gil.cand. koljazbaso. – Astana, 2010 – 303 b.
- 12 Kim Chun Shil. Kyanonoro peunin hangugo. – Doso Chulpan,2006 year, 387 pp
- 13 Essense kugosajon, minjurim, 2003 year, 2056pp

¹Абдуракын Н., ²Шарыпказы Н.

¹аға оқытушы, e-mail: Abdurakyn.Nurhalyk@gmail.com

²аға оқытушы, e-mail: nuriknaiman@mail.ru

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

ҚЫТАЙ-ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ БАСТАУЫШ-БАЯНДАУЫШТЫҚ СӨЙЛЕМНІҢ ГРАММАТИКАЛЫҚ БАСТЫ БЕЛГІЛЕРІ

Бұл мақалада қытай-қазақ тіліндегі бастауыш-баяндауыштық сөйлемнің ерекшелігін жан-жақты салыстыра отырып, қытай тілін не қазақ тілін үйренушілерге жол көрсетіледі.

Қытай тілі – SVO формасындағы тіл, қытай тілінде етістік баяндауышты сөйлем жасалу ерекшелігі бойынша жасалады. Онда морфологиялық көп өзгеріс болмайды. Қай кезде де осы ерекшелік сақталады, баяндауыш өзек болады, соңында қортынды сөз. Ал қазақ тілі – SOV формасындағы тіл. Сөйлемде бастауыш, толықтауыш, пысықтауыштар баяндауыштың алдында келеді. Сөз тіркестері де сөзжасам да солай қалыптасқан. Өйткені көмекші сөз бен жұрнақтар бірлесіп сөйлем мүшесін қалыптастырады.

Сондықтан да сөздер тез орын ауыстыра алады, сөйлем мүшелері өте икемді қолданыста түседі. Алайда бастауыш пен баяндауыштың екі тілде де рет-тәртібі өзгермей сақталады.

Түйін сөздер: Алтай тілдер жүйесі, жалғамалы тіл, сөз тәртібі, етістікті баяндауыштар, бастауыш-баяндауыштық құрылым, түбір тұлғалы тіл.

¹Abdurakyn N., ²Sharypkazy N.

¹senior teacher, e-mail: Abdurakyn.Nurhalyk@gmail.com

²senior teacher, e-mail: nuriknaiman@mail.ru

al-Farabi Kazakh national university, Faculty of Oriental Studies, Kazakhstan, Almaty

The main grammatical features of two-part sentences in Chinese and Kazakh language

In this article we comprehensively conducted the speshal between two-part sentences in Chinese and Kazakh languages. Chinese is SVO form – language, in chinese the verb is formed by peculiarities of forming verbal sentences. The are not any big morphological changes. In any case: “peculiarity remains + verb is the basis + result remains”. In sentences the subject, the object and adverbial modifier are placed before the predicate. The word – combination and word formation are formed by this way. As long as the auxiliary word and prepositions form the member of the sentence. Therefore, the words tend to change places, members of the sentence are widely used. However, in both languages the role of the subject and predicate remains unchanged.

Key words: Altai language system, inflected language, word order, verbal predicates, two-part structure, an amorphous language.

¹Абдуракын Н., ²Шарыпказы Н.

¹старший преподаватель, e-mail: Abdurakyn.Nurhalyk@gmail.com

²старший преподаватель, e-mail: nuriknaiman@mail.ru

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, факультет востоковедения, Казахстан, г. Алматы

Основные грамматические особенности двусоставных предложений в китайском и казахском языках

В данной статье всесторонне рассмотрены особенности между двусоставными предложениями казахского и китайского языков. Китайский является языком формы SVO, в китайском языке глагол образуется путем особенности образования глагольных предложений. В них не встречаются значительные морфологические изменения. В любом случае: «сохраняется особенность + глагол является основой + сохраняется вывод». А казахский язык формы SOV. В предложении

подлежащее, дополнение, обстоятельство ставится перед сказуемым. Словосочетание, словообразование образовалось таким путем. Так как, вспомогательное слово и предлоги образуют члены предложения. Поэтому, слова склонны к перемене мест, члены предложения гибки в употреблении. Однако, роль подлежащего и сказуемого в обоих языках остается неизменной.

Ключевые слова: Алтайская языковая система, флективный язык, порядок слов, глагольные сказуемые, двусоставная структура, аморфный язык.

Қазақ тілі алтай тілдер семьясы, түркі тілдер жүйесіне жатады. Қытай тілі қытай-тибет тілдер жүйесіне жатады. Қытай тілінің грамматикасы жасырын болса, қазақ тілі ашық болады. Қытай тілі сөз мағынасын негіз етсе, ал қазақ тілі форманы негіз етеді, сондықтан да грамматикалық талдау жүргізгенде сөз мағынасының еш қатысы жоқ талдана береді. Сөйлем құрылымы анықталса, сөз мағынасы да ашыла түседі. Ал қытай тілінде тек сөз мағынасы бойынша сөйлем талданады. Қазақ тілінде етістіктің соңына ұқсамаған жұрнақтарды жалғауға болады.

Мысалы: Бар—(去)是 Ғ ; сөз.

Мектепке бару (去 Ғ 校)是短 Ғ ; сөз тіркесі.

Мектепке бардым. (我去 Ғ 校了。)是句子。Сөйлем. (阿.努尔哈利克, 2016: 85)

Қазақ тілінде “Бар” сөзі тіркесте де сөйлемде де жұрнақ жалғану арқылы құрылымдық өзгеріске ұшырайды. Ал қытай тіліндегі “去 бар” сөзі ондай өзгеріске түскен жоқ. Керісінше жанындағы сөздің мағынасына қарай мағыналық өзгеріске ұшырайды. Сондықтан қытай тілі мағынаны негіз етіп жасалса, қазақ тілі форманы негіз етіп жасалады. Қытай ұлтының ойлау тәсілі түйсік арқылы болса, қазақ ұлтының ойлай тәсілі санамен жүргізіледі. Бейнелеу жағында қытай тілі оқырмандарға түйсік арқылы жеткізсе, қазақ тілі оқырмандарға айтатын ойды толық айтып түсіндіріп жеткізеді. Қытай-қазақ тілінің ішкі айырмашылығы қытай тілін үйренуші қазақ студенттерге үлкен қиыншылық тудырады. Сондықтан да сөйлеуде, сөйлем аударуда ойлау тәсілінен жаңылып қателіктерге жол береді.

Қытай тілі — құрылымдық жақтан түбір тұлғалы тіл, ал қазақ тіл — жалғамалы тіл. Ұқсас бір сөйлемді қытай-қазақ тілінде екі тілде бейнелегенде грамматикалық жақтағы айырмашылығы анық байқалады. Қытай тілі сөз тәртібі мен көмекші сөздерге баса мән береді, ал қазақ тілі морфологиялық өзгерістерге назар аударады.

Қытай ұлтының ойлау дағдысы бойынша бір ойдың тәртібі: қимыл иесі+қимыл+қимыл қабылдаушы. Ал қазақ ұлтының ойлау дағдысы бойынша: қимыл иесі+қимыл қабылдаушы+қимыл. (成燕燕, 1992: 156). Демек екі тілдің ойды жеткізу тәсілі екі бөлек.

Қытай тілінде сөйлем мүшелерінің орны ауысса, сөйлемдегі айтпақшы ой өзгереді. Ал қазақ тілінде морфологиялық өзгерістерге назар аударылатындықтан, сөйлем мүшелерінің орны ауысса да сөз мағынасы еш өзгермейді, екі тілдегі баяндауыш пен толықтауыштың орыны ұқсамайды, алайда байланысу тәсілі ұқсайды.

Мысалы:

他//正在干家 Ғ 活 Ғ. Осы сөйлемді тікелей қазақ тіліне аударсақ:

Ол істеуде үй шаруасын. Ал енді қазақ тіліндегі сөз тәртібімен аударсақ: «Ол үй шаруасын істеуде». Енді осы сөйлемді тікелей қытай тілінің сөз тәртібі бойынша аударсақ: 他//家 Ғ 活 Ғ 干”.

Бұл мысалдан түсінетініміз: екі тілдегі баяндауыштың орны ұқсамауына байланысты қытай тіліндегі сөйлем мағынасының құбылып тұрғанын көреміз. Сондықтан қытай тілін үйренуші қазақ студенттері көбінде осы мәселеге мән бермей қателесіп жатады.

Қытай тіліндегі бастауыш-баяндауыштық сөйлемнің рет тәртібі: бастауыштан соң баяндауыш, соңында толықтауыш келеді, пысықтауыш пен анықтауыш бастауыш пен баяндауыштың алды не артына келеді, *толықтырғыш мүше толықтауыштың алдында не артында келеді.*

Мысалы: Ғ Ғ 一 Ғ 便 一 Ғ 候 一 一 下 一 Ғ 一 Ғ !

(主 бастауыш — Ғ пысықтауыш — Ғ етістік — Ғ толықтырғыш — Ғ толықтауыш). Ал қазақ тіліндегі бастауыш-баяндауыштық сөйлемнің рет тәртібі: бастауыштан соң толықтауыш келеді, анықтауыш бастауыштың алды артында тұрады.

Ал толықтауыштың соңында пысықтауыш болады, содан соң баяндауыш келеді.

Мысалы: Мен—белімді—белбеумен—тартып—буындым. 我把我的腰用 Ғ 腰布 牢固的 Ғ 住 (主 бастауыш — Ғ толықтауыш — Ғ пысықтауыш — Ғ пысықтауыш — Ғ етістік) 我用 Ғ 腰布 把腰 Ғ 地 Ғ 住了. Қазақ тілінде кейде бастауыш жасырын тұрады. (Ғ 凌, 2002: 22). Мұндай сөйлемде баяндауышқа қарап, бастауышты табуға болады. Қытай-қазақ тіліндегі бастауыш-баяндауыштық сөйлемнің атауы

ұқсағанымен ішкі құрылымы мүлде ұқсамайды. Қазақ тіліндегі есім сөздерден жасалған баяндауыштық сөйлем атаулы және атаусыз болып бөлінеді, мұндай ішкі түрлерге жіктелу қытай тілінде жоқ. Қазақ тіліндегі атаулы сөйлем үлгісі жалғыз сөзден жасала береді. Ал бұл қытай тіліндегі етістік толықтауыштық сөйлемге сәйкестенеді. Бастауыш-баяндауыштық сөйлемнің сын есім баяндауышты сөйлем, өз ішінен өзекті сөзі пысықтауыштан жасалған сын есім баяндауышты сөйлем, салаласты сын есім баяндауышты сөйлем, баяндауыш толықтырғышты сын есім баяндауышты сөйлем болып бөлінеді. Ал қытай тілінде сын есімде шырай категориясы болмайды. Егер дәреже жағынан ұқсамаған кезде сын есімдерді қайталау арқылы не сын есімнің алдына күшейткіш үстеулерді қосады. Ал қазақ тілінде сын есімнің шырай категориясы болады. Мысалы: 他 好 一些。 Оның жазуы жақсырақ.

那 路 直 直 的。 Ана жол түп-түзу.

他 好 一点。 Ол допты жақсы тебеді.

那 苹果 的。 Бұл алма дөп дөңгелек.

他 的 快 一点。 Ол тезірек жүгіреді.

那座山 高 高的。 Ол – биік тау.

他 得 漂亮 些。 Ол әдемірек.

Қытай тіліндегі өзекті сөзі пысықтауыштан болған сын есім баяндауышты сөйлемнің пысықтауышы көбінде үстеулер арқылы жасалады. Кейде шылаулы тіркестер мен көмекші сөздерден де жасалады. Ал қазақ тіліндегі өзекті сөзі пысықтауыштан болған сын есім баяндауышты сөйлемнің пысықтауышы көбінде зат есімнен жасалады. Кейде сөз соңында жүретін сөздер мен үстеулерден жасалады. Сондықтан қазақ тіліндегі зат есімнен жасалған сын есім баяндауышты сөйлем қытай тіліндегі етістік баяндауышты сөйлемге ұқсайды. (阿·努尔哈利克, 2015:150). Мысалы:

Ол қырықтың мол ішінде。 他有 40 多 人。

Үйде жан пенде жоқ。 屋子里 有 一 人。

Ол көмекке зәру。 他 需要 助。

Аудиторияда адам көп。 室里 好 多人。

Ол жас。 他 是 年 人。

Оған демалу керек。 他 需要 休息。

Оған ақша керек。 他 需要 一 元。

Жоғардағы мысалда қазақша сөйлемдегі пысықтауыш пен анықтауыш қытай тіліндегі бастауышқа ұқсайды. Ал қазақ тіліндегі бастауыш қытай тіліндегі толықтауышқа сәйкес келеді.

Қытай-қазақ тіліндегі мұндай сөйлемдердің айырмашылығы өте үлкен болады. Міне бұл баяндауыштың ерекшелігіне байланысты

болады. Сондықтан да қазақ тіліндегі сын есімді баяндауыштың алдына пысықтауыш келеді. Ал қытай тіліндегі баяндауыш соңына толықтауыш ертеді.

Мысалы: Шымкент Атыраудан үлкен。 石 姆 肯 市 比 阿 特 市 大。

Бүгінгі ауа райы кешегіден жақсы。 今天 的 天 气 比 昨天 好。

Сенің күшің менен көп。 你 的 力 气 比 我 的 大。

Оның бойы менен биік。 他 的 身 子 比 我 高。

Астана Алматыдан алыс。 阿 斯 塔 纳 比 阿 拉 木 远。

Қытай тіліндегі бастауыш-баяндауыштық сөйлемнің сын есім баяндауышы көбінде баяндауыш-толықтырғыш сөз тіркесінен жасалады. Ал қазақ тілінде толықтырғыш жоқ, сондықтан баяндауыш-толықтырғышты сын есімді баяндауышты сөйлем тек қытай тілінде ғана болады. Қытай тіліндегі бұл сөйлем қазақ тіліндегі пысықтауышқа ұқсайды. Мысалы:

病情 重 了。 Оның ауыруы асқынды。

地 上 很 得 很。 Алаң тып-тыныш。

生活 糟 糕 透 了。 Тұрмыс өте нашар。

心情 美 了。 Көңіл-күйі өте жақсы。

市 很 了。 Қала орталығы өте алыс。

天 很 冷 的 很。 Күн қатты суық。

很 大 的 很。 Жел қатты。

Қытай тіліндегі бастауыш-баяндауыштық сөйлемнің етістік баяндауышты сөйлемі өз ішінен баяндауышы етістіктен жасалған етістік баяндауышты сөйлем, етістік толықтауышты сөйлем, өзекті сөзі пысықтауыштан болған етістік баяндауышты сөйлем, салалас етістік баяндауышты сөйлем, баяндауыш-толықтырғышты етістік баяндауыш сөйлем, (екі етістік қатар тұратын) желілес етістік баяндауышты сөйлем, қос міндетті етістік баяндауышты сөйлем, сақталу болмысын білдіретін етістік баяндауышты сөйлем болып бөлінеді. Ал қазақ тілінде етістік баяндауышты сөйлем жақты, жақсыз, сандық, мезгілдік жағдайларға қарай өзгереді. Алайда қытай тілінде мұндай өзгерістер жоқ. Қытай-қазақ тілін осындай тұрғыда салыстыруда сөз таптары негізге алынады.

Қытай тіліндегі жалғыз буынды және сабақты етістік сөйлемде көбінде соңына толықтауыш ертіп жүреді. Егер толықтауыш ертпесе, онда соңына толықтырғыш не пысықтауыш ертеді. (邢 福 祚, 2010: 88). Қазақ тілінде етістіктің рай категориясы бар, қытай тілінде мұндай өзгеріс жоқ. Мысалы:

哈 瑟 木 穿 衣 服 了。

Қытай-қазақ тілдерінде етістік-толықтауышты, етістік-баяндауышты сөйлем бар. Алайда

екі тілдегі сөз тәртібі ұқсамайды. Қытай тілінде етістік толықтауыштың алдында тұрады. Қазақ тілі мүлде керісінше, толықтауыш баяндауыштың алдында тұрады. Мысалы:

我能任何困难。 Біз кез келген қиыншылықты жеңеміз.

我能超越自己。 Біз бәрін жеңеміз.

他求走慢点。 Ол ақырын жүруді талап етті.

他建公司改革。 Ол компанияны өзгертуге ұсыныс берді.

他命令部前。 Ол қосынға ілгерілеу бұйрығын берді.

Біз бұл салыстырудан байқағанымыз: қытай тіліндегі етістік-толықтауыш қай кезде де сөз тәртібіне бағынады. Сондықтан да онда баяндауыш соңынан келетін сөз толықтауыш болады. Ал қазақ тіліндегі толықтауышқа әдетте септік жалғаулары жалғанады. Олар “на\ни, да\ди, та\ти, н” тағы басқа да етістік толықтауыш морфологиялық өзгерістерге ұшырайды. Қазақ тіліндегі етістік-толықтауыш, етістік-баяндауышты сөйлемдегі бастауыш қимыл иесі болса, толықтауыш қимыл қабылдауыш болады. (Аманжол, 2004: 186). Бұл байланыс тұрақты болады. Міне бұл қытай-қазақ тіліндегі тағы бір ерекшелік.

Мысалы: Мен кино көрдім. 我看影了。

Ол хат жазды. 他信了。

Ол ұйықтады. 他睡了。

Ол тамақ жеді. 他吃了。

Әкем жұмысқа шықты. 爸爸上班了。

Ол үйге қайтты. 我回家了。

Досым емханада жатыр. 朋友住院了。

Қытай тілінде бастауыш-баяндауыштық сөйлемдегі және баяндауыш-толықтырғышты сын есім не сын есім сипатты сөздер баяндауыш болады, сонымен бірге баяндауыш-толықтырғыш тіркесі сөйлемде баяндауыш болады. Сондықтан қытай тіліндегі №6 сөйлем мүшесі саналатын толықтырғыш қазақ тілінде болмайды.

Қытай тіліндегі баяндауыш-толықтырғыш сөйлем қазақ тіліндегі пысықтауышқа сәйкес келеді.

Қытай-қазақ тілі мүлде басқа екі тіл, құрылымдық жақтан, екі тілдің өзіндік өзгешелігі бар, алайда қытай-қазақ тіліндегі жай сөйлемдердің құрылымдық түрлері негізінен ұқсайды. (朱, 斌, 伍依, 2009: 58). Қазақ тілінде сөйлемнің тұрлаулы мүшелерінен жасалған жай сөйлем түрі жалаң сөйлем деп аталады. Сөй-

лемнің тұрлаулы және тұрлаусыз мүшелерінен жасалған жай сөйлем түрі жайылма сөйлем деп аталады. Сөйлемдегі бастауыштың көріну және көрінбеуі маңызды емес, баяндауыштың қаншасыншы жақта тұруына қарап, бастауышы белгілі болған сөйлемді жақты сөйлем дейміз. Сөйлемде баяндауыштың қай жақ екені белгісіз, бастауышы көрінбейді, алайда логикалық жақтан бастауышты білуге болады. Мұндай сөйлемді жақсыз сөйлем дейміз.

Қазақ тілінде толымды сөйлем: сөйлемге қатысты барлық сөйлем мүшелері толығымен қатысқан сөйлемді толымды сөйлем дейміз. Мұндай сөйлемде тұрлаулы және тұрлаусыз мүше деп бөлмейміз.

Толымсыз сөйлем: сөйлемге қатысты барлық сөйлем мүшелері толығымен қатыспайтын сөйлемді толымсыз сөйлем дейміз (阿含沃夫, 柯, 1996: 210). Мұндай сөйлемде сөйлемге қатысты кейбір сөйлем мүшесі түсіп қалады. Бұл сөйлемде бұйрық, ұран, ой толықтыру, көңіл-күй бейнеленеді.

Екі тілдегі сөз тәртібінің ерекшелігін, сонымен бастауыш-баяндауыштық сөйлемнің ұқсастығы мен айырмашылығын жіңішке түрде салыстыра отырып, екі тілді үйренушілерге жеңілдік жасайды. Қазіргі қазақ-қытай тілдерінде бастауыш-баяндауыштық сөйлем өте жиі қолданыста, сөз басы осы құрлымнан басталады, сондықтан көптеген грамматика ғалымдарының жете назарындағы үлкен мәселе.

Екі тілдегі бастауыш-баяндауыштық сөйлемді түрге бөлу жағында ерекшелік бар. Сөйлем құрылымы, сөйлем қызметі, сөз жасам, сөз тіркесінің құрылымы, сөйлемнің байланысу тәсілі жағында пікір алауыздығы бар.

Қытай тіліндегі құрылымдық жақтағы ырықсыз сөйлемдер құрылым жақтан қазақ тіліне қатты ұқсайды, ал мағыналық жақтағы ырықсыз сөйлемдер еш ұқсамайды. Екі тілді синтаксис, морфология, сөз қолданысы жақтарынан салыстырмалы зерттей отырып сабақ жүргізгенде студенттер сөйлем заңдылығын тез меңгеретіні сөзсіз.

Бұл мақаланың айтпақшы ойы жоғарыда айтылған ерекшеліктерді негізге ала отырып, сабақ жүргізсек не осы екі тілдің ішкі заңдылықтарын жадымызда сақтай отырып қытай тілін үйренсек, жүгіміз жеңілдейді. Қытай-қазақ тілін оқыту аясында өз үлесін қосады.

Әдебиеттер

- 1 A. Nuerhalike «han-ha zhuyujieougoudubi yanjiu» hasake guoli daxue chubanshi 2016nian
- 2 Chengyanyan «han-ha duibiyufa» xinjiang jiaoyu chubanshi 1992nian
- 3 Yangling «xiandai hasakeyu jieouguyanjiu» xinjiang daxue chubanshi 2002 nian
- 4 Nuerhalike «xiandai hanyuyufa» hasake guoli daxue chubanshi 2015 nian
- 5 Xingfuyi «xiandaihanyu» gaodengjiaoyu chubanshi 2010nian
- 6 Amanzhuolifu «xiandai hasakeyu» alamutu xuexiao chubanshi, 2004 nian
- 7 Zhu, Liu, Wuyilan «xiandai hanyu xiaojulixinglianjiyeanyiu» huazhongshi fandaxue chubanshi 2009
- 8 Ahanwofu.Ke. «hayuyufalilun» Alamutu, 1996nian
- 9 Fangyuqing «shiyonghanyuyufa» beijingyuyun xueyuan chubanshi 1992 nian
- 10 Linxiangmei «xiandaihanyu» yuwen chubanshi 1990nian
- 11 Lufubo «duiwaihanyu jiaoxueshiyong yufa» Beijingyuyan wenhua daxue chubanshi 2002nian
- 12 Liubaoshun, Quxiuzhen «xiandai hanyuyufa» xinjiangjiaoyu chubanshi 1987 nian

References

- 1 阿.努尔哈利克《代哈主句比研究》哈克立大出版社 2016年
- 2 成燕燕《代哈比法》新疆教育出版社 1992年
- 3 凌《代哈克研究》新疆大出版社 2002年
- 4 阿.努尔哈利克《代法》哈克立大出版社 2015年
- 5 邢福《代》高等教育出版社2010年
- 6 阿曼力福《代哈克》阿拉木校出版社2004年
- 7 朱, 斌, 伍依《代小句型研究》中范大出版社 2009
- 8 阿含沃夫.柯.《哈法理》- 阿拉木, 1996年
- 9 房玉《用法》北京言院出版社1992年
- 10 林祥楣《代》文出版社 1990年
- 11 福波《外用法》北京言文化大出版社2002年
- 12 徐秀珍《代法》新疆教育出版社 1987年

¹Ахапов Е.А., ²Даирова А.С., ³Муратова К.Е.

¹Ph.D., старший преподаватель, e-mail: ahapov.erlan@kaznu.kz

²М.А., ассистент, факультет востоковедения,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,
e-mail: dairova.aizhan@kaznu.kz

³ВА, преподаватель японского языка, e-mail: rin_1_1@mail.ru

АКТУАЛЬНОСТЬ РЕКЛАМНОГО СЛОГАНА И СПЕЦИФИКА ЕГО ПЕРЕВОДА

Данная статья посвящена изучению особенностей перевода рекламных слоганов на примере средств массовой информации Японии. В данной работе рассматриваются особенности японской рекламы, в частности специфика её языка. Более того, выявлены наиболее часто применяемые приемы для перевода слоганов с японского на русский язык.

Ключевые слова: слоган, реклама, перевод, приёмы перевода, эквивалентность и адекватность перевода.

¹Ахапов Е.А., ²Даирова А.С., ³Муратова К.Е.,

¹Ph.D докторы, аға оқытушы, e-mail: ahapov.erlan@kaznu.kz.

²М.А., ассистент, шығыстану факультеті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ. e-mail: dairova.aizhan@kaznu.kz

³ВА, жапон тілінің оқытушысы, e-mail: rin_1_1@mail.ru

Жарнамалық ұранның өзектілігі және оның аудару ерекшелігі

Осы мақала Жапон бұқаралық ақпарат құралындағы жарнама слогандарын аудару ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Осы жұмыста жапон жарнамасының ерекшеліктері, атап айтқанда оның тіл ерекшелігі қарастырылды. Сонымен бірге жапон тілінен орыс тіліне жарнамалық слогандарды аударуда жиі қолданылатын тәсіл анықталды.

Түйін сөздер: слоган, жарнама, аударма, аударма тәсілдері, аударма эквиваленттігі және барабарлығы.

¹Akhapov E.A., ²Dairova A.S., ³Muratova K.E.

¹Ph.D., senior lecturer, e-mail: ahapov.erlan@kaznu.kz

²M.A., assistant, Oriental studies faculty, al-Farabi KazNU,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: dairova.aizhan@kaznu.kz

³BA, Japanese language teacher, Kazakhstan, Almaty, e-mail: rin_1_1@mail.ru.

The relevance of the advertising slogan and the specificity of its translation

This article is devoted to the study of features of translation of advertising slogans on the example of Japanese mass media. In this paper, we consider such issues as: the characteristics of Japanese advertising, in particular, the specificity of its language. Moreover, the most frequently used techniques for translating slogans from Japanese into Russian have been identified.

Key words: slogan, advertising, translation, transformation, equivalence and adequacy of translation.

В XXI веке, веке технологий, СМИ являются частью системы социума. Они играют значительную роль в распространении рекламы. Значимость рекламы в наши дни невозможно переоценить, ведь она является межкультурным

феноменом. Учитывая рост интернациональной рекламы на телевидении, в печатных изданиях и интернете, количество международных брендов, нуждающихся в переводе своих слоганов на различные языки, увеличивается каждый

день. Перевод играет немаловажную роль и является актуальной темой исследования, так как благодаря развитию международных отношений в таких сферах, как торговля и туризм, возрастает необходимость адаптации рекламы, в связи с чем день ото дня возрастает количество исследований в области перевода рекламных текстов. Компании нуждаются в грамотном переводе текстов рекламы, в частности слоганов, если они хотят осуществлять реализацию своего товара на международном рынке, что влечет за собой увеличение аудитории покупателей и продаж. Данная статья предлагает ознакомиться с анализом перевода рекламных слоганов с японского языка на русский язык.

Цели и задачи. Цель настоящей работы – выявление основных приемов перевода, применимых к рекламным слоганам СМИ Японии, а так же рассмотрение типов эквивалентности. В соответствии с целью исследования предполагается выполнение следующих задач:

- изучить переводы рекламных слоганов на японском и русском языках для выявления приемов перевода и типов эквивалентности;

- провести количественную оценку применяемых лексических и лексико-грамматических трансформаций на изученных примерах.

Методы исследования. Анкетирование проводилось в период с 30 января 2017 года по 17 февраля 2017 года среди 50 респондентов с целью выявления приемов перевода, уровня эквивалентности и восприятия рекламы. Главным критерием отбора респондентов было знание японского – уровень языка от N3 JLPT (intermediate level).

Перевод является процессом полного воссоздания оригинального документа средствами другого языка с сохранением синтеза содержания и стиля. Это и является отличительной особенностью перевода от пересказа, где можно передавать содержание подлинника, опуская детали не первостепенной важности и не заботясь о воссоздании стиля. Иными словами, воссоздание единства содержания и стиля свойственно аккурат языку перевода.

Для перевода разговорной фразы 「あなたが私のプレゼントを「に入れてくれて嬉しい」」 аната га ватаси но пурэзэнто о ки ни иттэ курэ-тэ урэси:, сохраняя при этом указанный выше синтез содержания и стиля, нужно помнить, что предложение должно звучать так же естественно, как и на языке оригинала. Разумеется, необходимо учитывать особенности в оформлении предложений по правилам грамматики японско-

го и русского языков. Но, даже прибегнув к методу генерализации, мы не получим приемлемого перевода. *Вам мой подарок понравился я рад.* В-первых, в японском языке, в отличие от русского, строгий порядок слов – глагол всегда на последнем месте. В-вторых, в зависимости от того, кто говорит и кому адресована фраза, при переводе на русский язык изменится личное местоимение. Необходимо решить, каким образом перевести слово *あなた* – вам или тебе. Несмотря на простоту предложения, переводчик сталкивается с рядом вопросов, которые необходимо решить для достижения эквивалентности перевода.

Эквивалентность – это оценочная характеристика перевода, являющаяся одной из центральных концепций в теории перевода. Эквивалентность не является константой и может изменяться по ситуации. Уровень близости оригинального текста и перевода может быть различным, и эквивалентность достигается на разных уровнях. Иными словами, типы эквивалентности бывают нескольких видов, что зависит от степени близости двух текстов. Выяснить, насколько текст перевода эквивалентен оригиналу, можно путем сопоставления, что является одним из критериев при оценке результатов процесса перевода. Достижение максимальной эквивалентности в межкультурной коммуникации не всегда является первостепенной задачей, а иногда даже нежелательной. Например, японский слоган 2005-2011 годов 「トヨタ。人、社、地球の新しい未来へ。」 – Тоёта. Хито, сякай, тикю: но атараси: мирай э являлся оригинальной фразой, которая впоследствии была переведена на многие языки мира как «Toyota. Drive Your Dreams». Русский перевод – «Тойота. Управляй мечтой». Со временем компания приняла перевод, заменив японскую фразу английской. Пример показывает, что иногда эквивалентность сохраняется не на максимальном уровне, что может привести к удовлетворяющему результату.

Практика теории перевода показала, что лишь критерия эквивалентности может быть недостаточно, когда речь идет о переводе. Поэтому было введено понятие «адекватность». О терминах «эквивалентность» и «адекватность» пишут такие авторы, как Р. Левицкий, В.Н. Комиссаров, Дж. Кэтфорд и другие. Часто описание одного автора противоречит описанию другого, что можно отнести к проблеме неизученности и постоянного развития теории перевода как науки. Так, в трудах В.Н. Комиссарова «эквивалентность» и «адекватность» рассматриваются как неидентичные, но тесно связанные понятия.

Адекватный перевод имеет довольно широкий смысл и характеризует перевод, обеспечивающий полноту межкузыковой коммуникации, эквивалентность же воспринимается лишь на уровне единиц языка и речи. Согласно К. Раис и Г. Вермееру, термины «адекватность» и «адекватный» характеризуют перевод как процесс, тогда как «эквивалентность» и «эквивалентный» подразумевают отношения между исходным и конечным текстами.

В свою очередь в информативной статье Р. Левицкой «О принципе функциональной адекватности перевода» термин «адекватность» в ряде случаев оказывается взаимозаменяемым с термином «эквивалентность». Аналогично в работах зарубежного автора Кэтфорда понятие «translation equivalence» трактуется как «адекватность перевода».

Переводчик не в состоянии передать 100% исходного текста, так что согласно теории уровней эквивалентности по В.Н. Комиссарову важно, чтобы он сохранял инвариант, то есть общность

семантического содержания исходного и переводного текста. В.Н. Комиссаров выделяет 5 основных уровней плана содержания, которые могут быть сохранены (переданы) в переводе. Все переводы могут быть разделены на пять типов эквивалентности, которые различаются по объему и характеру информации. Каждый последующий тип эквивалентности сохраняет часть исходного содержимого, которая включает в себя информацию, сохраненную в предыдущих типах. Каждый перевод можно рассматривать как принадлежащий к определенному уровню эквивалентности: каждый последующий тип подразумевает более высокую степень семантического сходства, то есть каждый перевод сделан на определенном уровне эквивалентности.

В качестве седьмого вопроса анкетного исследования была предоставлена таблица (Таб.1), основываясь на которую респондент должен был выбрать один из уровней эквивалентности, ссылаясь на ранее данные ответы-переводы.

Таблица 1 – Типы эквивалентности по В.Н. Комиссарову

Типы эквивалентности	Характеристика
I	Эквивалентность на уровне цели коммуникации
II	Эквивалентность на уровне идентификации ситуации
III	Эквивалентность на уровне сообщения, способа описания ситуации, общих понятий
IV	Эквивалентность на уровне структуры высказывания
V	Эквивалентность на уровне языковых знаков

Суть заключается в том, чтобы не пытаться решать, в чем должна состоять общность перевода и оригинала, а сопоставить переводы с их оригиналами и выяснить, на чем основывается их эквивалентность. В данном случае приведены лишь ответы на вопрос «Как Вы думаете, какой тип эквивалентности более уместен при переводе слоганов?».

Проиллюстрируем типы эквивалентности из работы В.Н. Комиссарова следующими примерами:

Первый тип (эквивалентность на уровне цели коммуникации):

Слоган: «Whiskas» (рус. «Вискас») – серия кормов для кошек, выпускаемых американской продовольственной компанией Mars в её подразделении «Masterfoods».

カルカン、ねこ、まっしぐら КАРУКАН, НЭКО, МАССИГУРА;

«Ваша киска купила бы Вискас».

Цель коммуникации здесь заключается в моменте, что корм для кошек очень вкусный. Выражено это на двух языках по-разному: в русском варианте – кошка бы сама купила корм, потому что это вкусно; в японском варианте – массигура, которое можно перевести как «стремглав, опрометью, на всех парах», показывает насколько корм вкусный. В итоге, слоганы полностью отличаются по структурному типу, но имеют общую цель – донести до потребителя, насколько хорош их продукт.

2. Второй тип (эквивалентность на уровне описания ситуации):

Слоган: бренд Pantene от швейцарской фармацевтической компании Hoffman – La Roche.

毛先までダメ「ジを忘れた」 кэсаки мадэ дамэ:дзи о васурэта ками;

«Шикарные волосы до самых кончиков».

Второй тип включает в себя не только одинаковую цель коммуникации, как в первом случае, помимо этого отражая одну и ту же внеязыковую ситуацию. Здесь несопоставимые языковые единицы исходного текста и перевода фактически описывают одну и ту же ситуацию, указывают на одинаковую реальность. То есть конструкции «волосы без повреждений» на японском языке и «шикарные волосы» на русском языке приравниваются между собой.

3. Третий тип (эквивалентность на уровне сообщения):

Слоган: четвертый фильм из серии «Гарри Поттер».

クライマックスは、これから始まる
кураймаккусу ва, корэ кара хадзимару. «Difficult times lie ahead, Harry»;

«Впереди темные и страшные времена».

Перевод с данным типом эквивалентности сохраняет цель коммуникации, описывает ту же ситуацию и сохраняет общие представления, которые описывают данную ситуацию в оригинале. Однако ни использующиеся в переводе лексемы, ни синтаксическая структура не воссоздают синтаксической структуры и значений слов оригинала. Слово кураймаккусу (англ. climax – кульминация, высшая точка) является собирательным словом таких понятий как «difficult times» (с англ. – тяжелые времена) и «темные и страшные времена». Еще одна особенность оригинального текста сообщения на английском языке – обращение. Сама фраза «Difficult times lie ahead, Harry» (Впереди темные времена, Гарри) выполнена в форме обращения к главному герою, Гарри Поттеру, что не сохранилось при переводе на русский и японский язык.

4. Четвертый тип (эквивалентность на уровне структуры высказывания):

Слоган: M&M's («Эм-энд-эмс») – шоколадное драже, выпускаемое фирмой Mars LLC.

お口でとろけて、手にとけない おкути дэ торокэтэ, тэ ни токэнай;

«Тает во рту, а не в руке»;

Данный тип эквивалентности предполагает, что одновременно с тремя составляющими, сохранявшимися в третьем типе, будет воспроизведена значительная часть синтаксических структур оригинала в переводе. Другими

словами, здесь уже сохраняются значения, заключенные в связях между языковыми элементами, однако эквивалентность на уровне слов отсутствует. Опускается часть фразы, дословно было бы «Тает во рту, не тает в руке». Переводчик, во избежание повторения, опустил второе «тает», поэтому мы говорим, что эквивалентность перевода сохранена лишь на уровне структуры.

5. Пятый тип (эквивалентность на уровне языковых знаков):

Слоган: 1) Honda Motor Co., Ltd. (яп. 本田技「工業株式会社」) – международная промышленная компания, ведущий японский производитель мотоциклов и автомобилей. 2) «Матрица» (англ. The Matrix) – американский научно-фантастический боевик 1999 года.

– 夢の力 юмэ но тикара (Компания Хонда);

– «The Power of Dreams». «Сила мечты»;

– 始まりがあるものにはすべて終わりがあ
хадзимари га ару моно нива субэтж овари га ару;

– «Все что имеет начало, имеет и конец»;

В пятом типе эквивалентности сохраняется несколько аспектов: и цель коммуникации, и описание ситуации, и смысл сообщения, и значение синтаксических структур, а так же значение слов. Иными словами, достигается наиболее приближенная степень единства содержания исходного текста и перевода, которая только может существовать между текстами на разных языках. И «Сила мечты», и «Все что имеет начало, имеет и конец» являются полноценным воссозданием оригинала, за исключением особенности японского языка как языка с агглютинативным строем.

По итогам анкетирования установлено, что большее число респондентов склонно считать, что наиболее подходящим типом эквивалентности при переводе рекламных слоганов является I тип (31.4%), далее II тип (29.4%) и так по убывающей III (23.5%), IV (11.8%) и V (3.9%) (Рис.1). Предполагалось, что эквивалентность будет приближена к I и 2 уровням, что и подтвердилось в ходе анкетного исследования (Рис.2).

Таким образом, можно сказать, что дословный перевод дает возможность получить перевод текста, который очень близок к оригиналу. Он сохраняет стиль и структурную форму исходного текста. Большинство лингвистов, такие как А.С. Дыбовский, В.В. Алимов, считают, что в любом языке 70% предложений может быть переведено с использованием дословного метода, даже при работе со сложными текстами. Таким образом, до сегодняшнего дня техника дословного перевода довольно широко используется переводчиками.

Рисунок 1 – Приёмы при переводе рекламных слоганов

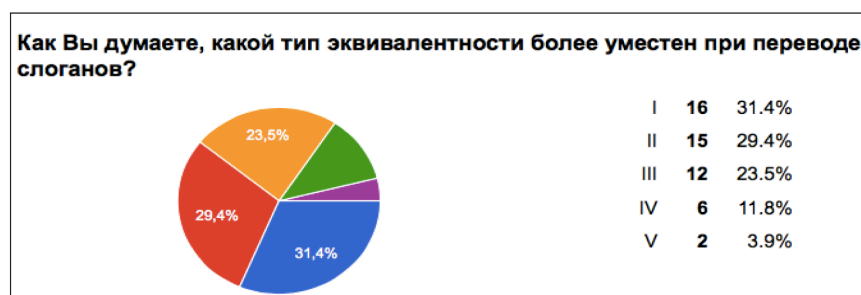

Рисунок 2 – Типы эквивалентности при переводе рекламных слоганов

Действительно, дословный перевод – один из самых важных техник перевода в языковом переводе. Использование этого метода даёт возможность получить точный перевод, который легко понимается целевой аудиторией языка. С другой стороны, свободный перевод предназначен для передачи подразумеваемого смысла исходного языка, не обращая особого внимания на стиль и синтаксис исходного текста, однако его целью также является создание точного переводческого продукта, только совершенно иным способом.

Стоит заострить внимание, что дословный перевод не есть буквальный, и их часто путают. Передача структуры предложения без особого изменения порядка слов и без изменения конструкции – прерогатива дословного перевода.

Дословный перевод возможен лишь в тех случаях, когда русское предложение имеет структуру, аналогичную ПЯ, и её можно исполь-

зовать без нарушения логического хода мысли и грамматических норм языка. В нашем случае, перевод рекламных слоганов допускает использование такого приема, так как фразы являются короткими и зачастую их можно перевести прямо, при этом не теряя изначального смысла.

Буквальный перевод, прямой перевод или дословный перевод – это перевод текста с одного языка на другое по одному слову за один раз с передачей или без указания смысла исходного целого. В переводческих исследованиях «буквальный перевод» означает технический перевод научных, технических, технологических или юридических текстов. Как и в нашем случае, в контексте перевода с аналитического языка на синтетический язык, он делает грамматику непонятной. Понятие буквального перевода можно рассматривать как оксюморон, учитывая, что буквальное означает нечто существ-

вующее без интерпретации, тогда как перевод по самой своей природе является интерпретацией. Буквальный перевод, который всегда приводит либо к деформации мысли оригинала, либо к искажению норм русского языка. Он бывает основан на внешнем сходстве слова с русским (этимологический буквализм), или на употреблении в процессе перевода базового или более распространенного значения слова, при этом не учитывая значения всего высказывания в целом (буквализм семантический).

6 пунктом анкетирования являлся вопрос, нацеленный на выявление восприятия рекламы у респондентов. Насколько они воспримут рекламу на экстралингвистическом уровне. Выяснилось, что около половины респондентов (22 человека из 51) восприняли рекламу, видя лишь слоган и постер рекламы. Так, мы можем сказать, что японская реклама довольно сложна для понимания, если не указано название продукта или его краткая характеристика. С другой стороны, вероятно, что японец воспримет данную рекламу совершенно по-другому, учитывая его воспитание и бэкграунд.

Общеизвестно, что современная реклама, являющаяся эпохальным продуктом индустриализации и научно-исследовательского прогресса, заняла свое место в сфере коммуникации. Многие профессионалы – психологи, медики, математики, экономисты, лингвисты, юристы в разных областях – заняты изучением механизма влияния рекламы на сознание человека. Сфера деятельности рекламы, состоящая из современной экономики, политики и сферы бизнеса, направлена на формирование и удовлетворение всех потребностей человеческого общества. Сама реклама направлена на намеренное описание фактов действительности в зависимости от задач, поставленных рекламодателем. Многие профессионалы вносят свой вклад в развитие решения проблем рекламы.

Текст представляет собой сложную систему, в которой реальность, язык, результаты речи и умственной деятельности представлены соответственно субъекту (экстралингвистическая информация), логическому (средства организации идей авторов) и лингвистическим уровням. Комплексный характер текста также реализуется в его двугранной ориентации – текст коррелирует с двумя сторонами коммуникативного акта: адресатом и адресантом. Соответственно, текстовая семантика может быть проанализирована в двух аспектах: по отношению к производителю (понятие текста) и по отношению к получателю

(текстовая идея). Понимание смысла заключается не в самом тексте, а в сложном взаимодействии между намерением автора и его перформативной способностью кодировать это намерение, а намерение получателя и его перформативная способность – это не только расшифровывать намерение автора, но и соответствовать его намерению согласно цели автора. Понимание происходит через взаимодействие между производителями и получателями, а лингвистические особенности возникают в результате социальных процессов, которые никогда не бывают произвольными.

Создание текста и восприятие текста – это встречные процессы, направленные на реализацию коммуникативных целей обеих сторон коммуникационного акта. Текстовое моделирование идет в двух направлениях: производитель создает текстовую модель в следующем направлении «экстралингвистический контент – форма языка/система – речь», а получатель воспроизводит модель: «речевая форма/система языка – экстралингвистический контент». Итак, создание текста и восприятие текста – это взаимосвязанные, но противоположные процессы. Создание текста – более сложный, глубоко персональный процесс. Таким образом, в процессе создания текста важно учитывать принципы речевой коммуникации и иллокутивных компетенций речевых актов, знание различных типов текста и условий их использования, знания о целевой аудитории и другое. Текстовое восприятие и понимание реализуются одновременно на нескольких уровнях: от непосредственного восприятия знаковой формы текста получатель переходит к пониманию значения высказывания и, наконец, понимает текст как целостную структуру. Во время этого процесса получатель преобразует лексические элементы в значения посредством многократного декодирования информации. В общем, процессы понимания текста основаны на базовых знаниях получателя, его жизненном опыте, энциклопедических знаниях, уровне понимания прагматических стратегий, а также на уровне его языковой компетенции. Общий цикл понимания текста охватывает не только декодирование значений лексических единиц, которые составляют текст, но и построение согласованной осмысленной текстовой структуры, и её интеграцию в существующую в сознании реципиента «картину мира».

Далее рассмотрим, анализ примеров переводческих трансформаций, применявшихся при переводе слоганов японской рекламы. нижеследующие примеры были взяты для анализа,

так как в полной мере соответствуют требованиям наличия экстралингвистического аспекта и добавочного рекламного текста, что упростило процесс перевода для реципиентов.

Первый слоган 「その唇、血色グラデ」 соно кутибиру, кэссёку гурадэ вызвал трудности при переводе, так как многие увлеклись буквальным переводом. Взглянув на иероглифы 「血色」, переводчик может перевести его как «цвет крови» (иероглифы 「血」 – кровь, 「色」 – цвет), что является неверной интерпретацией, так как слово «血色» переводится как «цвет лица» или «натуральный цвет». Более половины опрошенных допустили ошибку именно в этом месте. Далее представлены наиболее удачные примеры перевода данного слогана:

- «Естественный цвет Ваших губ»

Для перевода слогана была использована комбинация таких приемов, как перемещение лексических единиц и прием опущения. Так, *その唇* (те губы) стало «Ваших губ», так как в русском языке указательное местоимение неуместно. Как мы видим, в переводе отсутствует слово *グラデ* (градиент), из-за чего слоган частично теряет свой изначальный смысл.

- «Естественный градиент Ваших губ»

В данном случае переводчик, в отличие от первого, использовал слово градиент, из-за чего слоган приобрел полноценное звучание.

- «Градиент естественности на губах»

Здесь прослеживается замена определения на существительное. Замена, с нашей точки зрения, считается адекватной и уместной, так как не нарушает идеи и сохраняет смысл полностью.

- «Природный оттенок ваших губ – что может быть прекрасней?»

- «О, эти губы, эффект дергадэ с нотками естественности»

Приемы обоих примеров строятся на метонимической связи или приеме смыслового развития: респондент первого слогана посчитал необходимым добавить риторический вопрос, чтобы добавить слогану выразительности; второй респондент усилил фразу такими словами как «эффект» и «с нотками».

Второй слоган *めいわくだもの。駆け込ミカン* Мэйвакудамоно. Какэкомикан состоит из двух предложений, в обоих из которых применена игра слов. В отличие от русского, японский язык благодаря своей структуре позволяет использовать данный прием совмещения, не деформируя слова. Далее представлены наиболее удачные примеры перевода данного слогана:

- «Тот еще фрукт! В-вагон-вбегарин»

Переводчик попытался передать игру слов во втором предложении, что, по нашему мнению, у него получилось. В первом предложении идут приемы нейтрализации и эмфатизации: слово *めいわくだもの*, подвергаясь также функциональной замене, в связи с тем, что в русском языке не существует подходящего эквивалента данному слову. Слово *めい わく* (мешать, надоедать) приобретает менее эмоционально окрашенную форму путем замены на фразу «Тот еще фрукт!». С другой стороны, фраза передает эмоции оригинала, что и является целью перевода слоганов;

- «Ну и фрукт! Каждой двери затычка»

Так же, как и в предыдущем примере, были использованы приемы нейтрализации и эмфатизации. При этом, второе предложение было передано не на лексическом уровне, а на смысловом. Как было написано на постере данной социальной рекламы, смысл фразы в том, чтобы пассажиры не вбегали в последнюю минуту. То есть, используя причинно-следственную связь, мы предполагаем, что может случиться в дальнейшем; в трех примерах предложение не объединялось.

- «Электричка – не забегайка!»

В данном примере респондент использовал приемы антонимического перевода, объединения предложений и опущения лексических единиц. Фраза полностью отражает замысел японского слогана.

На основе представленного анализа мы пришли к следующему заключению: с целью достижения эквивалентности и адекватности при переводе рекламных слоганов респонденты наиболее часто использовали такие приемы, как: компенсация (45%), прием перемещения лексических единиц (37,5%), прием опущения (32,5%), объединение предложений (17,5%).

Заключение

В данной статье мы рассмотрели особенности перевода рекламных слоганов, а так же переводческие трансформации, используемые при их переводе. Исходя из анализа рекламных слоганов, мы понимаем, что из-за различия между ИЯ и ПЯ, применение переводческих трансформаций необходимо для достижения адекватности и максимальной эквивалентности перевода. В процессе перевода маркетинговых текстов переводчик порой решает не только языковые и лингвистические задачи, но и другие проблемы перевода, которые непосредственно могут быть связаны со структурно-

семантическими различиями между ИЯ и ПЯ, их характерными особенностями использования тех или иных языковых приемов в процессе коммуникации. Также в переводе немаловажен аспект адаптации текста перевода с социолингвистической стороны, то есть, как будет перевод текста рекламы восприниматься аудиторией, то есть зрителями телевизоров или слушателями радио. Развитие информационных технологий обусловило в конечном итоге стремительную востребованность в переводческой деятельности лингвистического направления.

Для осуществления качественного и адекватного перевода рекламного текста недостаточно выполнить лишь грамотный перевод. Перевод рекламы более емкий процесс, который требует предварительной подготовки. Многие научные исследования подтверждают, что из-за своей специфики рекламный текст вряд ли удастся перевести буквально, так как в таком случае он теряет истинный смысл, прагматическую ценность и силу воздействия.

При переводе рекламных текстов важно учитывать психологические и этические особенности аудитории, её поведенческие стереотипы, которые зачастую сильно различаются в различных странах – бывают случаи, когда текст, который вызывает недоумение у народа одних стран, и, возможно, гнев у других.

При переводе рекламного слогана следует прогнозировать реакцию рядового потребителя рекламы на текст сообщения на языке перевода. Такой прогноз базируется не только на знаниях ИЯ и ПЯ, но так же и на знаниях особенностей психологии той или иной целевой аудитории, знания реалий, а так же различий в культурно-исторических традициях. Адаптация рекламного слогана заключается не только в переводе слов, но и в переводе идей. Для того, чтобы не утратить маркетинговое содержание и в целом концепцию рекламы, и более того сохранить оригинальность, следует пересказывать иноязычный слоган, а не переводить его. Важно интерпретировать, а не копировать его содержание.

References

- 1 Kotler, F. (2007). *Fundamentals of Marketing. Short course.* – M.: Williams.
- 2 Linton, I. (2005). What are the different types of advertising? Available at: <http://smallbusiness.chron.com/different-types-advertising-56054.html> (accessed February 24, 2017).
- 3 Kokhtov, N.N. (1991). *Stylistics of advertising.* – M.: Publishing House of Moscow University.
- 4 Klushina, N.I. (2001). Perception of advertising. In the collection: *Russian speech No1.* – M.: Williams.
- 5 Arapov, M.V. (2009). Metamorphoses of the slogan. Available at: <http://www.vevivi.ru/best/Metamorfozy-slogana-ref66176> (accessed February 28, 2017).
- 6 Vikentiev, I.L. (2002). *Methods of advertising and PR.* – SPb.: Business press.
- 7 Pankratov, F.G, Bazhenov Yu.K. (2007). *Basics of advertising.* – M.: Dashkov and K.
- 8 Livshits, T.N. (1999). Specificity of advertising in pragmatic and linguistic aspects. – M.: Ardis.
- 9 Sadykova, T.K. (2012). *The impact of advertising.* Novosibirsk: SibAK.
- 10 Kolyshkin, T.B. (2010). *Model analysis of discourse and advertising discourse.* Voronezh: Philology of Journalism.
- 11 Moiseeva, N.O. (2008). Advertising and the problem of value orientations of society. – M.: Bulletin of Slavic Cultures MGUDT.
- 12 Dybovsky, A.S. (1996). Notes on the language of advertising in Japan. – M.: Izvestiya Eastern Institute MGUDT.
- 13 Seferova, M. (2003) National and cultural traditions of Japanese advertising. – M.: Medialmanakh.
- 14 Shpakovsky, V.O. (2010). *Modern Japanese advertising.* – Penza: PGU Publishing House.
- 15 Yoshifumi, K. Seminar Japanese advertising today. Search between global and local [International seminar]. Available at: http://www.busido.nm.ru/4_04.html (accessed February 24, 2017).

Бахытжан Т., Тен Ю.П.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: bahytzhantogzhan@gmail.com

ТІЛДІҢ ПРАГМАТИКАЛЫҚ ТҮСІНДІРУІНІҢ ТҮЙІН ШЫҒАРУ ЫҚТИМАЛДЫҒЫ

Мақаланың негізгі идеясы бекітілген шарттарды пайдаланудан және комбинаторлық құрылымдар декодтаудан бөлек тілді түсіну үдерісі туралы болып табылады. Сөйлеуші білімін, тілдің ерекшелігін және контексті ескере отырып ой қорытындысына келеді. ҰСӘ модельдері контекстегі негізгі мағынаны қорытындылаудың тиімді жолдарын қамтамасыз етеді, олар түрлі міндеттер мен жағдайларды адамдардың мінез-құлқына сай болжап, оларды аударма жасау үшін пайдаланады. Мәтінді қабылдаудың дұрыстығы тек лингвистикалық бірліктер мен тізбектерден ғана емес, сондай-ақ жалпы білімді қажет етеді. Тұтастай алғанда, ол тілдік құрылымды, әлемдік білім мен контексті прагматикалық тілді түсінуде интеграциялау үшін негіз береді.

Түйін сөздер: тілді түсіну, прагматика, мәнмәтін, рационалды сөйлеу әрекеті (РСӘ), танымдық үдерістерді түсіну.

Bahytzhan T., Ten Ju.P.

Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty e-mail: bahytzhantogzhan@gmail.com

Pragmatic language interpretation as probabilistic inference

The main idea of article understands language requires more than the use of fixed conventions and more than decoding combinatorial structure. Instead, comprehends make exquisitely sensitive inferences about what utterances mean given their knowledge of the speaker, language, and context. RSA models provide a principled way to formalize inferences about meaning in context; they have been used to make successful quantitative predictions about human behavior in a variety of different tasks and situations, and they explain why complex phenomena. More generally, they provide a computational frame work for integrating linguistic structure, world knowledge, and context in pragmatic language understanding.

Key words: understanding of language, pragmatics, context, rational speech act, cognitive processes.

Бахытжан Т., Тен Ю.П.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: bahytzhantogzhan@gmail.com

Интеграция языковой структуры и прагматики контекста в переводоведении

Вопрос о понимании языка с точки зрения использования фиксированных соглашений и декодирование комбинаторной структуры в переводоведении актуален на данный момент. Тонкие умозаключения оратора учитывают знание языка и контекста. Модели рационального речевого акта (РРА) обеспечивают принципиальный способ формализовать значения контекста, которые используются для того, чтобы переводить точные и множественные предсказания в поведении людей во множестве различных задач и ситуаций. Правильность восприятия текста обеспечивается не только языковыми единицами и их соединениями, но и необходимым общим фоном знаний. В более общем плане это обеспечивает основу для интеграции языковой структуры, мировых знаний и контекста в понимании прагматического языка.

Ключевые слова: понимание языка, прагматика, контекст, рациональный речевой акт, когнитивные процессы.

Тілді түсіну – бекітілген шарттарды пайдаланудан және комбинаторлық құрылымды декодтаудан бөлек үдеріс. Сөйлеуші тіл мен мәнмәтін ерекшелігін ескеруі қажет. Прагматикалық ойлауға арналған орынды сөйлеу әрекетінің тұжырымдамасын қарастырайық. РСӘ үлгілері мәнмәтіннің мағынасының түйінделуінің негізгі тәсілін қамтамасыз етеді, бұл тәсіл арқылы түрлі әрекеттер мен жағдайларды адамдардың мінез-құлқына сай болжап, дұрыс аударма жасау үшін пайдаланылады. Сондай-ақ, мәнмәтіндегі мағына гипербола мен белгісіздік сияқты күрделі құбылыстарының шығу себептерін түсіндіреді. Тұтастай алғанда, тілдік құрылым, жалпы білім мен мәнмәтінді түсіну сияқты құбылыстар бірлесіп, тілдің прагматикасына негіз бола алады.

Тіл адамзаттың даму жетістігіндегі негізгі құралдардың бірі болып табылады, тіл арқылы біз өзіміздің маңызды ойларымызбен бөлісіп, бір-бірімізден үйреніп, күшімізді біріктіре аламыз. Дыбыстан бастап сөйлем жүйелерінен құралған табиғи тілдер алуан түрлі сөйлемдерді жасауға арналған дискретті материалдарды біріктірудің құрылымдық тәсілдерін ұсынады. Дегенмен, әлеуметтік мақсатқа жету үшін сөйлеуші бұл дискретті құрылымды алуан түрлі қолданады. Белгілі бір айтылған пікірді немесе ойды түсіндіру әр түрлі ішкі және сыртқы факторларға байланысты шексіз құбылмалы болады. Мәнмәтіннің икемділігін тұрақтандыруының қиындығына қарамастан, табиғи тілдің құрылымдық ерекшеліктерінің жүйелендіруі танымдық ғылымның жетістігі болып табылады.

Г.П. Грайс (1913-1988) – алғаш рет басты прагматикалық дәйектеменің теориясын ұсынушы. Ол сөйлеуші белгілі бір мағыналы ойды немесе пікірді жеткізу жолдарын өзі таңдайды деп есептейді. Сосын тыңдаушылар сөйлеушінің коммуникациялық мақсатын түсінуге тырысады, яғни айтылған ой немесе пікірдің формасына байланысты кері бағытта жұмыс жасайды. Бұл мақсатты айқындайтын құрылым коммуникацияға үлкен ықпалын тигізді. Алайда прагматикалық тұжырымды шығаруға арналған белгілі формальды қағидалар жиынтығына негізделген талпыныстар біршама қиындықтармен кездеседі. Мысалы, Г.П. Грайстің зерттеуінің өзегі сөйлеушінің жүріс-тұрысына байланысты көптеген диалогтік максималар болды. Диалогтік максима дегеніміз тыңдаушының прагматикалық импликатураға бағытталған сөйлеуші жайлы пайымдау теориясының қағидаларының жиынтығы болып

табылады. Ал импликатура дегеніміз берілген ақпарат мәтінде жасырын түрде берілген кезде қабылдаушы негізгі ойды немесе пікірді өзі қорытындылай алатын мәтіннің мағыналы бір бөлігі делінеді. Бұл терминді 1980 жылдары Г.П. Грайс енгізген (Grice, 1975: 42).

Г.П. Грайс теориясының негізгі идеясы – тілді қолдану немесе пайдалану рационалды әрекеттің формасы екендігін айқындау. Ғалым рационалды әрекет екендігін түсіндіретін құрал тілдік құбылыстар болу керек (Grice, 1975: 55). Осындай тілдің мақсатты әрекеті табиғи тілді туындауының инженерлік жүйесіне жақындаты. Бұл тілдің пайда болу құбылысын түсіндіретін теория болып табылады. Прагматикалық құбылысты формальды түсіндіретін сөздік пайда болды, себебі тілді рационалды әрекет деп алсақ, оның білгілі мақсаты болатыны анық, соны тілдің пайда болу құбылысының теориясымен байланыстырды (Bar-Hillel, 1971:401). Прагматикалық құбылыс Т. Байестің танымды модельдеу әдісінен туындаған сананы жете түсіну теорияларына негізделген (Serber, 1986:56).

Ықтималдық немесе Байес модельдері құрылымдалған ұғым мен нақты ақпарат арасындағы қатынасты түсіну талпыныстарының негізі болған. Байес ықтималдығы деп Байес теориясында қолданатын мүмкіндік ұғымының талдауын айтамыз. Ықтималдық пайым немесе пікірдің ақиқат деңгейімен өлшенеді. Бұл модельдер алуан түрлі тілдік емес рационалды әрекеттердің түсіну құралы болады, сонымен қатар, сенім ұғымын жоспарланған іс-әрекетпен бірлестіреді. Байес модельдерінің ерекшелігі белгісіздік немесе айқындық болмаған кезде мүмкін болатын тұжырым шығару ықтималдықты саралауында. Прагматика тұрғысынан қарастырсақ, бұл модельдер сөйлеушінің мақсаты мен шындығы, ауқымды мәнмәтіннің мағынасы, тіпті сөздердің мағынасы белгісіз болғанда болжай алуға мүмкіндік береді (Levinson, 2000:21).

Ал ықтималдық мүмкіндікті прагматика рационалды сөйлеу әрекетімен байланыстырып, оның прагматикалық пайымдаудағы маңыздылығын эмпирикалық мағлұматқа сүйене отырып қарастырады (Breheny, 2006:434).

РСӘ моделі әлеуметтік санаға негізделген пайымды дұрыс түсіну әдісін жүзеге асырады. Грайс идеясы да соны қамтиды, яғни сөйлеуші ойын немесе пікірін белгілі бір тақырыпқа немесе мақсатқа пайдасын тигізу үшін қолданады (Grice, 1975: 58). Ең бірінші сөйлеушіні ақпарат

алмасуы пайдалы және тілді өз мақсатында ұтымды қолданушы ретінде болжам жасайды. Содан кейін тыңдаушы Байес ықтималдық модельдері көмегімен өз пікірін қалыптастырады (Huang, 2009:376). РСӨ моделін, сонымен қатар, әсерлеу, мысқылдау және теңеу кезіндегі екіұштылық немесе белгісіздік және прагматика мен синтаксис немесе семантика арасындағы күрделі қатынаста мәселе туындағанда қолданады (Noveck I.A., Reboul A., 2008:425).

Мәнмәтінге бағыну табиғи тілдің басты ерекшелігінің бірі болып табылады. Дегенмен мәнмәтінге бағыну теорияларын ресми емес деп бағалағандықтан, прагматиканы түсініксіз немесе дәлелденбеген құбылысқа толы теориялық «қоқыс» деп есептейді. Сөз мағынасының мәнмәтінге байланысты өзгеруі: шатысу, тиянақсыз және дәлсіз болу сияқты қиындықтарға ұшырайды. Қазіргі таңда бұл үрдіске қарсы жаңа формальды прагматикалық теориялар, яғни бұрын қолдануға түсініксіз және қиын деп танылған құбылыстарға жаңаша болжамдар ұсынылып жатыр (Dale R., Reiter E., 2007:233).

Рационалды сөйлеу әрекетінің құрылымы адамның логикалық ой қорыту үдерісінің формальды әрекеттерінің синтезделуін зерттеуге алып келеді. Ричард Монтегюдін РСӨ моделі формальды семантика туралы еңбегіне де негізделген (Jager, 2002:406). Семантика арқылы мәнмәтіндегі мағына дәл болатын нақты механизм жасап, қайтадан осы салаға өз үлесін қосты. Тілдің прагматикасына қатысты бір ғана гипотеза ұсынбай, жан-жақты теорияларды қарастырып, РСӨ моделі тілді түсіну прагматикасының толық жүйесін қамтамасыз етеді делінген (Tenenbaum, 2011:255).

РСӨ моделі сәтті іске асқанымен, соңғы кездері тілді түсінудің кейбір аспектілерін қамти алмайды. Себебі прагматикалық әсер түпнұсқамен тікелей байланысты (Baker, 2011:329). Мысалы, РСӨ моделі алдын ала ұсынылған грамматикалық механизммен шек-

теледі. Бұдан басқа, машиналық үйрету әдісіне мықты механизмді РСӨ моделі қосалқы үйрету құралы ретінде жүреді. Әрине РСӨ моделі дамуының үміті зор жетістіктерінің бірі болып табылады.

РСӨ құрылымы тілді пайдаланушылардың күзіреттілігін сипаттауды ұсынады. РСӨ-ті алгоритмдік деңгейде жүзеге асыра алатын көптеген мүмкін әдістер бар, бірақ адам тілінің түсіну жылдамдығы мен біліктілігіне қайсысы сай келетінін айту қиын. Сонымен қатар, мәтінді қабылдау мен өңделу уақыты сияқты тұстарын ескере отырып, тілді түсіну үдерісінің қасиеттері қосымша бағалануы қажет. РСӨ моделіндегі пайымдау прагматикалық ой қорытындылау жасап, тілді түсінуде негіз болады. Осындай тілдік талдау жасаудың түпкі мақсаты ойланған немесе болжалды мағынаға жету болып табылады (Dowty, 2012:12).

Болашақта РСӨ моделі өрісін кеңейтіп, мүмкін бай құрылымдық тілдерді қамтиды. Оларды егжей-тегжейлі зерттей отырып, практикалық теорияларды көбірек ұсынып, күрделі пайымдауларды әлеумет тұрғысынан талдап, РСӨ моделі жоғары сапалы болжамдар жасай алады (Jones M., Love B.C., 2011:169) деген сенімдеміз. Бұл модельді іске қосу үшін одан әрі зерттеу мен дамыту қажет. Семантикаға негізделі отырып, жаңа теориялар мен жаңа аспектілерді зерттеу арқылы РСӨ моделі компьютерлік тіл біліміне жаңалық бола алады (Fox, 2011:87).

Қорытынды

Берілген мақала мәнмәтіндегі тілдің мағынасын түсіну формальды теориясының алғашқы қадамдары деп айтсақ болады. Адамзат дамуының құралы тіл саналғандықтан, оны дұрыс түсіне білу өте маңызды. Рационалды сөйлеу әрекеті (РСӨ) мәнмәтіндегі мағынаны дұрыс тұжырымдауға арналған нақты тәсілді ұсынып, оларды әр түрлі жағдай немесе оқиғада дәл және нақты аударма жасау үшін қолданады.

Әдебиеттер

- 1 Grice, H.P. Logic and conversation in syntax and semantics // Academic Press. – 1975, – №3. – pp. 41-58.
- 2 Bar-Hillel Y. Out of pragmatic wastebasket. // Linguist. –1971, – №2, – pp. 401-407.
- 3 Serber D. and Wilson D. Relevance: Communication and Cognition. – Blackwell –1986. –280 p.
- 4 Levinson S. Presumptive Meanings: The theory of Generalized Conversational Implicature // MIT press. – 2000, – №1. – pp. 21-34.
- 5 Breheny R. Are generalized scalar implicatures generated by default? An on-line investigation into the role of context in generating pragmatic inferences. // – Cognition – 2006. – №100. – pp. 434-463.
- 6 Huang Y.T. and Snedeker J. Online interpretation of scalar quantifiers: insight into the semantics-pragmatics interface. – Cognitive Psychology – 2009. – pp. 376-415

- 7 Noveck I.A. and Reboul A. Experimental pragmatics: a Gricean turn in the study of language. –Trends Cognitive Science –2008. – pp. 425-431.
- 8 Dale R. and Reiter E. Computational interpretations of the Gricean maxims in the generation of referring expressions. –Science –2007. – pp. 233-263.
- 9 Jager G. Applications of game theory in linguistics. –Linguist Compass 2 –2002. –pp. 406-421.
- 10 Tenenbaum J. How to grow a mind: statistics, structure, and abstraction. –Science – 2011. –336 p.
- 11 Baker C.L. Action understanding as inverse planning. // Cognition –2011. –№113, –pp. 329-349
- 12 Dowty D.R. Introduction to Montague Semantics // Springer Science & Business Media –2012, –№11, –pp. 12-31.
- 13 Jones M. and Love B.C. Bayesian fundamentalism or enlightenment? On the explanatory status and theoretical contributions of Bayesian models of cognition. – Behav. Brain Sci. –2011. –pp. 169-188.
- 14 Fox D. and Katzir R. On the alternatives // Nat. Lang. Semantic –2011. – №2, – pp. 87-107.

Елтаева М.

Шығыстану факультеті, аударма ісі, магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: moldiryeltayeva@gmail.com

ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘТІНДЕРДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бұл мақалада ресми-іскерлік, экономикалық мәтіндерді аудару барысында кездесетін “дискурс” түсінігі қарастырылды. Қытай тіліндегі мәтіннің экономикалық дискурсына сай, институционалды дискурстың төрт белгілері (конститутивтілік, институционалдық, өзгешелік, бейтараптылық), лексикалық құрылымның айтушының нақты бір экономикалық аймақтағы мақсатына байланысты өзгешеліктері қарастырылды. Ресми-іскерлік мәтіндерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару ерекшеліктері мен қиындықтары көрсетілді, сонымен қатар ресми-іскерлік, экономикалық мәтіндерді аудару үшін негізгі шарттар айтылды. Қытай тілінен қазақ тіліне экономикалық, ресми-іскерлік мәтіндерді сәтті аударудың негізгі ұтымды шарттарының бірі – аударылатын мәтінге сараптама жасау.

Түйін сөздер: қытай тілі, дискурс, экономикалық дискурстық институционалды белгілері, аударма, ресми-іскерлік аударма.

Yeltayeva M.

undergraduate, Faculty of oriental studies, Kazakh National University named after al-Farabi
Kazakhstan, Almaty, e-mail: moldiryeltayeva@gmail.com

Features of economic texts translation from Chinese into the Kazakh language

The paper considers basic definitions of “discourse” while translating official-business texts. On the example of economic texts in Chinese, was given the analyze in detail the four groups of signs of institutional discourse (constitutive, institutional, specificity, neutral), describes the differences in lexical structures used by speaker, depending on the intentions of a certain economic sector communication. It was distinguished the features of economic, official-business texts translation from Chinese into Kazakh, classifies the difficulties in translating the texts and outlines key conditions required for translation. One of important condition for successful translation of official-business and economic texts is the analysis of the source text.

Key words: Chinese language, discourse, institutional signs of economic discourse, translation, official-business translation.

Елтаева М.

магистрант, факультет востоковедения, Казахский национальный университет
им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: moldiryeltayeva@gmail.com

Особенности перевода экономических текстов с китайского языка на казахский язык

Рассмотрен термин “дискурс” при переводе официально-деловых текстов с китайского языка на казахский язык. На примере текстов экономического дискурса китайского языка дан подробный анализ четырех групп признаков институционального дискурса (конститутивность, институциональность, специфичность, нейтральность), также описаны отличия в лексическом составе, используемые говорящим в зависимости от намерений в определенной экономической ситуации. Выделены особенности и трудности при переводе официально-деловых текстов с китайского на казахский язык, и обозначены основные условия, возникающие при переводе. Одним из самых выгодных условий для осуществления успешного перевода экономических, официально-деловых текстов является анализ переводимого текста.

Ключевые слова: китайский язык, дискурс, институциональные переводы экономического дискурса, перевод, экономический перевод.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы 1991 жылы 16 желтоқсан күні тәуелсіздік алған шағында, алғашқы тәуелсіздігімізді таныған мемлекеттердің қатарына – Қытай Халық Республикасы кіреді. Қазақстан мен Қытай 1992 жылы қаңтар айында дипломатиялық қарым-қатынас орнатып, екі ел өз экономикалық қарым-қатынастарын одан әрі дамытты. Осы дипломатиялық қарым-қатынас орнатқалы бері, екі ел арасында өзара саудасаттық байланыстары көркейе түсті.

Соңғы уақыттарда Қазақстан мен Қытай Халық Республикасы арасындағы көптеген бағыттардағы қарым-қатынастың тереңдеуіне байланысты, Қазақстан мен Қытай компаниялары арасындағы, ең бастысы сауда-экономикалық бағытқа көп назар аударылады. Әлемдік нарықта Қытай Халық Республикасы экономикасы жүйелі түрде дамыған алдыңғы қатарлы мемлекеттердің бірі екенін білеміз. Екі елдің сауда-саттық қарым-қатынастарын дамытуда банктердің де айтарлықтай үлесі бар. Кез келген мемлекеттің экономикасында ірі кәсіпорындар, шағын және орта кәсіпкерлікпен қатар мемлекеттің дамуының негізі – банк жүйесінің қалыпты жұмыс істеуі екенін әлемдік практика көрсетуде.

Нарық экономикасы, шаруашылық жүйесі интеграциялану кезеңінде каражат құрау мен оны пайдалану үрдісі әртүрлі экономикалық тұлғалар арасындағы әр қилы қарым-қатынастарға сәйкес дамиды. Ондай тұлғалар – халықтың өзі, одан кейін: мемлекет және банк, басқа қаржылық делдалдар.

Банктің мазмұны мен атқарылымы оның экономикадағы маңызын көрсетеді. Банктің маңызы оған жүктелген міндеттермен айқындалады. Банкке жүктелген міндеттер мыналарды қамтамасыз етеді:

– өндірістің үздіксіздігін және оны жеделдетуін қамтамасыз етуге керекті, бос ақша капиталды, ресурстарды шоғырландыру;

– ақша айналымын тәртіпке келтіріп, оны рационализациялау болып табылады (<https://massaget.kz/forum>).

Осыған байланысты, жоғары мамандандырылған синолог-аудармашыларға деген қажеттілік артты. Дәл осы синолог-аудармашылар көптеген Қытай елі мен Қазақстан арасындағы экономикалық, саяси мәселелерді шешуде үлкен рөл атқарады. Қазіргі заманға сай синолог-аудармашы жан-жақты білімді, Қазақстан мен Қытай Халық Республикасының заңнамаларын және жарғыларын білуі қажет.

Бұл тақырыпты алу себебім, өзім қазіргі таңда Алматы қаласындағы Қытай Сауда-өнеркәсіп Банкінде қызмет жасаймын. Менің байқағаным, көптеген Банк жарғысы, келісім-шарттар, есептемелер орыс тіліне аударылады. Қазақ тіліне аударылған құжаттар саусақпен санарлықтай өте аз. Оның себебі қазақ тілінде білікті аудармашылардың жетіспеушілігінен. Ресми іс-қағаздарды аударудың өзі оңай іс емес. Аударма нақты әрі толық болуы қажет. Мысалы, Банк құжаттарын аудару кезінде банк терминдерін түсіне білу қажет.

Аударма барысы

Аударма кезінде «дикурс» деген түсінікпен кездесуге болады. Дискурс теориясы заманауи тіл білімінде белсенді дамып келе жатқан бағыт болып табылады. Дискурсты зерттеумен сонымен қатар психологтар, лингвистер, социологтар, этнографтар айналысады. Әр ғылым дискурсты зерттеуде өзіндік бағыттары бар Алайда дискурсты зерттеуде ең алдымен «абстрактілі тілдік жүйені емес, шынайы тілдесу кезіндегі шынайы тілді үйренуге» бет алысады (Сысоев, 2013: 90-97).

Дискурсивті анализ деп отырғанымыз – дискурсты үйренетін лингвистикалық бағыт. Дискурсивті анализ 20 ғасырларда пайда болған. Осы уақыттарда барлық тілдік көрініс дискурсивті аспектілерсіз толық әрі нақты көрсетіле алмайды деген ұғым пайда болған. Көбінесе имманенттілік лингвистика жауап бере алмайтын тілдік құрылымға көңіл аударылады (Гураль, Тихонова, 2013: 77-82).

С.К. Гураль дискурстың мағыналық мазмұнын анықтау үшін пропозиция, инференция, экспликатура, импликатура, референция, релеванттылық, пресуппозицияны дискурсивті анализ кезіндегі басты бағыт ретінде қарастырды.

«Дискурс» түсінігімен көптеген шетел және ресей мамандары айналысқан. Олардың қатарына Дебора Шифрин, Н.Д. Арутюнова, А.А. Кибрик, В.В. Красных, Ю.А. Прохоров, В.А. Богданов, М.Л. Макаров жатады. Осы ғалымдар дискурсты «тіл қызметінің процесі кезіндегі сөйлеу; сөйлеу жолы» және т.б. деп талдаған. Осы жұмысымда біз дискурстың классикалық анықтамасына жүгіне келе, «дискурс» деп нақты бір сөйлесу ортасында қолданылатын, экстралингвистикалық факторлар мен тілдік сөйлесу құралдарынан тұратын ауызша немесе жазбаша коммуникативті тексті айтамыз.

Жеке тұлғаның қозғалысы мен өзара әрекеттестігі ортаға байланысты болатындықтан, тілдесудің нақты қоғамдық ортасында институ-

ционалдық дискурс қолданылады. В.А. Карасик институционалдық дискурсты «нақты тілдесу ортасына сай құрылған вербалды тілдесудің үлгісі» деген оймен дамытты. Заманауи қоғамда әлеуметтік-рөлдік қарым-қатынас кезінде институционалдық дискурстың келесі түрлері қолданылады: саяси, экономикалық, дипломатиялық, педагогикалық, медициналық, заңды, лингвистикалық және т.б. (Макаров, 2003: 280). Мысалы, экономикалық дискурс мақсатына іскерлік хат алмасу, келіссөздер жүргізу, бизнес пландар құру, есептемелер жазу және т.б. Институционалдық дискурстың қатысушыларына қоғам өкілдері, «агент» пен «клиенттер» жатады.

Көбінесе экономикалық дискурс пен іскерлік дискурс бірдей болып есептеледі. Біздің ойымызша, экономикалық дискурстың ішіне іскерлік дискурс кіреді де кең мағына білдіреді. Экономикалық дискурс бизнес өкілдері, сыртқы сауда байланыстарындағы іскерлік серіктестер, мемлекетаралық келіссөздер мен экономикалық форумдарда сөз сөйлеуден бөлек өндіріс, қаржы қызметтері (Банк), тауарлар мен қызметтерді қолдану, алмастыру кезіндегі тілдесудің барлық жүйесі кіреді. Экономикалық дискурс қатысушыларына тек экономика бағытындағы өкілдер ғана емес, сонымен қатар журналистер, саяси қызметкерлер де жатады. Осымен экономикалық дискурстың беделдігі көрінеді.

Институционалдық дискурстың төрт түрі кездеседі: конститутивтілік, институционалдық, өзгешелік, бейтараптылық.

Конститутивтілікке қатысушылар, шарттар, ұйымдар, тәсілдер мен тілдесу материалы жатады. Институционалдық белгілерге «агент» пен «клиент», сонымен қатар тілдік клише жатады. Институционалдық дискурстың өзгешелігі оның нақты қоғамдық институтымен камтамасыз етіледі, сонымен қатар қатысушылардың тапсырылған қызметтері мен олардың тәрбиелік ережелері мен мәдениет дәрежесімен, білім-ғылымымен байланысты. Бейтарап белгілері деп отырғанымыз ортақ дискурсивті сипаттамалар, кез келген тілдесуге ортақ болып табылатын, нақты институционалдық қана емес, басқа да дискурс белгілері бар болып табылатын белгісі (Кибрик, 2003: 90).

Жоғарыда айтылып кеткен белгілерді экономикалық дискурстағы ҚХР ел басшысы Си Цзиньпиннің Боао Азия форумында 2015 ж. айтылған сәлемдесу сөздерінен тапсақ болады:

女士们, 先生们, 朋友们!

我国和东盟国家将携手建设更加紧密的中国-东盟命运共同体东盟和中国, 日本, 韩国

致力于2020年建成东亚经济共同体。我们要积极构建亚洲自由贸易网络, 争取在2015年完成中国-东盟自由贸易区升级谈判和区域全面经济伙伴关系协定谈判。在推进亚洲经济一体化的同时, 我们要坚持开放的区域主义, 协调推进包括亚太经合组织在内的跨区域合作。

。。。中国经济发展进入新常态, 正从高速增长转向中高速增长, 从规模速度型粗放增长转向质量效率型集约增长, 从要调投资驱动转向创新驱动。2014年, 中国经济实现了7.4%的增长, 劳动生产率提高了7%, 单位国内生产总值能耗下降了4.8%, 国内生产总值, 服务业务发展加快, 发展质量和效益不断提高。我们看中国经济, 不能只看增长率, 中国经济体量不断增大, 现在增长7%左右的经济增量已相当可观, 聚集的功能是过去两位数的增长都达不到的。。。

。。。最后, 预祝年会取得圆满成功! 谢谢大家! (<http://world.people.com.cn/n/2015/0328/c157278-26764252.html>)

Бұл мәтіндегі конститутивтілік белгісі ретінде, ең алдымен коммуникация қатысушылары жатады: ел басшысы, халықаралық ұйымдар басшылары, министрлер, үкімет басшылары, Форум директорларының кеңесі, тілшілер жатады. Біздің ойымызша, осы сөз сөйлеудің мақсаты болып форумға «дұрыс тон» беріп, Азияның экономикалық құрылымын реттеу мен дамыту үлгілерін дамыту маңыздылығы жөнінде пікірталас ашу, сонымен қатар Азияның әлемдік экономика дамуындағы алатын рөлін анықтап, әсіресе болып жатқан дағдарыс кезінде 2014 жылғы қорытынды бойынша Қытай экономикалық жағдайын айту болып табылады. Институционалдық белгісіне «клиент» пен «агент» сипаттамасында көрінеді. Талқыланып жатқан мәселе жайында айтып жатқан «агент» ретінде ҚХР ел басшысы болып табылады:

我们要积极构建亚洲自由贸易网络, 争取在2015年完成中国-东盟自由贸易区升级谈判和区域全面经济伙伴关系协定谈判。在推进亚洲经济一体化的同时, 我们要坚持开放的区域主义, 协调推进包括亚太经合组织在内的跨区域合作。

Біздің қалайтынымыз Азияда еркін сауда желісін белсенді қалап, 2015 жылға қарай Қытай-АСЕАН еркін сауда аймағын дамыту мен жан-жақты экономикалық серіктестікке қол жеткізуді аяқтағымыз келіп отыр. Азиядағы экономика интеграциясын дамыту мақсатында, біз сонымен қатар ашық аймақшылдықты сақтап, аймақ аралық серіктестікті, сонымен қатар АТЭС-ті дамытуымыз керек.

Осы іскерлік мәтіннің өзгешелігі оның түрлілігімен көрінеді: ол іскерлік экономикалық

дискурс. Осы тұста кейбір лексикалық ерекшеліктерін айта кеткен жөн, оларға төмендегідей терминдерді жатқызуға болады: 经济共同体 – экономикалық серіктестік, 贸易网络 – сауда желісі, 自由贸易区 – еркін сауда аймағы, 经济伙伴 – экономикалық серіктестік, 经济一体化 – экономикалық интеграция, 亚太经合组织 – АТЭС (Азия – Тынық мұхит экономикалық серіктестігі), 跨区域合作 – аймақаралық серіктестік, 粗放增长 – экстенсивті өсім, 劳动生产率 – еңбек өнімділігі, 增长率 – өсу қарқындылығы.

Бейтараптық белгілері болып мәтінде кездесетін тілдік клишенің қолданылуы. Мысалы, Си Цзиньпиннің Қытай елінде кез келген мәдениетті сәлемдесуіне сай үндеуі жатады (女士们, 先生们, 朋友们 – Ханымдар мен мырзалар, достар) және (谢谢大家 – Назарларыңызға рахмет) секілді үндеуімен аяқталады.

Қытай тіліндегі ресми-іскерлік мәтіндерді қазақ тіліне аударуда кездесетін қиындықтар

Ресми-іскерлік мәтіндерде өзіне тән лексикалық, стилистикалық, синтаксистік ерекшеліктерге ие. Оларға арнайы лексикалық тілдік формулалар мен терминдерді қолдану тән. Экономикалық мәтіндерге экономикалық, банктік, қаржылық, саяси және басқа да терминдер жатады (Щичко, 2004: 368).

Қытай тілінің экономикалық дискурсында терминологиялық лексика маңызды орын алады, өйткені термин арқылы берілетін ақпарат басқа лексикалық бірліктерден гөрі кеңірек. Термин деп белгілі бір ғылым не техника саласындағы мамандар қолданатын арнайы объект не түсінікті білдіретін сөздер не сөз тіркесі (Комиссаров В.Н., 1990: 253). Экономикалық дискурс мәтіндерін аударудағы ең басты қиындық аударма кезіндегі түсініктер әрқашан бірдей болып келмейді. Қытай тіліндегі экономикалық дискурсты түсініп, терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару үшін қытай тілінің түсіндірме сөздігіне және олардың қытай аудармашыларымен аударылған орыс, қазақ не ағылшын тілі аудармаларын қарау қажет (Щичко, Яковлев, 2012: 368).

Мәселен, 流动性 “өтімділік” термин қарастыратын болсақ, бұл сөзді табу үшін алдымен, ағылшын тіліндегі баламаға жүгіну керек болды. Ағылшын тіліне аударғанда ең алғашқы баламасы “liquidity” – сұйықтық. Сонымен қатар осы баламаға экономикада “өтімділік”, “ликвидный” секілді терминдер қолданыла бастады, яғни: тез әрі шығынсыз қолма-қол ақшаға айнала алатын қабілеттілік (Федоров, 1992: 239). Бұл терминді қытай тілінен аудару барысында кез

десетін қиындық, осы терминнің сөзбе-сөз аудармасы – мобильділік, қозғалыс. Сондықтан біз «liquidity» мағынасын білдіретін ағылшын тіліндегі баламасына жүгіндік.

Бұл терминге ұқсас басқа да терминдер кездесуі мүмкін, мысалы: 边际 «маржинальный, маржиналдық» («marginal»), 保增长 «устойчивый экономический рост, тұрақты экономикалық өсім» («sustain economic growth»), 现金流 «денежный поток, ақша ағымы» («cashflow»), 套期保值 «хеджирование, сақтандыру» («hedging»), 配额 «квота, үлес» («quota») және т.б. (Сәмитұлы, 2005: 162).

Екі немесе одан да көп сөздерден тұратын экономикалық терминдер аударғанда көптеген қиындықтарды туғызады, сол үшін аударма түсініксіз болған жағдайда қытай тілінің түсіндірме сөздігіне жүгіну қажет. Мысалы, 次级贷款 – субстандартты несие (субстандартный кредит), біз осы терминді аудару үшін Шэнь Цзенің “Экономикалық терминдерге деген қысқаша түсіндірме” атты сөздігіне жүгіндік. Түсіндірме сөздікте берілген терминге деген анықтама осылайша: Несие беретін ұйым несие тарихы жағымсыз не төмен табысты қарыз алушыға несие ұсыну (指一些贷款机构向信用程度较差和收入不高的贷款人提供的贷款). Түсіндірмеде сонымен қатар осы терминге синонимдер де берілген 次级抵押贷款 或按揭贷款 (沈杰, 2009: 47).

Экономикалық мәтіндерді аударудағы тағы бір ерекшелік – стилистикалық құрылымы. Қытай тіліндегі сөйлем құрылымы қатты әрі тұрақты болып келеді, сондықтан аударма барысында сөз орындары ауысуы мүмкін. Мысалы:

谈到中哈两国关系在经贸领域的务实合作, 李辉说, 今年来, 中哈经贸合作在互利互惠精神指导下不断迈上新台阶, 各方面合作均取得丰硕成果.

Қытай мен Қазақстан арасындағы іскерлік серіктестігі жөнінде айта келе, Ли Хуэй, соңғы уақытта Қытай-Қазақстан өзара тиімді және екі жақ қарым-қатынасының дамуын сипаттайтын сауда-экономикалық серіктестігінің дәрежесі үздіксіз жоғарылап келе жатқанын атап өтті.

Бұл мәтіннің қытай тілінде тұрақты ереже бойынша құрылған: бастауыш – баяндауыш – толықтауыш. Ал қазақ тіліне аударылған кезде сөйлемдегі сөздер орны мүлдем ауысып кеткенін байқаймыз.

Келесі Банк ішкі құжаттары жөніндегі келесі мәтінге назар аударайық:

内部文件草案包 – 业务方法专家所从事的内部文件草案的总合, 自业务方法专家收到该内部文件草案之刻起直至该内部文件草案通过审

批或作出有关停止针对该草案的相关工作的决议之刻为止, 该内部文件草案被视为置于在内部草案包之中。

Ішкі нормативтік құжаттар портфелі – әдіскердің жұмыс жасайтын ішкі нормативтік құжаттар жобасы. Ішкі нормативтік құжаттар жобасы қабылдап алынған күннен бастап бекіту не осы жоба бойынша жұмыс тоқтату деген шешім қабылдағанға дейін Ішкі нормативтік құжаттар портфелі құрамында деп есептеледі.

Бұл мәтін арнайы Банк ішіндегі құжат болып саналады. Сол себепті тек Банктерге ғана тән арнайы терминдер кездеседі. Мысалы, 内部文件 тікелей аудармасы – ішкі құжаттар. Ал егер Банк терминдерімен салыстырып аударатын болсақ, бұл сөз Ішкі нормативтік құжаттар болып аударылады. 业务方法专家 – экономикалық термин болып табылады, егер иероглифтерге бөліп аударатын болсақ, 业务 – операция, 方法 – әдіс-тәсіл, 专家 – маман. Аударма кезінде қиындық та дәл осында жатыр, егер де иероглифтерді дұрыс ажырата білмесек, онда 业务方法专家 – әдіскер деген аударманы мүлдем басқаша аударар едік. 该内部文件-дегі 该(бұл) термині көптеген ресми-іскерлік, экономикалық мәтіндерде көп кез-

деседі. 被视为 сөзі қазақ тілінде деп есептеледі деген мағынада. Қытай тілінде, көбінесе сөйлем ортасында кездеседі.

Банк қызметінде Ішкі нормативтік құжаттарға төмендегідей құжаттар жатады: 1) 政策 – политика, саясат; 2) 细则 – инструкция, нұсқаулық; 3) 办法 – правила, ереже; 4) 规程 – порядок, тәртіп; 5) 章程 – положение, қағида; 6) 标准 – стандарты, стандарт; 7) 程序 – процедура, рәсім; 8) 准则 – кодекс. (Тараков, 2007: 60-65)

Экономикалық мәтіндер стилі – күрделі әрі сан қырлы. Айта кететін жайт, іскерлік экономикалық дискурс – көптеген саладағы (сауда, бизнес, басқару, қызмет көрсету т.б.) мамандардың қолданатын, сондай-ақ оның біріктері бір-бірін толықтыра, алмастыра алатын “тіл асты” жүйесі. Қарым-қатынастың нақты бір жағдайына байланысты серіктестер кем дегенде ерекше лексикалық жиынтықты, ал көп дегенде әртүрлі тілдік стратегияларды қолданулары мүмкін (Кадимова, 2013: 51-61). Экономикалық дискурстың әр түрі өзіндік коммуникативтік өзгешеліктерге ие болса да, олардың барлығы ақпарат жеткізу, белгілі бір білім саласында мәселені шешуге деген ортақ мақсатпен ұштасады.

Экономикалық дискурс мәтіндерін қытай тілінен қазақ тіліне аудару ерекшеліктері

Ерекшелігі	Сипаттамасы	Аударма барысында кездесетін негізгі қиындықтар
Лексикалық	Қаржы, банк және басқа да терминдер, арнайы лексика мен клише жиынтығынан тұратын экономикалық лексика	Құжаттардың жаңа терминдерге толы болып, қазақ тілінде мүлде баламасының болмауы; Қытай елінде терминдердің қолданудағы ерекшеліктері мен айырмашылықтарын түсіну және қабылдау; екі немесе одан да көп сөздерден тұратын терминдер және олардың құрамдас бөліктерінің жиі қолданылып, сөз тіркестерді аудару кезінде әкелетін қиындықтар
Стилистикалық	Сөйлесу аймағына байланысты мәтіннің стилистикалық бояуы, түрлі тілдік стратегиялар (айтушының тілдесу процесіне деген қызығушылығы, эмоционалды бояудың жоғары дәрежесі, салыстыру, эпитет, сан есімдер, бұйрықты және лепті сөйлемдер мен чэньюйдің қолданылуы)	Аударманың экспрессивті-стилистикалық түрін таңдауға деген қажеттілік, түпнұсқаға деген адалдылық. Чэньюйдің тікелей не жанама мағынадағы түрін нақты анықтау, оларды мәтінде белгілеп, мағынасын еш өзгертусіз толық жеткізу
Синтаксистік	Қытай тілі сөйлеміндегі сөз құрылысының тұрақты орны, аударма барысында ақпарат бөліктерінің орындары ауысуы. Экспрессивті және мәнерлі мәтіндерде үлкен көлемде анықтаушы тіркестердің қолданылуы	Қазақ тілінде сөйлейтіндерге аударма барысында кездесетін қиындықтардың бірі – қытай тіліндегі сөйлем мүшелерінің тұрақты қатып қалған орны: бастауыш – баяндауыш – толықтауыш. Қытай тілінде сөйлем мүшелерінің тәртібі бойынша баяндауыш бастауыштың алдына секіріп тұра алмайды, ал толықтауыш болса тек баяндауыштың артында ғана қолданылады. Ал егер сөйлемге анықтауыш қосылатын болса, онда қытай сөйлемі мүлдем күрделене түседі. Осындай қиындықтар аударма барысында көптеген қателіктер мен түсініспеушіліктерге әкеліп соқтырады.

Экономикалық дискурстың жанр ерекшелігін үйрену арқылы, қытай тілінен қазақ тіліне аударылатын іскерлік, экономикалық мәтіндерді түсінуге арналған көрнекті білім, икем құрылады. Ал экономикалық дискурстың мәтіндеріне сараптама жасау арқылы белгілі бір қарым-қатынас жағдайында кездесетін олардың ерекше құрылысын, қасиеттерін көруге мүмкіндік береді. Институционалды экономикалық дискурс бөлек алынған топтың ішінде (мысалы, кәсіпорын), я болмаса бір мемлекет не бірнеше мемлекет ішінде болатын экономикалық қарым-қатынас аймағында болатын экономикалық ақиқатты түсінуге мүмкіндік береді (Васильева, 2003:128).

Қытай тілінде экономикалық мәтіндердің тағы да бір ерекшелігі қытай тіліне ғана тән тұрақты тіркестер-чэньюйдің 成语 қолдануы. Чэньюй бірнеше ғасырлардан бері құрылып келе жатқан фразеологиялық айналым. Алайда қазіргі таңда чэньюйлардың құрылымы аяқталмағандықтан, жаңалары да пайда болып жатыр. Чэньюйді кеңінен қолдану арқылы ойымызды нақты әрі дұрыс білдіруімізге болады. Чэньюйді аударудың қиындығы – чэньюйдің ауыспалы мағынасында кездесуі. Іскерлік қатынаста жиі қолданылатын сөздерге жатады: 货真价实 – бағасына сай сапа, 实事求是 – нақты шындық осындай және т.б. (Қазыбек, 2004: 252).

Кестеде қытай тілінен қазақ тіліне экономикалық мәтіндерді аудару барысында нақты көңіл бөлетін мәселелер мен ерекшеліктер көрсе-

тілген. Экономикалық дискурстың бар болуына байланысты, экономикалық мәтіндерді аудару өзіндік ерекшеліктер мен өзгешеліктері бар екенін айқындаймыз.

Қорытынды

Экономикалық, ресми-іскерлік мәтіндерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару аударма ісінің қиын түрі болып табылады. Аударманы орындау үшін кем дегенде бір қатар шарттарды орындау қажет: шетел тілін меңгеру; белгілі бір аумақтағы шет тіл лексикасын (терминология) білу; екі тілдік сөздіктерді қолдана білу. Экономикалық мәтіндерді оқу және аудару қабілеттілігіне ие болу үшін аударылатын мәтінге сараптама жасап болған соң ғана қазақ тілінде рәсімдеу керек.

В.Ф. Щичко, Г.И. Яковлев (В.Ф. Щичко, Г.Ю. Яковлев, 2012: 368) жолын қуа келе айтатынымыз, аударма барысындағы ең қиын әрі күрделі саты – сараптама жасау. Өйткені, қытай тіліндегі иероглифтік мәтіндерде барлық лексикалық бірліктер – сөздер, сөз тіркесі, зат есімдер, көмекші сөздер – иероглифпен бір сатыда жазылады, көп қателіктер осы иероглифтерді дұрыс бөлмегендіктен болады. Біздің ойымызша, экономикалық, ресми-іскерлік тақырыптағы мәтіндерді аудару үшін, қытай тіліндегі экономикалық мәтіннің синтаксистік құрылым ерекшеліктеріне сай лексика, грамматикасын толық меңгеру үшін экономика саласындағы құжаттарды оқып үйрену қажет.

Әдебиеттер

- 1 Васильева М.А. (2013) Официально-деловой стиль китайского языка. – М.: КАРО.
- 2 Гураль С.К., Тихонова Е.В. (2013) Организация процесса обучения устному последовательному переводу в свете синергетической теории: Язык и культура.
- 3 Комиссаров В.Н. (1990) Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высш. шк.
- 4 Қазыбек Г.Қ. (2004) Аударматануға кіріспе. – Алматы: Қазақ университеті.
- 5 Сәмитұлы Ж. (2005) Аударма теориясы және практикасы. – Алматы: Қазақ университеті.
- 6 Сысоев П.В. (2013). Направления и перспективы информатизации языкового образования: Высшее образование в России.
- 7 Сысоев П.В. (2013) Вики-технология в обучении иностранному языку: Язык и культура.
- 8 Сысоев П.В. (2014) Подкасты в обучении иностранному языку: Язык и культура.
- 9 Тарақов Ә. (2007) Аударма әлемі. – Алматы: Қазақ университеті.
- 10 Щичко В.Ф. (2004) Китайский язык. Теория и практика перевода: учеб. пособие. – М.: Восток-Запад.
- 11 Щичко В.Ф., Яковлев Г.Ю. (2012) Китайский язык. Полный курс перевода: учеб. – М.: Восточная книга.
- 12 中国新闻网. 博鳌亚洲论坛开幕式习近平发表主旨演讲(全文). 中国新闻, 2015. URL: <http://world.people.com.cn/n/2015/0328/c157278-26764252.html>
- 13 URL: <https://massaget.kz/forum/viewtopic.php?f=233&t=61200>

References

- 1 Vasil'eva M.A. (2013) Oficial'no-delovoi stil' kitaiskogo yazyka. M.:KARO [Official-business style of the Chinese language].
- 2 Gural' S.K., Tihonova E.V. (2013) Organizaciya processa obucheniya ustnomu posledovatel'nomu perevodu v svete synergeticheskoj teorii: Yazyk I kul'tura [The organization process of learning oral consecutive interpretation in the sphere of synergetic theory]

- 3 Komissarov V.N.(1990). Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty). M.: Vysshaya shkola. [The theory of translation (linguistic aspects). M.: High School].
- 4 Kazybek G.K.(2004) Audarmatanuga kirispe. Almaty: Qazaq Universiteti [The introduction to the translation. Almaty: Kazakh University].
- 5 Samituly Zh.(2005) Audarma teoriasy zhane praktikasy. – Almaty: Qazaq Universiteti [The translation theory and practice. Almaty: Kazakh University].
- 6 Sysoyev P.V. (2013) Napravleniya i perspektivi informatizatsii yazykovogo obrazovaniya// Viss'ee obrazovanie v Rossii [The direction and prospect of the language education information].
- 7 Sysoyev P.V. (2013) Vicky-technologiya v obuchenii inostrannomu yaziku// Yazyk i kul'tura [Vicky-technology in the learning of foreign language].
- 8 Sysoyev P.V. (2014) Podkasty v obuchenii inostrannomu yaziku// Yazyk i kul'tura [The podcasts in the learning of foreign language].
- 9 Tarakov A. (2007) Audarma alemi.-Almaty alemi.-Almaty: Qazaq Universiteti [The world of translation Almaty: Kazakh University].
- 10 Schichko V.F.(2004) Kitayskii yazyk. Teoriya i praktika perevoda: ucheb.posobie. M.: Vostok-Zapad [The Chinese language. The translation theory and practice: manual. M.: East-West].
- 11 Schichko V.F., Yakovlev G.U.(2012) Kitaiskii yazyk. Polnyi kurs perevoda: ucheb. M.: Vostochnaya kniga [The Chinese language. The full course of translation: M.: East book].

Жумабаева А.А.

Р.Б. Сүлейменов атындағы шығыстану институты докторанты, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail: zhaigerm@gmail.com

ЕЖЕЛГІ ТҮРІК ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ «МАХАББАТ» КОНЦЕПТІСІ

Ежелгі түріктердің мифтеріндегі «махаббат» концептісі. Мақалада ежелгі мифтердегі махаббат мәселесі әлемдік мифологиядағы бейнелермен салыстырыла қаралады. Түркі жұртының дүниетанымындағы тарихында махаббат мәселесі қарастырылды. Автор грек, қытай және түрік мифтеріндегі ұқсас сюжеттерді саралауға тырысқан. Түркі жұртының ой-толғамдар тарихында махаббат концептісі, өмірлік-философиялық призмадан қарауға болатындай мәнді құбылыс. Сондықтан махаббат концептісін ой-толғамдық объект бола отырып, практикалық мағыналы деңгейлермен тоғысады. Сонымен қатар, ежелгі әдебиетте кездесетін Тәңір-әке мен Ұмай-ана махаббаттан тысқары, өз мәселесіне, болмысына ғана алаңдаулы, дегенмен бұны ер адамдық және әйелдік бастамалар деп тануымызға болатын ұлы жобалар.

Түйін сөздер: махаббат, концепт, ой-толғам, сенім, Ұмай, Тәңір.

Zhumabayeva A.A.

PhD, R.B. Suleimenov institute of oriental studies, Kazakhstan, Almaty
e-mail: zhaigerm@gmail.com

The concept of “love” in the ancient Turkish world

The article deals with the concept of “love” in the myths of ancient Turks. Love in ancient myths is compared with its manifestations and in world mythology. In the history of the Turkic people, love is mentioned. The author tried to distinguish such stories from Greek, Chinese and Turkish myths. In the history of the Turkic people, the concept of love is a significant phenomenon that can be seen from the life philosophical prism. Therefore the concept of love unites practical semantic levels as an object of thinking. Moreover, Tengri, as the supreme deity and Umai An, are represented as the beginning of men and women. Which in mythology are as concerned about love as their creations. This indicates the importance of this feeling in the culture of the ancient Turks.

Key words: love, concept, thoughts, faith, Umay, Tanir.

Жумабаева А.А.

Докторант, Институт востоковедения имени Р.Б. Сулейменова,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: zhaigerm@gmail.com

Понятие «любовь» в древнетюркском мире

В статье рассматривается понятие «любовь» в мифах древних тюрков. Любовь в древних мифах сравнивается с ее проявлениями и в мировой мифологии. Автор пытался отличить подобные истории от греческих, китайских и турецких мифов. В истории тюркского народа понятие любви является значительным явлением, которое можно увидеть из жизненной философской призмы. Поэтому понятие любви объединяет практические смысловые уровни как объект мышления. Более того, Тенгри как высшее божество и Умай ана представлены как начало мужчин и женщин, которые в мифологии так же озабочены любовью, как и их творения. Что указывает на значимость данного чувства в культуре древних тюрков.

Ключевые слова: любовь, концепция, мысли, вера, Умай, Таныр.

Адам баласының ең қымбат қазынасы ақыл мен сана-сезім екені баршаға мәлім. Сол сана-сезімнің ішіндегі ең нәзік те құдыреттісі – махаббат сезімі. Әлем әдебиетіндегі ең шоқтығы биік шығармалар шыңы да осы ғашықтыққа арналған қымбат қазыналар. Ғашықтық сезім адам баласымен бірге жасап келеді, жасай береді де. Өйткені, екі адамның, яғни, жігіт пен қыздың арасындағы ғашықтық пен адал сүйіспеншілік қатынас бүкіл адамзат болмысының алтын діңгегі. Адам ата мен Хауа анадан бастап келе жатқан махаббат атты құдыретті күшке ешкім ұстаздық ете алмаса керек.

Бұл қасиетті сезімді көне заманда әр халық өздерінің ұғымына, дініне, дәуіріне сәйкес әр түрлі түсінген сияқты. Махаббат бүкіл әлемді ұйымдастырып тұрған бастапқы күш. Мәселен, ертедегі грек, Рим қолжазбаларында махаббат құдайлар кейпінде көрсетіліп, дүниенің бар кілті солардың қолында деп дәлелденеді.

Түркі жұртының дүниетанымындағы махаббат концептісі көркем шығарманың ғана нышаны емес, дүниетаным, дін, философия, эстетика салаларының өзекті мәселелері, бастау алатын кәусар бұлақ саналды. Түркі мұсылман теологиясында, діни әдебиетте, сондай-ақ шығыс поэзиясында да басты тақырып махаббат болды, көптеген өмір, болмыс құндылықтары, өмір мәні мәселелердің шешуін табар түйіні осы – махаббат категориясы еді.

Махаббат – философиялық категория қызметін атқарады. Бұл бойынша махаббат – ғаламның, адамзат жаралуының теологиялық себебі, оның рухани жетілуінің, эстетикалық ләззаттануының, этикалық ғибраттануының негізі. Махаббат – әрбір адамды бейтарап қалдырмайтын, адам өмірінің мәні мен маңызы, сырлы әлемі. Сондықтан махаббат жайлы әрбір адамның жеке көзқарасы, өзіндік ой-пікірі, түсінігі болуы және оның әр алуан болуы заңдылық. Махаббат әрбір адамның әлемдегі, қоғамдағы, отбасындағы өзінің орнын белгілеуге, өзін-өзі, ақиқатты, жаратылыстың сырын тануға мүмкіндік беретін маңызды таным-түйсігі. Сол себептен махаббаттың сипаты да түрліше. Мысалы, адам мен Құдай, ер мен әйел, ұстаз бен шәкірт, ата-ана мен бала, туыс арасындағы махаббат. Махаббаттың қай түрі болсын адамды ізгілікке, мейірімділікке, адалдыққа тәрбиелейді. Адамдардың басым көпшілігін толғандыратын да, көптеген шығармаларға өзек тақырып та – махаббат.

Қазақтың ғашықтық жырлары, лиро-эпикалық дастандары ғасырлар бойы ауыздан

ауызға тарап, халықтың рухани қазынасының ең інжу-маржандары санатында сақталып келді. Негізі Шығыстан келген Ләйлі-Мәжнүн, Жүсіп-Зылиқа тәрізді хиссалармен бірге өзіміздің төл топырағымызда туындаған «Қозы Көрпеш – Баян сұлу», «Қыз Жібек» сияқты елдің өз тұрмысына, өз сана-сезімімізге етене жақын дастандар да халық жадында мықтап орнықты. Сонымен қатар, сопылық мазмұнындағы дастандар мен хикметтерді қалам ұстап жазған философ-идеалист зікір айтып, Аллаға мадақ айтқан Қожа Ахмед Яссауидің, Ж. Баласағұнның, Ахмед Йүгінекидің, Махмуд Қашқаридің шығармаларын кездестіреміз. Бұл дәстүрдің жазба әдебиетімізде жоғары деңгейде көркемдік пен жалғастық тапқаны белгілі.

Көне түркі дәуірден желі тартып мифологияларда оқиға негізі болған махаббат тақырыбы, ғашықтық сарын, оның эстетикалық әсерін, тәрбиелік мәнін, жан толқытар, көңілді бауарар тылсым қасиетін ғылыми саралау бүгінгі күндегі кезек күттірмес мәселе деп білеміз.

«Махаббат» концептісі барлық мәдениеттер үшін өзекті болып табылады, себебі ол кез келген мәдениет пен этностағы тұлғаның эмоцияларымен байланысты болады, яғни аталған халықтың әлемінің мәдени бейнесі туралы түсінік береді. Бүгінгі күні, махаббаттың алатын орны мен мәні ерекше.

Махаббат – мәдениеттің тіректі концептілерінің бірі болып есептеледі. Негізгі эмоционалды концептілердің бірі ретінде қарастырылады. Махаббат – адамның өзіне, армандарына, идеяларына, қоршаған әлемнің заттары мен құбылыстарына, Құдайға деген сезімдерін, адамға адал сезімдерін жеке басынан өткізуді қамтиды.

Махаббатты былай түсіндіру, өзінің құрамына оның барлық түрлерін қамтиды. Мысалы: өмірге, әйелге немесе ер адамға, балаларға, ата-аналарға, өзіне, ақшаға, атақ-даңққа, билікке, өнерге, ғылымға, Отанға, Құдайға және т.б., яғни бірнәрсеге терең сезіммен қарау, ыстық жүрек қалауының сезімі, ішкі ұмтылыс, бейімділік, бірнәрсеге талпыну.

Концептінің мәдени категориясына ар, ұят, махаббат, жан, тән, ерлік, мәрттік, кеңшілдік т.б. концептілерді жатқызуға болады. Аталған концептілер бір-бірімен байланыса келе концептілік өрісті құрайды. Концептілік өріске «махаббат» лексемасы бар образды сөз оралымдарына қатысты тірек ұғымдар аталған мәдени концептілердің бірден-бір элементі ретінде танылады. Бір ғана «махаббат» концептісі арқылы бүтін бір этностың өзіне тән, өзге ұлттардан ерекше болмыс бі-

тімін аңғаруға болады. Түркі халқы «махаббат» деген инсандық қасиетті ең жоғарғы адамдық қасиеттерге жатқызады. «Махаббат» концептісі адамның азаматтық және рухани қасиетін сақтау арқылы сүйіспеншілік, ғышықтық, тектілік, әсемдік, адамгершілік, дегдарлық, мәрттік, т.б. әлеуметтік мәнділігі жоғары логикалық модельді білдіретін концепт жасауға құрылымдық элемент ретінде қатысады (Ғабитов, 2003:45).

Тілдің когнитивтік кеңістігінде «махаббат» концептісі әр түрлі тілдік бірліктер арқылы беріледі. Солардың ішінде осы концептіні көріністеуде түркі жазба ескерткіштеріндегі алатын орны ерекше, себебі олар махаббаттың әр түрлі қыры мен сырын сипаттауда қолданылады. Адамның әр қилы махаббат сезімін негізге ала отырып, түркі ескерткіштерді танымдық-прагматикалық тұрғыдан талданады.

Түркілік діни дүниетанымдардың бірі – өмір мен тіршіліктің мағынасы жәннатта өмір сүру, осындай ойлау мен «махаббат» концептісін талқылаудағы, оның құрылымын ашудағы, махаббат ұғымын сараптаудағы сүйіспеншілік ой-толғамдарға жүгіне отырып, махаббат процесінің тарихи-генетикалық бастауларын ұсына отырып, «махаббаттың ашылуы», «махаббаттың бастауы», «махаббатқа дейінгілер», «алғымахаббат» және т.б. түсініктердің мәнін ұғынған сыңайлымыз. Яғни, түркі дүниетанымында махаббат концептісі «басталуының» өзі аса маңызды қоғамдық-тарихи, мәдени-әлеуметтік сипат алатын, өмірлік тәжірибе сынағынан өткізілетін, өткеннің идеалдарын бүгін мен ертеңге арнайтындай тарихи жадыда сақтайтын, менталитет бойына жалғастырады (Токсанбаева, 2009: 65).

Өмірдің өзінен көшірілген ауызша мұраларда да махаббат тұрмысмәнділік сипатқа ие екендігін көруімізге болады. Себебі түркі шығармаларының дүниетанымы қашанда алдымен сезім толқулары мен ынтызарлықтарын бейнелейтін түрі. Осы махаббаттық дүниетанымның заңды жалғасы түркілік дәуірдегі сүйіспеншілік философиясына айналатыны сөзсіз.

Түркі жазба тарихындағы көркем туындылардың бәрі де өзінің түп төркіні халық ауыз әдебиетінен нәр алып, дәстүрлік жалғастық табады. Бүгінгі таңдағы биік сатыға көтерілген, әлем әдебиетінің алтын қорына қосылған іргелі туындылары бар түркі әдебиетіндегі алуан тақырыптар, сан түрлі сарындар, өлмес идеялар, өміршең мұраттардың қай-қайсысы да о баста ауыз әдебиетінде, оның ішінде мифтерден, поэзия, жыр, дастандар саласында көрініс тапқан,

дәстүрлік тұрғыдан бұрынғыдан жалғастық тауып, мол арна тартқан. Мифологиялық жазба әдебиетінде де ең жоғары өркендеу дәрежесіне жетіп, дүниежүзілік тарихи маңызға ие болған. Түркі дүниетанымындағы үлкен бір саласы болып табылатын мифтердегі суреттелетін ғашықтық сарыны – өзінше бір төбе. Бұл үлгілердің эстетикалық сипаты мол болып отырған, онда әсемдік ойдан жырақ сұлулықтан тыс дүние жоқ. Бұлар халықтық ой сананың туындысы ретінде үнемі эстетикалық оймен терең астасып жататын танымдық мәні.

Миф бойынша түрік дүниетанымындағы махаббат ұғымын зерделеу тарихи-философиялық ой таразысын дәуірлер тұрғысынан сараптап алуды қажет етеді. Себебі көптүрлі ғылыми-философиялық сала таралымдарының тамырларының бірі осы мифтерден бастау алады. Көне түрік махаббатты терең эмоциямен, өміршеңдігімен сүйенілген толғаныстармен, түйсінген. Бұнда адам мен әлемді байланыстыратын: олардың үйлесімділігі, адамды ғарыштың шағын қайталанған үлгісі деп ұғынатын ғарыштық түсінік, адам мен әлемнің генетикалық-туыстық байланысы тұлғаның әлемдегі орнын айқындайтын идеяларын парасаттылықпен ашу – түріктің дүниетанымындағы махаббат концептісін сараптаудың бастапқы ой түрткісі екендігі даусыз.

Көне дәуір түрік ғарыштық мифтердің бірінде махаббат концептісі мынадай: «Үркер» аталатын шоғыр жұлдыздың қызын «Жетіқарақшы» аталатын шоғыр жұлдыздар қоршай аңдып, олардан қашқан Үркер аспан бойында жылжып қашып жүреді-мыс. «Шолпан» да қыз. Ол да қашып жүріп, жылына бір рет Айдың бауырына паналайды. Шолпанның сенімді сақ күзетшісі – Темірқазық». Ғасырлар бойғы сақталып халық жадында бұлжымастан орын тепкен осы мифтік картинаны образдар мен символдарды ашу бойынша зерделесек, бұның логикалық мәні – махаббат сәтсіздігінің алдын-алудың, сәттілікке дайындалудың, өзінің өміршеңдігінің мәңгілік картинасын беретін этикалық-ғибраттық ереже тәріздес. Мәселен, өзінің қол жеткізілмейтіндік асқақтығы арқылы сақталады. «Үркер-Қыз» мәңгілік шынайы махаббатқа ғана дайын, өзін-өзі табиғи-әлеуметтік түрде ашудың сәтін күтуде. Өз рухын сақтау әрекетінде символдық түрде ғарыштық кеңістіктегі қозғалысы арқылы – психологиялық-рухани кеңістіктегі адами кейіптердегілерді елестетіп ескертеді. Бұл Аспан әлемінің мәңгілік тұрақтылығына сүйенген аналогия. Себебі, мәңгі бар болатын, бұл-

жымай сақталатын жоғарғы әлем және ондағы процестер мызғымастықтың жердегі адам үшін кепілі болып табылады. Ал «Жетіқарақшы» сәтсіздік пен нәтижесіздіктің мүмкіндігін беретін символ, «қарақшы-адамдардың» прототипі, арғы образдары.

Ежелгі түрік сахарасындағы ізгілік пен зұлымдық дилеммасына сүйенген зорастризмдік түсінік жағымдылық пен жағымсыздық қасиеттерін де осы ғарыштық мифтер арқылы махаббат концептісінде ұсынып өткен. Мысалы: жоғарыда айтылғандай, «Шолпанның сенімді сақ күзетшісі – Темірқазық» болса, «Шолпан» үшін сенімділік, еркіндік орнап, тандау ашылады. Бұнда өзін-өзі толық дәрежесінде ашу үшін шарт жасалады – ол ситуация да жерлік-тұрмыстық үшін реалды мүмкіндік. Бұл жерде «Үркер» мен Шолпан бір ұғым, жалпылық жобалар (Токсанбаева, 2009: 102).

Яғни, ізгілік пен зұлымдық қайшылығы іске асқан түрінде емес, мүмкіндік түрінде ұсынылады. Болмыспен бетпе-бет кездесуге, «шекаралық жағдайға» дайындайды. – «Үркер» мен «Шолпан» кейпіндегі түрік қыздарының тұрмыс пен әлеуметтік болмыс қайшылығындағы кездесуі мүмкін оқиғаларды ескертеді. Демек, мәселен көне грециядағы мифтерде «қыздардың панасы» – Хаос болса, қазақ дүниетанымында – «Шолпан» жұлдызы және оның қозғалысы жерлік адамдарды сақтандыратын, ескерту арқылы қамқорлайтын әлемдік мәңгілік сарын болып табылады. Яғни, өзін ғарышқа орналастыру мен ғарыштан өзін танудың ғарыштық дүниетанымы махаббат мәселесіне осылай ойысады деп тұжырымдауымызға болады (Токсанбаева, 2009). Осы ғарыштағы «Шолпанның» тағдыры жердегі Шолпанның өмірі екендігін үнемі ескеріп отыру қажет екендігін ұсынған.

Мұндай мифтік таным-түйсіктің бастауы батыстық ой оралымы бойынша – ойлаудағы жан азабының жеңілденуі мызғымас сенімділіктің көзі Көк Тәңірлік аспан әлеміне «алаңдау» мен аспан алдындағы дәрменсіздігін сезінуі: Себебі танымдық дәстүрі бойынша жердегі сәтсіз махаббат шарттары, қыз тағдыры мен оның үрейі сияқты өмірбаяндық оқиғаларды нақты тұлғаның болмысын аңыз түрінде жеткізу, оны аспан денелері қозғалысынан салыстырып таба білу – күйзелген сана мен психология үшін жеңілденетін, мәселе шешілетіндей болатын ой-пікірлерді тудырады.

Егер шығыстық түркілік ойы бойынша талдасак, «Әлем мен адамның», өзі және әлемнің бетпе-бет екендігін сезінуінің, оған деген эмоционалды қатынасындағы махаббат концеп-

тісін ашуға тырысуы, келер ұрпаққа бағытталған түркі жұртының бақилық өсиеттері. Бұл әлеммен тікелей байланыс, әлдебір дәнекер немесе жолдау түрінде емес, тура көшіру бойынша жүзеге асырылғандығы арқылы анықталады. Ал өзінің көңіл-сезімін әлемге әйгілеу мен көкке «шағымдану» – оған деген эмоционалды қатынасты көрсетеді. Осы құбылыстардың нәтижесі жас ұрпақтар үшін үлгі алатындай маңызды болып табылады, сүйіспеншілік мәселесіндегі практикалық қажеттілік ретінде тұжырымдалады.

Халқымыздың көнеден жалғасқан діни сенімдерінің бірі – Тәңіршілік, яғни көкке табыну мен оның жұбы болып есептелетін Жерді құрмет тұту Ұмай анаға сыйынудың да махаббаттық солғын дүниетанымы екендігін аңғаруға болады. Осы түріктерінің ежелгі дүниетанымындағы көне мифологиядағы махаббат концептісінде «Аспан мен жердің» жұбы да дәстүрлі әлемдік классикадағы ой иірімдеріне сәйкес: «Құдай Ана жермен (кейде – теңізбен), (жұбы – аспанмен) ...» (Қасқабасов, 2008) делінсе немесе қытайлық философиядағы Инь мен Ян субстанциясы бойынша құрылған әйелдік-ерлік бастамалар, олардың өзара әрекеттесуі, одан туындайтын әлемдік процестер – махаббаттық қарама-қарсы құрылымдарды меңзейді. Себебі әлемдік зерттеушілер оны былай тұжырымдайды: «Жұптардың өзара әрекеті шынайылықты даостық елестетудің негізгі тақырыбы болғаны таң қалдырмайды. Инь-Ян дуалистік концепциясы ерлік және әйелдік бастамалардың әрекеттесуін қамтамасыз ететін энергияны бейнеледі» (Қасқабасов, 2008). Сондықтан Көк Тәңірі – ер адамдық, әкелік сипатта, Ұмай ана – жерлік, әйелдік сипаттағы, Табиғат – ана, Жер – ана сәйкестендірулері бойынша. Кейіннен бұндай түсініктер: «Жоғарыда Көк Тәңірі, Төменде Қара Жер» түсінігінен «Көк Тәңірі – Ұмай ана» рухани мәдениетке өткен. Бірақ бұл байырғы дүниетанымда Аспан мен Жердің сакральды некесі, Инь мен Ян тәрізді өзара әрекеттесу қатынастары айтылмайды, себебі Көк Тәңірі әкелік болғанмен аса антроморфты емес, жерлік қажеттіліктерді қажетсінбейді, ал Ұмай ана – адамзаттың әйел бейнелі арғы пана – анасы, Жердің рухы. Бұл көне Зорастризмдік түсініктерден бастау алатын сабақтастық тәрізді.

Бұнда Аспан билігі мен Жер билігі бәсекелес немесе Көк Тәңірі мен Ұмай ана қарама-қарсы бастама де емес, Аспанның тәңірісі – Жердің киесі болып тылсым ғажайып қатынасты береді, әрі екеуі органикалық бірлікті тұжырымдайды (Токсанбаева, 2009). Бұл тұтастықты Ұмай

Тәңірінің құрамдас бөлігі немесе Жердегі өкілі. Себебі Тәңірі тұтас Көк, яғни әлем, ал Жер әлемнің бөлшегі екендігі түсінікті. Ұмай мен Тәңірінің арасындағы сезімдік қатынас алғыдүниетаным, ойлауға дейінгі тылсымдық, сондықтан түркілік мифологиялық ойлау мен діни сенімдер бұл «жақтарды» персоналдандыру қажеттігін өзектендірмеген: ұмтылу, құмарлық, тілек процестері қарастырылмаған. Олар махаббаттың айқын екі жағы немесе арнайы қарсы қойылған адам кейіпті тұлға, сүйіспеншіліктің символдық субъектілері бола алмайды. Бұл да ежелгі түркі ұлағатының түп махаббат танымының даналық бастаулар. Рухтар мен құдайларды әрекеттестіре бейнелеу, адами құмарлықтарды оларға таңу халқымыздың архетипіне тән емес. Осыған байланысты көне Грециялық мифтерде әйел мен ер құдайлардың адамша қатынастары олардың Рухтық-құдайлық деңгейлерін шығыстық менталитет бойынша көтере қоймайды. Түркілік осы жұпты адамдандыруға жақындату, адамдық белгілерді оларға таңу логикасы халқымыздың дүниетанымына сәйкес емес екендігін түсінеміз.

Сонымен қатар, Тәңір-әке мен Ұмай-ана махаббаттан тысқары, өз мәселесіне, болмысына ғана алаңдаулы, дегенмен бұны ер адамдық және әйелдік бастамалар деп тануымызға болатын ұлы жобалар.

Түркі дүниетанымында махаббат концептісі көркем шығарманың ғана нышаны емес, дүниетаным, дін, философия, эстетика салаларының өзекті мәселелері бастау алатын кәусәр бұлақ саналды. Түркі дүниетанымында, діни әдебиетте, сондай-ақ шығыс поэзиясында да басты тақырып махаббат болды, көптеген өмір, болмыс құндылықтары, өмір мәні мәселелердің шешуін табар түйіні осы махаббат категориясы еді.

Көркем шығармаларда адам бейнесі, оның әр түрлі мінез-сипаты мен көңіл-күйінің суреттелуі әр дәуірде өз ерекшеліктерімен көрініп отырған. Соның ішінде тамырын үзбей қазірге дейін жырланып келе жатқаны – «махаббат» тақырыбы. Оның мифтік, фольклор

мұраларынан бастап, бүгінге дейінгі көлемді өміршеңдігін көрсетеді. Біздің талдауға өзек еткен көркем туындыларымыз да осы «махаббат» сезімінің арқауының әлі де жалғаса беретінін дәлелдейді.

Түркілердің мифтік, діни дүниетанымдарын, түркілік кезеңдегі рухани ой-пікірдің дамуын, түркі дүниетанымдығын – осы махаббаттық дүниетаным ретінде пайымдау басшылыққа алынды. Ежелгі ұлттық дүниетаным бойынша – тәңіршілдік: Көкке табыну, Ұмай анаға бас ию; жерді құрмет тұту, одан кейінгі шаманизмдік әлемді түйсіну, зорастризмдік тұжырымдамалар арқылы сүйіспеншіліктің символдық-ишаралық тұспалдарының мағынасын ашып көрсеттік. Яғни, алғашқы мифтегі өзін Аспанға ұсынған Жердегі сүйіспеншіліктің алғы дәстүрлерін бағамдай келе, Шолпан мен Үркерге таңылған сезімдік қатынастарының нышандары ашылып, Күн мен Айға қатысты мифтік сюжеттер мен мифтік картиналардың көріністерінің логикалық-мағыналық мәнін түсіндік. Көк Тәңірі мен Ұмай ана жұптасудың алғашқы көмескіленген ер мен әйел бейнесіндегі тұтастығын махаббаттық тұрғысы.

Қорыта айтқанда, махаббат туралы аңыздар мен мифтер ежелден бастау алады. Көне замандағы түрік мифологиясында әйелдерді жеп, демеп жүретін аналар символдық бейнеге көтерілген, олар өмір сыйлаушы, әрі ошақтың киесі ретінде әспеттеледі. Сонымен қатар, Тәңірге сыйыну, сүйіспеншілігі қалыптасқанын білеміз. Түркілік дүниетанымында нақтылық пен реалдылыққа, тұрмыс-мәнділік пен ғұмыр кешудің негізгі мағынасына айналған махаббаттың шынайы болмысы. Бұндағы – махаббатқа адалдық пен серт, өзін-өзі ашу мен таңу және өзін әлемге әйгілейтін махаббаттық сезімді таңу. Сонымен қатар, түркілік рухтың махаббат рухында қалай көрініс беретініне аса мән беріп, осы жерден ғашықтық пен сезімділіктің ең биік асқақ құндылықтылық жүйесін таныдық. Демек, махаббаттық дүниетанымның әрбір сәтін тарихи-әлеуметтік, мәдени-философиялық түрде құрылған рухани кеңістік көздері арқылы дәлелдеуге қадам жасадық.

Әдебиеттер

1. Ғабитов Т. Мәдениеттану. – Алматы: «Қаржы-қаражат», 2003. – 408 б.
2. Токсанбаева Г. Қазақ дүниетанымындағы махаббат феномені. – Атырау, 2009.
3. Қасқабасов С. Елзерде: әр жылғы зерттеулер. – Алматы: Жібек жолы, 2008. – 504 б.
4. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 1-том. А-Ә. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» бас редакциясы, 1998.

- 5 Мифы древней Индии. – Москва: Наука, 1975. – 238 с.
- 6 Жанайдаров О. Ежелгі қазақ мифтері. – Алматы: «Аруна» баспасы, 2008. – 256 б.

References

- 1 Gabitov T. Madiniettanu. – Almaty: Karji-karajat, 2003. – 408 b.
- 2 Toksanbayeva G. Kazak duniетanimindagi mahabbat fenomeni. Atyrau, 2009
- 3 Kaskabasov S. Elzerde: ar jilgi zerteuler. – Almaty: Zhibek zholy, 2008. – 504 b.
- 4 Kazakhstan. Ulttik enciklopediya. 1-tom. A-Z. – Almaty: “Kazak enciklopediyasinin” bas redakciyasi, 1998.
- 5 Mifi drevney Indii. – Moskva: Nauka, 1975. – 238 s.
- 6 Zhanaydarov O. Ezhelgi Kazak mifteri. – Almaty: “Aruna” baspasi, 2008. – 256 b.

Zhussupova S.

Master Degree student of Al-Farabi Kazakh National University,
the Faculty of Oriental Studies, Kazakhstan, Almaty, e-mail: sata_94@bk.ru

THE OVERVIEW ON THE WORKS PUBLISHED BY MUNSHI NAVAL KISHORE'S PUBLISHING HOUSE IN THE NATIONAL LIBRARY IN ALMATY

In the article I am going to make the review on the works published by Munshi Naval Kishore's publishing house in Persian who was a popular publisher, writer and printer founded the popular publishing house named 'Newal Kishore Press and Book Depot' in Laknow, India. Thanks to them, more than 5,000 works in Urdu, Hindi, the Arab and Persian languages have been published. The purpose of this research consists of making the analysis of the publications printed under Munshi Naval Kishore's management, which have reached the territory of Kazakhstan since the 19th and remained in National library of Almaty by today. Namely, I would like to investigate the present condition of these books, how they have remained up to this moment, how their pages, covers, font and registration do look. Besides, I want to show what role except the religious and Sufi works which had a powerful popularity that period anyway, was played by the literature fiction works in the territory of Kazakhstan and how much they were demanded at that time which reflects a practical importance. On the basis of the conducted research, the author comes to light as in all this process the leading role was played by the founder of this publishing house – Munshi Naval Kishore, thanks to whom not only India, but also the whole world was able to get acquainted with the great Persian poets and their works which has made a huge contribution to the development and spiritual education of our country. Within the research, the theoretical method of research and analysis have been applied.

Key words: Publishing house, Munshi Naval Kishore, overview, Indian, printing, publishing, Persian.

Жусупова С.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, шығыстану факультеті
1 курс магистранты, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: sata_94@bk.ru

Алматы қаласының ұлттық кітапханасындағы Мунши Навал Кишордың баспасымен жарияланған еңбектеріне шолу

Берілген мақалада парсы тілінде жазылған еңбектерге шолу жасалған. Бұл еңбектер Мунши Навал Кишор баспасында жарияланған. Мунши Навал – танымал публицист, аудармашы, жазушы және Үндістанның қаласы Лакноуда әлемге әйгілі «Newal Kishore Press and Book Depot» баспа үйінің негізін қалаған. Аталмыш баспа үйінде урду, хинди, араб және парсы тілдерінде 5.000-нан астам еңбектер жарияланған. Жұмыстың мақсаты – Мунши Навалдың басқаруымен 19-ғасырларда жарияланып, Қазақстан шекараларына дейін жетіп, күнімізге дейін Алматы қаласының Ұлттық кітапханасында сақталған еңбектеріне талдау жасау. Нақтылай айтқанда, осы кітаптардың қазіргі халін, қалай сақталғанын, беттерінің қалай безендірілгенін зерттегім келеді. Сонымен қатар, ықпалы болған діни және сопылық шығармалардан тыс көркем шығармалардың Қазақстан аумағына қандай ықпалының болғанын және еліміз үшін қандай рөл ойнағанын көрсеткім келеді. Бұл талдау арқылы парсы тілінде жазылған шығармаларды жариялап, тек Үндістанға емес, бүкіл әлемге, соның ішінде Қазақстанға да парсы ақындары мен олардың шығармашылығымен танытқан Мунши Навал Кишордың орны бөлек екені анықталады. Зерттеу барысында теориялық әдіс және анализ (саралау) қолданды.

Түйін сөздер: баспа үйі, Мунши Навал Кишор, шолу, үнді, баспа, жариялау, парсы.

Жусупова С.

магистрантка 1 курса Казахского национального университета им. аль-Фараби,
факультета востоковедения, Казахстан, г. Алматы, e-mail: sata_94@bk.ru

Обзор работ, опубликованных издательством Мунши Наваля Кишора, в Национальной библиотеке г. Алматы

В данной статье сделан обзор на произведения, написанные на персидском языке и опубликованные издательством Мунши Наваля Кишора, являвшимся популярным

публицистом, переводчиком и писателем и основавшим популярный издательский дом 'Newal Kishore Press and Book Depot' в Лакноу, Индия, которые в свою очередь опубликовали более чем 5,000 работ на урду, хинди, арабском и персидском языках. Цель данного исследования – произвести анализ публикаций, изданных под его руководством в тот период, дошедших до Казахстана и еще с 19 века и по сей день сохранившихся в Национальной библиотеке г. Алматы. А именно я хочу изучить нынешнее состояние этих книг, в каком виде они сохранились по сию пору, как выглядят их страницы, обложки, шрифт и оформление. Помимо этого, мне хотелось бы показать, какую роль помимо религиозных и суфийских произведений, имевших само собой весомую популярность в те времена, играли именно художественные произведения на территории Казахстана и насколько они были востребованы в то время, что отражает практическую значимость для нашей страны. На основе проведенного исследования автором выявляется, как во всем этом процессе ведущую роль сыграл основатель этого издательства – Мунши Навал Кишор, благодаря которому не только Индия, но и весь мир смогли познакомиться с великими персидскими поэтами и их произведениями, что внесло огромный вклад в развитие и духовное просвещение и нашей страны. В ходе исследования были применены теоретический метод исследования и анализ.

Ключевые слова: Издательский дом, Мунши Навал Кишор, обзор, индийский, издательство, публикация, персидский.

Introduction

Munshi Naval Kishore is a great printer, publisher and writer, who based and founded the 'Newal Kishore Press and Book Depot' at [Lucknow](#) and published more than 5,000 titles in Urdu, Arabic, Persian and Hindi. Another aspect of this great man's personality that seems even odder is that despite being a Hindu, Munshi Naval Kishore took a special interest and special care in the printing and publishing of the Holy Quran and Hadith (Illinois university, 1993: 14).

The printing and publishing for Munshi Naval Kishore were the long-cherished dreams. He knew that thousands of rare Indian, Persian and Arabic manuscripts had been taken hold off by the British and many of them ended up at the European libraries but still hundreds of them were there and he feared that if not taken care of they would be ruined. He began buying the manuscripts and asked scholars to edit them. It did not only preserved hundreds of rare texts, but also opened opportunities for the scholars who had been rendered jobless after the fall of Oudh (Avadh) (Illinois university, 1993: 18).

Through his sole efforts, hundreds of such rare books and manuscripts were able to see light of the day that eventually played a great role in joining the dots of literary history. He has procured some extremely rare manuscripts of Sanskrit and published them. His contribution for the promotion of Persian literature and language is unforgettable

as he did not only got hundreds of Persian books published, but also got a large number of the scientific and academic books translated into Hindi and published them at a time when there was not much Hindi able to boast of.

In the article, I am going to provide the overview on the works written in Persian language and published in the books by Munshi Naval Kishore's publishing house which were popular in the territory of Kazakhstan since the 19th century and have remained in the National library in Almaty.

Materials and Methods

Thus, I want to carry out the analysis of their publication from that time and their current condition as they have remained up to this moment. Particularly, how their pages, covers, handwriting, font and appearance do look today, that is every need of the simple reader foreseen by Munshi Naval Kishore. Additionally, I would like to show a role of the literature works besides religious and Sufi ones in the territory of Kazakhstan and how popular and demanded they were at that time. And I also try to present how significant the leading role in all this process was played by the founder of this publishing house - Munshi Naval Kishore.

Results and Discussion

Nowadays, it should call Munshi Naval Kishore as a very good businessman because in the 19th century precisely he has been able to foresee and estimate all readers' needs of not only that

time, but also of the future generation (Orient Blackswan, 2009: 45). He has been able to expect and predict all the compatriots' willing and at the same time the outside public's demand in advance. He has become successful in the publication of a huge number of books because he had preferred his books would be republished from year to year. He has clearly understood that the people should and need finally to wake up from ignorance and begin to develop themselves. Otherwise they were expected to be break own backs because only ignorance generates all troubles of the world. He has aspired to level up people's potential, thereby bringing the development to the world in general.

So, his purpose was the improvement of living level of his nation and all mankind consequently. For realizing this goal, Munshi Naval Kishore created the publishing house which has become the most successful one among other lithographic publishing houses in the territory of Central Asia. Initially he has understood that it is necessary to start with the most useful literature works to untwist his idea and expand the audience more. And as one of the dominating languages of Central Asia at that time were Persian and Arabic, which were considered as the languages of religion, science and education, therefore he has actively been starting to promote the literature works in these two languages. So it was reasonable to begin with the sacred book of Islam – the Qoran and many works of the great Iranian poets, such as Firdausi, Saadi Shirazi, Nizami Ganjavi and many other ones.

Munshi Naval Kishore was a good analyst, so he clearly knew that for achieving a success, he should to create a very strong team which will help him to reach his purposes. Thus, he started especially to admire a lot of scholars and workers, hire the professional and high-educated calligraphers, story-tellers, copyists, writers and publicists in the publishing house. Thanks to them a large number of Persian books, many of them rare, were brought back to life. He also had in mind one fact: the manuscripts are a complex work which requires a huge inventory of efforts and time and they couldn't make the publication of books in several copies, therefore in this case a lithograph had the invaluable importance for that period.

Kazakhstan did not also become an exception in Munshi Naval Kishore's contribution to its development, though by indirectly way. So today practically 35 books published by him, have saved in the territory of Kazakhstan, most of which are

literary genre. In the National library of Almaty only 8 books of Munshi Naval Kishore's publishing house have remained, and I tried to analyze them in this report.

It is worth mentioning that these books were popular and demanded in the territory of Kazakhstan, and later the comments to them, also a result of the publishing house of Munshi Naval Kishore, became interesting to our readers in spite of the fact that Farsi wasn't a native and even more official language here. But the sharp relevance and later the active use of his published books in the territory of Kazakhstan prove that Kazakhs have been educated. And it becomes clear because one of the most popular Persian literary works such as "Shahnameh" and "Gulistan", and other Persian works were read in the original in each house and madrasa. And Munshi Naval Kishore, foreseeing all these nuances in the necessity of education and awareness of many such people outside his homeland, understood that his books should be republished every year.

Munshi Naval Kishore also perfectly knew and understood that the majority of these works written in the Middle Ages are hardly readable and furthermore clear to understand all the main subject. And the volume of the original work was also huge. Therefore, he together with the team tried to simplify and make the text adapted and comprehensible for the reader. So he reduced the size of originals texts, created comments to them and explained the main essence by more simplified language, thanks to which the audience was been informed with many literature works of great writers of the Middle Ages and the text of the Koran.

Munshi Naval Kishore has considered the needs in development not only of bulk, but also children's interests as well who are actually the future of every nation and its culture. So knowing tastes of the population layers, he didn't forget the age of the audience, especially school students. On this occasion, he has published a row of some kind of "allsorts" – the collections of literary works for school students where he has collected some fragments of the popular literary works which could be interesting to this age, and republished in the simplified language.

It would be wrong whether I do not to tell that Munshi Naval Kishore tried to keep and transfer the maximum quantity of the published books to the future. He carefully cared about the quality of

books, that's why he tried to publish them only with good stuff to leave an unforgettable mark for the future generation. Thus, many of books published by Munshi Naval Kishore, have saved till today, in spite of the hard time in the history of Kazakhstan, like the period in the Soviet Union.

Therefore, by having worked with the originals of the books published by Munshi Naval Kishore's publishing house, I have made the survey analysis of the following works:

1. قصه شاهزاده بهرام و ملکه گل اندام

The book was published two times: the first one - in 1902 in Lucknow, and the period of the edition of the second one is unknown, but in the same place (Lucknow, 1902).

The first book consists of 146 pages, another one – only 48, because is brought in the more simplified language in comparison with the first one.

They are just those two books "allsorts" where a number of fairy tales of the "The tales of Shahzada Bakhram and Gulandam" is collected which have actively extended to the territories of the countries in the East.

The work of readers is noticeable in the first book: some notes are adduced on the pages, the translations of some words and strokes are given in the fields. It means that this book had actively popularity.

Both of books are issued very accurately: the accurate font is observed, the clear split of lines is noticeable between the entries of the poem. The main poem is framed that proves the high level of a lithograph which has already reached the professionalism by its designers.

The pages are designated on the basis of modern books: in a corner of each page the name of the book from above is specified. The name of each chapter is separated from the main poem, also issued in the separate page with patterns, lines and flowers.

The new paragraph in each book is beautifully decorated with the ornaments. They indicate that the authors have considered the esthetic needs of the readers.

Each chapter is numbered anew.

The second book differs from the first one by the fact of the lack of three fairy tales in it: "Adilhan and three dervishes", "Cat and mouse" and "Dilda and Mukhtar's fairy tale"; while the first book consists of 49 fairy tales.

2. شیخ نظامی گنجوی – مخزن اسرار

The book was published in 1872 in Kanpur, and it is not specified by whom it was issued (Kanpur, 1872).

It contains 212 pages. The work is provided with comments, the poem is framed in the columns, and the comments are specified around a frame according to all page.

Accuracy in the appearance is noticeable: the font is given by the increased Indian nastaliq, followed by accurate lines and contours, the numbering of comments is also given. Pages aren't designated.

At the beginning of the book the work is followed by a greeting with the name of God and prayerful words from above.

Beautiful peculiar composition is visible, which also means that the author had the good imagination for satisfying the esthetic needs of the reader.

3. محمد مجد الدین خوافی – خارستان

The book was published in 1897 in Kanpur, and it is not specified by whom it was issued (Kanpur, 1897).

It contains 210 pages. The main poem is framed in the columns. The careful appearance is visible: the font is given by the increased Indian nastaliq and followed by a separate table of contents. The name of each chapter is also provided on the separate page with separately issued lines, flowers and patterns.

The contents are given accurately. The name of the head is published in each separate big column, where there are the names of poems from below in small columns with the numbering of pages. The poem is followed by accurate lines and contours, the numbering of comments is also given. Pages aren't designated.

4. ابو المجد مجد الدین حکیم سنائی غزنوی – حدیقه حکیم سنائی

The book was published in 1878 in Lucknow and arranged by Shah Mahomed Aziz al – Hassan (Lucknow, 1878).

It contains 249 pages. Very accurate composition is observed: the font is given by the Indian nastaliq, followed by thick headings for drawing attention and numbering of pages. The name of the book is also specified from above in a corner of the page. The content for the simplification of search of heads is given at the end of book. The author divided the book into volumes and highlighted the titles with the thick font. In the original the poem was arranged in 2 columns, whereas in Munshi Naval Kishore's book it is

allocated in 4, in addition to the links attached behind columns.

At the beginning of the book some kind of announcement with the list of the books published by Munshi Naval Kishore's publishing house is provided for the simplification of searches of the reader. That is the contents of many ready published books - some kind of advertisement for the buying these books.

It is arranged and rewritten by more adapted content for the reader.

The work is visible on it as the records on pages are noticeable.

The buyer of this book added some notes on the 1st page in 13.10.1882 after the book seal and issue. According to the notes, it is obvious that the buyer was well-informed with the book contents because he specified the reason of searching and expecting of its public. It means that the publishing house was interested on the necessity of public. The buyer also specified that he knew the author.

شیخ مصلح الدین سعدی – بوستان 5.

The book was published in 1876 in Lucknow and issued by Ahmad Hassan-Hang (Lucknow, 1876).

It contains 476 pages.

There are the contents with numbering of pages and a table of contents.

Under the main text the small font provides explanations.

The composition is also accurate, as well as in all other books.

The main poem is specified into a frame, and comments are provided at the edges. The font in comparison with other works is bigger, the tables of contents are highlighted in bold type.

خواجہ معین الدین چشتی – دیوان حضرت خواجہ معین الدین چشتی 6.

The book was published in 1893 in Kanpur, it is not specified by whom it was issued too. It consists of 92 pages. The diligent appearance is noticeable: the font is given by the Central Asian nastaliq and followed by a separate table of contents. The name of each chapter is provided on the separate page with separately issued lines, flowers and patterns (Kanpur, 1893).

The contents are provided accurately that automatically facilitates the search of the reader. It means, the publishing house thought about the needs of the reader.

The name of the head is published in each separate big column, where there are the names of

poems from below in small columns with the numbering of pages.

The work is provided with comments. The poem is issued in the main column, and the comments are located at the edges of page, and the composition is very interesting.

Clearness in lines and registration is observed.

حکیم ابو لقاسم فردوسی – شاهنامه فردوسی 7.

1. The book was published in 1870 in Lucknow and rewritten by Dzhangi Purshad (Lucknow, 1870).

It consists of 621 pages. It is followed by very colorful execution of the book and each table of contents. The poem on each page is specified into a frame with patterns at the edges. The font is given by the Indian nastaliq.

All information, like the names of dynasties and names of shahs, their belongings to each of dynasties and how many they were, are provided in the beginning of the book.

The beautiful parenthesis with 12 pages, very long and big one is also added. It is given in certain counts with a table of contents in a bold print, the satirical panegyric to Mahmud of Ghazni, the current padishah to the end of writing Shahnameh, is published at the end of introduction.

The work is followed by drawings that show a presence of artists in Munshi Naval Kishore's team. The big miniature with the image of Mahmud of Ghazni and other his court poets including Firdausi in hands with Shahnameh are represented on one of the first pages. Drawings are provided either at the beginning of the head or at the beginning of volume. These drawings display the course of further events, occurring in the head or volume.

The table of contents of each chapter and volume is framed with a big font. Numbering of pages also is decorated in beautiful frames at the edges on the right of each page with the designation of the head and volume for simplifying the search for the reader.

The one page contains 6 columns while the original was issued in 4 columns. It is noticeable that the publishing house tried to reduce the book volume that it was easier to read and carry, that's why the epic is issued in the book, big by the size, but not in several ones as in the original.

The dictionary of Firdausi's terms from Pahlavi language is provided at the end of the book, where the names of shahs and padeshahs are also included alphabetically.

Conclusion

Munshi Naval Kishore played extra-ordinary role in broadening mental and intellectual outlook and understanding of common people of India and that is why he published books on different topics of literature, culture and civilization from different languages. He played vital role in protecting the intellectual and cultural heritage after 1857 through his press. So far no one has been able to equal, not to talk of surpassing, the epoch-making role he played in preserving and promoting Persian and Arabic, exegetic writings, jurisprudence and fatwas, dictionaries, books on Persian language and literature, translations from Sanskrit works

and scriptures into Urdu, stories and legends and promotion of Urdu journalism in the form of Awadh Newspaper through his press. Munshi Naval Kishore was a sincere, large hearted and broad minded person, who is so popular and beloved of all and sundry and who also could glorify many other poets thanks to his huge contribution to the development of not only India but also the whole world including Kazakhstan too. Thanks to Munshi Naval Kishore's publishing house our country was able to acquaintance with a row of literature works which played a big role in our spiritual education and further development.

References

- 1 "Rediscovering Munshi Newal Kishore". Mohamad Tavakoli-Targhi // Committee on South Asian Libraries and Documentation SALNAQ: South Asia Library Notes & Queries, Illinois university, 1993.
 - 2 قصه شاهزاده بهرام و ملکه گل اندام [Ghesse-ye shahzade-ye bahram va malk-e gol andom] – "The tales of Shahzada Bakhram and Gulandam" // Lucknow, 1902.
 - 3 مخزن اسرار – شیخ نظامی گنجوی [Sheikh Nezami Ganjavi – Makhzen-e asrar] – "The Treasury of Mysteries". Nizami Ganjavi // Kanpur, 1872.
 - 4 محمد مجد الدین خوافی – خارستان [Mohammad Majad Addin Khavafi – Kharestan] – "Bristled Garden". Muhammad Havafi // Kanpur, 1897.
 - 5 ابو المجد مجد الدین حکیم سنائی غزنوی – حدیقه حکیم سنائی [Abul-Majd Majdud Addin Hakim Sanaii Ghaznavi – Hadighe-ye Khakim Sanaii] – "The Walled Garden of Truth". Hakim Abul-Majd Majdūd ibn Ādam Sanā'ī Ghaznavi // Arranged by Shah Mahomed Aziz al-Hassan, Lucknow, 1878.
 - 6 شیخ مصلح الدین سعدی – بوستان [Sheikh Mossalah Addin Saadi – Bustan] – "The Orchard". Saadi Shirazi // Issued by Ahmad Hassan-Hang, Lucknow, 1876.
 - 7 خواجہ معین الدین چشتی – دیوان حضرت خواجہ معین الدین چشتی [Khojeh Maain Addin Cheshti – Divan-e Hazrat Khajeh Maain Addin Cheshti] – "The compendium of blessed Moinuddin Chishti". Moinuddin Chishti // Kanpur, 1893.
 - 8 حکیم ابو لقاسم فردوسی – شاهنامه فردوسی [Hakim Abul' Ghasym Ferdousi – Shahname-ye Firdousi] – "Book of Kings". Abu 'l-Qasim Firdausi Tusi // Rewritten by Dzhangi Purshad. Lucknow, 1870.
- "Empire of Books, An: The Naval Kishore Press and the Diffusion of the Printed Word in Colonial India". Ulrike Stark // Orient Blackswan, 2009.

Кенжебаева А.Ә., Кенжебаева Л.Ә

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: china.aida@mail.ru,
Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: leyla.abdygani@mail.ru

**«ҚЫТАЙ ӘЙЕЛІ» КОНЦЕПТІСІНЕ ҚАТЫСТЫ ҚОЛӨНЕР БҰЙЫМДАРЫ
АТАУЛАРЫН БІЛДІРЕТІН ЛИНГВОМӘДЕНИ БІРЛІКТЕР**

Берілген мақалада қытай тіліндегі қолөнер бұйымдары атауларын білдіретін «әйел концептісіне» қатысты лингвомәдени бірліктерге талдау жасалынған. Аталған лингвомәдени бірліктерге талдау жасау арқылы қытай ұлтының қолөнер бұйымдарының атауларындағы өзіндік ерекшеліктері мен ұлттық нақыштары, жібек тоқу, кестелеу, тоқыма өнері бұйымдарының атаулары, «қытай әйелі» концептісін дәлелдейтін деректер туралы жан-жақты ақпарат берілген. Мұнда сондай-ақ қытай ұлтына тән ұлттық форма, көркем-бейнелеу тәсілдері, мәдени дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, жағрафиялық ерекшеліктер проблемалары сөз болады.

Түйін сөздер: лингвомәдени бірліктер, концепт, этномәдени ақпарат, тілдік фактор.

Kenzhebaeva A.A., Kenzhebaeva L.A.

Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: china.aida@mail.ru,
Казахская национальная академия искусств имени Т. К. Жургенова,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: leyla.abdygani@mail.ru

**The concept of «Chinese woman» and related lingua-cultural
units which express the names of handicrafts**

This article analyzes the concept of «Chinese woman» in the culturological paradigm, and linguocultural units related to this concept, which express the names of handicraft products, are also described. In the article examples are given, taken from the work of Cao Xuechin «Dream in the Red Chamber». These fragments of the research show the specificity of the image of the names of women's handicraft items, which reflect the characteristics of the worldview of Chinese speakers

Key words: linguistic cultural units, concept, ethnocultural information, language factor.

Кенжебаева А.А., Кенжебаева Л.А.

Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылайхана,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: china.aida@mail.ru,
Казахская национальная академия искусств имени Т. К. Жургенова,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: leyla.abdygani@mail.ru

**Концепт «китайская женщина» и имеющие отношение к ней лингвокультурные
единицы, выражающие названия ремесленных изделий**

В данной статье дается анализ концепта «китайская женщина» в культурологической парадигме, также описываются и имеющие отношение к данному концепту лингвокультурные единицы, выражающие названия ремесленных изделий. В статье приводятся примеры, взятые из произведения Цао Сюэчина «Сон в красном тереме». Данные фрагменты исследования показывают специфику изображения названий женских ремесленных изделий, которые отражают особенности мировосприятия носителей китайского языка

Ключевые слова: лингвокультурные единицы, концепт, этнокультурная информация, языковой фактор.

Кейінгі жылдары тілді тұтынушы ұлтты алғашқы орынға қоятын тіл біліміндегі антропо-өзектік парадигма өз аясында жаңа бағыттарға қарқынды түрде жол ашу үстінде. Осымен байланысты қытай тілбілімінде Ду Ян, Хуан Чиңчин, Уан Жын, Жу Сяо, Ниң Цуочүэн, Хао Минхуй секілді ғалымдардың жұмыстарында тілтаным кілті деп қаралып, когнитивті тілбілімі мәселелері этнолингвистика, лингвомәдениеттану, әлеуметтік тілбілімімен тығыз байланыста қарастырыла отырып зерттелген. Аталған ғалымдар зерттеулерінде сұлулық, қайғы, қуаныш, тағдыр, бақыт, жастық шақ, жұбай, уақыт т.б. концептілердің мазмұны көрсетіліп, әр қырынан қарастырылған.

Сұлулық әлемінің бір бөлшегі боп табылатын әйел мәселесі қоғамдық ғылымдардың ішінде, негізінен, қытай әдебиеттануында көркем шығармалардағы әйел бейнесіне қатысты зерттеулерде жиірек кездеседі. Қытай тарихы мен мәдениетінің тамырына тереңдей барласақ, асқан парасатымен, кіршіксіз ар-намысымен, шексіз шыдамдылығымен, салмақтылығымен көзге түскен қыз-келіншектер аз емес. Қытай халқының менталитетіне, ұлттық дүниетанымына сәйкес қытай мәдениетіндегі әйелдің салмақты орнын тіл арқылы таныту, жаңаша зерттеп-зерделеу міндеті әлі де толық шешімін тапқан жоқ. Осыған орай ұлттың ділі, болмыс-бітімі, дүниеге көзқарасы мен рухани-мәдени құндылықтарына сәйкес әйелдің нәзік табиғатын, отбасы мен қоғамдағы орын анықтау мәселесін ұлттық таным қорында тіл арқылы топтасқан әйел концептісі арқылы дәлелдеудің мәні айырықша. Оның өміршеңдік сипатына сәйкес қазіргі қытай қоғамындағы «қытай әйелі» концептісінің даму, жаңару үрдісін анықтау – бүгінгі таңдағы өзекті мәселелер қатарына енеді.

Қытай ұлтының танымындағы «қытай әйелі» концептісіне байланысты атаулар, қытай әйелдерінің томаға тұйық болмысын, өзіне тән таным-талғамын, көзқарасын, сезімін, сан иірімді ерекшеліктерін әралуан қырынан тануға, қытай мәдениетінде алатын орнын айқындауға мүмкіндік беретін тілдік бірліктер, лексико-фразеологиялық, халық ұғымында қалыптасқан ұғым-түсініктер, қазіргі көркем мәтіндердегі, көне аңыздар мен сакральды жүйедегі, мифтердегі, т.б. салалардағы «қытай әйелі» концептісін дәлелдейтін деректерді зерделеу – күн тәртібіндегі өзекті проблемалардың бірі боп табылады.

Көне замандарда Қытайдағы жібек шығару ісімен тек әйелдер ғана шұғылданатын. Жібек есу, гүлдесте кестелеудің таралуы туралы халық

арасында алуан түрлі аңыздар тараған. Таң кезеңіндегі жеткен деректер бойынша кесте тоқуды ең алғаш ойлап тапқан Си Шы ару болған екен. Бағзы замандардан-ақ Қытайда жібек есу ісімен тек әйелдер шұғылданған. Ол үшін ең алдымен жібек құрттарын арнайы орындарда асыраған. Құрттар оранып жататын «кебіндерін» тоқығанша бағбан әйелдер оларды мәпелеп өсіреді, күнделікті жейтін тұт жапырақтарын жинап, тоқтаусыз қоректендіреді. Құрттар көбелекке айналу үшін жібек «кебіндеріне» оранған кезде ыстық суға салып қайнатады да «кебіндерін» тарқатып, одан жібек жібін иіреді. Жібек құрты суыққа, қатты жарыққа, айғай-шуға төзімсіз болғандықтан, ерекше күтімге мұқтаж, әрі тұт ағашының жапырағын тоқтаусыз жейді. Олардың қалдықтарын әйелдер күнделікті тазалап отырған. Ең соңында әйелдер піллелерді ыстық бумен өңдейді, содан кейін ыстық ауамен кептіреді. Одан әрі бірнеше піллелік жіптерін біріктіріп орайды, себебі піллелік жібі өрмек жібіндей өте жіңішке болады.

Сондай-ақ түрлі қолөнермен айналысқан қытай әйелдері бағы замандардан-ақ кесте тігумен (刺绣) гобелен тоқумен 织锦 (суретті кілем тоқу), қағаздан өренектер қиюмен (剪纸), тоқымамен 纺织, тігіншілікпен (编织), іс тігумен (缝纫), құрақ құраумен (拼布), мата бояу (浆染) шұғылданған. Осы салада қолданылатын құралдар атауы жіп иіру-тоқу құралдары мен тоқыма білдегіне байланысты болған.

Қытай әйелдерінің кестелеу өнері үш мың жыл бұрын қалыптасқан. Ең алғаш әйелдер қолөнері жайлы мағлұматтар «Шаншу» жылынамасында (б.з.д. 1027-771 ж. құрылған Батыс Чжоу кезеңінде) берілген. Қытай қоғамында әйел заты ежелден-ақ іс тігу, сабан тоқу, гүлдесте, тұскілемдер кестелеу, жібек жіп иіру, шілтер тоқу, мата бояу, құмыра сыртына сурет салу, каллиграфия өнерін жетік меңгеруі тиіс деп танылған. Қытай әйелдерінің қолөнер туындыларының ішінде ең кең тарағаны, технологиялық жағынан жетілгені – гүлдесте кестелеу. Гүлдесте ісі Алты әулеттер кезеңінен Таң дәуіріне дейін дамудың биік шыңына жеткен кезең болып саналады. Сол салада кеңінен танылған қолөнер түрлері қатарына кесте тігу (刺绣), гобелен тоқу, суретті кілем тоқу (织锦), қағаз қию (剪纸), тоқыма (纺织), тігіншілік (编织), жамау тігу (缝纫) құрақ құрау (拼布), мата бояу (浆染) істерімен шұғылданған. Жіп иіру-тоқу құралдары мен тоқыма білдегінің алуан түрлілігіне байланысты түрлі атаулар туындаған, мәселен: қолөнер аспаптары кесте ине (绣花针), тігін ине (苏针), жіп (线), гүлді

жіп (花线), алтын жіп (金线), күміс жіп (银线), қол ұршық (手经指挂), аяқ тоқыма білдегі (足踏纺车), қолмен тартатын білдек ұршық (手摇纺车), көлбеу білдек деп бөлінеді.

Сұң дәуірі кезінде кестелеу техникасы дамудың шарықтау биігіне көтеріліп, әлемге әйгілі бола бастайды. Мұнда алуан түрлі гүлдер мен құстардың, аңдардың суреттері, табиғат көріністері де тамаша үйлесімділікпен салынып кестеленген.

«Қоғамдық дамудың қай сатысында болсын, қоғаммен бірге дамыған қолөнері әр дәуірде өзінің өшпес ізін қалдырып, әлеуметтік-көркемдік жағынан дәуір тынысын қалт жібермей әсерін тигізіп отырады. Ұлттық қолөнер халықтың күнделікті тыныс-тіршілігін, таным-талғамын, түрлі қайталанбас ерекшеліктерін бейнелеумен бірге халықты эстетикалық жағынан тәрбиелеуге ықпал етеді» (Байғұтова, 2008).

Қолөнер бұйымдары туралы зерттеу жүргізген қытай ғалымы Ли Вынжие қытай жібегі, тігіншілік, жіптерді өңдеу қытай қолөнерінде басты орын алатыны туралы өз зерттеу еңбегінде атап өтеді. «Әйелдер жібек құртына тұт ағаштарының жапырағын жинап, кейіннен пілләдан жібек алатын. Ол үшін ең алдымен тұт ағашының құрттарын өсіру кеңінен етек алған. Жібек шығару туралы халық арасында алуан түрлі аңыздар тараған. Оның бірінде Сары император Ши Хуан-Дидің зайыбы Лэй Цзу патшайым тұт ағашының көлеңкесін саялап, хош иісті шәй ішіп отырғанда шәй ішіп отырған ыдысына жібек құртының пілләсі құлап түскен деседі. Ашуланған патшайым құртты дереу шәйдан алып тастамақшы болғанда, құрттан өзінен өзі жібек жіп есіле бастаған екен. Лэй Цзу ханшайым осы талшықтардан жібек алуға болатынын ұғынып, сол кезден бастап бүкіл елге жібек шығаруды ұйғарған екен» (Духовная культура Китая, 2006).

Қытай әйелдерінің жиі пайдаланатын қолөнер материалдарына өсімдік талшықтары, жібек құрттары, жібек маталар, тігін жіптерінің алуан түрі жатқан. Олардан киім-кешек те, сурет кенептері, музыкалық аспаптардың шектері, үйдің мүліктері де жасалған. Арнайы өсірілетін пілләлардан алынған жібектерді дайындап, тігін жіптерін есіп, асжаулықтар, киім-кешектер, қол орамалдар, төсек орынға қажетті жабдықтар, төсемелер, белбеулер тігетін. Пілләден оратылған жіптерден сусылдаған жібек алынады. Кейін сол жібектерді алуан түсті бояулармен бояп, кестелеп гүлдердің, жан-жануарлардың, табиғат көріністерінің суретін салып кестелеген. Жібек

жіптен сондай-ақ кілемшелер, алуан бояуы көздің жауын аларлық гобелендер, тұскілемдер, халаттар, асжаулықтар тоқыған. Ең алғашқы тоқыма ұршықтар бамбук бұтақтары көлденең тартылған өзара параллельді түрде байланған ағаштардан жасалынған, ал төменгі желі жіптері тастармен мықтап бектілген, арқау желіге қолмен өткізілген қарапайым түрде берілген. Кейіннен бұл ұршықтардың түрі жетілдіріле түскен, бірте-бірте ағаш орнына металдар қолданыла бастаған.

Қытайдың қол өнер саласында шпалерлі тоқыма техникасы бойынша дайындалатын жібек бұйымдардың ең атақтысы Хан дәуірі кезеңінен бастап қалыптаса бастаған – кэсе (缂丝 (ke si) 刻丝”、“剡丝”、“克丝) деп аталады. Кэсы бұйымдарын дайындау үшін тек қана таза жібек жіптер қолданылған (негізгі қоспа – жібек шикізат, айналмада – түрлі-түсті жіптер пайдаланылған). Қытай қолөнерінде салмақты орын алатын шпалерлі тоқымада өте нәзік түстер гаммасында орындалатын күрделі табиғат көріністері мен өсімдіктер түрлері кестеленген. Осы техника негізінде көбінесе тұскілемдер мен паннолар тоқылған.

Мин дәуіріндегі қытай тоқымашыларының өмірі жайлы роман жазған белді қытай жазушысы Уаң Анидың «Тәтті иіс» (《天香》) атты туындысында ортағасырдағы қытай әйелдерінің кестелеу өнері туралы жан-жақты мағлұмат беріледі. Жазушы мұнда тоқымашылардың жібек тоқу кәсібінде қолданатын жиналмалы, аспалы тоқу өрмектерінің түрлері, жібек есу технологиясы, жіптерді бояу, кестелеу процесіне дейін жан-жақты ашып көрсеткен, әсіресе кестелеу өнерінің алуан түрлері: 苏绣、蜀绣、湘绣、粤绣、苗绣、顾绣、京绣、锡绣、瑶绣、羌绣 туралы қызықты ақпараттар берген. Хан дәуірі кезінде сақталған жазбаларда әйелдер қолөнерінің қытай өнерінде алатын орны туралы көп жазылған. Мұнда әйелдердің кескіндеме өнерін шебер меңгергені туралы да атап өтеді. Хан дәуірінің кестешілері сурет өнерін де қатар алып, өз дарындарын танытудың түрлі жолдарын тапты. Олар сарай қабырғалары мен мейрабтарын безендірді, желпуіштерге миниатюрлі кескіндемелік композициялар салды. Көлемді орама қағаздарда қала және сарай өмірін, табиғат көріністерін, өсімдіктер мен жануарларды, адам портреттерін, тұрмыс-тіршілікті, аңыздар мен саяхатшылықтың сюжеттерін бейнеледі. Орамалар өзінше кескіндемелік кітап қызметін атқарады. Онда сұңғатшылар өзінің алған бар әсерін кестеге өрнектеп, ұсақ

бөлшегіне дейін айқын көрсете алды. Көркем шығарманың композициялық құрылымы өте күрделі орама қағаздарға салынған кескіндеме тізбектелген ойды білдіреді. Хан сарайы суретшілерінің жібекке салған суреттерінің сюжеті ретінде сарай тіршілігі, бикештер серуені, ақындар сұқбаты алынды. Суретті кестелеу “*綉画*” өнерін жетік меңгерген әйелдердің нақтылы тегі, өкінішке орай олардың аты-жөні нақтылы келтірілмеген, тек жалпылама шолу түрінде берілген. Солардың ішіндегі аты-жөні толық жазылып, қолөнер тарихында қалдырған үлесі жайлы аталып өтілген тұлғалар ішінен Үш патшалық кезіндегі Цун Чюн патшаның зайыбы Чжао ханшайым есімі ерекше аталған. Чжао ханшайым У патшалығының премьер министрі Чжаоданың қарындасы болған деседі. Жастайынан кескіндеме және каллиграфия өнерін шебер меңгерген ол жібекке ең алғаш рет айдаһар мен самұрық құсының бейнесін кестелеп, хан ордасында “*机绝*” техникасының негізін салған шебер әйелдердің бірі болған. Сарайда оны «*ине шебері*» (*针绝*) деп атап кеткен.

Қытай өрмектерінде түрлі өсімдіктер, гүлдердің түрі, геометриялық пішіндер, самұрық пен айдаһар бейнелері жиі кездеседі. Кестелеуде ілмектеу, өткермелеу, термелеу техникаларын шебер қолданған.

Шәй өсірумен ежелден-ақ айналысқан қытай халқы үшін шәйдің орны ерекше, әрине шәй жинаумен, шәй демдеумен де көбінесе әйелдер айналысқан. Осы кәсіпке байланысты лингвомәдени бірліктер ретінде: *茶壶* (шәйнек), *壶垫* (түптөсем), *盖杯*、*煮水器* (қайнатпа қазан), *茶罐* (шәйқорап), *茶杯* (тостак), *杯托*、*茶海* (шәй құмыра), *茶荷* (шәй қайнатындысы), *茶匙* (шәй қасық), *茶则* (қайнатынды), *茶盅* (шәшке), *奉茶盘* (шәй табақ) атауларын алуға болады. Аталған бұйымдардың әйелдердің нәзік қолдарынан шыққанын ескермеске болмайды. Олар көбінесе құмыра, шәй, құман, тостак секілді ыдыстардың сыртына сурет салып, әрлеумен айналысқан.

Отырықшылық өмір салтын ұстанып, дәнді дақылдар егіп, бау-бақша өсіріп, әлемге әйгілі жібек тоқып, шәй өсірумен айналысқан қытайлар үшін сәнді сарайлар мен ондағы үй жиһаздарын жасау бұрыннан қанына сіңген кәсіп болса, сол салада әйелдердің де қалдырған қолтаңбасын байқау қиын емес. Әсемдігімен көз тартар үй жабдықтарының қытай әйелдерінің шебер қолынан шыққаны даусыз. Қытай халқының өмір сүруінің негізгі көздерінің бірі болған бамбук өсімдігінің алатын орны да салмақты. Бамбук

талшықтарынан өрілген *竹凉席* (төсеніш), *水杯垫* (түптөсем), *门帘* (перде), *竹筐* (себет), *竹凳子* (орындықтар), *洗锅刷* (қазан жуғыш), *竹笔筒* (қалам сауыт), *竹拖鞋* (сүйретпелер), *扇子* (желпуіштер), *窗格门扇* әйел затының қолынан шыққан тамаша бұйымдардың тізімін толықтыра түсті.

Әйел қолөнерінің ішінде ежелден келе жатқан ши току өнерінің шығу кезеңдерін айқын айту мүмкін емес. Бұл қолөнер материалдарына кіретін шикізат көзі ретінде – қамыс, бамбук, сабан, пальма жапырақтары, ағаштың жас бұтақтары жатады. Қытайдың Сычуан провинциясы ши току өнері бойынша алдыңғы орынға көтерілген аймақтардың бірі боп саналады. Мұнда әсіресе бамбук талшықтарынан жасалынатын желпуіштер, қорапшалар, гүлсауыттар, қапшықтар мен қоржындар, ас салатын себеттер тоқылған. Сондай-ақ түрлі түсті сабаннан және шиден 300 түрлі қолөнер бұйымдарын дайындап шығарған.

Күн көрісі өсімдіктер дүниесіне бағынышты болғандықтан қытайлар оларды қалай тиімді пайдаланудың алуан түрлі жолдарын білген. Хуанцао атты өсімдіктен әйелдер 200-ден астам қолөнер бұйымын жасап шығарған: әсем желпуіштер, шәйнек түптөсемелері, жеміс салатын табақтар, бас киімдер, сүйретпелер, құмыралар, төсеніштер тоқыса, мата бояу үшін гардения, зімбір, сарғалдақ, риян, ойран шөптерден түрлі бояулар жасап шығарған.

Қытай әйелдерінің жиі пайдаланатын қолөнер материалдары ретінде, сондай-ақ ши, сабан да жатқан. Олардан ыдыс-аяқ та, үй жиһаздары, киім-кешектер де жасалған. Мәселен күн сәулесінен қорғайтын қалпақтар, төсеніш, себет, сүйретпе, қалпақтар, қолшатырлар өрілген.

Қытайда ең алғаш қағаздың ойлап табылғаны баршаға мәлім. Сондықтан әйелдердің көп пайдаланатын қолөнер материалына айналуы да заңды. Қағаздан түрлі өрнектер *кию剪纸* өнері ежелден бастау алады.

Сонымен бірге қытай әйелдері батик өнерімен ежелден айналысқан. Матаға сурет салу өнері Цин дәуірінің кейінгі кезеңдері (б.з.д. 221-206 ж.) және Хан дәуірінің алғашқы кездерінен (б.з.д. 206–220 ж.) бастап қанат жая бастаған. Ал қарыштап дамуы Таң дәуіріне (618-907 г.) тұспа тұс келеді. Әйел қолөнері туралы көптеген мағлұматтарды қытайдың көркем әдеби шығармаларынан кездестіруге болады. Мысалы қытай әдебиетінің алтын жауһары болып саналатын Цао Сюециннің «Қызыл сарай түсінде» қытай әйелдерінің күнделікті қажетіне жаратып матаға гүлдесте салып кестелеу, жібек

есу, шілтер тоқу, бамбук, сабан талшықтарынан түрлі бұйымдар тоқу өнері (草编) туралы жазылған этнографиялық сипаттағы көріністер көптеп кездеседі:

Бойжеткен қолына ұршық алып иіре бастағанда оның адам сүйсінерлік икемді әрекеттеріне қарап Бао Юйдің жаны жадырап сала берді» (Сюецин, 2010).

Кестелеу ісімен көне Қытайдағы әралуан әлеуметтік топтағы қыз-келіншектер, тіптен император сарайындағы ханымдарда жаппай айналысқан. Қол өнерінің әйелдер өмірінде қаншалықты салмақты орын алатынын Цао

Сюециннің «Қызыл сарай түсі» романындағы басты кейіпкерлердің бірі Цзя ханымның мына сөздерінен байқауға болады:

– Қазіргі жағдайда қол өнері бізге аса бір қажетті бола қоймас, алайда қолөнерді меңгерген артық болмас, егер басымызға ауыр күн түссе кім біледі (Сюецин, 2010: 186)

Қытай аруларының қолданбалы өнер саласындағы шығармашылықпен айналысып, өздеріне қажетті қасиеттердің ұйытқысы болған ұлттық ерекшеліктерді өз бойына терең сіңіруіне себепкер болған бабалар дәстүрінің салмақты үлесін баса көрсетеді.

Әдебиеттер

- 1 Байғұтова А.М. «Қазақ әйелі» концептісінің этномәдени сипаты: филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2008. – 98 б.
- 2 Духовная культура Китая. Энциклопедия в пяти томах. – М.: Восточная литература, 2006. – 282 с
- 3 涂瀛-红楼梦论赞. 林黛玉赞 <http://www.eywedu.org/hlm023/003.htm>
- 4 李纯 中国古代妇女地位变化探究, 海南师范大学 外国语学院 2010

References

- 1 Baigutova A.M. «Qazak aieli» concepticinin ethnomadeni sipate. Filologiya gelemenen candidate gelemi darezhesin alu ushin daiendagan dissertsiya Almate, 2008.98 b.
- 2 Duhovnaya cultura Kitaya.Enciclopedia v piyati tomah. – M.: Vostocnaya literatura, 2006. – 282 c
- 3 Tu Ying Hongloumenglun zan Lindaiyuzan涂瀛-红楼梦论赞. 林黛玉赞 <http://www.eywedu.org/hlm023/003.htm>
- 4 Lin Chun Zhongguo gudai funu diwei bianhua tanjiu, Hainan shifan daxue waiguoyu xueyuan 2010

¹Кенжебаева А.Ә., ²Досымбекова Р.Ө.

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: china.aida@mail.ru,

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., china.aida@mail.ru, rauan-d@mail.ru

УАҢ АНИ МЕН А. КЕМЕЛБАЕВА ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ПОСТМОДЕРНИСТІК САРЫНДАР

Берілген мақалада қытай жазушысы Уаң Ани мен қазақ жазушысы Айгүл Кемелбаева шығармаларындағы постмодернистік сарын мәселесіне салыстырмалы талдау жасалған. Қос жазушының постмодернистік ағым негізінде, әсіресе сана ағыны әдісін қолдана отырып жазған белді шығармаларын талдау арқылы қазіргі таңдағы қытай және қазақ жазушыларының туындыларындағы үндестікті және ешкімге ұқсамайтын қолтаңба өрнектерін жан-жақты ашып көрсетеді. Сонымен бірге жазушы әйелдердің соңғы жылдары жазылған шығармаларына бүгінгі күн тұрғысынан жаңаша баға беріліп, тұжырымды қорытындылар жасалады.

Түйін сөздер: постмодернизм, сана ағыны, ішкі монолог, фабула, сюжеттік желі.

Kenzhebaeva A.A., Dossymbekova R.O.

¹Kazakh national university of International Relations and World Languages named after Abylai Khan, Kazakhstan, Almaty, e-mail: china.aida@mail.ru,

²Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty, e-mail: china.aida@mail.ru, rauan-d@mail.ru

Postmodernist motives in the works of Van Ani and A. Kemelbaeva

This article gives a comparative analysis of the work of Chinese writer Wang Ani and Kazakh writer A. Kemelbayeva in terms of artistic techniques for creating a double code, the features of the author's speech and characters, the postmodern motive in the works of both writers. Also, differences in the methods for creating a framework of reality and fictitiousness in the stories of both writers were revealed.

Key words: postmodernism, stream of consciousness, internal monologue, plot.

Кенжебаева А.А., Досымбекова Р.О.

¹Казахский национальный университет международных отношений и мировых языков имени Абылай Хана, Казахстан, г. Алматы, e-mail: china.aida@mail.ru,

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: china.aida@mail.ru, rauan-d@mail.ru

Постмодернистские мотивы в произведениях Ван Ани и А. Кемельбаевой

В данной статье дается сравнительный анализ творчества китайской писательницы Ван Ани и казахской писательницы А.Кемельбаевой с точки зрения художественных приемов создания двойного кода, рассматриваются особенности речи автора и персонажей, постмодернистский мотив в произведениях обеих писательниц. Также выявлены различия приемов создания рамки реальности и фиктивности в рассказах обеих писательниц.

Ключевые слова: постмодернизм, поток сознания, внутренний монолог, фабула, сюжет.

Белді қытай жазушысы Уаң Анидің авторлық (1954-) манерасы қытайдың көне дәстүрімен, еуропалық реалистік дәстүрмен, сондай-ақ психологиялық проза дәстүрімен тығыз байланысты. Оның туындылары қазіргі таңдағы Қытайдың

өзінің сырға толы қалтарыстарын ашық жайып салған, сексуалды тәжірибесін жасырмай суреттеп көрсететін заманауи жазушылардың шығармаларына мүлдем ұқсамайды. Мәселен Уаң Анидің «Мәңгілікке созылған кек» ("长

恨歌") атты романында Шанхай тұрғындарының сән-салтанатқа толы тұрмысына қарағанда қарапайым тіршілігі, күнделікті тынысы сөз болады. Жазушының айтпақшы болған негізгі ой түйіні Шанхай қаласында өз тірлігімен күйбеңдеген, қарапайым достықтан ләззат алған қарапайым жандардың тағдырлары.

Уаң Анидің әңгіме, повестерінде «сана ағыны» элементтері көптеп кездеседі, мысалы: «Жаңбыр астында» ("雨, 沙沙沙") шығармасына талдау жасап көрейік.

Шығарма бас кейіпкері бойжеткен қыздың үзік-үзік санасындағы жаңғырықтар абсолютті шындық, адам мен әлем, жаратылыс пен мәңгілік т.б. іргелі философиялық толғамдарына құрылған. Әңгіме қарапайым ғана сюжетке құрылған, тіпті фабулалық қисынмен түзілген. Қаламгер әсіресе сюжет дамуының логикасына ерекше ден қойған. Жас бойжеткеннің қараңғы түнде өзін үйіне шығарып салған бейтаныс бозбала арасындағы диалогтық қарым-қатынастар сюжеттік желілер түрінде беріледі, олардың байланыстары әрі қарай өрбіп отырады. Олардың ортасындағы диалог полемикалық тұрғыда өрбіп, әсіресе басты кейіпкердің ішкі толғаныстары басымдылық алып кетіп отырады. Өйткені ішкі монологтың күрделенген типі, ой мен сезімді бейнелеудің модернистерге тән техникасы – сана ағымы доминанттық сипат алады.

Жазушы қазіргі таңдағы қытай әйелдерінің жан дүниесіне тереңінен үңіледі, өз кейіпкерлерін оқырмандарының жақын адамына айналдырып, нәзік те әсем әйел әлемін әр алуан қырынан аша түседі. Оның әйелдері замандастары сомдаған шығарма кейіпкерлеріне ұқсамайды. Жазушы әлеміндегі әйелдің сырт келбеті көбіне сипатталмайды. Бұл аса төзімді, шыдамды, берік жан. Бірақ әйел бейнесін типтендіруді дұрыс түсінбеуден әдебиетте етек алған көп синтезді қоспа емес. Әркімнің басындағы жылтырағанды жұлмалап, қолдан соға салған қола мүсіннен бөлек. Кейіпкерді қайтсе жағымды етуге автор тіпті жан салмайды. Әйел әлемінің жүрегіне үңіледі. Әйел затына тіл бітіріп, әйел сезімін сөйлетеді. Қаламгер өрнектеген қытай әйелдерінің бейнелері қазіргі таңдағы қытай әйел жазушылары Чжан Цзе, Жаң Каңқан, Шын Жун, Фанфан, Лю Сула сомдаған әйел бейнелерінің алдын алып, алғы шепте тұр. Жазушыны толғандырған ең басты мәселе – әйелдің қазіргі таңдағы әйел тағдырының сан қырлы торабы мол проблемаларды қалай шешу керек деген мәселе, ол әйел жазушы ретінде қоршаған ортаға әйел көзімен қарап, әйел сезімімен суреттеуі.

Басқа елдермен салыстырғанда қытай постмодернизмі модернизм деконструкциясы тұрғысынан қарайтын болсақ, біршама конформистік және консервативті мінезге ие. Қытай постмодернистері модернизм мен постмодернизм арасындағы аражікті айқын ажырата алмай келеді. Жаңашылдық үлгілері мен дүниетанымы постмодернистік әдебиетте қылаң беріп отырады. Оның үстіне модернистік құндылықтар мен прогреске деген сенім бұрынғыша зиялы қауымның арасында нық орнаған. Америка зерттеушісі Тан Сяобин Қытайдағы кейінгі модернизмге «қалдық модернизм» деген анықтама береді (Tang, 2000:211). Бұл Қытайдағы модернизм мен кейінгі модернизмнің синтетикалық ерекшелігін айқындайды. Уаң Анидің 1990 ж. жазған «Ағатай» ("叔叔的故事") атты повесі қытай әдебиетіндегі жаңаша ағысты бастаған шығармалар қатарына жатады. Қытайдың классикалық поэзиясында негізгі бағыт ретінде лирика танылған болатын және тек лирикада адамның рухани дүниесінде болып жатқан сан бояуға толы сезімдер көрініс табады. Ал прозада бірнеше ғасырлар бойына кейіпкердің жан-дүниесі алуан түрлі өмірлік жағдаяттарда көрініс табатын әралуан іс-әрекеттер арқылы бейнелеуді дұрыс деп таныды. Тек XVIII ғ. белді прозаик Цао Сюэцин (1715-1763) терең психологизмімен танылған «Қызыл сарай түсі» романында алғаш рет кейіпкердің ішкі-жан дүниесінің терең қалтарыстарына бойлау арқылы, сан қатпарлы сезім бояуларын қанық түрде бейнелеп көрсетеді. XX ғасырда Қытайдағы үздіксіз құбылып отырған саяси шарттардың аясында жазушылар өз туындыларындағы кейіпкерлердің күрделі ішкі жан дүниесін толығымен ашып көрсету мүмкіндігіне қол жеткізе алмады. Уаң Анидің «Ағатай» ("叔叔的故事") повесінде алғашқылардың бірі боп басты кейіпкер мен автордың ойы мен сезім иірімдерін түйсік, болжам дәрежесінде талдау жасау арқылы, яғни «болмыстан көшіріліп алынған объективтілікті бейнелеуге деген ұмтылыстан туындаған субъективті әңгіме еді». Автор адамның жатбауыр болған сезімдері, жалғыздықтан жапа шеккен жан айқайы, қоғам мен бөгде адамдардан оқшауланып жетімсіреп жүдеген жан сарайының азабын шебер көрсете алған. Мұнда жазушы жекелеген кейіпкердің жан дүниесіндегі аласапыранға үңілу арқылы оқырманға осындай ұқсас күйді басынан өткеріп отырған миллиондаған адамның қасіретті тағдыры туралы ой толғауға шақырады. Жазушы шығармаларынан постмодернизмнің қытай үлгісін айнытпай сақтағанын байқауға болады. Аталған повесть

қытай зиялыларының екі түрлі буын өкілдерінің өмірі туралы ой-толғаныс десе болады. Негізі кейіпкер «мәдени төңкеріске» дейін өмір сүрген қытай жазушыларының жинақталған бейнесін көрсетеді. Бұл кейіпкерге «мәдени төңкеріс» кезеңіне жасөспірім шақтарында тап болған жаңа буын өкілдері қарама-қарсы қойылады. Шығарма барысында екі буын өкілдері арасындағы түсінбеушілік шыңының барған сайын өрістеп бара жатқан көрінісі баяндалады. Автордың қомақты үлесі ретінде – «түнекті жылдардың» қасіретін келер ұрпаққа ұғындыру жолындағы талпынысын атауға болады. Сондықтан да Уаң Анидің сол кезеңдердің көрінісін баяндау жаңашыл әдеби ағымдармен көзсіз шұғылдануынан туындамаған, ол көне мәдени дәстүрлерді дәріптеуден туындаған.

Қазіргі таңдағы қазақ және қытай әйел қаламгерлері XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдағы белең алған қоғамдық бетбұрыстар мен өзгерістерді бейнелейді. Екі елде өткен саяси қайта құрулардың ортақ белгілері де жоқ емес. Мәселен, екі елдің өміріне де терең із қалдырған Кеңес дәуіріндегі идеологияны қайта сүзгіден өткізу екі мемлекетте де бірдей кезеңде, яғни XX ғ. 80-ші жылдарының аяғында көрініс тапты, ал қоғамдық және моральдық ұстанымдардың түбірлі өзгерісі екі елде де 1990-1991 ж. бастау алады. Алайда қазіргі таңдағы қытай және қазақ әдебиеттерін салыстыра-салғастыра зерттеу тенденциясы ғылымның өзге салаларында: тарих, саясаттану, әлеуметтік ғылымдардағы тақырыптарға қарағанда өте сирек кездеседі. Сонымен қатар филология саласындағы салыстырмалы зерттеулер тек Қазақстан мен Қытайдағы қоғамдық жағдайларды тереңінен түсіну үшін ғана емес, екі елдің қазіргі таңдағы әдебиет айдынындағы заманауи тенденцияларды зерттеп, зерделеу үшін қажет.

Қазірге дейін Қазақстанда қытай авторларының шығармалары, ал Қытайда қазақ жазушыларының көркем шығармашылығы жөніндегі зерттеулер, қытай және қазақ жазушыларының көркем шығармаларын салыстыра отырып зерттеген еңбектер жоқтың қасы. Ал қазіргі таңдағы қытай жазушыларының шығармаларын қазақ тіліне, ал қазақ жазушыларының туындыларын қытай тіліне аудару мәселесі қолға алынбай келеді. Сондықтан әдебиет көкжиегінде өзіндік тұғырын танытып келе жатқан «әйелдер прозасы» салыстырмалы талдауға тұрарлық салмақты арна десек болады. Біріншіден, «әйелдер прозасы» кейінгі кезеңдері әлемдік заманауи әдеби тенденциялардан қуат алып, екі ел әдебиеттерін-

де де кеңінен құлаш жайып келеді. Екіншіден, мұнда заманауи тұрмыс келбетінің айшықты өрнектері айқын суреттеледі, үшіншіден, мұнда ұлттық бояу жан-жақты көрініс тапқан. Қазіргі таңдағы алуан түрлі өзгерістер мен бетбұрыстарға қарамастан, қытай және қазақ әдебиеттерінде дәстүр жалғастығы тереңінен тамырын жайған. Осыған қарамастан көптеген әдеби шығармаларда ақиқат пен дәстүр арасындағы қатығыстар айқын байқалады. Бұл тенденцияны әлемдік әдебиет сахнасынан да байқауға болады.

Кез келген ұлттық мәдениетті сақтандыру факторы, оның алдыңғы қатарлы рухани дәстүрлерін дәріптеу ретінде дәстүр мен жаңашылдық арасындағы байланысты дамыту боп табылады, тек ішкі факторлар тарапынан дамып отырған жүйенің ғана жарқын болашағы болмақшы. Мұндай көркемдік жүйенің жарқын мысалы ретінде қазіргі таңдағы қытай жазушысы Уаң Ани шығармашылығын алып қарауға болады. Қаламгердің әлемдік мәдениет жетістіктерімен етене таныстығы мен қытай дәстүрлеріне деген сүйіспеншілігі Уаң Анидің Қытайдың нағыз халық жазушысы ретінде танылуына мүмкіндік береді.

Уаң Анидің қаламгерлік қолтаңбасы туралы айтқанда біз қазақ жазушысы А. Кемелбаеваның шығармашылығы туралы да тоқталып өткіміз келеді. Өйткені қос жазушының көркемдік әлемін біріктіріп тұрған ортақ сарынды байқаймыз. Ол – қоғамдағы әйелдің орны мен мақсаты туралы өз жүрегінен кестелі ойларын астарлап жеткізуге деген ұмтылыс. Есімі қазіргі кезеңдегі қазақ прозасының сахнасында өзіндік салмағы бар белді жазушы А. Кемелбаеваның алдыңғы қатарлы шығармалар тізіміне – «Жан иесі», «Қоңырқаз», «Күміс инелер», «Тобылғысай», «Майя», «Алмұрт», «Космос», «Делдал», «Ағаш үй», «Ғибадат» туындылары енеді. Мәселен оның «Алмұрт» әңгімесіндегі алмұрт – астарлы түрде айтқанда «Ғұмыр ағашы», мұндағы алмұрт – өмірдің символындай, ол мифтік ағаш ретіндегі рольді атқарып тұр. Жазушының меңзегені – шынайы өмірдегі асыл армандар қандай қиыншылық пен тауқымет торабында тұрса да оның жемістерін адал еңбекпен теріп жеу керек, адам жаны әрқашан ізгілікке, тазалыққа, жылулыққа толы дүниелерден түзіліп, мейір мен шуақтан, имандылықтан бастау алуы керек.

Сондай ізгілікті дәріптейтін шуақты шығармалардың бір үлгісі болып табылатын «Қоңырқаз» әңгімесі құс бейнелі кейіпкердің көркем антропологиялық ерекшелігіне арналған туын-

ды десе болады. Шығарманың басты идеясы – адамның жан жалғыздығы мәселесі. Жазушы анасы мен қызының басындағы қасіретінің емін қарапайым өмірден тысқары нәрседен іздейді және оны адамдар әлемінен емес, құстардың әлемінен табады. Табиғатынан басқалардан ерекшеленген бүлдіршін қыз адам баласы бере алмаған жылулықты құстар ортасынан табады.

Жазушының «Ағаш үй» әңгімесінде оң мен түс бірігіп, астасып кетеді. Оң мен түс бірігуі – мистикалық мезеттің жұмбақ жаратылысы, бұл – авторлық түпкі ой, мистиканың өзінше бір құпиясы, сан қалтарысқа, түрлі қатпарларға толы сырлы дүниесі. Жазушы өз туындыларында табиғаттың әсем көрінісін тамаша бейнелейді: «Көгал иісі бұрқырап, жанбырдан соңғы иісіндей жұпар аңқиды. Шырайы жалқын биік күн аспанда балқып жатады. Адам ұланының дамылдап, жүрегімен тағзым қылған тамыр соғуына үндес келсе, алаңсыз табиғат жаны елжіреп, қайта мүлгиді» (Кемелбаева, 1997).

Жазушы шығармаларында диалогқа қарағанда монолог басымдау тұрады да драмалық шиеленіске әкеліп соғып жататын да кездері болады. Кейіпкер рухани тығырыққа тіреліп, өз-өзінен күйіп-пісіп жатады. Оқиға шиеленісуінен гөрі тереңнен толғану, ойлану, кейіпкер тебіренісі, іштей арпалысы басым. Осылар арқылы психологиялық тартыс күшейіп, кейіпкердің ішкі тебіренісі шарықтап барып, жан сыры ашылады. Бірте-бірте кейіпкер мінезінің ішкі сипаты дамиды.

Құс әлемі – жазушы туындыларындағы өзекті лейтмотив, оның «Қоңырқаз», «Ұя», «Қаратамақ» әңгімелері осы тақырыпты ашады: «Жазғытұры құс келерде далаға елгезек құстар алдымен келеді. Соқпалы, секек құйыршық тегін бітпеген. Жер тоңы жібіп, өзен-көлдерге сең жүрмес бұрын мынау шымшықтар ұшып келіп, құйыршығын сілкілемесе қиын. Көп ұзамай көк мұз сөгіледі сонда. Көк Тәңірі жылымықты құс қанатымен жібергенді хош көреді. Көктемді қаптаған қара қарғалар әкелмейді, шымшық құстай шапшаңдық оларда қайдан болсын!» (Кемелбаева, 2014, «Ұлан»). Жазушының «Қоңырқаз» әңгімесінің желісі анасы мен таңғажайып тәсілмен құсқа айналған нәзік жанды қыз негізінде өрбиді. Басты кейіпкер Қорланның арқасында жас кезінен құстың балапанынікіндей қарала кішкене қанат пайда болады. Автор осы қасиеттер арқылы кейіпкердің айнала қоршаған жандардан даралығын, өзгешелігін, жан дүниесінің тазалығын паш еткендей. Алайда Қорлан адамдардың келекесі мен мазағына, қорлауына ұшырап, сол ауылда «бү-

кір», «нарбота», «өркешті қыз» деген атауларға ие болады. Көңілі қалған бүлдіршін қыз жастайынан адамдармен емес, құстармен сырлас боп өседі. Кейіннен оның Қоңырқаз атануы да құстарға деген ерекше ықыласына, сүйіспеншілігіне байланысты еді. Жазушы бұл жерде құсты көркемдік штрих ретінде алып, сол арқылы кейіпкердің рухани әлеміне тереңдей үңіліп, әйел психологиясының құпияларын ашуға ұмтылады. Шығарма соңында Қоңырқаздың қанатына жан бітіп, ол адамдар арасынан қол үзіп, құстар әлеміне мәңгілікке ұшып кетеді. Оның негізгі себебі – тасбауыр боп бара жатқан адамдар арасында өзін жатсынуы, сіңісе алмауы. «Қоңырқаз өзінің адамдардан мүлде безініп суығанын сезінді. Мұрнына тек көк аспанның кезбе бұлттарының үлбіреген мақпал иісі келіп, соны үздіге жұтып, жел айдаған мақта бұлттармен жарысып, жер мекенінен ұзай берді. Ұйықтаса түсінен шықпайтын көлдерді тағы бір көруге зар» (Кемелбаева, 2004: 96-106). Әңгімедегі өзгеше тағдыр иесі қарапайым өмірге жат болмыс – жұмбақ құстың атымен беріледі. Қытай жазушысы Уаң Ани шығармаларын мұқият оқып отырсақ, дәл осы құбылыстар кеңінен көрініс тапқан. Мұндай көркемдік детальдар Уаң Анидің «Мәңгілікке созылған қасірет» романындағы кейіпкердің кісі қолынан қаза тапқан сәтінде жоғарғы үйлердің қабатынан қарап тілсіз куәгер болған кептердің бұл қасіретті картинаны үнсіз тамашалаған сәтін шынайы бейнелейді.

Қос жазушының туындылары белгілі дәрежеде ұқсастықтар мен үндестіктерге толы: әйелдің қазіргі таңдағы қоғамдағы ортақ проблематикасы, әйел бақыты мен мұң-мұқтаждықтары және оның бейнеленуіндегі ұлттық формалар; бірдей стилистикалық тәсілдердің пайдалануы, әсіресе ауызекі – тұрмыстық тілдің, диалог тәсілдердің молынан қолданылуы екеуіне де тән: мұнда өзгеше ұқсамайтын табиғатынан ерекше жаратылған және сонысынан жапа шеккен жандар бейнесі өмір сүру құқығын талап етуге талпынады, мұндай жандар қоршаған ортаның катігездігіне ұшырап, жаны жараланып отырады. Қаламгер арулар нәзік тіршілік иесі ретінде мұндай проблемаларды ерекше зерттеуге ұмтылады: олардың толыққанды адам ретінде қалыптаспаған зағип жандар немесе қалыптан тыс бейнелер тақырыбын көтеру әлеуметтік адаптация мәселесімен тығыз байланысты.

Қос жазушының туындыларында да орталық орында тұрған ұғым – бақыт пен қайғы. Әйел бақытының негізі не? Өмір сүрудегі мақсаты неде? Өмірдің мән-маңызы, мазмұны неде? деген сауалдар өзінен өзі өрбіп, кейіпкерлерге

маза бермейді, олар әлемде болып өткен алапат оқиғаларының негізгі себепкері адам деп тауып, әсіресе әйел болмыс-бітімін, жан әлемін, ішкі дүниесін зерттеуге ден қойып қояды. Екеуіне де ортақ нәрсе – адамтану ғылымына сол тұста айрықша белең алған әйел бейнесін ашып көрсету. Сондай-ақ қайғыны жеңіп, мұңды сейілту үшін әйел қандай жолды ұстанғаны жөн деген сауалдарға жауап іздейді. Қайғыға батырып, әйел жанына жара салып, сызат түсірген жандарды жазғырмайды, айуандығын кешіруге тырысады. Тіпті неше түрлі сұмдықты көрсеткен қатыгез жандардың қателіктеріне түсіністікпен қарап, әйел табиғатының құдыретін паш етеді, қоғамнан, еркектің қатігездігінен түңілген әйелдер табиғаттың тосын да мылқау құбылысымен ғана сырласа алады және одан жауап алады. Мұндай тылсым үйлесімдердің кейіпкердің ішкі әлемімен астасып кететіні сондай, көкжиектен атып келе жатқан күнге қарай бет алып бара жатқанына оқырманды иландырады.

Айгүл Кемелбаева мен Уаң Ани шығармалары әралуан ұлттық тұрмыс тіршілікті айқындайтын түрлі әдеби дәстүрлердегі мәдени құндылықтарға бағытталған ерекшеліктер көзге түседі.

Қазақ-қытай әдебиетіндегі әйелдер шығармашылығының басы, қалыптасу, кемелдену кезеңдерін әдеби айналымға таяуда қосылған мұраларға, бүгінгі таңда жинақталған деректерге орай зерделеу – бүгінгі күннің талабы. Төл әдебиетіміздегі постмодернистік сарында қалам тербеген жазушылардың шығармаларын қытай жазушыларының туындыларымен салыстыра отырып зерттеген әдебиетшілер, сыншылар, ғалымдар, жазушылар тарапынан зерттелген еңбектер өкінішке орай, әлі күнге дейін жоқтың қасы.

Дәстүрлер мен жаңашылдықтар арасындағы үндестік өнерді байытудың қайнар бұлағы боп саналады. Дәстүрлер негізінде жаңашыл идеялар мен пайымдар, үрдістер жаңғырып, дамып отырады, біртіндеп жаңа дәстүрлер қалыптасады. Осылайша «рухани өркениеттің» негізін құрайтын көркем шығармашылық дамуындағы мирасқорлық байланыстар өрбіп отырады. Уаң Ани мен А. Кемелбаеваның дарыны – өз туындыларында тек жалаң түрде өткен кезеңдер өкілдерінің жетістіктерін көшіруінде емес, жазушылар мәдени дәстүрлерді өз танымдары арқылы олардың қаймағын бұзбай, керісінше, өзіндік пайымдарымен, көзқарастарымен толықтырып жеткізулерінде.

Әдебиеттер

- 1 Xiaobing Tang. Chinese Modern. The Heroic and the Quotidian. Durham, L.: Duke U. P., 2000. P. 211.
- 2 Кемелбаева А. Әңгімелер мен повестер: Жинақ. – Алматы: Жібек жолы, 1997.
- 3 Кемелбаева А. «Қаратамақ» «Ұлан», №30 29.07.2014
- 4 Кемелбаева А. Қоңырказ [Текст]: рассказ / А. Кемелбаева // Ак Ертіс – Иртыш. – 2004. – №4-5. – С. 96-106.
- 5 王安忆创作研究综述_龙其林伊犁教育学院学报, 第19卷第2期2006年6月
- 6 Өмірбекова Г.Т. А. Кемелбаева шығармашылығындағы постмодернистік сарындар // ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы №5-6, 145-146 бб. 2013

References

- 1 Xiaobing Tang. Chinese Modern. The Heroic and the Quotidian. Durham, L.: Duke U. P., 2000. P. 211.
- 2 Kemelbayeva A. Angimeler men povester: Zhynak. – Almaty: Zhybek zholy, 1997.
- 3 Kemelbayeva A. «Qaratamak» «Ulan», №30 29.07.2014
- 4 Kemelbayeva A.. Qonerkaz [matin] : // Ak Ertis – Irtysh. – 2004. – №4-5. – С. 96-106
- 5 Wang Anyi chuangzuo yanjiu zongshu Longqilin Yili jiaoyu xueyan xuebao di 19juan di 2qi 2006 nian 6yue
- 6 G.T.Omirbekova A. Kemelbayeva shegarmashelegendage postmodernistik sarender. QazUU habarshese .Filologiya seriyase №5-6, 145-146bb. 2013

Кокеева Ж.М.

Шығыстану факультетінің 1 курс магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: elanur_78@mail.ru

ҚАЗАҚ-ТҮРІК ТІЛДЕРІНДЕГІ ШЫЛАУЛАРДЫҢ АУДАРМАДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ

Тілдегі сөздерді түрлі семантика-құрылымдық топтарға жіктеудің теориялық негіздерін қарастыруда олардың мағыналары мен морфологиялық белгілерін, сөзжасамдық және сөз өзгерімдік қасиеттерін, сөйлемдегі синтаксистік қызметін ажыратып алу керек. Шылаулар ішкі мазмұндары жағынан да, формалары жағынан да, сондай-ақ сөз бен сөздің, сөйлем мен сөйлемнің араларын байланыстырып тұратын, өз алдына дербес мағынасы жоқ, бірақ өзге толық мағыналы сөздерге көмекші болып қызмет атқаратын сөздер. Зерттеу жұмысының мақсаты түрік және қазақ тілдеріндегі шылаулардың жасалу жолдарын қарастыра отырып, олардың ерекшеліктері мен айырмашылықтарын анықтау арқылы аудармадағы қызметін талдау болып табылады.

Аталмыш зерттеу бойынша тіл ғылымындағы тілтанушы ғалымдардың пікірлері әртүрлі болғандықтан, зерттеулердің бір қатары тіл даму эволюциясына байланысты кейбір пікір көзқарастары қазіргі тілдік жүйеге сәйкес келе бермейді. Сондықтан мақалада қазақ-түрік тілдеріндегі шылаулардың ұқсастықтары мен айырмашылықтары мен қолданылуын және оның аудармада берілу мәселесі кеңінен талданады.

Түйін сөздер: қазақ және түрік тілдері, грамматика, шылау, шылау түрлері.

Kokeyeva Zh.M.

1st year MA student, Oriental Studies Faculty, Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: elanur_78@mail.ru

Function of postlogues of kazakh and turkish languages in translation

Determining the theoretical foundations of the structural and semantic classification of the lexical composition of a language, it is necessary to distinguish between their meaning and morphological indicators, word-building and changing properties, and also the syntactic structure of the sentence. Postpositions are service words that do not have a separate meaning from the position of internal content and external form, but which connect words and phrases. The purpose of the study is to study the postpositions of the Kazakh and Turkish languages from the standpoint of their formation, features and role in the translation process.

The opinions of scholars of linguistics on the problems of research are different. Therefore, some scientific views, depending on the evolution of language, have little in common with the current language system. Therefore, the article has produced the maximum possible coverage of postpositions of the Kazakh and Turkish languages as service words, their common and distinctive features, peculiarities of use and problems of translation.

Key words: Kazakh and Turkish languages, grammar, postlogues, types of postlogues.

Кокеева Ж.М.

магистрант 1-го года обучения, факультет востоковедения,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: elanur_78@mail.ru

Функция послелогов казахского и турецкого языков в переводе

При определении теоретических основ структурно-семантической классификации лексического состава языка необходимо различать их значение и морфологические показатели, словообразующие и словоизменяющие свойства, а также синтаксическую структуру предложения. Послелогам называются служебные слова, не имеющие отдельного значения с позиции внутреннего содержания и внешней формы, но связывающие между собой слова и словосочетания.

ния. Цель исследования – изучение послелогов казахского и турецкого языков с позиции их образования, особенностей и роли в процессе перевода.

Мнения ученых-лингвистов на проблематику исследования различны. Поэтому некоторые научные воззрения в зависимости от эволюции языка имеют мало общего с текущей языковой системой. Поэтому в статье произведен максимально возможный охват послелогов казахского и турецкого языков в качестве служебных слов, их общие и отличительные черты, особенности употребления и проблемы перевода.

Ключевые слова: казахский и турецкий языки, грамматика, послелог, виды послелогов.

Тіл – адам арасындағы қарым-қатынас құралы. Тіл арқылы жер бетіндегі сан мыңдаған адамдар өзара түсініседі, басқа біреудің айтқанын, пікірін қабылдайды. Тілдің нәтижесінде небір құнды пікірлер, өлең-жырлар, маржан сөздер кейінгі ұрпаққа мұра ретінде, ескерткіш ретінде қалады. Тіл жоқ жерде адамдардың бірлесіп жұмыс істеуі, қоғамдық өндірістің қай саласын болса да ұйымдастыруы, дамытуы мүмкін емес. Ал тілдің өзі қоғам бар жерде ғана өмір сүреді. Жер бетіндегі әрбір халық әртүрлі тілде сөйлеп түсініседі. Әр тілдің өзіндік тарихы, грамматикалық құрылысы, лексикалық мағынасы т.б. ерекшеліктері болады. Бір тілмен бір тіл ұқсас, туысқан тіл болып келсе, керісінше басқа бір тілмен мүлде ұқсамайтын болуы мүмкін. Әр халықтың тілі бір-бірімен өзара байланысты болады, бір тіл екінші бір тілге әсер етіп, соның арқасында өзара толығып, түрленіп байып отырады. Әсіресе өзара туыс тілдердің бір-біріне деген әсері көп болады, тілдің дамуына, өркендеуіне, өсуіне көптеген ықпал етеді. Ондай тілдердің қатарына түркі тілдері де жатады. Тіл-тілдің өзара бір-бірімен байланысты екі жағы болады. Оның бірі тілдің сөздік, екіншісі тілдің грамматикалық жақтары болмақ. Тілдің бұл екі жағының бірлігінен біртұтас тіл құралады да, айтылатын ой түсінікті болып, тіл нағыз қатынас құралы болып қызмет етеді. Тілдің сөздігі мен грамматикалық құрылысының өз жүйесі болатындықтан, тілдің сөздігін Тіл білімінің лексикология саласы, ал грамматикалық құрылысын грамматика саласы қарастырады. Тіл ғылымының бұл салаларының зерттеу объектілері басқа болғанымен, өзара байланыстары да күшті. Өйткені, Тіл өздерінің зерттеу объектісінің негізі етіп сөзді алады. Яғни зерттеуді жеке сөздерден бастайды.

Сөз дегеніміз қыры-сыры мол, күрделі тілдік категория. Сөздің мағыналық, дыбыстық, шығу төркіні, даму тарихы, қолданылу ерекшелігі, жасалу жолы және басқа да алуан түрлі жақтары болады.

Қазақ тіліндегі барлық сөздер өзінің мағынасына және морфологиялық белгілеріне

қарай үш топқа бөлінеді. Олар атаушы сөздер, көмекші сөздер, одағай сөздер.

Атаушы сөздер өздеріне тән лексикалық та, грамматикалық та мағыналары бар сөздер. Атаушы сөздер өз алдына сөйлем мүшесі бола алады, басқа сөздермен әр алуан қарым-қатынасқа түсе алатын дербес сөздер.

Одағай сөздер ешқандай ұғымды білдірмейтін сөздер. Олар тек адамның әртүрлі көңіл-күйін, сезімін білдіру үшін қолданылатын сөздер.

Көмекші сөздер жеке тұрып, ешқандай мағынаға ие болмайды. Тек атаушы сөздер арқылы жасалған мүшенің құрамына кіріп, сол мүшелерді өзара байланыстыру қызметін атқарады.

Шылау сөздер мағына және сөйлемдегі қызметіне қарай қазақ тілінде септеулік, демеулік және жалғаулық шылаулар болып үш топқа бөлінеді:

А. Ысқақов «Қазақ тілі» атты еңбегінде шылауларға мынадай анықтама береді: «Сөз бен сөздің, сөйлемдердің араларын байланыстыру, құрастыру үшін қолданылатын, өздері тіркескен сөздерінің ұғымдарына әр қилы реңктер жамап, оларға ортақтасып, тұлға жағынан тиянақталған, лексика грамматикалық мағынасы бар сөздерді шылаулар дейміз» (Ысқақов, 1991. – 267 б.).

Түрік тіліндегі шылауларға Ергин Мухаррем «Түрік тілі» атты еңбегінде: «Шылаулар мағыналары жоқ, тек қана грамматикалық қызметі бар, жеке тұрып, ешқандай түсінік бере алмайды, алайда басқа сөздермен қосылғанда ғана мағынаға ие болады. Шылаулардың грамматикалық қызметі басқа сөздердің есімдердің, етістіктердің арасын байланыстыру» дей отырып, шылауларды үш топқа бөлген:

Unlem edatları (одағай шылаулар)

Baglama edatları (жалғаулықты шылаулар)

Son cektm edatları (септеулік шылаулар)
(Мухаррем, 2002. – 45 б.)

Түрік және қазақ тілдеріндегі шылаулар. Шылау сөздер дегеніміз ішкі мазмұндары жағынан да, сыртқы формалары жағынан да, сондай-ақ, қызметтері жағынан да өздерінің бастапқы шыққан төркіндерінен біржола қол үзіп, әрі осы аталған үш белгі жөнінен де дербес-

тіктерінен айырылып, өз алдына категория болып қалыптасқан сөздер. Сонымен бірге жалпы көмекші сөздер тобына негізгі ұйытқы есебінде қызмет ететін сөздер. Шылау сөздер есімдерге де, етістіктерге де жақындаспай, өз алдына оқшауланып, жеке топ болып отырады. Сол себептен бұл топқа, шылау сөздерге арнайы талдау жасалады.

Түрік тілінде Нажиметтин Хажиеминоглу «Türk dilinde edatlar» атты еңбегінде шылауларды он топқа бөліп қарастырады (Хажиеминоглу, 1992. – 57 б.).

Çekim edatları (септеулік шылаулар)

Bağlama edatları (жалғаулық шылаулар)

Karşılaştırma edatları (салыстыру қызметінде қолданылатын шылаулар)

Kuvvetlendirme edatları (демеулік шылаулар)

Soru edatları (сұраулық шылаулар)

Çağırma edatları (шақыру шылаулары)

Cevap edatları (жауап ретінде қолданылатын шылаулар)

Ünlem edatları (одағайлар)

Gösterme edatları (сілтеу шылаулары)

Tekerrür edatları (қайталанып қолданылатын шылаулар)

Т. Бангуоглу шылауларды «Türkçenin grameri» атты еңбегінде «takılar» деп атап, шылауларға төмендегідей анықтама береді: «Есім сөздерден кейін келіп, сөйлемнің ішінде есім сөздерді басқа сөйлем мүшелерімен байланыстыратын сөздерге шылаулар (тақылар) жеке тұрғанда ешқандай мағынасы жоқ, тек екі сөз немесе сөйлемнің арасындағы байланысты білдіруге қатысады». (Бангуоглу, 2004, 36 б.)

Септеулік шылаулар (son çekim edatları). Өз алдына толық лексикалық мағынасы жоқ, өзге сөздерге тіркесіп айтылғанда, өзінің алдындағы толық мағыналы сөздің белгілі септік жалғауларында тұруын талап ететін шылау сөздер септеулік шылаулар (son çekim edatları) деп аталады.

Бұл шылаулар өзінің алдындағы толық мағыналы сөздің атау, барыс, шығыс, көмектес септік жалғауларының бірінде келіп тұруын талап етеді. Яғни сол септік жалғаулардағы сөздермен тіркесіп қана айтылады. Сол сөздің мағынасына жаңа грамматикалық мағына үстейді. Сондықтан септеуліктер қай септіктегі сөзбен қолданылуына қарай атау септікті меңгеретін септеуліктер, шығыс септікті меңгеретін септеуліктер, барыс септікті меңгеретін септеуліктер, көмектес септікті меңгеретін септеуліктер болып төрт топқа бөлінеді.

Атау септікті меңгеретін септеуліктер (Yalın halindeki kelimelerden sonra kullanılan son çekim edatları)

Için (үшін) септеулігі негізінде атау септік формасындағы зат есімдермен, қимыл атауларымен, есімдіктермен, есімшелермен тіркесіп жұмсалады да, оларға көбінесе себеп, мақсат, арнау мағыналарын білдіреді. Мысалы: «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін, Жоқ барды, ертегіні термек үшін» жолдарында екі рет қайталанып, қолданылған «үшін» сөзінің мағынасы басқа сөздерден өзгеше. Басқа сөздердің «мен, жазбаймын, өлеңді, ермек, жоқ барды, ертегіні, термек» әрқайсысының толық мағынасы бар, түсінікті, ал үшін сөзін жеке алып қарасақ ешқандай мағына бермейді. Тек ермек, термек сөзімен тіркесіп айтылу арқылы ол сөздерге мақсат, себепті аңғартатын грамматикалық мағына жасап тұр. Мысалдар: Vatan için ateşe girö yanmazsın (Отан үшін отқа түс, күймейсің).

Gibi (сияқты) септеулігі сөйлемде зат есіммен тіркесіп, қолданылады да негізінде ұқсату мағынасын білдіреді. Мысалы: Arslan gibi adamsın (Арыстан сияқты адамсың).

Барыс септікті меңгеретін септеуліктер (Yönelme halindeki kelimelerden sonra kullanılan son çekim edatları)

Шейін, дейін септеулігі зат есімге, есімдікке, сан есімге тіркесіп, негізінде мезгілдің я мекеннің белгілі бір аралық шегін, қатынасын білдіреді. Мысалы: Şehire kadar atla, ondan sonar arabayla gideceğiz (Қалаға дейін атпен, одан соң машинамен жүреміз).

Шығыс септікті меңгеретін септеуліктер (Çıkma halindeki kelimelerden sonra kullanılan son çekim edatlar)

Beri (бері) септеулігі негізінде мезгілдік шектің басталуына, кейде тұтас қамтылуына байланысты ұғымды білдіреді де, көбінесе мезгіл атауларына, есімдіктерге тіркесіп, уақыттың я мерзімнің басталу шегін білдіреді. Мысалы: Dünden beri kar yağıyor (Кешеден бері қар жауып тұр). İki saatten beri sızı bekliyor (Екі сағаттан бері сізді күтуде).

Önce (бұрын) септеулігі белгілі бір амалдың я оқиғаның немесе оқиғаның алдын ала болуын білдіру үшін қолданылады. Bizden önce burada bırısi oturmuş (Бізден бұрын мұнда біреу тұрған екен).

Sonra (соң, кейін) септеулігі зат есімге, мезгіл атауларына, есімдіктерге тіркесіп, белгілі бір фактінің соңынан болатын мекендік немесе мезгілдік ұғымды білдіру үшін қызмет етеді және соң, артынан сөздерімен мағыналас болып келеді. Мысалы: O adamdan sonra boz içeriye girdik (Ол адамнан кейін біз ішке кірдік).

Көмектес септікті меңгеретін септеуліктер (Vasita halindeki kelimelerden sonra kullanılan son çekim edatları)

İle (бірге, мен, пен), *birlikte* (қатар). Бұлар өзара мағыналас септеуліктер. Олар белгілі бір іс-әрекеттің басқа бір әрекетпен қабаттаса, жарыса жасалуын аңғартады. Мысалы: Автобуспен Ыстанбулға кеттім (*Otobüsle İstanbul'a gittim*).

Түрік тілінде тәуелдік жалғауынан кейін келетін төмендегідей септеулік шылаулар болады:

-im, -için, -in için;

-ımız, -için, -iniz için;

-im gibi, -in gibi;

-ımız gibi, -iniz gibi. Мысалы: Мұны машина үшін алдым. *Bunu arabam için aldım*.

Bağlama edatları (*Жалғаулық шылаулар*). Жәй сөйлемдегі бірыңғай мүшелердің немесе құрмалас сөйлемге енген жәй сөйлемдердің арасын байланыстыру үшін қолданылатын шылаулардың түріне жалғаулық шылау (*Bağlama edatları*) дейді.

А. Ысқақов «Қазіргі қазақ тілі» атты еңбегінде жалғаулықтарға мынадай анықтама береді: «Жалғаулықтар дербес лексикалық мағыналары дерексізденген, бірақ өздеріне тән ерекше семантикалық мағыналары мен абстракт грамматикалық қызметтері бар шылау сөздер. Жалғаулықтар өзара тең бірыңғай сөздер мен сөзтіркестердің, сөйлемдердің араларындағы әрқилы қатынастарды білдіреді» (Ысқақов, 1991. – 64 б.).

Жалғаулықтар салалас құрмалас сөйлемдердің құрамындағы жәй сөйлемдерді де өзара байланыстырады және олардың арасына қатынастарын білдірудің қызметін атқарады. Мысалы: Ол әлсіреп, көзін біраз жұмып жатты да, қайтадан көзін ашты. (*Ol baygın halde gözlerini biraz kapatty da tekrar gözlerini açtı*).

М. Серғалиев «жалғаулықтар бірыңғай мүшелердің немесе салалас құрмаластың сыңарларын әр түрлі мағыналық қатынаста байланыстырады» деп жалғаулықтарға түсініктеме бере отырып, төмендегідей жіктейді (Серғалиев, 1991. – 57 б.).

Ыңғайластық қатынасты білдіретін жалғаулықтар;

Қарсылықты қатынасты білдіретін жалғаулықтар;

Талғаулықты қатынасты білдіретін жалғаулықтар;

Шарттық қатынасты білдіретін жалғаулықтар.

Kuvvetlendirme edatları (*Демеулік шылаулар*). Демеулік шылау деп өздері тіркесетін сөздерге әр қилы қосымша реңктер жамайтын сөздерді айтамыз. Өз алдына жеке тұрғанда толық лек-

сикалық мағынасы болмаса да, өзге сөздермен тіркесе айтылғанда, өзінің алдындағы сөздің лексикалық және грамматикалық мағынасын аз да болса дәлелдеп, тиянақтап тұратын шылаулардың бір түрі *демеулік шылаулар* (*kuvvetlendirme edatları*) деп аталады.

Демеулік шылауларды Ысқақов (Ысқақов, 1991. – 106 б.) «Қазақ тілі» атты еңбегінде жеті топқа бөліп қарастырған болса, С.М. Исаев демеулік шылауларды негізгі сөзге (сөйлемге) үстейтін мағынасына қарай, алты топқа бөліп қарастырған (С. Исаев, 2006. – 139 б.).

1. *Soru edatları* (сұраулық демеуліктер) -ма, -ме, -ба, -бе, -па, -пе, -ша, -ше;

2. *Kuvvetlendirme edatları* (күшейткіш демеуліктер) -ақ, -ау, -өй, -әсіресе, -да, -де, -та, -те.

Күшейткіш демеуліктер төмендегідей іштей бөлінеді:

Шектік демеуліктер: -ғана, -қана, -тек, -кейде;

Болжамдық демеуліктер: -мыс (-міс), -кейде (-ау);

Болымсыздық немесе қарсы мәнді салыстыру демеуліктері: -түгіл, -тұрсын, -тұрмақ;

Нақтылау демеуліктері: -қой, -ғой, -ды, -ді, -ты, -ті.

Лексика грамматикалық жағынан демеулік шылаулар: сұраулық, шектік, шақтылық, күшейткіш, болжамдық, болымсыздық демеуліктер болып бөлінеді.

С. Исаев демеуліктерге мынадай анықтама береді: «Демеуліктер сөзге я сөйлемге күшейту, тежеу, шектеу, сұрау, божамдық, күмән сияқты қосымша мағына үстейді. Бірақ септеулік пен жалғаулықтар сияқты сөздерді де, сөйлемдерді де байланыстыра алмайды». (Исаев, 2006. – 37 б.).

И. Еюбоглы өз зерттеу еңбегінде соңынан келетін шылаулар, бұлар сөздердің, сөйлемдердің соңынан келіп, оларды алдыңғы немесе соңғы сөйлемдермен байланыстырып отыратын шылаулар демеулік шылаулар деп атап көрсеткен (И. Еюбоглы, 2002. – 45 б.).

Демеулік шылаулар -dahi, da, ise, ki, bile, degil яғни, -ғой, -қой, -қана, -ғана, -ма, -ме, -ба, -бе, -па, -пе, -ша, -ше, -ақ, -ой, -ау, -ды, -ді. Мысалы: *Bu hayat daha kac yıl devam edecek*. (Бұл өмір тағы неше жыл жалғасады). *Son fikrimi de soyledim* (Соңғы пікірімді де айттым).

Қазақ тіліндегі демеулік шылаулар, яғни сұраулық, нақтылық, күшейткіш шылаулар түрік тілінде өз алдына жеке қарастырылады. Түрік тілінде демеулік шылаулар алдыңғы сөйлемнің мағынасын күшейтіп отырады. Күшейту мәнін беру үшін -da, -de, -dir, -dir (-қой, -ғой, -да, -де) демеулігі зат есіммен, сын есіммен, есімдік және

кейбір үстеу сөздермен тіркесіп, оларға әртүрлі күшейткіш мән үстейді.

Мысалы: Yarın değil bugün de gidebiliriz (Ертең емес, бүгін де барсақ болады)

-da, -de (-да, -де) күрделі етістіктің құрамындағы негізгі етістік пен көмекші етістік тіркестің аралығында жұмсалып, солар арқылы айтылатын іс-әрекеттің де тіпті тез, дереу болғанын білдіреді. Мысалы: Менің ендігі баратын жерім дайын деп, теңізге секірдім де кеттім. Bu kitap da kayboldu (Бұл кітап та жоғалды). Сен де бір кірпіш дүниеге кетігін тап та бар қалан (Абай). Ne gelirse yakınlardan gelir, iyilik de, kötülük de ... Не келсе де жақындарыңнан келеді, жақсылық та жамандық та).

-da, -de демеулік шылау ретінде қолданғанда, тек бір ғана сөзге қатысты болады да, сол сөзді өзге сөздерден бөліп күшейту мәнін үстейді. Мысалы: Öğrencilerle birlikte Ahmet de geldi.

-да, -де (-da, -de) демеулік шылауы күшейткіш мәнді білдіріп, демеулік болса, енді бірде бірыңғай мүшелерді, сөйлемдерді ыңғайластыра байланыстырып, жалғаулық шылау болып, қызмет атқарады. Мысалы: Сен де бір кірпіш дүниеге кетігін тап та бар қалан. Бұл сөйлемде «-де» шылауы демеулік, «сен» сөзіне күшейту мәнін үстеп тұрғанымен оны басқа сөзбен байланыстырып тұрған жоқ, ал «-та» шылауы жалғаулық болып, «тап» және «бар» деген бірыңғай баяндауыштарды ыңғайластық мәнде байланыстырып тұр. Sen de tugla dünya da eksigini bul dag it, inşa et.

-dir, -bir (-қой, -ғой) бұл демеуліктер жеке сөздер мен сөз тіркестерінің мағыналарын, сөйлемде айтылатын ойды нақтыландыра, тұжырымдай түсу үшін қолданылады. Сонымен қатар –бар, -жоқ, -көп, -емес, -мол сияқты сөздермен де тіркесіп, оларға тұжырымдау мәнін үстейді. Мысалы: Şimdi kolhoz vardırövevinin bir tarafını verir. Қазір колхоз бар ғой, үйінің бір жағын берер).

-қой, -ғой демеулігі есімдерге, етістіктің ашық рай формасына, көсемшеге, есімшеге тіркесіп, олардың мағыналарына нақтылау, тұжырымдау, мақұлдау реңктерін жамайды.

Түрік тіліндегі шылаулардың бір түрі салыстыру мәніндегі шылау (karşılaştırma-denkleştirme edatları).

Салыстырылған немесе салыстырып отырып, байланыстырады.

А. Дилачар “Atatürk ve Yazım” атты еңбегінде салыстыру мәніндегі шылау (karşılaştırma denkleştirme edatları) деп бірге қарастырған болса (Дилачар, 1977. – 35 б.), профессор Ю. Гоксел еңбектерінің бірінде теңестіру мәнін-

дегі шылаулар (denkleştirme edatları), салыстыру мәніндегі шылау (karşılaştırma denkleştirme edatları) деп екіге бөліп қарастырады (Ю. Гоксел, 2012. – 87 б.)

М. Ергин теңестіру мәніндегі шылауларға (denkleştirme edatları) мынадай анықтама береді: «Бұл шылаулар бір-біріне тең болып, бір-бірінің орнында қолданыла алатын екі сөз немесе сөйлемнің арасын байланыстырып, бір-бірімен салыстырыла қарастырылады». Бұл шылаулар veya (немесе), yahut ve yahut. Мысалы: Elma veya armut (алма немесе алмұрт). Ayaklarımın altında bir gün daha kaydı yoksa ben bir yerlere mi gidiyorum? (Аяғымның астында бір күн тағы да жылжып кетті немесе мен бір жакқа барамын ба?) Yahut televizyonu açıp veya şarkı söyleyeceğim (телевизорды қосамын немесе өлең айтамын). Şimdi de doğmayan çocuğuna veya hayattaki herkese ağlıyor (қазір туылмаған баласына немесе өмірдегі барлық адамдарға жылайды). Asaba oğlum babası gibi veya benim gibi olur mu (Менің ұлым әкесі сияқты немесе мен сияқты болар ме екен?). Masmavi bir gök veya pırıl pırıl güneş (Көк аспан немесе жарқыраған күн).

Салыстыру мәніндегі шылау (Karşılaştırma edatları) – салыстырылған екі немесе одан да көп сөз немесе сөйлемдерді бір-бірімен төмендегідей байланыстырады:

Қазақ тілінде	Түрік тілінде
бірақ та	Amma
бірақ	Ama
қаласаң	ister
әрі...әрі	hem hem
не... не	ne ne
я...я	ya.... ya
керек болса	gerek ... gerekse

Мысалдар: ister yaz, ister yazma (қаласаң жаз, қаламасаң жазба). Ne anneme gidelim ne arkadaşlara (Не анама не достарыма барайық).

Сұраулықты шылау (soru edatları) деп жеке тұрғанда еш мағынасы жоқ, тек сөйлем ішінде мағына және қызметі белгілі болатын сөздерге шылау деп аталғанына қарағанда түрік тілінде сөз бен сөз таптарынан немесе сөйлемдерден бұрын келіп, сұрау ұғымын білдіретін сөздерді атайды.

А. Гоксел өз зерттеулерінде сұраулықты шылауға мынадай анықтама береді: «Сұрау

ұғымын білдіріп, сұрау үшін қолданылатын шылауларға сұраулықты шылаулар дейміз. Сұраулықты шылаулар өте аз. Оның негізгілеріне -hanı (-қане), -neue (-неге), -nasıl (-қалай), -neden (-неден), -hangı (-қайсысы)» сынды шылаулар жатады, – дейді (Гоксел, 2005. – 25 б.).

Қазақ тілінде сұраулық демеуліктер -ма, -ме, -ба, -бе, -па, -пе демеуліктері мәтіндегі қолданылу тәртібіне қарай әр қилы грамматикалық формадағы әртүрлі сөздермен тіркесе береді.

-ма, -ме, -ба, -бе, -па, -пе демеуліктері хат және сын есімдермен, үстеулермен, етістік райларымен және есімше, көсемше формаларымен тіркесіп қолданыла береді және тіркесетін негізгі сөздер жіктік жалғауларында, оларға тән басқа әртүрлі формаларда тұра береді.

-ма, -ме, -ба, -бе, -па, -пе шылаулары сөйлемге сұрау мәнін үстеп, сұраулы сөйлем жасаудың бір жолы болып табылады да, өзі тіркескен сөзден бөлек жазылады.

-ба, -бе, -па, -пе деген болымсыз етістік жасайтын жұрнақпен ұқсас келеді. Бірақ шылау бөлек жазылады да, болымсыз етістік жұрнағы түбірге қосылып, бұйрықты мағынаны білдіріп, бірге жазылады.

-ше демеулігі әр қилы сөздермен тіркесіп, оларға сұраулық мән беріп отырады. Сонымен қатар үнемі көтеріңкі екпінмен ерекше бөлініп айтылады да, оның сұраулық мәні де әлдеқайда күшті болып келеді.

Мақаланы қорытындылай келе, түрік және қазақ тілдеріндегі шылауларды қарастыра келе екі тілдегі шылаулардың басты-басты ерекшеліктерін анықтадық.

Біріншіден түрік және қазақ тілдерінің бір-біріне ұқсастығы, тіпті бір-бірін қайталауы екі тілдің туыстас, тамыры бір екендігін айқын көрсетіп отыр. Әсіресе септеулік шылаулардың бір-біріне өте ұқсастығы байқалып отыр. Ашығырақ айқындайтын болсақ, бұл екі тілдегі септеулік шылаулар өзінің алдындағы толық мағыналы сөздің септік жалғауларының бірінде келуін талап етіп тұруын айтуға болады.

Атау септікті меңгеретін шылаулар (Yalın halinden gelen edatlar)

Барыс септікті меңгеретін шылаулар (Yonelme halinden gelen edatlar)

Шығыс септікті меңгеретін шылаулар (Cikma halinden gelen edatlar)

Көмектес септікті меңгеретін шылаулар (Vasita halinden gelen edatlar)

Шылауларға екі тілде де, яғни қазақ және түрік тілдерінде бірдей анықтама беріледі. Қай

тілде болмасын шылаулар – сөз бен сөздің, сөйлем мен сөйлемнің араларын байланыстырып тұратын, өздігінен дербес мүше бола алмайтын, бірақ өзге толық мағыналы сөздерге көмекші болып қызмет атқаратын сөздер болып табылады.

Шылаулар ішкі мазмұндары жағынан да, сондай-ақ, қызметтері жағынан да өздерінің бастапқы шыққан төркіндерінен де бір жола қол үзіп, әрі осы аталған үш белгі жөнінен де дербестіктерінен айырылып, өз алдына категория болып қалыптасқан көмекші сөздер.

Екіншіден, түрік және қазақ тілдері бір топқа, Орал, Алтай тобына жатады. Бұл тілдер жалғамалы (аглютинативті) болғандықтан, өте ұқсас болып келеді. Қазақ тілінде жалпы шылауларды септеулік, жалғаулық, демеулік деп үш топқа бөлсе, түрік тілінде Н. Хажыеминолу шылауларды он топқа, ал Э.Мухарем үш топқа бөліп қарастырады.

Түрік тіліндегі одағай шылаулар (unlem edatlari) қазақ тілінде өзінше бір сөз табы ретінде жеке қарастырылады. Сонымен бірге қазақ тілінде жауапты шылау (cevap edatlari), шақыру мәніндегі шылаулар (cagirma edatlari), көрсеткішті шылаулар (gosteris edatlari) және қайталау мәніндегі шылаулар (tekerrur edatlari) болып бөлінбейді.

Қазақ тіліндегі шылаулардың бірі демеулік шылау өзі іштей төрт топқа бөлініп қарастырылады:

Сұраулық демеуліктер;

Күшейткіш демеуліктер;

Нақтылау демеуліктер;

Болжамдық демеуліктер.

Ал түрік тілінде әрқайсысы жеке жеке шылау ретінде қарастырылады. Түрік тілінде cumle basi edatlari (сөйлемнің басында қолданылатын шылаулар) тәрізді шылаулар қазақ тілінде кездеспейді десе де болады. Мысалы: bak. bakalim сияқты. Осындай айырмашылықтардың бірі, яғни қазақ тілінде дефис (-) арқылы жазылатын шылаулар. Олар:

-ау, -ақ, -ай; -мыс, -міс; -ды, -ді, -ты, -ті.

Түрік тілінде дефис арқылы жазылатын шылаулар кездеспейді. Бірақ бұл тіл білімінде, тіл грамматикасында үлкен алшақтық байқалмайды.

Жалпы айтқанда, екі тілде де, қазақ және түрік тілдеріндегі шылаулардың шылаулар жеке тұрып, сөйлем мүшелері бола алмайтын мағынасы жоқ сөздер әрі олар жіктелмейді, септелмейді, көптік жалғауын алмайды.

Әдебиеттер

- 1 Ысқақов А.Ы. (1991) Қазақ тілі. – Алматы: Мектеп, 1964. – 393 б.
- 2 Ergin Muharrem (2002). *Orhun Abideleri* (in Turkish). Boğaziçi Yayınları. – 239 s.
- 3 Исаев С. (1993). Қазақ тілі. – Алматы. – 67 б.
- 4 Hacıminoğlu N. (1992). *Türk dilindeki edatlar*. Istanbul. – 104 s.
- 5 Banguoglu, T. (2004). *Dil edatlari*. Isparta. – 54 s.
- 6 Ысқақов А.Ы. (2010) Қазіргі қазақ тілі [Қазақ тіл білімінің антологиясы] – Павлодар: С. Торайғыров атын. ПМУ, 2010. – 458 б.
- 7 Исаев С.М. (2006) Қазақ тілі. – 2-бас., өңд. – Алматы: Атамұра. – 208 б.
- 8 Zulfekar H. (2001) *Yayabcilar isin turkse dil bilgisi*. – Ankara, 2001. – 48 s.
- 9 Серғалиев, М., (1991) Қазіргі қазақ әдеби тілі (морфология және синтаксис). – Қарағанды, 1991. – 67 б.
- 10 Eyüboğlu İ.Z. (1991). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* [Etymological Dictionary of the Turkish Language] (in Turkish). Sosyal Yayınları, İstanbul. ISBN 978975-7384-72-4.
- 11 Сауранбаев Б. (1967) Қазақ тілінің грамматикасы. Қазақ тілі. – Алматы, 1967. – 112 б.
- 12 Dilaçar, Agop (1977). “Atatürk ve Yazım”. *Türk Dili* (in Turkish). – 307 s.
- 13 Göknel, Yüksel (2012). “Turkish Grammar Updated Academic edition”. Retrieved 2013-01-16.
- 14 Goksel, Asli; Kerslake, Celia (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Routledge. pp. 225

References

- 1 Yskakov A., (1991) *Kazakh tili*. – Almaty: Mektep, 1964. – 393 b.
- 2 Muharrem E., (2002). *Orhun Abideleri* (in Turkish). Boğaziçi Yayınları. – 239 s.
- 3 Ysayev S., (1993). *Kazakh tili*. Almaty. – 67 b.
- 4 Hacıminoğlu N, (1992). *Türk dilindeki edatlar*. – Istanbul. – 104 s.
- 5 Banguoglu, T., (2004). *Dil edatlari*. Isparta. – 54 s.
- 6 Yskakov A., (2010) *Kazkirgi Kazakh tili* [Kazakh til biliminin antologiyasy] – Pavlodar: PMU, 2010. – 458 b.
- 7 Ysayev S., (2006) *Kazakh tili*. – 2 бас., өңд. – Алматы : Атамұра. – 208 б.
- 8 Zulfekar, H., (2001) *Yayabcilar isin turkse dil bilgisi*. Ankara, 2001. – 48 s.
- 9 Sergaliyev M., (1991) *Contemporary Kazakh Literary Language* (Morphology and Syntax) Karaganda, 1991. – 67 p.
- 10 Eyüboğlu İ.Z.(1991). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* [Etymological Dictionary of the Turkish Language] (in Turkish). Sosyal Yayınları, İstanbul. ISBN 978975-7384-72-4.
- 11 Sauranbayev, B., (1967) *Grammar of the Kazakh language*. Kazakh language. Almaty, 1967. – 112 p.
- 12 Dilaçar, Agop (1977). “Atatürk ve Yazım”. *Türk Dili* (in Turkish). – 307 s.
- 13 Göknel, Yüksel (2012). “Turkish Grammar Updated Academic edition”. Retrieved 2013-01-16.
- 14 Goksel, Asli; Kerslake, Celia (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Routledge. p. 225

^{1*}Көптілеуова Д.Т., ²Жұмажанова Ф.Т.

¹филол.ғ.к., доцент, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,

²филол. ғ. к., доцент, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., *e-mail: dina0028@mail.ru

ТӘУЕЛСІЗ ЕГИПЕТ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ӘЙЕЛ БОСТАНДЫҒЫ ТАҚЫРЫБЫ

Мақалада Тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңдегі египет прозасындағы әйел бейнесінің даму ерекшеліктері қарастырылады. Осы кезеңде дәстүрлі өмір салтын түбегейлі бұзу мәселесі, қоғамның әлеуметтік қайта құрылуы, лайықты әдеби түсіндіруді қажет ететіні оның барлық ауырлығымен туындайды.

Түйін сөздер: Мысыр әдебиеті, модернизм, Әл-Хамиси, әйелдер әдебиетіндегі еркіндік тақырыбы.

^{1*}Koptileuova D., ²Zhumazhanova F.

¹Ph.D., associate professor, Department of Middle East and South Asia

Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty,

²Ph.D., Department of Middle East and South Asia Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty, *e-mail: dina0028@mail.ru

The theme of womens freedom in the literature of independence Egypt

The theme of women's freedom in the literature of Egypt in the period after the conquest of independence. In the article features of the evolution of female images in prose works in the period after the conquest of independence are considered. And it is during this period that the problem of radical breaking of traditional forms of life, social reorganization of society, which require appropriate literary interpretation, arises with all its severity.

Key words: Egyptian literature, modernism, Al-Khamisi, theme of women's freedom in literature.

^{1*}Коптилеуова Д.Т., ²Жұмажанова Ф.Т.

¹к.филол.н., доцент, кафедра Ближнего Востока и Южной Азии,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²к.филол.н., доцент, кафедра Ближнего Востока и Южной Азии,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы *e-mail: dina0028@mail.ru

Тема свободы женщины в литературе Египта в период после завоевания независимости

В статье рассматриваются особенности эволюции женских образов в прозаических произведениях в период после завоевания независимости. И именно в этот период со всей остротой встает проблема коренной ломки традиционных форм жизни, социального переустройства общества, требующие соответствующего литературного осмысления.

Ключевые слова: египетская литература, модернизм, Аль-Хамиси, тема свободы женщин в литературе.

Тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңдегі египеттік шығармалардан әйел образының дами түскенін байқауға болады. Жаңа заманда, Шығыс

пен Батыс елдерінің арасындағы қатынас дамып, мәдени құндылықтар алмасуы орын алды. Тәуелсіздік алған тұстағы проблема – ежелгі

дәстүрлердің қалдығы мен қоғамдағы қайта құруға әдеби тұрғыдан мағына беру. Мұның барлығы қазіргі заманғы египеттік әңгімелер мен романдардағы кейіпкерлердің әлемге деген көзқарасынан байқалады. Мысалға, Абд ар-Рахман аш-Шарқауидің «Жер» романында ауылдан шыққан жас қыз саяси-қоғамдық және этика мәселесін көтереді. Әрине әлі де надандықтан арыла қоймаған кейіпкерлер баршылық: бұрынғы феодал қызуқанды Ризқ («Жер» романы) әрқашан өзі әйелін таяқтың астына алады. «Ал сен, Ризқ, он жеті фелданы бар, кооперативтің басшысынан бұрын, феллахсың!». Ол осы мінезі мен қылығын қай қоғамнан алған? Осыншама қаталдықты қалай ғана бойына сіңірді? (Кирпиченко, 1980:65).

«Египеттік модернизмнің» белгілі өкілдерінің бірі Абд ар-Рахман әл-Хамиси (1920-1987) де неке және махаббат мәселесін көтерген: «Мен барлық қиыншылықтың артынан жалғыз ғана қолды көремін. Ол барлық жүректерге жара салған, бір-біріне жат жандарды некемен байланыстыратын реакция қолы» (Ходжаева, 1975).

Абд ар-Рахман әл-Хамиси – белгілі египеттік новеллист, ақын, әдеби сыншы және қоғам қайраткері. Оның 10-нан астам әңгімелер жинағы бар. Ең танымалдары – «من اعماق» («Тереңдіктен», Каир, 1950), «لن نموت» («Біз өлмейміз», Бейрут, 1953), «رياح النيران» («Отты алау», Каир, 1954). «Наима қайғым менің» новелласы орыс тіліне аударылып, «امينة و قصص اخرى» («Амина және басқа да әңгімелер») жинағына енгізілген. Әл-Хамисидің әңгімелері «Араб жазушыларының әңгімелері», «Египеттік 19 әңгіме» (М., 1957), «Жер деген орын», «Қазіргі заманғы арабтық новелла», «Шығыстық новелла» (М., 1963) секілді жинақтар мен газет-журналдарда орыс тілінде жарық көрген. Автордың ата-анасы ол үшін өмірлік үлгі тұтар некеде болған, алайда олар да айырылысып кетеді. Бұл туралы оның өзі жазып қалдырған бақытсыз балалық шағы туралы естеліктерде айтылады. Ол өзінің анасымен (ұлты – жартылай француздық) тек бірнеше жыл өмір сүреді, оған тіпті көңіл бөле алмаған әкесі, өзге отбасының қамқорлығына береді. Осылай ата-ана махаббатынан айырылған оның және жүздеген басқа балалардың балалық шақтары өтеді: «Менің балалық шағым ана мен әке махаббатынан айырылған қараңғы әрі күңгірт сәттерге толы болатын» (Ходжаева, 1975). Өз шығармаларында әл-Хамиси әйел затын қызметші ретінде ғана көріп, оның бас бостандығын жоққа шығарған реакциялық салт-дәстүрге қарсы шығып,

әйелдердің өз тағдырын өзі шешуін, білім алуға құқылы болуын жақтайды. Әл-Хамиси шығармашылығы адамзатқа деген махаббатпен көркемделген.

«دماء لا تجف» («Бұл қан кеппейді») әңгімесінде әл-Хамиси ең жағымды кейіпкерлердің бірі шаруа әйел-ананың образын сомдайды. Алайда осы қарапайым ауыл әйелінің образынан нағыз патриотизм мен өз Отанына деген үлкен сүйіспеншілік байқалады. Ол – сауатсыз, күнделікті газет оқымайды, радио тыңдамайды, саясаттан алыс тұлға. Бірақ ол египеттік жерді таптап, халықтың нанын жеп, жерін тартып алған шапқыншыларды бар жан-тәнімен жек көреді. Оған ұлының әлжуаздығы мен шешімге келмейтіндігі өте ауыр, сондықтан ол ұлын ана жүрегімен күрес жолына жетелейді. Әңгімеде әйелдің сипаты тек оның египеттік ауылдық жерлерде ғана қолданыста бар дәстүрлі көйлек киіп, қара орамал тартқандығымен көрсетіледі, шаруа әйел бейнесі тіптен жоқ. Шығармада кейіпкердің іс-әрекеттеріне басымдылық берілген. Оқырманға ерекше әсер ететіні – надан болса да даналығымен түстеніп, өз өміріне Отанының тәуелсіздігі үшін қиюға даяр әйелдің бейнесі.

Әл-Хамиси – египеттік әйелдің бостандығы үшін күрескен тұлға. Бұл тақырыптағы новеллалардың ішінде жазушы әйел затының түңілуі секілді тақырыптарға ерекше мән береді. Әл-Хамисидің айтуынша, бұл құбылыс – кездейсоқ емес және жеке тұлғалардың аморальдығының нәтижесі де емес. Өмірден ойсырай ұтылып, жеңілген әйел – жұмыссыздық пен кедейшілік, әділетсіздік пен тағдыр тәлкегінен азап шеккен жандардың арасындағы заңды құбылыс. Мысалы «Қос келбет» әңгімесінің кейіпкері Маджиданы түнгі бордельдің бишісі болуға оның «тексіздігі» немесе «тумысынан бейімділігі» жетелемейді. Жападан жалғыз әрі сіңірі шыққан кедей бойжеткен Маджида жұмыс таппайды. Ақырында өмірден торығу мен мұқтаждық оны түнгі бордельдің бишісі болуға еріксіз мәжбүрлейді. Соған қарамастан, Маджида жан сұлулығы мен адал өмірге талпынып, ақырында өзі секілді кедейліктің дәмін татқан бозбалаға тұрмысқа шығады. Кейін күйеуі жұмысынан айырылған кезде, Маджиданы қинамас үшін, шын жүректен сүйсе де, айырылысып кетеді. Бұдан кейінгі кезеңде Маджида өз өміріндегі кемсітілген жағдайға налиды. Ол жан-тәнімен жұмыс орны мен оған келушілерді жек көреді.

Маджида образымен «Мен қалар едім...» әңгімесінің кейіпкері Уидад та тағдырлас.

Шығарманың басында кейіпкердің әкесі көз жанынан айырылады. Сөйтіп, отбасы аз уақыт ішінде кедейленеді. Өзінен кейінгі бауырларын оқытып, бүкіл отбасын қамтамасыз ету үшін үйдің үлкені Уидад түнгі кабареге жұмысқа орналасуға мәжбүр болады.

«Неджа...О, Неджа!» әңгімесінің кейіпкері қарапайым ауылдың бойжеткені Хусния «өзінің ойынша» сәтті тұрмыс құрады. Ол да барлығы секілді қуанышты әрі жайбырақат, бақытты өмір сүруді армандайды. Алайда ол өзін күткен ауыр тағдыр сынағынан беймәлім. Әл-Хамиси әңгімені кульминациялық шиеленіспен аяқтайды. Барлығынан бұрын бұл некеге күйеу жігіттің шешесі қуанады, себебі ол құпия жұмыс атқаратын түнгі бордельдің иесі. Ол өз келініне пайда көзі ретінде қарап, лас ақшаны табудың жолына итермелейді. Автор әңгімені осылай аяқтайды, ал оқырман қауым кейіпкердің алдағы өміріне алаңдайды.

Кедей қыз Набауиия да арбап-арбау мен адам саудасының құрбаны. Ол өзін асырап алған өгей ананың арбауына түсіп қалады. Кезінде Набауиия да Маджида секілді өзінің жеке өмірін, жеке жанұясын, адал жар, бала-шаға мен жеке отауын арман етеді, алайда оның сөз байласқан «жары» Набауиияны сүймейді, ол тіпті бойжеткен қыздардың саудасымен айналысатын топтың мүшесі болып шығады. Осылайша Набауиия да кедейліктен зардап шеккен көптеген бақытсыз қыздардың біріне айналады. «Жолы болмаған әйел» образындағы ең сәтті шыққан кейіпкер – Набауиия образы. Әл-Хамиси Набауиия портретін осылайша суреттейді: «Егерде сіздердің іштеріңізден кімде-кім арықша келген, қара торы, жүзінен нәзіктік сезілген көздері үлкен қызды көрсендер, сендер үшін ең қымбат затпен қарғыстаймын, оны маған көрсетіндер – ол Набауиия». Егер М. Горький, А.И. Куприн секілді әлем классиктерінің шығармашылығындағы осындай кереағар кәсіппен айналысқан кейіпкерлердің мінез-құлқына үңілсек, барлығына тән бір қасиетті байқауға болады: шынайы тазалық пен өмір шындығынан өте алыс, олар өткені мен бүгінгісі үшін де ертегідей өмірді құрап тастаған. Олар әлі де болса адал жарды кездестіріп, жанұялы болуға үмітті. Өздері керемет бір қиялдағы өмірге құштар. Набауиияның образынан да сол байқалады: бойжеткен отбасы мен үй туралы ойға батады: «Ол мені өзі де өзгелер секілді қарапайым қыз екендігіне сендіргісі келеді. Мен қарсы болмадым, себебі мен оның өзін осылайша өтірікпенен қорғауға тырысатындықтан білетінмін» (Ходжаева, 1975).

Набауиия – жер астында, лас пен қараңғылықта жарқыраған күнге талпынуды тоқтатпаған өмір гүлі.

«Адам еті» әңгімесінде египеттік «лас» ортаның мәселелері одан әрі шиеленіскен. Сания – әлі жас, алайда, өмірде жеңіліске ұшыраған көше гүлі. Ол өмірден түпкілікті шаршаған, дұрыс шешім шығаруға әлсіз әрі моральдық тұрғыдан дайын емес. Әңгімеде жазушы қоғамдағы мұндай ұят құбылысқа бейжай қараған жанды қатты сынайды. «Қоғамның ластығына көз жұма қарамаңдар, қайта барлығың да өзгелердің бірыңғай білім алып, бірыңғай тамақтанғанын, бірыңғай ар-намыстарының қорғалғандығын қамтамасыз ету үшін бірігіп, көздерінді ашыңдар» деп сынайды (Ходжаева, 1975: 45).

Әл-Хамиси – египеттік «тереңнен» адам баласына тән мінезді көрсете алады. «Ана, егер де мен болмасам» атты әңгімесінде әл-Хамиси кейбір өмірден жығылған жандардың қоғамның жоғары сатысында адамдардан гөрі жақсы өмірге лайық екендігі сөз етіледі. Әңгіменің бас кейіпкері – көше гүлі, жалғыз ғана мақсатпен өмір сүреді, ол – қызын лайықты тәрбиелеп, өзі дәмін татқан қарабет өмірден аулақ ету. Әңгіме сол әйелдің қызының тәубесі формасында жазылған. Шығармадан оқырманның көз алдына ана образы – дөрекі боянған, келбетімен қоса өзін-өзі ұстауы ерсілеу қартаң әйел елестейді. Алайда бұл әйелдің артында – мейірімге толы ана жүрегі жасырылған. Оның жалғыз жанашыры, мақтанышы, өзі армандаған пәк әрі өнегелі өмірдің шындыққа жанасуы – қызына ғана байланысты болғандықтан, ана жүрегі оған жамандық атаудың аулақ болуына барлық жағдайды туғызуға тырысады. Сонымен қатар тіпті өз өмірінен барынша аулақ ұстауға тырысады.

Йусуф Идрис (1927-1992) – қысқа әңгіме жанрындағы шығармалардың шебері. Египеттік әдебиеттанушы Шукри Аййад жазушы туралы: «Оның әңгімелері терең мән-мағынасы мен қайран қалдырады және олар ешқандай қиындықсыз жазылғанға ұқсайды. Сырт көзге жазушы тамаша баяндаушылар жанұясында дүниеге келіп, олардың шеберлігін, сөйлеуді үйреніп жүрген уақытта меңгерген секілді. Ол 1927 жылы аш-Шарқийа провинциясындағы әл-Бейрум ауылында дүниеге келген. Ал 1951 жылы Каир университетінің медицина факультетін бітіріп, Каирдегі ең көне әл-Қаср әл-Айни ауруханасында дәрігерлік қызмет атқарған. Кейін каирлік муниципалитетте денсаулық сақтау инспекто-

ры болған. 1959 жылы ол «Әл-Джумхурия» газетіне журналистік қызметке ауысады. Ал 1970 жылдан бастап «әл-Ахрам» газетінде қызмет істейді. Идрис әңгімелерін студенттік кезден бастап жазған. Оның «Ең арзан түндер» деген атпен жарық көрген бірінші жинағы 1954 жылы жазылды. Идрисінің шығармалары қатарында 9 әңгімелер жинағы, «Ақшыл жүзді» деген романы және 7 пьеса, соңғысы «Күлегеш» 1983 жылы жарық көрген, сонымен қатар бірнеше повестері бар. «Кешкі марш» әңгімесі «Солай емес пе?» (1957) жинағынан «Автобуста» және «Көктегі Манна» шығармалары «Ар-ұят сұрағы» жинағынан, «Қасірет тілі» – дәл сол атаудағы жинақтан, «Жүк тасушы» әңгімесі «Ұрпақтар үйі» (1971) жинағынан алынып, басаяғы 30-ға жуық әңгімесі мен әйгілі «Күнә» атты повесі орыс тіліне аударылған. Автор адамдар өмірін суреттеу үшін, қарапайым жағдайларды мысалға алады: басына бір тәрелке бәліш ұстай, кішкене қыз жолдан өтпекші («Көзқарас»). Мұндай көріністерді Каирдың әрбір бұрышынан көруге болады. Бірақ оның ауладағы доп қуалай ойнаған балаларға қараған көз жанарынан, оның балалық шағының лайықты өтпей, бала болу құқығынан айырылғанын байқауға болады. Қарапайым заттарға деген көзқарас, тіпті доп ойнына, кішкене қыздың әлеуметтік психологиясын, қоршаған ортаға, өмірге бағыныштылығын көрсетеді. «Махаббат хикаясы» – жұмысшы ортадан шыққан жандар туралы шығарма. Хамза мен Фаузия – Идрис шығармасында қалай өмір сүру керектігін білетін жалғыз ғана кейіпкерлері. Мұндай жандар Египетте сирек кездеседі. Фаузия – танымал араб тілі мұғалімінің қызы, өзі де ұстаз. Фаузияның әкесі «қызын жұмыс істетеді екен» деген туыстарының қатал сынынан қорықпайды. Бұл – египеттік жастардың ең жақсы қасиеттерін көрсететін реалистік шығарма. Бірақ Фаузияға берілген бостандық – египеттік қоғамда сирек кездесетін жайт. Повесть бастан-аяқ махаббат сезіміне, Хамза мен Фаузияның Отанға, білім-ғылымға, адам баласына деген махаббат тақырыбына арналған.

«Күнә» повесінде Й. Идрис «күнәнің» моральдық мәнін зерттейді. Дәстүрлі түсініктерге сәйкес, ғасырлар бойы египеттік қоғамның рухани өмірінің бір бөлігі ретінде өзгеріссіз қалған «харам» және «халал» заттардың бөлінуі ең үлкен қателік емес пе? – осы сұраққа тоқталады. Повестің сюжеттік негізі – жалдамалы жұмысшылар тобынан шыққан Азизаның өзінің шақалағын өлімге қиып, күнәға батуы және соған байланысты сот шешімі. Азизаның

бар өмірі науқас күйеуі мен үш баласын бағып-қағып, оларға азық іздеумен өтеді. Бірақ қатал өмір Азизаны әйелдік нәзіктіктен айыра алмады. Мүмкін сол себепті де күйеуіне бір үзім нан іздеп жан ұшырған сәтте кездескен дөрекі жас жігіт Мұхаммад Амарейнге қарсылық танытпаған болса керек. Кейін Азиза өзін күнәһар санайды, оны ар-ұят қысады, ал жүктілігі мен қайғысын құдайдың қаһары ретінде қабылдайды. Бірақ Азизаның бойындағы ең өткір сезім – маскара боламын деген мәңгілік қорқыныш. Себебі барлығы да оның дімкәс күйеуі «кіші қызы Зубейда туылғаннан кейін, бірде-бір рет жақындаспағанын» білетін. Міне, дәл осы қорқыныш сезімі Азизаны өз сәбиін өлтіруге итермелейді. Жалпы, Азизаның трагедиялық тағдырына қарамастан, повесть қараңғылық әсерін қалдырмайды. Алайда, Азизаның науқасы және оның жан түршігерлік өлімі ауыл тұрғындарының аяныш сезімін тудырады. Шығарма барысында, ауыл тұрғындары науқас Азизаға бірігіп қамқорлық жасайды, ал олардың Азизаны басқарушының көзінен аулаққа тығу әрекеті өзіндік адами қасиеттер мен ниеттестіктерін көрсетеді. Повестен біз шаруа әйел өмірінің жан түршігерлік ахуалын көреміз.

«Ұрпақтар үйі» (1971) әңгімесі символикалық тұрғыда жазылған. Неке жүзігі үнсіз келісім бойынша ананың қолынан оның үш үлкен қызының қолдарына өтіп отырады. Ал олар аналарымен оның жас күйеуі соқыр шейхты «бөліседі». Жүзік – бұл тұста, арсыз істің барлық қатысушыларын біріктіретін символ кепілдігі. Шейх өзін, осылайша, ақтап алады: «Тек көру қабілеті ғана күдікті секемділікке әкеледі, ал ол көру қабілетіннен айырылғандықтан, ешқашан сенімді бола алмайды. Ол – зағип. Зағипта күнә жоқ». Бірақ әңгіме «Мүмкін зағипта да күнә бар шығар?» деген сұрақпен аяқталады.

«Автобуста» новелласында Йусуф Идрис қанағатсыздықты әшкерелейді. Мұнда тіпті бір-бірінен сырт кейпі бойынша да әр түрлі, екі топ бар: жастар – бозбала мен бойжеткен, екеуі де таза әрі жасқаншақ, ал екінші топ – аяқтарына нық тұрған қою түсті костюм киіп, галстук таққан салиқалы азаматтар. Олар мойындарын созып, лас күлкімен бір бұрыштан ғана ызалана, ашына кінәсіз таныстықты бақылайды. Оларды бойжеткендер мүлде қызықтырмайды: «ол... өз қыздарынан да жас, оны көңілде қыла алмайсың» (Идрис, 1957) Осылайша египеттік әдебиетте Йусуф Идрис өз пікірін қалдырды. Оның шығармашылығы XX ғасырдың II жартысындағы египеттік қоғамдағы ең өзекті,

ең көкейкесті мәселелер мен египеттік әйел бейнесін қамтиды.

Нагиб Махфуз (1911-2006) – Нобель сыйлығы ұсынылған египеттік романист. Оның маңызды қасиеті – өткірлік сезімі (Ақбарова, 2001: 26). Нагиб Махфуз 1911 жылы Каирде шенеунік отбасында дүниеге келіп, Каир университетінде философия мен әдебиет саласынан білім алып, 1934 жылы оны тәмамдаған. 1972 жылға дейін алдымен министрлікте, кейін өнерге байланысты цензура Бюросының, кино өнеріне қолдау фондының директоры, ақырында – Мәдениет Министрлігінің мәдени мәселелер жөніндегі кеңесші ретінде мемлекеттік қызметтер атқарған. Египеттік көзқарас бойынша Нагиб Махфуз либералдық бағыт алған автор, сондықтан да оның кітаптары көптің көңілінен шыға қоймайды. 1994 жылы жазушыны қасақана суық қарумен шабуылдап, оны ауыр жарақаттайды. Осы оқиғадан соң, Махфуздың денсаулығы күрт нашарлайды, бірақ ол соған қарамастан жазуын жалғастырды. 2006 жылы шілдеде Махфуз ауруханаға түсіп, дүниеден кеткен күніне дейін ауруханадан сыртқа аттап баспайды. Махфуз 2006 жылдың 29 тамызында көз жұмады. Оның шығармаларында дәстүрлі ұлттық байлық байыпты түрде суреттелген. Өзінің алғашқы шығармаларын «әл-Маджалла әл-джадида» журналында бастырады. Ал новеллаларының бірінші жинағын («Есуастықтың лебі») 1938 жылы басып шығарды. Оның артынан романтикалық және перғауындар билік еткен кезеңге арналған тарихи романдар көбейді. 1950 жылдардың соңында «Каир трилогиясы» («بين القصرين», «قصر الشوق», «السكرية») басып шығарылғаннан кейін Махфуз прозасы еуропалық деңгейде мойындалды. Каирлық үш ұрпақтың өмірін суреттей отырып, автор Египет тарихындағы қоғамдық және саяси оқиғаларды көрсетеді. 1960 жылдары Махфуз шығармашылығында өзгерістер пайда болады. Ол кішігірім әңгімелерге көңіл бөліп, символикаға мол орын береді. Қоғамның эволюциялық жолмен дамуының әсерінен пайда болған, өзін жалғыз әрі тастанды сезінетін адамның азабы мен уайымы мына шығармаларда көрініс табады: «Ұры мен ит» (1961), «Алладан түскен жарық» (1963), «Бөдене және күз» (1964), «Жол» (1964), «Мүсәпір» (1965), «Ніл бойындағы әңгіме» (1966), «Қара мысық тавернасы» (1968), «Бал айы» (1971). Жалпы алғанда, Махфуз 50 шақты роман мен повесть, 100-ге тарта әңгіме жазған. Жазушының соңғы кітабы 2005 жылы жарық көрді: ол өлімнен кейінгі өмір туралы «Жетінші аспан» атты әңгімесінің жинағы

еді. Ол 1988 жылы «бүкіл адамзат үшін маңызға ие, реализм мен араб әңгімесінің күрделілігі» үшін әдебиет саласында Нобель сыйлығын жеңіп алды.

Н. Махфуздың Египеттің заманауи өміріне бет бұрған, шынайы өмірлік жағдайлар бүгешүгесіне дейін қамтылған «Жаңа Каир» (1945) атты шығармасындағы сегіз романдан тұтас «Каирлық цикл» ашылады. Бұл циклдің кейіпкерлерінің шынайылығы, суреттелуі өте жоғары дәрежеде болса керек, оқырман қауым оларды шынайы өмірдегі тұлғалар ретінде қабылдайды. Мысалы, Гамалийеда назар аударарлық жер ретінде әл-Мидакқ атты тар көшені алады. Осы көшедегі наубайхана, кофехана және романның жас кейіпкері Хамиданың үйі орналасқан «әл-Мидакқ тар көшесінде» романның сюжеті іске асады. Махфуздың кейіпкері, соның ішінде Хамида да күдіктеніп, өмірден баз кешіп, берілуі мүмкін, алайда соған қарамастан бақыт пен әділдікке бұрынғысынша ұмтыла береді (Махфуз, 1990). Романның сюжеті ІІ дүниежүзілік соғыс жылдарымен тұстас келеді. Соғыс жетім қыз Халида мен кедей шаштараз бозбала Аббас Хилуа арасындағы трагедиялық махаббаттың себепшісі болады. Аббас Хамидаға үйленуді армандайды, алайда оның жалақысы Хамида түгілі өзіне де жетпейді. Ол ақша табу үшін ағылшын лагеріне кетеді, ал Хамидаға оның оралуын күтуге тура келеді. Аббастың елде болмаған кезінде, Хамида ағылшындық және америкалық әскерилерін тірі тауармен қамтамасыз ететін делдалдың тұзағына ілінеді. Ал, Аббас Каирге оралған кезінде Хамиданы араққа сылқия тойған ағылшын жауынгерлері ортасынан кездестіреді. Кездесу трагедиялық тұрғыда орын алады: жауынгерлер Аббасты өлгенше сабайды. Осы тұста, біз қайтадан жетімдігі, кедейлігі үшін кінәсіз, тіптен қорғансыз қыздың бейнесін көреміз. Ол тағы да сыртқы әлемге тәуелді, өмірі шартталған күйінде қалған. Мидакқ тар көшесі – бұл соғыс жылдарында египет қоғамы тап болған тығырықтың көрінісі.

«Бейн әл-Қасрейн» (1956-1957) романының сюжеті І және ІІ дүниежүзілік соғыс жылдарына сәйкес келеді. Бұл – сол кездегі египеттік отбасының хроникасы (Махфуз, 1990: 10). Абд әл-Джауад – отағасы, Амина болса, таңның атысы кештің батысы еңбектенген, күйеуіне толықтай берілген «тірі жан». Оны көршілері «еңбекқор ара» деп бекер атамаса керек. 25 жылдық зайыптық өмірде Амина тек бірнеше рет қана көшеге шыққан, соның өзінде күйеуімен бірге ата-анасына барып қайтқан. Бірақ бірде ол

батылдық танытып, көшеге жалғыз өзі шығады. Нәтижесінде жанжал туады. Егер де оған балалар мен туыстары араша түспесе, Джауад Аминамен айырылысып кетер еді. Міне, Абд әл-Джауад осындай салт-дәстүрлерді қатаң ұстанатын нағыз мұсылман. Бірақ бұл – тек сырт көзге ғана алдамшы келбет. Отағасының достары оның жайын жақсы біледі: оның бірнеше көңілдесі бар, ал кешкі уақытын мейрамханалар мен ойын-сауық үйлерінде өткізеді. Джауадтың тұңғыш ұлы Йасин әкесінің ізін қуған, тіпті одан озық әрекет етеді. Ол әйелін үйден қуып шығып, орнына жеңіл жүрісті қызды ертіп келеді. Бірақ романда барлығынан ерекше, Аминаның образымен тұстас басқа да әйел образы бар. Ол – Йасиннің ұлы Ахмед сүйіп қалған журнал редакциясының секретары – Сусан Хамад. Сусан образы – араб әдебиетіндегі тәуелсіз өмір сүретін бірен-саран әйел образдарының бірі. Орта мектепті бітірген соң, оқуды ары қарай жалғастыру мүмкіндігі жоқ Сусан өздігінен білім алып, әлемдік әдебиетті сүйсіне оқиды, классик жазушылардың шығармашылығына қызығады. Ол – прогрессивтік жастар ұйымында танымалдылыққа ие. Бұл тұста, автордың мақсаты Сусанды жаңа, тәуелсіз және демократиялық Египеттің символы ретінде көрсету болатын. Ахмед пен Сусан бір-біріне ғашық еді. Алайда Ахмедтің туыстары оның қарапайым жұмысшының қызымен некелесуіне қарсы шығады. Бірақ Ахмед қалай да Сусанге үйленіп, өз ортасымен қатынасты үзеді. Романда сентименталды көңіл-күй элементтері жоқ, керісінше, онда юморға толы элементтер көрініс тапқан әдеби тілде жазылған. Бұл оптимистік бағыт сол кезеңдегі Египет пен аз да болса ілгерілей бастаған қоғамдағы әйел орнына тікелей байланысты. Француз жазушысы Жак Жомье «Бейн әл-Қасрейн» трилогиясы туралы: «Бұл египеттіктер романдардың ішінде мен оқыған ең үздігі», – дейді.

«Ұйқы» әңгімесінде кафеде терең ұйқыға кетіп, тіпті көмекке шақырған айқайға да оянбаған бозбала бейнеленген. Оны көмекке шақырған өзінің сүйіктісі еді. Бойжеткен көше бойы өзіне ұсыныс жасаған жігіттен қашқан. Алайда жәбірлеуші жігіт оған келіспегендігі үшін пышақ сұғып, көшенің қақ ортасында өлтіреді. Осы сәтте терең ұйқыдағы бозбала да жан қиналысын бастан кешіреді. Автор әңгімені осы бозбаланың сөзімен аяқтайды: «Маған ұйқыға батып, көп-көп уақыт ұйықтау керек. Ұйқы – мәңгілікке» (Thornton, 2004). Ұйқы – ол автор қатал сынға алған көптеген адамдардың

жай-күйі. Өзіңнің өмірлік құндылықтарыңды ұмытып, өмірдегі барлық маңызды нәрселерден «ұйықтап қалуға» болады, соның ішінде символы әйелдер болып табылатын махаббат сезімі де бар.

Суналла Ибрагим, туралы сөз қылсақ, оның негізгі мамандығы – журналист. «Затун» романының авторы. «Затун» романының жаңалығы – алғаш рет баяндаушы мен негізгі кейіпкер бір-біріне кереғар. Онымен қоймай романның басты кейіпкері – ең қарапайым қатардағы египеттік әйел, үш баланың анасы, адал зайып. Оны журналистикамен байланыстыратыны – бір газеттің архивінде қызмет етуі. Алайда оның «тұлға», «болмыс», «өздік» мағыналарын білдіретін ерекше есімі оны қарапайым жеке тұлға емес, бүкіл елдің ұлттық қасиеттері жинақталған «Египет тұлғасы» деген атаққа лайықты етеді. Анонимді баяндаушы білімпаз автордың қызметін атқарып, кейіпкердің өмірінің барлық қырын, уайымын, үмітін, тіпті жыныстық өмірін оқырманға әділ баяндайды. Затунның күйеуі, балалары, жұмыстастары, көршілері, өзінің таныстарына Александрия провинциясына барып қайтуы, Еуропадан келген туысқанын күтіп алуы – барлығы да XX ғасырдың соңындағы Египеттік пейілдің бірден-бір көрінісі.

Роман кейіпкері мен күйеуі үйге қызметші ұстауға, ұлдарын ағылшындық мектепке оқытуға қауқарлы египеттік қоғам табынан шыққан. Бірақ Затун мен Абд әл-Маджид өздерінің кейбір таныстары мен туыстары секілді жарнамаланған сәнді жиһаз, тұсқағаз және сантехника ауыстыруға жағдайлары келмейді. Алысқа бармай-ақ, Абд әл-Маджид Затунның алдында қаншама мақтанғанымен ойға алған «кәсіпкерлік» жобаның бір де бірін іске асыра алмайды, тіпті «20 фунтты 5000 айналдыра алмайды». Ол тіпті өзі қызмет атқаратын банктен қысқа мерзімді іссапарға да бара алмаған. Көптеген таныстары бірнеше реттен ұсынған қулықты іске асыруға мезгілсіз адалдық кедергі келтіреді. Әрқашан алдынан шығатын сәтсіздік пен қырсықтан Абд әл-Маджид күннен күнге тақуалыққа бет алып, әйелін хиджаб киюге еріксіз мәжбүрлейді.

Ибалы Затун да заман ағымына ілесіп, жарнамаланғандай стандарт бойынша өмір сүріп, жаңа үлгідегі тұрмыстық техника, керамикалық плитка, «фюме» түсті әйнектерді сатып алғысы келеді. Бірақ тәлім-тәрбие, тәртіп, өз кезегінде мейірбандылық та бұл тілектердің күлін көкке ұшырады. Мүмкін мұның себебі мейірімді әрі көңілшек Затунның революционер

Гамаль Абд ан-Насердың қызы болғандығына байланысты шығар. Себебі әкесі оны барлық адамдар «дініне, ұлты мен ұлысына, әлеуметтік жағдайына, шеніне қарамастан, өзара тең» деп тәрбиелеген.

Бірақ Суналла Ибрагимнің Насер режиміне өзінің ерекше есебі болған секілді. Айтылып отырған кезеңді бағалауда, рухтың деградациясы ерекше сынға алынады. Бірақ басты кейіпкер қарапайым күнделікті дүкенде алданатынына, мемлекеттік мекемелерде өзінің «тұтынушылық құқығын қорғау кезінде» (БАҚ «азаматтық парызы» деп санайтын заттардың бірі) кемсітуге ұшырауына қарамастан адам баласына, адами қасиеттерге үмітпен қарайды. Өзі қызмет атқаратын архивте «әділдік» тұрғысынан шешімі, сөз бастағанда, өзінің жаңа өмірге, БАҚ жарнамалаған өмірге бет бұрған қызметтестерінен кемсіту естігеніне қарамастан Затун адамзатқа шын жүрегімен сенеді.

Затун қамқорына алатын алғашқы зат – балалардың денсаулығы. Ол отбасын табиғи әрі пайдалы өніммен тамақтандыруға тырысады. Кейіпкердің дұрыс тамақтануға бағытталған күресі, өнімдерді таңдау және сатып алу, оны дайындау, ұқыпты жасалған кулинарлық рецепттердің барлығы да келешек үшін күресті айқындайды. Импортталған ет пен тауық етінен көңілі қалған Затун енді тек жергілікті египеттік өнімді ғана тұтынуға шешім қабылдайды. Бірде туған күнге әкелінген импортталған ақ шоколадтан жасалған торт Затунның лоқсу сезімін тудырады. Келесі күні ол көрші дүңгіршіктен майшабақ сатып алады. Алайда үйге әкелінген майшабақ шіріген, заттаңба желімденген белгі болып шығады. Ас бөлмедегі қолына «жергілікті» майшабақ ұстап, жылап отырған әйел бейнесі – символдық көпмағыналылықтың бір көрінісі.

Суналла Ибрагимнің «Мына иіс барлық жерде» деп аталатын алғашқы романының кіріспесіне ірі египеттік прозаик Й. Идрис шығарманы бағалауда өзінің басты кейіпкердің сыртқы ортаға көзқарасын суреттеуге нақты сөз таппағандығын айтты: «Бұл шеттену немесе жек көру, жоғалту сезімі, көтеріліс немесе ниеттестіктің жоғалуы емес» (Ибрагим, 1964).

С. Ибрагимнің соңғы романында да баяндаушының өз еліне деген қарым-қатынас күрделілігін байқаймыз. Себебі роман барлық элементтерді – ата-анаға деген махаббаттан жек көрушілікке дейінгі сезімдерді қамтиды. Басты кейіпкер төккен көз жасы – ол кездескен сәтсіздіктер мен әлсіздіктің жасы, алай-

да оның бастауы – өміршен, сүйіспеншілікке толы жан. Оның ішкі жан дүниесі жоғары идеалдарды жоққа шығарады, тек тұтынушылық құндылықтар мен өмір белесіндегі сәттіліктер ғана жеңіске жетеді.

Тақырыптық тұрғыдан Египеттегі 1950 жылдардың соңы мен 1970 жылдардың басындағы тұрмыстық дәстүрге баса назар аударған прозалық шығармаларды ерекшелеуге болады. Әсіресе әйелдің қоғамдағы роліне көп көңіл бөлінеді. Әйел тақырыбы – египеттік Рашад Рушдидің әңгімелерінің негізгі тақырыбы («Әйелдік жарты»). Рашад Рушди диалог пен портреттік образдарды тұрмыстық көрініс арқылы сомдайды. Оның әңгімелеріне арабтық әдебиеттің өкілдерінде кездесетін күрделі символика тән (Thornton, 2004). «Әйелдік жарты» әңгімесінің сюжеті трамвайда орын алады, анықтап айтсақ, әйелдер жартысында, себебі сол уақытта транспортта әйелдер мен ерлерді бөлу орын алды.

Әйелдер аз уақыт ішінде бір-бірімен әңгімелесе бастайды. Ал олардың пікірлерін мұқият тыңдап отырып, әйел психологиясын, проблемаларынан хабарлы болуға болады. Мысалға, олардың бірі хиджабтағы әйел: «Үй? Әйелдер, қымбаттыларым менің. Алланың атымен ант етейін, еркексіз үй үй емес, құр төрт қабырға, бір сөзбен айтқанда, мазар іспеттес. Алла Тағала менің сөзімді естігендерді қарғамасын және күйеулерінен айыра көрмесін» (Рушди, 1982). Екінші бір әйел оған қарсы шығады: «Сонда, немене, біз оларды сыйламаймыз ба, әлде оларға қызмет етпейміз бе? Баланы дүниеге әкеліп, отын тұтатып, ошақ қасында отыратын біз емес пе?». Бірақ хиджабтағы әйел бір нәрсені еске алғандай ұзақ ойланып барып «Кешкі уақытта балконда бірге отырып, сен өзіңнің жүрегіңдегі сырды, ол өзіндегі сырды айтады, керемет қой...» дейді. Кейін барлығы анықталады: «Ол осыдан 7 ай бұрын Рамазан айында ажырасу туралы құжаттың қолына тигенін» есіне алады. Әңгіме осылайша аяқталады: «Кондуктор сигнал береді, сөйтіп вагон қозғалады...». Ол өзі ғана әйелдерге арналған жартыда қалады». Ол қолдау мен қолдаушыға зәру, бірақ күйеуінің өзін өзгеге айырбастағанына көндігуі тиіс. Автор ешбір сентименталды көркемдеусіз, шынайылықпен бір ғана египеттік азаматшаның басындағы жағдаймен мыңдаған тағдырлас әйелдердің де өмірін көрсете білді.

Мұхаммад Сидқи «Амина» атты шығармасында қарапайым отбасын бейнелейді. Отағасы – қатардағы жұмысшы, кәсіподақ қозға-

лысының белсенді мүшесі. Оның өзінің жолдастарының құқығы үшін жиі күреске шығуы жұмысынан айырылуға әкеліп соқтырады. Енді барлығы аяқталды ма дей бергенде, күйеуі түрмеге түсіп, Амина өзі күні-түні маңдай терімен тапқан ақшаға сатып алған сүйікті тамағын күйеуіне апарады.

XX ғасырдағы египеттік прозада талай әйел образы Египетті айқындайды. Тауфик әл-Хақимнің «Рухтың қайта оралуы» шығармасында сүйкімді әрі жас Санийа, Йахья Хақидің «Умм Хашим шырағы» кедей әрі науқас Фатима ан-Набауийа, Нагиб Махфуздың «Мирамар» шығармасындағы рухты, өз мақсатына ұмтылған Зухра сұлу, Йсуф Идристің «Жердегі комедия» пьесасындағы әлсіз, бақытсыз Қинана бейнелері – египеттік прозаиктер жасаған әйел образдарының барлығына тән бір қасиет бар – туған елге деген шексіз махаббат. Ұлттық сананың қалыптасуы барысындағы дәстүрлер Суналла Ибрагим шығармашылығында молынан кездеседі (Сборник, 265-278).

«Овчарка» атты эссесінде Сабри Муса екі әлем бар екендігіне – ерлер және әйелдердікіне бөлінетіндігіне оқырманды алдын ала дайындайды. Автор еуропалық әдеби мысалға жүгіне отырып, үйсіз иттің образын тандап алған. Оқшаулануды басынан өткеріп, ол шөл даладан, өзі армандаған, қарым-қатынас орнатуға тырысатын теңіз жағасына келді. Бірақ еркектің дөрекі әрі ашулы әрекеттерінен соң, оқшаулық пен жалғыздыққа, шөлге қайта оралуға мәжбүр (Рыжих, 2002:7). Бұл әңгімені ер адам жазса да, әйелдік ойлау жүйесімен жазған.

Ханна аш-Шейхтың «Ыстық орын» эссесінде көптеген арабтық «мұнайлы» елдерге тән жыныс бойынша бөлу көрсетілген, әңгімеде туыскандардың ара түсуінсіз әйел мен еркек арасындағы қарым-қатынасына тыйым үшін құрбан болып жатырғандар көп. Бұл тек тұрмыста ғана емес, сонымен қатар ішкі жандүниеге ішкі әсерін тигізіп, арман-мақсаттарды жоюда.

Египеттегі 1960-70 жылдарда «жаңа толқын» әдебиетшілерінің ішінде әйел бостандығы тақырыбын қозғаған Мұхаммад Хафиз Раджабты ерекше атап өткеніміз жөн. Оның «Түкті саусақтар» әңгімесінде шынайы өмірлік сюжет берілген: үлкен ұлынан айырылған әйел (ұлы трамвай астына түсіп қаза болған) күйеуінен басқаға кетеді. Себебі қайғыдан қан жұтқан күйеуі оның бойынан әйелді көруді қояды. Әңгіме әйел сөмкесі мен әйелдің бірінші күйеуі туралы өзі айтқандай «қаңқадағы адамды» суреттеумен ба-

сталады. Егер бұл шығарманы Хайкалдың «Зайнаб» повесімен салыстырсақ, онда әйел өзінің сезімдерін түсіндіре алмайтын, егер кейіпкердің орнында Зайнаб болса, оған күйеуін басқаға айырбастау өзін-өзі өлтіргенмен тең болар еді.

Новеллистиканың бүкіл египеттік әдебиеті секілді ұраны әрқашан жаңғырып, жаңарып отыру болды. Өздерінің сентименталды және суреттеу элементтерін қолданбайтынын дәлелдей отырып, реализмнің «жаңа мектебі», 1950 жылдар новеллистері өздерін «жаңа реалистер» деп атайды. Ал, 1960 жылдарда әдебиет тағы да жаңарып, америкалық және египеттік новеллистиканың жаңа толқыны пайда болады. Бүкіләлемдік әдебиетке қатынасып, ондағы барлық өзгерістерді өзіне белгілі мөлшерде қолданып отырған египеттік әдебиет осы кезден өзінің жаңа келбетін қалыптастыра бастады. Әсіресе, жаңа композициялық құрылымды қолдана отырып, новеллистер «XX ғасыр әйелінің жай-күйін» көрсетуге тырысты. Жаңаша формаға қамтылған акцент «жаңа толқын» жазушыларын 1950 жылдардағы басты міндеті әдебиеттегі идеялық-мазмұнды қалыптастыру болған «жаңа новеллистерден» айырмашылығы мол.

1950 жылдары Египетте әңгімеге өмірлік, тұрмыстық, тарихи, сатиралық, мұңлы, қарапайым, бірақ әрқашан да уақыт өлшемі бар әңгімелер, басынан соңына дейін бірізділікпен айтылады.

1950 жылдарға тән шығармалардың бірі (1961 жылы жазылса да) – Йусуф аш-Шарунидың «Шарбаты». Аш-Шарунидың шығармалары 1940 жылдан бастап баспадан шығарылды, 1961 жылы «Шарбат» әңгімесі «Кептеліс» және «Өмір қуанышы» жинақтарына енгізілген. Жинаққа аты берілген «Кептеліс» 1963 жылы жазылған. Екі әңгіме де орыс тіліне аударылған. Ата-анасы қызметшілікке берген Шарбаттың мінезінің қайсарлығы соншалықты, ол «үйде қызметші» болғысы келмейтінін ашық білдірді және оны ешкім райынан қайтара алмайды. Шығарманың ашық-жарқын көңіл-күйі бұрынғы қайғылы әрі сентименталды жетім балалар мен қызметшілер туралы новелликадан ерекшелейді.

Көңіл-күйді өзгерту 1950 жылдары әдебиетке келген барлық әдебиетшілер мен новеллистердің шығармашылығында орын алды. Мысалы, Сулайман Файад 1929 жылы Закарян қаласында дүниеге келген. Мұсылмандық әл-Азһар университетін тамәмдаған. 1950 жылдардың соңында әңгімелерін баспадан шығаруды бастаған. «Жаңа реалистер» дәстүріне сай, ол халық өмірі,

ауыр тұрмыс, еңбекке әйелдердің атсалысуы туралы жазады. Ол өзінің алғашқы жинағын «Шөлдедім, қыздар» (1961) деп атады.

Алғашқы 2 сөз тойдың әнінде кездеседі. Бұд Файадта кеуіп қалған жер бетінің шағымы, халықтың өз өміріне шағынып, жақсырақ өмір туралы арманды айқындайды. Файадтың шығармаларының аяқталуы әрқашан трагедиялық, кейіпкерлері әрқашан пассивті келеді. Бірақ Файад египеттік әдебиетте сирек кездесетін еркек мінезді, өз құқығы үшін күресетін әйел образдарын өмірге әкелді. Жас шаруа қыз Набау-ийа ауылындағы ең бай әрі ең күшті Мұхаммед қажымен тайталасып, оған қарсы шығады. Десе де Мұхаммед қажы өз жағына икемдеп алған ғашығы Рашадтың сатқындығына душар болады. 1980 жылы Мұхаммед әл-Бусати ұлт-азаттық

күрес және араб-израиль әскері тақырыбына көңіл бөле бастады. Ол қарапайым шаруаның, қарттар мен бозбалалардың ерлігінен, халық күшін байқағандығын жазады («Жол бойында»). Дәл сол ішкі рух, өмірін қараңғылық басқан, қайғыдан қан тұтып, күйеулерінен айырылған жесір әйелдерден де байқалады («Жесірлер»). Бас кейіпкерлерді Бусати өмірі бұрынғысынша ауыр әрі трагедиялық етеді. Бірақ автордың пікірінше, өмірдің қатал сындарына жалғыз адам емес, тағдырлас, арман-мақсаттары бағыттас адамдар тобы қарсы тұрады. Осылайша, автордың өзі бұдан моральды тұрғыда күш алады.

Қорыта айтсақ, жаңа заман новеллистерінің назары әйелдің ішкі жан-дүниесіне, сезіміне аударылып, ол шығармада монологтар, ойлар формасында жүзеге асты.

Әдебиеттер

- 1 Кирпиченко В.Н. Современная арабская проза. – М., 1980.
- 2 Ходжаева Р.У. Художественная проза и драматургия Абдурахмана аль-Хамиси. –Ташкент, 1975.
- 3 Идрис Ю. 19 египетских рассказов. – М., 1957.
- 4 Акбарова М. Х. Очерки истории арабской литературы нового времени, 2001.
- 5 Кирпиченко В.Н. Выбор пути. Послесловие к сборнику прозы Н. Махфуза «Панорама». – М., 1992.
- 6 Махфуз Н. Избранное. – М., 1990.
- 7 Thornton T. from History of the Middle East Database, retrieved 29 Desember 2004.
- 8 Ибрагим С. Тилька-р-раиха, 1964.
- 9 Рушди Р. На женской половине / перевод Шуйского. – М., 1982.
- 10 Сборник «Россия-Восток-Запад», издательство «Наследие». – М., 1999. – С.265-278.
- 11 Рыжих В.И. Хаммуда Х. Избранные арабские рассказы, 2002.
- 12 Thornton T. from History of the Middle East Database, retrieved 29 Desember 2004.
- 13 Ибрагим С. Тилька-р-раиха, 1964.
- 14 Рушди Р. На женской половине / перевод Шуйского.
- 15 Сборник «Россия-Восток-Запад», издательство «Наследие». – М., 1999. – С. 265-278.
- 16 Рыжих В.И. Хаммуда Х. Избранные арабские рассказы, 2002.

References

- 1 Kirpichenko V.N. Sovremennaja arabskaja proza. – М., 1980
- 2 Hodzhaeva R.U. Hudozhestvennaja proza i dramaturgija Abdurahmana al'-Hamisi. –Tashkent, 1975
- 3 Idris Ju. 19 egipetskih rasskazov. – М., 1957
- 4 Akbarova M. H. Ocherki istorii arabskoj literatury novogo vremeni, 2001
- 5 Kirpichenko V.N. Vybora puti. Posleslovie k sborniku prozy N. Mahfuza «Panorama». – М., 1992
- 6 Mahfuz N. Izbrannoe. – М., 1990
- 7 Thornton T. from History of the Middle East Database, retrieved 29 Desember 2004
- 8 Ibragim S. Til'ka-r-raiha, 1964
- 9 Rushdi R. Na zhenskoj polovine, perved Shujского
- 10 Sbornik «Rossija-Vostok-Zapad», izdatelstvo «Nasledie», -M., 1999, s.265-278
- 11 Ryzhih V.I. Hammuda H. Izbrannye arabskie rasskazy, 2002
- 12 Thornton T. from History of the Middle East Database, retrieved 29 Desember 2004
- 13 Ibragim S. Til'ka-r-raiha, 1964
- 14 Rushdi R. Na zhenskoj polovine, perevod Shujского
- 15 Sbornik «Rossija-Vostok-Zapad», izdatelstvo «Nasledie», – М., 1999, s.265-278
- 16 Ryzhih V.I. Hammuda H. Izbrannye arabskie rasskazy, 2002

Қанат Г.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 2 курс магистранты,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: melody622@mail.ru

СУ БЕЙХАЙДЫҢ «ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ ТАРИХЫ» КІТАБЫНЫҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРМАСЫНДАҒЫ ЛЕКСИКАЛЫҚ ЖӘНЕ СТИЛИСТИКАЛЫҚ СӘЙКЕСТІКТЕРДІҢ СИПАТТАМАСЫ

Берілген мақалада «Қазақ мәдениетінің тарихы» кітабының қазақ тіліне аудармасындағы лексикалық және стилистикалық сәйкестіктердің жалпы сипаттамасы талданған. Сондай-ақ аударма барысында аудармашы сәйкестіктер түрін қолдануда немесе баламасыз бірліктерді аударуда қойылатын талаптар мен түйінді мәселелер көрсетілген.

Түйін сөздер: аударма, түпнұсқа, мәтін, сәйкестік, дыбыстық аударма, мәнмәтін, термин.

Kanat G.

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty city, Kazakhstan, e-mail: melody622@mail.ru,

General characteristics of the lexical and stylistic translation matches the Kazakh language of the book “History of the Kazakh culture” Su Baihay

The article analyzes and compares the methods of translation of realities in the book Su-Beihay “History of Kazakh Culture” from Chinese into Kazakh. And also in the article problems and methods of translation, the problem of finding translation correspondences, namely lexical and stylistic correspondences, difficulties in translating an artistic text into unrelated languages are considered.

Key words: translation, text, compliance, context, transliteration ,term.

Канат Г.

магистрант 2 курса, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан,
г. Алматы, e-mail: melody622@mail.ru

Общая характеристика лексических и стилистических соответствий перевода на казахский язык книги «История казахской культуры» Су Бейхая

В статье дается анализ и сравнение методов перевода реалий в книге Су Бихая «История казахской культуры» с китайского на казахский язык. А также в статье рассматриваются проблемы и методы перевода, проблема нахождения переводческих соответствий, а именно лексических и стилистических соответствий, трудности перевода художественного текста на неродственные языки.

Ключевые слова: перевод, оригинал, текст, соответствие, транслитерация, контекст, термин.

Кіріспе

Қазақ халқының дәстүрлі мәдениетінің түп тамыры өте тереңде жатыр. Қазақ мәдениетінің қалыптасып дамыған аймағы осы ұлттың бүгінгі мекені, соның төңірегі. Оның дәлелі – археологиялық, палеоэтнографиялық деректер. Біздің жерімізде мекендеген андронов тайпаларының қыш-құмыраларындағы ою-өрнектер кейінгі қазақтың бау, басқұрларындағы нақыштарға ұқсайды (Жақыпов, 2008: 12). Андронов-

тықтардың тастан салған үйлері, шаруашылық құрылыстары, құдықтары кейінгі қазақтың осындай құрылыстарында көрініс тапқан. Одан бергі сақ, ғұн, үйсін, қаңлы тайпаларының да мәдениеттерінің қазақ дәстүрлі мәдениетінің қалыптасуына әсері аз болмаған. Ерте ортағасырларда бүгінгі Қазақстан жерін және көрші аймақтарды мекендеген таза түркілік этностар және мемлекеттер тұсында бүгінгі қазақ халқы дәстүрлі мәдениетінің, тілінің негізі қалыптасты.

Қазақ мәдениетін, этнографиясын және ауыз әдебиетін зерттеп, құнды еңбек жазған қытай тарихшысы, этнограф – Су Бейхай. «Қазақ мәдениетінің тарихы» сынды көлемді зерттеу жұмысында қазақ халқының туыстық атаулардың түрлері, салт-дәстүрлері, наным-сенімдері, ұлттық рәсімдерді өткізудің жөн-жосықтары туралы талдаулары, ой-пікірлері ұлт мәдениетінің жағымды жақтарын ерекше ашып көрсеткен.

Су Бейхайдың «Қазақтың мәдениет тарихы» атты монографиясы Қытай еліндегі қазақ мәдениетіне қатысты жазылған тұңғыш монография, онда қазақ ұлтының мәдениеті егжей-тегжейлі зерттеліп жазылған.

Қазақ ежелден мал шаруашылығымен шұғылданған, көп мемлекеттің территориясында өмір сүрген. Қазақ ұлтының бір бөлімі Қытайдың батыс солтүстігін мекен етіп, сонау байырғы сақ дәуірінен бастап өмір сүріп келеді. Қазақ ұлты ертеден бастап қағаз бетінде тарихи деректер қалдырған ел есептеледі. Су Бейхайдың бұл кітабы қазақ ұлтының философия ғылым-техника, медицина, діни сенім, әдебиеті, музыкасы, би өнері, ою салу өнері т.б. жақтағы жетістіктер мен тапқырлықтарын және Қытай халқы арасындағы достығын жақсы баяндап жазған. Монографияда қазақ ұлтының мәдениетіне қатысты фотосуреттер берілген. Бұл монографияның төмендегідей тарихи маңызы бар:

Біріншіден, бұл монография қазақ ұлтының тарихын және салт-дәстүрін түсінгісі келетін адамдарға ең негізгі материал бола алады;

Екіншіден, басқа ұлт адамдарының қазақтың мәдениетін түсінуіне ғылыми негіз болады;

Үшіншіден, аталмыш монография қытай елінде, тіпті бүкіл дүние жүзіндегі ғалымдардың қазақтың мәдениетін зерттеулеріне негіз болады;

Төртіншіден, басқа да көшпелі халықтар мәдениетімен салыстырып зерттеуге пайдалануына болады;

Бесіншіден, бұл монография арқылы көшпенділер мәдениетіне деген танымды тереңдетуге болады.

Қортындылап айтқанда, «Қазақтың мәдениет тарихы» атты монография қазақ халқының мәдениет тарихын зерттеу деңгейін биіктеткен еңбек болып табылады. Өйткені Су Бейхай бұл монографияны жазуда елу жыл бойы ізденген. Ол Тянь-Шань тауы, Алтай тауы, Сауыр тауы, Тарбағатай тауы, Бабуық тауы, Алатау сияқты қазақтар өмір сүрген даланы кезіп, зерттеу жүргізген. Әсіресе, оның қазақтың этномәдениетін терең зерттеулері еңбектің ғылыми деңгейін кө-

теретіні анық. Бұл да басқа ұлт зерттеушілерінен ерекшелігі болып табылады.

Су Бейхайдың еңбектерінің ішінде: «Хан дәуіріндегі үйсін туралы жазбалар» «Шыңжаңның солтүстік жолындағы торғауыт моңғұлдарының қоғамдық тарихын зерттеу», «Батыс өңірдің тарихи географиясы», «Қазақ ұлтының мәдениет тарихы», «Шыңжаңдағы жартас суреттері», «Жібек жолының бойындағы күшән туралы зерттеулер» қатарлы монографиялары мен зерттеу мақалалары бар (Алдашева, 2008: 21).

«Қазақ мәдениетінің тарихы» атты кітап 1989 жылы қытай тілінде баспадан шыққан соң, біраз жылдар бойы аударылмай келген. Ата жұртқа оралған жазушы Тұрсынқан Зәкенұлы бұл еңбекті қазақ тіліне аударып, кітап 2001 жылы Алматы қаласында басылып шығады.

«Қазақ мәдениетінің тарихы» атты кітапты 2005 жылы Қытайдың Үрімші қаласында Асқар Молдашұлы және Құсыман Қасымұлы қатарлы аудармашылар қайта аударып, баспадан шығарады.

Аударма ілімінің негізін салушы ең басты категориялардың бірі – стилистикалық, лексикалық аспектілерге қатысты аудару тәсілдері және түрлері қос тілдегі сәйкестіктерге тікелей қатысты болып табылады. Бір тілден екінші тілге аударма жасау барысында сөз қосу, сөз түсіру, толықтыру, қысқартылған аударма, орын ауыстыру, сипаттау арқылы аудару, тұтастай өзгерту сияқты трансформациялар, түптеп келгенде, тәржімә жасалатын тілден сәйкес келетін баламалар табуға байланысты. Табылғаннан кейін, қолданылатын сәйкестіктер аударманың нәтижесін, екінші тілде алынған мәтінді еркін аударма, жуықтатылған аударма, бара-бар аударма, сөзбе-сөз аударма, икемделген аударма және басқа да атаулармен бағалауға толық мүмкіндік береді.

Аударма адам әрекетінің арнайы бір түрі және жемісі болғандықтан, ол ғылыми-терминологиялық анықтауды қажет етеді. Аудармашылардың өздері де «көркем аударма» ұғымына нақты анықтама беруге қиналады. Кейбір аудармашылар «аударма-түпнұсқаға негізделіп, түпнұсқаның басқа тілдегі көшірмесі» болу керек деген ой-пікір айтады. Басқаша айтқанда, аударма түпнұсқаға толық сәйкес болу керек. Бұл арада «сәйкестік» деген ұғымға тоқталу керек деп ойлаймыз. Егер бір шығарма екі түрлі тілде, екі түрлі мәдени-тарихи жағдайда өмір сүрсе, онда «сәйкестік» тек шартты түрде ғана болмақ.

Отандық ғалым А. Алдашева: «Сәйкестік – түпнұсқа мәтіннің тілдік бірліктеріне ауда-

рылатын тілден таңдалынатын варианттардың бірі», – дей келе, сәйкестіктің табиғатына мынадай анықтама береді: «Ол толық сәйкестік болуы мүмкін, бұл, әдетте, түпнұсқадағы сөзге, сөз тіркесіне екінші тілдің арнаулы сөздіктерінде берілген бастапқы мағынадағы сөз дегенді білдіреді. Екі тілдегі тілдік бірліктер мағынасы, функционалды қолданысы жағынан толық дәрежеде тұспа-тұс келеді. Мұндай тілдік бірліктер контекстке тәуелді болмайды, жеке, контекстен тыс тұрғанда да мағыналары тұспа-тұс келеді (Су Бейхай, 2001: 29).

Аударма сәйкестігін сипаттауда екі тілдегі бір деңгейдің (лексикалық, фразеологиялық, грамматикалық) бірліктері сәйкес келеді. Алайда сөйленімдер тілдің әртүрлі деңгейлерінің негізінде құрылатындықтан, аударма процесінде де түпнұсқаның белгілі бір бірлігі аудармада қандай құралдармен берілетіндігін алдын ала анықтау өте қиын.

Осы мәселені нақты зерттеу мақсатында біз Қазақстанда аударылған нұсқаның ішіндегі ішінара тарауларға байланысты аудармашының түсініктемесін бұл арада толықтай бере кетуді жөн көрдік: – «Автор бұл кітабында қазақ мәдениетінің тарихи қалыптасуы мен дамуын қытай оқырмандарына жеткізуді мақсат тұтқандықтан мұндағы кей мазмұндардың қазақ оқырмандары үшін жаңалық сезілмеуі де мүмкін еді. Сондықтан кітапты аудару барысында ішінара мазмұндарды қысқартуға тура келді. Мысалы: *Төртінші* тараудың «Алтай, Енисей алқабындағы Тажар, Майми, Пазырық мәдениеті және оның сақ мәдениетімен және ішкі қытай мәдениетімен байланысы» атты екінші тараушасы бұрынғы Кеңес Одағы ғылымдары тарапынан көп зерттелген тақырып болғандықтан және автордың мұны қытай оқырмандарына таныстыруды ғана мақсат тұтып, өзіндік жаңаша пікірлер ұсынбағаны үшін қысқартылды.

Алтыншы тараудың «Діни нанымдар» атты екінші параграфының «Будда діні» екінші тараушасы бұдан бұрынғы алтыншы тараудың төртінші параграфында арнаулы сөз болғандығы және оның бүгінгі қазақ ұлты үшін әлеуметтік маңызының шамалы екендігі ескеріле отырып қысқартылды.

Алтыншы тараудың төртінші тараушасындағы әл-Фарабидың тегі, туған ортасы туралы пікірлері аударылып, оның еңбектері мен музыкалық шығармалары туралы таныстырулары шамалы қысқартылды.

«Монғол үстемдігі дәуіріндегі қазақтардың қытай мәдениетіне қосқан үлесі» атты *оныншы*

тараудағы тарихи тұлғаларға байланысты көптеген түсініктер беріп аударуға тисті әрі алса да, алмаса да болатын кей мазмұндар шамалы қысқартылып, сол тарихи тұлғаларды анықтайтын ең негізгі, түйінді мазмұндар іріктеліп алынды. Сондай-ақ тұтас кітаптың өн-бойында ой қайталаған сөйлемдер мүмкіндігінше қысқартылып алынды», – дейді аудармашы Тұрсынқан Зәкенұлы (Өуезов, 1957: 89).

Ал Шынжаңда бұл кітапты тұтас аударып баспадан шығарған. Шетел қазақтары мен Қазақстандағы әдеби тілдің қолдану аясының өзіндік ерекшеліктері, айшықтары бар. Мұның өзіндік себептері жоқ емес. Шетелдегі яки осы кітаптың түпнұсқасы басылып шыққан Қытайдың Шынжаң өлкесінде тұратын қазақтардың қытай атау-терминдерін аудару жағында өзіндік қалыптастырған жолдары, әдіс тәсілдерін қолданады.

1. Шынжаңдағы қазақ аударма мекемелері қытай тіліндегі атау терминдер, жер аттары, адам аттарын, әрине, дер кезінде қазақ тіліне аударып, жаңадан атау термин жасап, заманға бағыттап отырады. Әрі қытай тіліндегі терминді өзгертпестен, дыбыстық аударма ғана жасаған атау-терминдер де жеткілікті.

2. Қытайдағы қазақтар ұзақ уақыт бойы дербес өмір сүріп келе жатқан өзіндік баспасөзі, әдеби романдары, көркем шығармаларының стильдері секілді мәселелерді арнайы әрі жан-жақты қарастыруымыз керек. Мұнда көркем шығармалардағы сөйлем құрау стилінен бөлек, өзге тілдегі ғылыми-монографияларды қазақ тіліне аудару да өзіндік сөйлем құрау ерекшелігіне ие екендігін айта кеткен жөн.

Төте жазудағы Шынжаң нұсқасы 850 бет көлеміндегі қомақты аударма. Шынжаңда басылып шыққан бұл кітаптың аудармасы және қазақстандық басылымның ішінара тараулардың аударылмауы екі аударманы салыстыруға бөгет болмайды деп білеміз.

Мұнда Т. Зәкенұлы аудармасындағы қысқартылған 4-тараудың екінші тараушасы Енисей бойы мен Алтай өңіріндегі тәгәр-манним (мәйем), пазырық мәдениетінің сақ және орта жазық мәдениетімен қатынасы толықтай аударылған. Мұндағы тәгәр мәдениеті деп отырғаны б.з.д. 2000 жылдың соңындағы қарасук мәдениетінің ескі жұрты меңзеледі. Тәгәрдің бастапқы дәуірінде қола құрал-жабдық, қару-жарақ, әшекейлік бұйым өндірісінде олардың пішіні, өлшемі, өрнектелуі өлшемдендіріліп, құю әдісі жақсартыла түсті. Бұл қола құю кәсібінің едәуір дәрежеде арнаулы кәсіпке

айналғандығын, кім көрінгеннің қолынан келе бермейтіндігін түсіндіреді. Сондықтан көптеген үңгір қазынасына және ұсталық өнімдерге қойма қажеті артты.

Алтай маним (мәйм)-пазырық мәдениеті қарасук дәуірінен кейін тұрады. Қарасук дәуірінен кейін Алтайдағы ұлыстардың мәдениетінің дамуы көптеген жақтардан тәгер ұлыстарының ахуалына ұқсайды, нарн өзенінің басындағы маним сахарасынан, Бұқтырма өзенінің аяғындағы солонеч-берк маңынан, Черновая қыстағы маңынан алынған қазбалардың нәтижелері бұл араларда Алтайдың біршама соңғы дәуірдегі әйгілі тас обаларынан (қорымдарынан) бөлек, тас бен балшықтан жиналған обалар да болғаны сипатталады. Ғалым пазырық мәдениетіне қатысты тараушасында сол заманға тән молаларға көмілген түрлі бұйымдардың стиліне талдау жасап, оның басқа қай өңірдегі ежелгі жұрттардан табылған заттарымен ұқсайтындығына тоқталады.

Және де Т. Зәкен аудармасындағы қысқартылған 7-тараудың 2-параграфының «Будда діні» атты екінші тараушасы мұнда толықтай аударылған. Қысқаша мазмұнын баяндайтын болсақ, қазақ ұлтының қаңлы ұлысы хан патшалығы дәуірінен бастап будда дініне сенді, уи, жин, оңтүстік, солтүстік патшалықтарынан сүй, таң патшалықтарына дейінгі үрдісті бастан кешіру арқылы онан ары дамыды. Ал түркілер әуелде будда дініне сенбегенімен, бірақ сүй патшалығының соңы, таң патшалығының бастапқы кезіне келгенде шығыс түркі өңіріндегілер будда дініне сенді делінеді де, жазба деректерден дәлел келтіріледі. Батыс түркі өңірінде шығыс хан патшалығы кезінен бастап қаңлылар будда дініне сенгенімен, барлығына

ортақ бола қоймады, VI ғасырда түркілер күшейіп, гүлденгеннен кейін барып будда діні дами түсті. Батыс түркі үстемдік жүргізушілері будда дініне сенгендігі себепті, батыс түркі үстемдігіндегі қазақ ұлтының ұлыстары бұрынғы қаңлы тайпасының будда дініне сенуі негізінде әр ұлыс халқы арасындағы көптеген адамдар будда дініне сене бастады. Таң патшалығының батыс түркіні орнықтыруына және таң патшалығы үкіметінің батыс өңірде будда дінін барынша үгіттеуіне байланысты, Тянь-Шань тауының түстігі мен терістігіндегі әр ұлт халқының будда діні турасындағы сенімінде жаңа дамулар жарыққа шықты. Сонымен батыс өңірдің бірсыпыра ғұлама сопылары ішкі өлкелерге барады. Қазақ ұлтының ұлыстарынан да бірсыпыра ғұлама сопылар шыққан, қаңлы руынан шыққан Фазаңәне – солардың атақтыларының бірі. Ал *алтыншы* тараудың 4 параграфындағы Фарабидың тегі, туған ортасы туралы және «Монғол үстемдігі дәуіріндегі қазақтардың қытай мәдениетіне қосқан үлесі» атты *оныншы* тараудағы тарихи тұлғаларға байланысты көптеген қысқартылған жерлері Шыңжаң нұсқасында тұтастай аударылған.

Қорыта келе, салғастырмалы әдіс – аудармашылық зерттеудің негізгі әдісі. Ендеше осы негізгі әдісті өзек ете отырып, бір кітаптың екі түрлі үлгісін салғастыра отырып талдауға әбден болады. Бұл арада ескере кететін бір мәселе, жоғарыда айтқанымыздай, бұл екі түрлі аударма шекара аттаған бір ұлттың екі түрлі жазудағы жасап отырған аудармасы. Сондықтан осы бір кітаптың екі түрлі жазудағы (төте, кирилше), екі түрлі стильдегі аудармасына салғастырмалы зерттеу жүргізу арқылы, өзімізге бейтаныс көптеген мәселелердің бетін ашуға болады деп есептейміз.

Әдебиеттер

- 1 Жақыпов Ж. Аударма процесіндегі трансформалау әдісі// Аударматану. – Алматы: «Тіл» оқу-әдістемелік орталығы, 2008. –12 б.
- 2 Алдашева А. Аударматану ғылымының басты ұғым-түсініктері туралы//Аударматану. – Алматы: «Тіл» оқу-әдістемелік орталығы, 2008. – 21 б.
- 3 Бейхай С. Қазақ мәдениетінің тарихы. – Алматы: «Атажұрт» баспасы, 2001. – 29 б.
- 4 Әуезов М. Көркем аударманың кейбір теориялық мәселелері// Көркем аударманың мәселелері. Мақалалар жинағы. – Алматы: Қазақ көркем әдебиет баспасы, 1957. – 89 б.

References

- 1 Zhakypov Zh. Audarma proccindegi tranformalau adisi// Audarmatanu. –Almaty: «Til» oku adistemelik ortalege, 2008. –12 b.
- 2 Aldasheva A Audarmatanu gelemenен basty ugem tusinsikteri turaly, 2008. – 21s.
- 3 Beihai S. Qazaq madenieti tarihy, -Almaty: «Atazhurt» baspasy, 2001. –29 s.
- 4 Auezov M. Korkem audarmanen keibir teorialek maseleleri// Korkem audarmanen keibir maseleleri. Makalalar jinagy. -Almaty: Qazaq korkem adebiet baspasy, 1957. –89 s.

¹Сапарбаева Н.Б., ²Ершат А.

¹PhD, аға оқытушы, ²1-ші курс магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: Ardak_1011@mail.ru, e-mail: Nurzhana@mail.ru

ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ СЛЕНГТЕРДІҢ КЛАССИФИКАЦИЯСЫ

Қазіргі кезде жастар үшін сленг сөздері бейтаныс емес. Ғаламтор жүйесінде сленг сөздері күнделікті қолданылатын сөздерге айналған. Сленг – белгілі бір ортада қолданылатын, қалыпты тілден ауытқыған сөздерді атаймыз. Қытай тіліндегі сленгтердің классификациясы туралы айта кететін болсақ, жалпы сленгтер үлкен төрт топқа бөлінеді 1) Шет тілдерден енген сөздер (кірме сөздер); 2) Әртүрлі лексикалық мағыналы сөздерді бір-біріне қосу арқылы жасалған сөздер; 3) Аббревация; 4) Заманауи сөздер; Қандай да бір тіл болмасын сөз құрамының байытылуы өзінің ішкі мүмкіншіліктері арқылы ғана емес, сонымен қатар әр түрлі қарым-қатынас жасау арқылы да өзінде жоқ сөздерді өзге тілдерден қабылдап, тіл байытыла, жетіле түседі.

Түйін сөздер: сленг, ғаламтор жүйесі, классификация.

¹Saparbaeva N., ²Yershat A.

¹PhD, senior teacher, ²master 1 course, al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: Nurzhana@mail.ru, e-mail: Ardak_1011@mail.ru

Classification of Chinese slangs

As we all know, there are no young people who are not familiar with slangs, which are used by us almost every single day. Slang consists of a lexicon of non- standard words and phrases in a given language. Let's talk about the classification of the slang of Chinese language. Common slangs are divided into four major groups: 1) Foreign words (lexis); 2) Words made by adding different lexical words together; 3) Abbreviation; 4) Modern words; Enhancement and enhancement of the vocabulary of the language through the extension of the vocabulary not only through its internal capabilities, but also by the ability to communicate without the help of other languages.

Key words: slang, internet-system, classification.

¹Сапарбаева Н.Б., ²Ершат А.

¹PhD, ст.преподаватель, ²магистрант 1 курса, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: Ardak_1011@mail.ru, e-mail: Nurzhana@mail.ru

Классификация китайского сленга

Сленговые слова популярны среди нынешней молодёжи. В пространстве интернета сленговые слова стали ежедневно употребляемыми словами. Сленговые слова – это новые значения уже существующих слов, которые употребляются в различных группах. Теперь рассмотрим классификацию сленговых слов в китайском языке. Они делятся на четыре основные группы. 1) заимствованные слова; 2) слова, которые образовались путем соединения разных лексических слов; 3) аббревация; 4) современные слова. Усовершенствование и расширение словарного запаса языка происходит посредством его внутренних возможностей, но и путем общения язык может обогащаться.

Ключевые слова: сленг, интернет-система, классификация.

Қазіргі кезде мемлекеттердің даму үдерісіне байланысты, тұрақты даму, қазіргі әлемдегі қоғамдық үдерістердің ұтымды жүруінің негізгі өлшеміне айналып келеді. Ал тұрақты даму

шарттарының бірі – ұлтаралық қатынастардың тұрақтылығы болып табылады. Көп ұлтты мемлекетте этностардың жарасты өмір сүруіне, ұлтаралық бейбітшілік пен келісімнің

сақталуына тіл саясаты ықпал етуі тиіс. Этностың қоғамдық-экономикалық т.б. үдерістерге байланысты өзгеріп, дамып отыруы қашанда тілден көрініс тауып, сол дәуір, сол кезең, сол заманның таңбасы, ізі ретінде сақталып қалады. Қай тіл болмасын сөз құрамының кеңеюі тек өзінің ішкі мүмкіншіліктері арқылы ғана емес, сонымен қатар өзінде жоқ сөзді өзге тілдерден қарым-қатынас жасау арқылы өзіне қабылдап та тіл өзінің сөздік құрамын байытып, жетілдіріп отырады. Қазақ елі бірнеше елдермен ұзақ уақыт бойы өте тығыз байланыста дамыған. Олармен достық қарым-қатынастың болғандығы ана тіліміздің сөз байлығының құрамынан да айқын байқалады (Туребаева т.б., 2005:131-132).

Сленг – ерекше тарихи түрде қалыптасқан және жоғары немесе төмен деңгейдегі сөйлеушілердің барлық сатысына ортақ тілдік норманың нұсқасы болып табылады. Сленг – бұл лексикалық құбылыс. Кез келген тілдің лексикасы әдеби және бейәдеби болып екіге бөлінетіні белгілі. Осы бейәдеби тілге жастардың жаргондары мен сленгтерін де жатқызуға болады. Сленг – бұл әдеби емес лексика, яғни қазіргі әдеби норманың талаптарына сай әдеби тілге жатпайды. Сленг – бұл ең алдымен ауызекі тілде пайда болатын және қолданылатын лексика. Сленг – эмоционалды бояуға ие лексика.

Қытай тіліндегі сленгтердің классификациясы туралы айтсақ. Жалпы сленгтер үлкен төрт топқа бөлінеді 1) Шет тілдерден енген сөздер (кірме сөздер); 2) Әртүрлі лексикалық мағыналы сөздерді бір-біріне қосу арқылы жасалған сөздер; 3) Аббревиация; 4) Заманауи сөздер;

Бірінші топқа кірме сөздер жатқызылады. **Кірме сөздер** – тіларалық қарым-қатынас (байланыс) нәтижесінде бір тілден екінші тілге ауысқан бөгде тілдік элементтер (сөздер, сөз тіркестері, жұрнақтар т.б.). Көбінесе белгілі бір жаңа ұғым-түсініктің атауы болып келетін кірме сөздер «шет тіл сөздері», «интернационал сөздер», «варваризмдер», «калька» сияқты түрлерге сараланып зерттеледі. Кірме сөздердің кейбірінің түр-тұлғасынан, дыбысталуынан қай тілдің еншісіне жататыны белгілі болып тұрса, ал ертеден қолданылып, тілге әбден сіңісіп кеткен кірме сөздің қайсы бірінің түп төркінін айқындау үшін арнайы этимологиялық зерттеулерге жүгінуге тура келеді.

Кірме сөздер әдеби тілде, ауызекі сөйлеу тілінде, сленгте, арго, жаргондарда жиі кездеседі. Әдеби тіл, сленг, арго, ауызекі сөйлеу тілі – жалпыұлттық тілдің экзистенциялық ішкі жүйелер – әлеуметтік лингвистикалық түсінік

болып табылатындығы да кірме сөздердің осы экзистенциялық ішкі жүйелерінің құрамында қызметін сипаттау – лингвистиканың мәдениеттану пәні ретінде қарастырылады (史州为, 2000:272).

Кірме сөздердің ғылымилығы, ғылыми стильге тәнділігі, ғылыми-кәсіптік және ғылыми-техникалық тілге тәуелділігі, олардың халықаралықтылығы, ішкі формаларының түсініксіздігі, формальды белгілерінің болуы және тағы басқа олардың қолданысындағы ерекшеліктерін танытады. Өзге тілден енген сөздердің басым көпшілігі өздерінің мағынасын сақтап, семантикалық жақтан өзгеріске көп ұшырамайды. Кірме сөздерді қабылдағанда, оның ішкі формасы, дәлелдемесі ұмытылады. Қабылдаушы тілде бұл тәрізді сөздердің қандай морфемалардан құралғаны, қалай пайда болғаны, әдетте, еске алынбайды. Дегенмен, кірме сөздер тіліміздің ішкі заңдылықтары мен нормаларына бейімделе отырып сан алуан өзгерістерге ұшырап отырады. Ауызша енген кірме сөздер де, жазбаша енген кірме сөздер де бар. Ауызша түрде енген сөздердің көпшілігі тұрмыс қажеттілігіне байланысты зат атаулары болып келеді. Мұнымен бірге олардың ішінде мәдениетке байланысты ұғымдардың да атаулары болады. Ауызша енген кірме сөздерге тән ерекшелік – олар қабылдаушы тілдің дыбыстың заңдарына, орфоэпиялық ерекшеліктеріне бағынып, соған сәйкестендіріледі. Жазбаша немесе кітаби кірме сөздер көбінесе ғылыми-техникалық, әдебиет пен өнер т.б. арқылы енген және солардың белгілі бір саласына бейімделіп қолданылатын сөздер болып табылады. Бұлар өркениет ұғымдарына телінген сөздер болу қасиетімен сипатталады. Сөздердің бұл тобы білдіретін ұғымы мен мәніне байланысты интернационалдық сөздер болуға икемделеді де, олардың тілден-тілге ауысу, кең түрде таралу қасиеті басым болады. Ондай сөздердің кейбіреулері өзінің білдіретін ұғымы мен мазмұнының айрықша маңызды болуына байланысты дүние жүзіне, күллі халықтардың тіліне ауызша түрде де, жазбаша түрде де еніп, жаппай және жиі қолданылатын сөздерге айналды (Аханов, 1993:496).

Қолдану аясына байланысты кірме сөздерді төрт негізгі топқа бөлуге болады (Борисова, 2007: 224): Діни, Саяси, Әскери, Күнделікті өмірде кездесетін сөздер;

Шет тілінен енген сөздер бірнеше тәсілдер арқылы енген:

Фонетикалық жолмен
咖啡- kafei - Кофе

幽默 – youmo – Юмор

Семантикалық жолмен. Бұл сөздер толығымен қытай иероглифтарымен жазылады. Яғни қытайдың өз тілінде бар сөз сияқты болып тұрады.

马力 – Mali – Сәйгүліктің күшіндей

国家法 – Guojiafa – мемлекеттік заң

Фонетика – семантикалық жол.

IC 卡 (IC ka)

IP 卡 (IP ka)

XIX ғасырдан бастап Қытайға жапон тілінен, орыс тілінен және ағылшын тілінен кірме сөздер енді.

喀秋莎 – Kaqiu sha – Катюша

预算 – Yusuan – есеп

保险 – Baoxian – сақтандыру

Сонымен қатар қытай тіліндегі сөздердің басым көпшілігі ағылшын тілінен енген (Англоцизмы..., 2012:19). Мысалы:

Макдональдс – 麦当劳 (maidanglao)

(KFC) – 肯德基 (kendeji)

Караоке – 卡拉 (Ok kala ok)

Футболка – T-恤 (T-xu)

Сэндвич – 三明治 (sanmingzhi)

Салат – 沙拉 (sha la)

Пепси-кола – 百事可乐 (bai shi kele)

Кока-кола – 可口可乐 (kekoukele)

Парламент – 巴力门 (balimen)

Ғылым – 赛因斯 (saiyinsi)

Телефон – 德律风 (delufeng)

Кейіннен кейбір сөздерді айту қытай халқына қиындық тудырғандықтан төмендегідей болып өзгертілді:

«Парламент» 巴力门 (balimen) 国会 болып өзгертілді.

«Президент» 把理望天德 (baliwangtiande) 总统 болып өзгертілді.

«Ғылым» 赛因斯 (saiyinsi) 科学 болып өзгертілді.

«Телефон» 德律风 (delufeng) 电话 болып өзгертілді.

Екінші топқа әртүрлі лексикалық мағыналы сөздерді бір-біріне қосу арқылы жасалған сөздер жатады. Бұл топқа жататын сөздерді лексикалық мағынасы мен қолданылу аясына байланысты екіге бөліп қарастыруға болады.

Сөздерді ауыспалы мағынада қолдану. Мысалы:

灌水 (guanshui) деген сөздің тура мағынасы су құю. Ал ауыспалы мағынада қытай жастары бұл сөзді көп сөйлейтін адам немесе ғаламтор желілерінде суреттерге, бейнебаяндарға көп пікір жазып кететін адамдарды айтады.

来电 (laidian) электр тоғының таралғанын білдіреді. Ауыспалы мағынада бір көргеннен ғашық болу мағынасында қолданылады.

Тура мағынадағы сленгтер (эмоционалдык бояулармен көркемделінген, оң не теріс жағына өзгертілген сөздер).

调情 (tiaoping) – қырындау

遇见 (yujian) – кездесу

Үшінші тәсіл аббревация. Сөздердің алғашқы әріптерінен немесе сөздерді қысқарту арқылы жасалатын сөздерді айтады (Англоцизмы..., 2012: 19)

Соңғы кезде сөзжасамда аббревация тәсілін қолдану кеңейіп келеді. Аббревацияның сөз жасау тәсілі үш топқа жіктеледі.

Қытай иероглифтерін ағылшын әріптерімен қосып бір сөз шығару. Мысалы:

X光 (X guang) – рентген

AA制 (AA zhi) – әркімнің өз ақшасын өзі төлеуі

维生素A (weishengsu A) – Витамин А

Аббревацияның екінші түрі ағылшын әріптерін қысқарту арқылы жасалады. Бұның өзі ішінара тағы екіге бөлінеді. Біріншісі ағылшын тіліндегі сөздерді қысқарту, екіншісі қытай тіліндегі сөздерді қысқартып жазу. Мысалы:

GDP (gross domestic product) – ІЖӨ, ішкі жиынтық өнім

GPS(Global Positioning System);

DNA(Deoxyribonucleic acid);

GSM(Global System (or Standard) for Mobile);

ADSL(Asymmetric (or asynchronous) digital subscriber line);

CDMA(Code Division Multiple Acces);

IT(Information technology);

Бұлар ағылшын тілінен енген қысқартылған сөздер. Ал мыналар қытай тілінің қысқартылған сөздері. Мысалы:

RMB – RenMinBi – юань;

HSK – Hanyu Shuiping Kaoshi – қытай тілінен білімін тексеруге арналған емтихан;

Құрамында сандар, сондай-ақ иероглифтері бар аббревациялар. Бұндай қысқартылған сөз тіркестер кіреді.

W8- Wait – 等待 dengdai – күту;

好8 – Haoba – 好吧 haoba-жақсы, тамаша, жаман емес.

Екінші сөйлемде ең жиі қолданылатын әріптік аббревация қолданылған, олар Интернетте жастардың арасында интернет-сленгтің қазіргі заманғы қытай тілінде өте жиі қолданылады.

Құрамында тек сандық мағынасы бар аббревациялар (李淑和王立刚, 2006:225):

0(ling) Нөлдің дыбысталуы төмендегі иероглифке келеді.

您(nin) – сіз.

1(yi) бірдің дыбысталуы төмендегі иероглифке келеді.

要(yao) – қалау.
 2(er) екiнiң дыбысталуы төмендегi иероглифке келедi.
 爱(ai) – жақсы көру.
 饿(e) – аш.
 3 (san) үштiң дыбысталуы төмендегi иероглифке келедi.
 生(sheng) – туу.
 想 (xiang) – қалау.
 先 (xian) – алдымен.
 上 (shang) – шығу.
 真 (zhen) – шындық.
 4(si) төрт санының дыбысталуы төмендегi иероглифке келедi.
 死 (si) – өлiм.
 谢 (xie) – рахмет.
 时(shi) – уақыт.
 只 (zhi) – тек қана.
 5 (wu) бес санының дыбысталуы төмендегi иероглифке келедi.
 我(wo) – мен.

晚(wan) – кеш.
 6 (liu) алты санының дыбысталуы төмендегi иероглифке келедi.
 流 (liu) – ағу.
 落(luo) – түсу.
 路 (lu) – жол.
 7(qi) жетi санының айтылуы төмендегi иероглифке келедi.
 起(qi) – тұру.
 心(xin) – жүрек.
 去(qu) – бару.
 8 (ba) сегiздiң дыбысталуы төмендегi иероглифке келедi.
 不(bu) – жоқ.
 帮 (bang) – көмектесу.
 9(jiu) тоғыз санының дыбысталуы төмендегi иероглифке келедi.
 久(jiu) – ұзақ.
 求(qiu) – өтiну.
 Сандар арқылы айтылатын сөздер (Liuxingyu, 1999: 148):

25184 erwuyibasi	爱我一辈子 Ai wo yibeizi	Мені мәңгілік сүйіп өт
258 erwuba	爱我吧 Ai wo ba	Сүй мені
25873 erwubaqisan	爱我到今生 Ai wo dao jinsheng	Мені өміріңнің соңына дейін сүйіп өт
259696 erwujiuliujuli	爱我就了解我 Ai wo jiu liaojie wo	Мені сүйсең, мені түсіне біл
200 erlingling	爱你哦 Ai ni o	Сүйемін сені
20160 erlingyiliuling	爱你一万年 Ai ni yi wan nian	Сені мәңгілік сүйіп өтемін
2030999 erlingsanlingJiuJiuJiu	爱你想你久久久 Ai ni xiang ni jiujiujiu	Сені сүйемін және әрдайым сені ойлаймын
2037 erlingsanqi	为你伤心 Wei ni shangxin	Сен үшін қапалымын
20475 erlingsiqiwu	你是幸福 Ai ni shi xingfu	Сені сүю бақыт
2059 erlingwuJiu	爱你无价 Ai ni wu jia	Саған деген махаббатым шексіз
207374 erlingqisanqisi	爱你七生七世 Ai ni qisheng qi shi	Сені мәңгілік сүйіп өтемін
220225 ererlingererwu	爱爱你爱我 Aiainiai aiwo	Бір-бірін жақсы көру
246 ersiliu	饿死了 E sile	Аштан өлердеймін

20110 erlingyiyiling	爱你一亿年 Ai ni yi yi nian	Жүз миллион жыл бойы сені сүйіп өтетін боламын
2627 erliuerqi	爱来爱去 Ai lai ai qu	Махаббат келеді және кетеді
282 erbaer	饿不饿 E bu e	Қарның ашты ма?
296 erJiuliu	爱走了 Ai zouliao	Махаббат өтті де кетті.
300 sanlingling	想你哦 Xiang ni o	Сені сағынамын.
309420 sanlingjiusierling	想你就是爱你 Xiang ni jiushiaini	Сені сағынғаным, сені сүйгенім
3013 sanlingyisan	想你一生 Xiang ni yisheng	Сені өмір бойы ойлап өтемін.
310 sanyiling	先依你 Xian yi ni	Сенің айтқаның болады
3166sanyiliuliu	日语的再见 Riyu de zaijian	Жапон тіліндегі сау бол.
356 sanwuliu	上网了 Shangwangle	Ғаламторға кірдім
39 sanjiu	Thank you	Рахмет!
3207778 sanerlingqiqiqiba	想和你去吹吹风 Xiang he ni qu chui chuifeng	Серуендеп қайтайық.
3344 sansansisi	生生世世 Shengshengshishi	Мәңгілік.
338 sansanba	想想吧 Xiang xiang ba	Ойлап көрші.
3399 sansanjiujiu	长长久久 Chang chang jiujiu	Ұзақ уақыт аралығында.
35925 san wujiuerwu	想我就爱我 Xiang wo jiu ai wo	Мені ойлағаның, мені жақсы көргенің.
360 sanliuling	想念你 Xiangnian ni	Сені сағындым.
3726 sanqierliu	想起来了 Xiang qilai la	Есіме түсті
38726 sanbaqierliu	想不起来啦 Xiang bu qilai la	Есіме түсіре алмай отырмын
456 siwuliu	是我啦 Shi wo la	Бұл мен.
476 siqiliu	死机啦 Sijile	Телефонның қуаты таусылып қалды.
58 wuba	Wanan Wan'an	Қайырлы түн.
510 wuyiling	我以来 Wo yi lai	Мен осы жердемін.
516 wuyiling	我要溜 Wo yao liu	Маған кету керек.

8172 bayiqier	不要瞎来 Buyaoxialai	Көзің көрмесе келмей-ақ қой.
82475 baersiqiwu	被爱是幸福 Beiaishixingfu	Сүйікті болу ол бақыт
825 baerwu	别爱我 Bieaiwo	Мені сүйме.
837 basanqi	别生气 Bieshengqi	Ашуланудың керегі жоқ.
865 baliuwu	别惹我 Bierewo	Менің ашуыма тимеші.
885 babawu	抱抱我 Baobaowo	Құшақта мені.
886 babaliu	拜拜了 Baibaile	Сау бол.
898 bajiuba	分手吧 Fenbshouba	Айырылысайық (енді кездеспей-ақ қояйық)
910 jiuyaolin	就要你 Jiuyaoni	Сен маған керексің.
918 jiuyaoba	加油吧 Jiayouba	Кеттік! Алға!
940 jiusiling	就是你 Jiushini	Бұл сен.
9482 jiusibaer	就是不来 Jiushibulai	Келме.
98 jiuba	早安 Zaoan	Қайырлы таң!
987 jiubaqi	对不起 Duibuqi	Кешір!

Төртінші топқа заманауи сөздер жатады.

Қазіргі уақытта қытай лингвистері жастардың сленгтерін зерттеуде. 流行词 (liuxing ci), 流行语 (liuxing yu), 酷词 (ku ci) терминдері олардың жұмыстарында өте жиі қолданылады. Бұл терминдер жаһандану мен ғаламтордың арқасында қазіргі заманғы лексикологияда кең етек жайып, жиі қолданылып жүрген сөздер. Бұл сөздер қазақ тіліне «Сәнді сөздер» деп аударылады.

«Заманауи сөздер бірлігінің» негізгі ерекшелігі оның заманауилығында. Заманауи болуы үшін ол өзекті әрі уақыт талабына сай болуы керек.

«Өзінің семантикалық мағынасының арқасында ел арасында өзекті болып, уақыт талабына сай болған тіл бірлігі лингвистикада сәнді сөз аталып, қазіргі уақыттың өзекті кілт сөздеріне айналады». Сонымен «заманауи сөздер бірлігі» – өз заманына өзекті және жаңа бояуы бар сөздер (李淑和王立刚, 2006:243).

«Заманауи сөздер» белгілі бір уақыт аралығының көрсеткіші болып табылады, себебі олар

сол уақытқа сай. Заманауи сөздер бірлігі дәл осы уақыттың әлеуметтік өзгерістері мен мәдени үрдістерін көрсетеді. Сондықтан лексикологияның осы тармағын зерттеген кезде әлемде болып жатқан барлық ақпараттан хабардар болып және олардың адам өміріне тигізер өзгерісіне көп көңіл аудару керек.

打酱油 (dajiangyou) бұл сөздің тура мағынасы сірке суын құйдырып алу дегенді білдіреді. Ал қазіргі жастар арасындағы қолданылу мағынасы ерігіп жүру. Яғни ешқандай мақсатсыз бір жерге бару.

一百遮百 (yi bai zhe bai chou) – Ақ түс жүздеген мінді жасырады деген мағынада қолданылады.

我萌得都发芽了 (wo meng de dou fayale) мағынасы “менің сүйкімділігім соншалықты, жан жағымның бәрін гүлдетіп жіберемін”. Бұл 2015 жылғы жастарды дүр сілкіндірген ғаламтордағы әлеуметтік желілерде қолданылған сленгтер.

Кез келген тілдің лексикасы әдеби және бейәдеби болып екіге бөлінетіні белгілі. Осы

бейәдеби тілге жастардың жаргондары мен сленгтерін де жатқызуға болады [10, 148б.]. Сленг – бұл әдеби емес лексика, яғни қазіргі әдеби норманың талаптарына сай әдеби тілге жатпайды. Сленг – бұл ең алдымен ауызекі тілде пайда болатын және қолданылатын лексика. Сленг – эмоционалды бояуға ие лексика. Сленг – басым көпшілік сөз бен сөз тіркестерінің біршама айқын көрсетілген дәрежі мәнерімен сипатталады. Көптеген сленг сөздері мен сөз тіркестерінің дәрежі эмоционалды бояуы бір-бірінен өзгеше реңктермен ерекшеленеді. Сленгтердің жасалу жолдары заман талабына байланысты. Бұл процесс қытай елінде өте тез таралып жатыр. Апта сайын қытай тілінің сөздік қорына үштен беске дейінгі жаңа сленг қосылады. Ескіргендері қолданыстан шығып

отырады. Сленгтер негізінен ғаламтор желілерінде пайда болады. Қытайда сленгтер тек сөз және сөз тіркестерінен ғана тұрмайды. Санмен белгілі бір мағына беретін сленгтер де өте көп. Сөзден және сөйлемнен жасалған сленгтерді күнделікті өмірде, бір-бірімен қарым-қатынас кезінде қолдана береді. Ал сандық сленгтерді қытай жастары тек әлеуметтік желілерде сөйлескенде ғана қолданады.

Қытайда сленгтердің дамығаны сонша, тіпті атақты қытай лингвистері Ян Цзянго, Цзянь Сун, Цянь Найчжун, Чжан Пу және тағы басқалары арнайы осы сленг саласын зерттеп, “Қытай елінің жаңа сленгтері” атты сөздік жасап шығарған. Бұның өзі сленгтердің қоғамда ерекше орын алып, қолданылатынын көрсетеді. Сол себепті де сленгтерге бейжай қарауға болмайды.

Әдебиеттер

- 1 Түрбаева А.Е., Сыдыкова А.К., Сулейменова А.К. Кірме сөздердің лингвомәдени сипаты және оны аудармада қолданылуы // Молодой ученый. – 2015. – №1.1. – С. 131-132.
- 2 史州为. 汉语外来词. – 北京: 商务印书馆, 2000年. – 272 页
- 3 Аханов К. Тіл білімінің негіздері / Оқулық. – 3-бас. – Алматы: Санат, 1993. – 496 б.
- 4 Борисова О.С. О природе фонетико-семантического заимствования в китайском языке. – Бийск, 2007. – С. 224.
- 5 Англоцизмы китайских чатов как элемент сленга современного китайского языка: курсовая работа. – Иркутск, 2012. – 19 с.
- 6 李淑和王立刚. 中国现代俚语: 中英文翻译词典 – 北京2006. – 148页.
- 7 李雪梅. 英汉双解流行语辞典. – 上海: 上海大学出版社. 2010 年 – 225页.
- 8 Liuxingyu xintan. Yuwen jianshe. (In Chinese) – 上海: 上海大学出版社, 1999年. – 243页.
- 9 李淑和王立刚. 中国现代俚语: 中英文翻译词典 – 北京2006. – 148页.

References

- 1 Turebayeva A. E., Syzdykova A.K., Suleimenova A.K.
- 2 Kirme sozderdin lingvomadeni sipaty zhane onyn audarmada koldanylyu // Molodoi uqonny. — 2015. – №1.1. – S. 131-132.
- 3 史州为. 汉语外来词. – 北京: 商务印书馆, 2000年. -272 页
- 4 Axanov K. Til biliminin negizderi / Okulyk. – 3-bas. – Almaty: Sanat, 1993. – 496 b.
- 5 Borisova O. S.O prirode fonetiko- semantiqeskogo zaimstvovaniya v kitaiskom yazyke- Biisk, 2007.- 224 S.
- 6 Anglocizmy kitaiskix qatov rfr element slenga sovremennogo kitaiskogo yazyka. Kursovaya rabota. – Irkutsk, 2012.- 19 S.
- 7 李淑和王立刚. 中国现代俚语: 中英文翻译词典 – 北京2006. – 148页.
- 8 李雪梅. 英汉双解流行语辞典. – 上海: 上海大学出版社. 2010 年- 225页.
- 9 Liuxingyu xintan. Yuwen jianshe. (In Chinese) – 上海: 上海大学出版社, 1999年.-243页.
- 10 李淑和王立刚. 中国现代俚语: 中英文翻译词典 – 北京2006. – 148页.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Тарих	Раздел 1 История
<i>Abaganov A., Dayuen D.B.</i> The role of Chinese entrepreneurs in the Economy of Kazakhstan.....	4
<i>Әмірбекова С.К., Байдаров Е.У.</i> «Араб көктемі» төңкерістерінен кейінгі Таяу Шығыс пен Солтүстік Африка елдерінің әлеуметтік, экономикалық, саяси ахуалы	11
<i>Ем Н., Абейбекова Г.</i> Новые стереотипы о брачных мигрантах в Южной Корее (контент-анализ СМИ на примере «The Korea Times»).....	20
<i>Исмаилов С.Ж., Ахапов Е.А., Чан Бенг Сун, Мен Сун Ок,</i> К проблеме дефиниции «культурной политики»	28
<i>Aldabek N.A., Nurzhayeva A.M.</i> Features of the national policy of modern China and national minorities	36
<i>Нурсултанова Л.Н., Өтегенова Т.Е.</i> Экономический аспект казахстанско-турецких отношений	45
<i>Пак Т.Н.</i> Современный подход подготовки педагога-психолога к инклюзивному образованию.....	50
<i>Rustemova A., Aldabek N., Akhapov Ye.</i> Modernization in Japan: stages and directions of reforms.....	60
2-бөлім Филология	Раздел 2 Филология
<i>Абаган А.Б., Жұбатова Б.Н.</i> Фразеологизмдердегі ұлттық мәдениеттің бейнеленуі (қазақ және корей тілінің материалдары негізінде)...	71
<i>Абдурақын Н., Шарыпқазы Н.</i> Қытай-қазақ тіліндегі бастауыш-баяндауыштық сөйлемнің грамматикалық басты белгілері	79
<i>Ахапов Е.А., Даирова А.</i> Актуальность рекламного слогана и специфика его перевода	84
<i>Бахытжан Т., Тен Ю.П.</i> Тілдің прагматикалық түсіндіруінің түйін шығару ықтималдығы	92
<i>Елтаева М.</i> Қытай тіліндегі экономикалық мәтіндерді қазақ тіліне аударудың ерекшеліктері.....	96
<i>Жумабаева А.А.</i> Ежелгі түрік дүниетанымындағы «махаббат» концептісі.....	103
<i>Zhussupova S.</i> The overview on the works published by Munshi Naval Kishore's publishing house in the National library in Almaty	109
<i>Кенжебаева А.Ә., Кенжебаева Л.Ә.</i> «Қытай әйелі» концептісіне қатысты колөнер бұйымдары атауларын білдіретін лингвомәдени бірліктер	115

Кенжебаева А.Ә., Досымбекова Р.Ө.

Уаң Ани мен А. Кемелбаева шығармаларындағы постмодернистік сарындар 120

Кокеева Ж.М.

Қазақ-түрік тілдеріндегі шылаулардың аудармадағы қызметі..... 125

Көптілеуова Д.Т., Жұмажанова Ф.Т.

Тәуелсіз египет әдебиетіндегі әйел бостандығы тақырыбы 132

Қанат Г.

Су Бейхайдың «Қазақ мәдениетінің тарихы» кітабының қазақ тіліне аудармасындағы
лексикалық және стилистикалық сәйкестіктердің сипаттамасы 141

Сапарбаева Н.Б., Ершат А.

Қытай тіліндегі сленгтердің классификациясы 145

CONTENTS

Section 1 History

<i>Abaganov A., Dayuen D.B.</i> The Role of Chinese Entrepreneurs in the Economy of Kazakhstan	4
<i>Amirbekova S.K. Baydarov E.U.</i> Social, economic and political situation in the countries of the Middle East and North Africa after the «Arab Spring»	11
<i>Yem N., Abejbekova G.</i> NEW stereotypes about MARRIAGE MIGRANTS in South Korea (content analysis of MEDIA for example, “The Korea Times”)	20
<i>Ismailova S.Zh., Akhapov Y.A., Chun Byong-soon, Myong Soon-ok</i> To the problem of the definition of cultural policy	28
<i>Aldabek N.A., Nurzhayeva A.M.</i> Features of the national policy of modern China and national minorities	36
<i>Nursultanova L.N., Utegenova T.E.</i> The economic aspect of the Kazakh-Turkish relations	45
<i>Pak T.N.</i> The modern approach of training of the educational psychologist in inclusive education	50
<i>Rustemova A., Aldabek N., Akhapov Ye.</i> Modernization in Japan: stages and directions of reforms	60

Section 2 Philology

<i>Abagan A., Jubatova B.</i> Reflection of national culture in phraseology (based on materials from Korean and Kazakh languages)	71
<i>Abdurakyn N., Sharypkazy N.</i> The main grammatical features of two-part sentences in Chinese and Kazakh language	79
<i>Akhapov E.A., Dairova A.S., Muratova K.E.</i> The relevance of the advertising slogan and the specificity of its translation	84
<i>Bahytzhan T., Ten Ju.P.</i> Pragmatic language interpretation as probabilistic inference	92
<i>Yeltayeva M.</i> Features of economic texts translation from Chinese into the Kazakh language	96
<i>Zhumabayeva A.A.</i> The concept of “love” in the ancient Turkish world	103
<i>Zhussupova S.</i> The overview on the works published by Munshi Naval Kishore’s publishing house in the National library in Almaty	109
<i>Kenzhebaeva A.A., Kenzhebaeva L.A.</i> The concept of «Chinese woman» and related lingua-cultural units which express the names of handicrafts	115

<i>Kenzhebaeva A.A., Dossymbekova R.O.</i> Postmodernist motives in the works of Van Ani and A. Kemelbaeva.....	120
<i>Kokeyeva Zh.M.</i> Function of postlogues of kazakh and turkish languages in translation	125
<i>Koptileuova D., Zhumazhanova F.</i> The theme of womens freedom in the literature of independense Egypt	132
<i>Kanat G.</i> General characteristics of the lexical and stylistic translation matches the Kazakh language of the book “History of the Kazakh culture” Su Baihay	141
<i>Saparbaeva N., Yershat A.</i> Classification of Chinese slangs.....	145